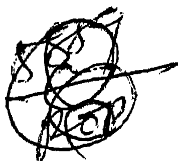
Telugu Classics Popular Edition Series

హంస వింశతి

అయ్యలరాజు నారాయణామాత్య ప్రణీతము

పరిష్కర్త:

సి. వి. సుబ్బన్న శతావధాని

ప్రచురణ:

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి

కళాభవన్, సైఫాబాదు, హైదరాబాదు-500 004.

Telugu Classics Popular Edition Series

హంస వింశతి

అయ్యలరాజు నారాయణామాత్య ప్రణీతము

పరిష్కర్త :
సి. వి. సుబ్బన్న శతావధాని

ప్రచురణ :
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి
కళాభవన్, సైఫాబాదు, హైదరాబాదు-500 004.

ప్రథమ ముద్రణ :
జనవరి, 1977
ప్రతులు : 2000

వెల : రు. 7-00

Paper used for the printing of this book
was made available by the
Government of India at concessional rate.

ముద్రణ :
నాగలక్ష్మి ఆర్ట్ ప్రింటర్స్,
బషీర్ బాగ్, హైదరాబాద్-29.

తొలిపలుకు

ఆంధ్రప్రదేశ్ మాజీ మంత్రివర్యులు శ్రీ యం.ఆర్. అప్పారావుగారు చేసిన సూచన ననుసరించి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ తెలుగుభాషలోని ప్రాచీన సాహిత్యము అందరికి అందు బాటులో నుండునట్లుగా ముద్రించి ప్రకటింపవలెనని నిశ్చయించినది. తెలుగుభాషలోని పూర్వగ్రంథసముదాయము ఈనాడు పాఠకునకు సక్రమముగా సరసమైన ధరకు లభ్యమగుట లేదు. ఈ లోటును తీర్చ ప్రాచీన గ్రంథసముదాయమును విడివిడిగా ప్రకటించుటకు సాహిత్య అకాడమీ ఒక ప్రణాళిక సిద్ధము చేసినది. ఈ ప్రణాళిక ప్రకారము ఈ కార్యక్రమము మూడు తరగతులుగా విభజించనైనది. మొదటిది ప్రాచీన ప్రబంధాల ప్రకటన; రెండవది మహాభారత ప్రచురణ; మూడవది హరివంశ, భాస్కరరామాయణ, బసవపురాణ, భోజరాజీయములను సంగ్రహించి ప్రకటించుట. పై ప్రణాళిక ప్రకారము ప్రచురింపబడు ప్రతిగ్రంథములో గ్రంథకర్తను గూర్చి, గ్రంథ ప్రాశస్త్యమును గూర్చి వివరించు సుమారు 40 పేజీల పీఠికను చేర్చ వలెనని నిశ్చయించనైనది.

ఈ వరుసలో హంస వింశతిని పరిష్కరించి పీఠిక వెలయించి మాకందజేసిన ప్రసిద్ధ విద్వాంసులు, కవులు, శ్రీ సి. వి. సుబ్బన్నశతావధాని గారికి అకాడమీ పక్షాన అనేక ధన్యవాదాలు.

పైన పేర్కొనబడిన గ్రంథ సంపుటాల వ్రాత ప్రతులను సిద్ధము చేసి ముద్రించుటకు అవసరమైన డబ్బును పూర్తిగా అకాడమీకి యిచ్చుటకు కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు, వాగ్దానము గావించి అందులో చాలా మట్టుకు డబ్బును విడుదల కూడ చేసినవి. అందుకు అకాడమీ పక్షాన కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు ధన్యవాదాలు.

హైదరాబాదు
1-1-1977

దేవులపల్లి రామానుజరావు
కార్యదర్శి

పీఠిక

ఆధునిక ప్రబంధములలో హంస వింశతి యొక అపూర్వ ప్రబంధము. హంస వింశతి అలనాఁటి జనసామాన్యము యొక్క స్థితిగతులకు అద్దము. తెలుఁగు పలుకుబళ్ళకుఁ బుట్టి. బహువిషయ విజ్ఞాన సంపత్తికిఁ గాణాచి. చవులూరించు చిన్న చిన్న కథలతో ముద్దులొలుకు మంచి మంచి పద్యములతో రసిక జనమును వశీకరించుకొన్న రమణీయ ప్రబంధము.

ఈ ప్రబంధమునందలి దేశీయమైన పలుకుబడి విలువ గుర్తించిన భాషా సేవకులలో బ్రౌన్ దొర ప్రథముఁడు. బ్రౌణ్య నిఘంటువున నెక్కడఁ జూచిన నక్కడ హంస వింశతి పదములు పద్యములు కానవచ్చును.

హంస వింశతి అక్షయ ప్రజాసాహిత్య నిక్షేపము.

కవి

అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుఁడు. కౌండిన్యస గోత్రుఁడు. కొండమాంబా సూరయార్యుల పుత్రుఁడు.

"మంత్రి మాత్రుండె ? దుర్మంత్రి మంత్ర తంత్ర సంత్రాసకరణ స్వతంత్రుఁడు" (1-15)

"వెండియు నఖండ తేజఃకాండ మార్తాండ మండల ప్రచండుండు".

"నిజ వితరణ...... వ్యూహుండు, నారాయణామాత్య దేవేంద్రుండు" (1-16)

ఇతఁడు ప్రభువు కాఁడు. తేజశ్శాలియైన మంత్రియా ? తన ప్రభువు పేరు చెప్పలేదు. ప్రస్తుత మంత్రియుఁగాఁడు. నియోగి బ్రాహ్మణ కుటుంబి.

అమాత్య నియోగి శబ్దములు గ్రామకరణమున కుపలక్షకములుగా నితఁడు ప్రయోగించెను.

"దిగులుం బొంది నియోగి యెట్టు లనుచున్ దేహంబు కంపింప, నా చిగురుంబోఁడి యమాత్యు వీఁ పడఁచి తాఁ జెన్నొందె" (8-100) ఈపద్యమున 'నియోగి', 'అమాత్యుఁడు' ఊరి కరణమే (పదవ కథ). కనుక నారాయణకవి ఒకరికిఁ బెట్టుటకుఁ దాఁ దినుటకుఁ జాలినంత కలిమిగల సంపన్న గృహస్థు, కరణము అని చెప్ప వచ్చును.

అల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు కరణమేనా ? అన్నచోఁ గరణముకాఁడు. విద్యా శాఖామాత్యుఁడే. ప్రస్తుతకవి కరణ మని చెప్పుటకు గ్రంథమే సాక్షి.

దేశము

అవతారిక యందుఁ గవి తన యింటి చాలు జెప్పికొన్నాఁడు.

ఉ. అయ్యలరాజుఁ దిప్ప సచివాగ్రణిఁ బర్వతరాజు రామ భ
ద్రయ్యను భాస్కరాగ్రణిఁ బ్రధానవరుండగు కొండ ధీరునిన్
జయ్యనఁ దిమ్మయ ప్రభుని సత్కవితా రచనాఢ్యులైన మా
యయ్యలరాజ వంశజుల నాదికవీంద్రుల సన్నుతించెదన్. (1-12)

అయ్యలరాజు వంశపుఁ గుదురు కడప మండలమున నున్నది. ఆచార్య కె. వి ఆర్. నరసింహముగారు రామాభ్యుదయ పీఠికయందు "రామభద్రకవి పూర్వులు తర తరములనుండియు నేఁటి కడప మండలము లోని యొంటిమిట్ట యందు నివసించుచుండి రనియు నీ కవి గూడఁ దన బాల్య మంతయు నందే గడపి యుండుననియు మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్ప వచ్చు" నని వ్రాసిరి. కనుక నీకవి యొంటిమిట్ట ప్రాంతమునఁ బుట్టెనని చెప్పవచ్చును.

కీ॥ శే॥ కావ్యపురాణస్మృతి తీర్థులు జనమంచి శేషాద్రి శర్మగారు, కడప జిల్లా పుల్లంపేట తాలూకాలోని పొత్తపి యను గ్రామమున నారాయణకవి

యుండెనని, ఆ ప్రాంతమునఁ జెప్పుకొనుచున్నా రని వ్రాసిరి. ఆ పొత్తసి యొంటిమిట్ట చేరువ నున్నది.

నగర గ్రామ నామముల పట్టికలోఁ గడప మండలము నందలి చిన్నచిన్న యూళ్ళ పేర్లుగూడ వ్రాసెను గనుక ఈకవి "కడపమండల వాసియే యని నిర్ధారణము సేయ నవకాశము కలుగునే కాని వేఱొక యూహ కవకాశము కల్గదు'' అని శ్రీ శర్మగా రుద్ఘాటించిరి. "పుష్పగిరి తిరునాళ్ళను గూడఁ బేర్కొ-నుటయుఁగూడ నా పై యుద్దేశమును బలపఱచు చున్న'' దనిరి.

అంతేకాదు, అయిదవ రాత్రి కథలో గొల్ల దంపతులు పిల్లలు లేక పుష్పగిరి తీర్థము కొంగుముళ్ళతో సేవింతురు. ఈ పుష్పగిరి కడపది. గొల్లరాంద్రు సంతానాపేక్షతోఁ బుష్పగిరి గుట్ట తిరుగుట నేఁటికిని గద్దు.

నదుల పట్టికలో బాహుద, కుముద్వతి కలవు. అదే పట్టికలోఁ బునరుక్తిగాఁ జెయ్యేఱు, కుందు చేర్పఁబడినవి. ఇవి కడప మండలమునఁ బాఱు పను నదులు. అభిమానముతో ఆమ్రేడించినాఁడు.

వాస్తవస్థితి యిట్లుండఁగా నీకవి "నఖగర్త పురాంజనేయ నతజన గేయా'' యను మకుటముతో నొక శతకము రచించె నని, నఖగర్త పురము "గోరుగుంతల పాడు" అని, అది నెల్లూరు జిల్లాలో నున్నదని, కనుక ఇతని యునికి గోరుగుంతలపాడేమో యని కొంద ఱూహించుట జరిగినది. ఆంజనేయ శతక ప్రస్తావము గ్రంథమున లేదు. లోకమున ఆ శతక మగుపించుట లేదు. తోఁకను జూచి ఆంజనేయు నూహించుకొనుటయే. శతకము హుళక్కి-యని త్రోసివేయ నక్కఱ లేదు. ఉండిన నుండుఁగాక. నారాయణకవి రామ మంత్ర సిద్ధి పొందినవాఁడు. ఇతని ప్రసిద్ధి విన్న గోరుగుంతలపాటి వారు ఇతని యింటికివచ్చి యర్థించి, ఆంజనేయ శతకము వ్రాయించుకొని పోయినారేమో !- ఇప్పుడు సుప్రభాతములు వ్రాయించుకొన్నట్లు. లేకున్న ఆనాఁడు నఖగర్తపురమే ఒంటిమిట్ట దగ్గర నుండె నేమో ! అదియుఁ గాకున్న ''పురం పురి శరీరేచ'' (విశ్వకోశము) అన్నారు గనుక నతజన గేయుఁడైన నఖగర్త పురాంజనేయుఁడు రిపు నఖక్షత చిహ్నాత గాత్రుఁడైన రణధీరుఁడైన కపివీరుఁ డేమో !

ఒంటిమిట్ట కవుల దొక ప్రత్యేకపు బాణీ. రఘువీర శతకము చెప్పిన తిప్పయ్య మొదలుకొని వీరందఱు సీతా రామస్తుతితోనే కృతికి శ్రీకారము చుట్టుదురు. కవి స్తుతిలో శ్రీనాథుని పేరెత్తరు పోతన్నకు విశిష్ట స్థానమిత్తురు రామభద్రకవి చూడుఁడు.

"గీ. శబ్దశాసన సుకవి కంజలి యొనర్చి
యుభయకవి మిత్రునకు హస్తయుగళి మోడ్చి
శంభుదాసుని సోము భాస్కరుఁ దలంచి
యాంధ్ర వాగ్భాగవత కర్త నభినుతించి.''

(రామాభ్యుదయము. 1-10)

తుదిపాదమంతయుఁ బోతనకే. వీరి రామభక్తి యట్టిది. కాదు. ఆ స్థలమహిమయే అట్టిది. నారాయణకవి పాటించిన బాణిని బట్టి అతఁ డక్కడి వాఁ డనియే చెప్పవలెను.

ఇంత యేల ! ఇందలి మాండలిక శబ్ద స్వరూపము మాటతీరు ''ఇతఁడు పలానా ప్రాంతమువాఁడు" అని చెప్పక చెప్పుచున్నవి.

కా ల ము

నారాయణకవి జీవించిన కాలము గుఱించి, పెద్దలు తలకొక రకముగా నూహించి చెప్పిరి. నికరముగాఁ దేల్చి చెప్పినవారు లేరు. కదిరీపతి కంటె అర్వాచీనుఁ డనిమాత్రము అందఱును గంతోక్తిగాఁ జెప్పిరి. కదిరీపతి కవి క్రీ.శ. 1660 ప్రాంతమున నుండెనని డా॥ నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారు వ్రాసిరి. శ్రీ ఆరుద్రగారు క్రీ.శ. 1648 ప్రాంతాలకే కదిరీపతికి కావ్య నైపుణ్యాదులు పట్టుబడ్డాయన్నారు. ''నారాయణ కాలం క్రీ.శ. 1650 అవుతుంది'' అన్నారు. ఎవరు ముందో యెవరు వెనుకో అను సందేహము మనకుఁ గలుగును. కాని, కదిరీపతి కావ్యఫక్కి నారాయణకవి "మక్కికిమక్కి అనుకరణ చేశాడు'' అన్న పంక్తితో ఆ సందేహము తొలఁగును. సమకాలికులైనచో ఈ వ్యవహారము కోర్టు

కెక్కెడిది. వారిరువురు సమకాలికులు కారు. దాదాపు ఒక శతాబ్ది కాల మతనికి నితనికి నెడ ముండి యుండును.

వావిళ్ల ప్రతులు అందాజుగా నారాయణకవి క్రీ. శ. 1800 ప్రాంతము వాఁడని ప్రకటించినవి.

అయ్యలరాజువారి వంశవృక్షమున్నది కదా! అది 15 వ శతాబ్ది నుండి లెక్కింపఁబడినది. 16 వ శతాబ్దమున రామభద్ర కవి యున్నాఁడు. 18 వ శతాబ్దమున "రెట్టమత శాస్త్ర" కవులున్నారు. వీరొక మంచిపని చేసిరి. తమ గ్రంథము శా॥ శ॥ 1692 సం॥న రచింపఁబడినట్లు గ్రంథాంతమున సీస పద్యమునఁ దామే వ్రాసికొనిరి. అది క్రీ.శ. 1770. ఆ జంట కవులలో నొకఁడగు భాస్కరకవి మనుమఁడే మన నారాయణకవి. కనుక నారాయణకవి క్రీ. శ. 1750 సం॥నకు ముందుండుటకు వీలు లేదు.

బ్రౌన్ దొర క్రీ.శ. 1820 సం॥ న కడపలోఁ గాఁపుర ముండెను. హంస వింశతి పలుకుబళ్లు అప్పటికే కొన్ని ప్రచారమున లేవు. తమ నిఘంటువులోఁ గొన్నిఁటికి "అర్థము తెలియలేదు" అని వ్రాసిరి. పలువురు పండితులకు జాబులు వ్రాసి పద్యార్థము గ్రహించుటకు శ్రమపడిరి. కనుక 1820 ప్రాంతమున నారాయణకవి లేఁడనుట స్పష్టము. సరికదా, అతని పలుకుబళ్లు అర్థము కాకపోవు స్థితి కొంత కలుగుటకు అర్ధ శతాబ్ది కాలమైనను అప్పటికి జరగి యుండవలెను. కాఁగా నారాయణకవి క్రీ.శ. 1770-75 ప్రాంతముననుండి యుండునని యూహింప వచ్చును.

కథా సాహిత్యము

హంస వింశతి తెనుఁగున నొక స్వతంత్ర కథా ప్రబంధము. ప్రాచీన సంస్కృత ప్రాకృత కథలకు అనువాదము కాదు: అనుకరణమును గాదు: అచ్చముగా జీవకళ యుట్టిపడు తెలుఁగుజాతి లోఁగిళ్ల కథాకదంబము. ఈ జాతికిఁ జెందిన కథా ప్రబంధములలో "శుకసప్తతి" మొదటిది: "హంస వింశతి" చివరిది

శుక సప్తతిలోఁ బంజరస్థ శుకము కథలు చెప్పును. హంసవింశతిలోఁ బంజరస్థ హంసము కథలు చెప్పును. హంస జలపక్షి కదా! పంజరమున నొదుగునా? అని అడుగరాదు. పక్షులు కథలు చెప్పఁగలవా? కవిత్వము జెప్పఁగలవా? అని యడిగినచో, కాదంబరిలోని చిలుక, నైషధములోని అంచ మనకు జవాబు చెప్పఁగలవు. ఇటువంటి కథలు ఏకాంతమున నాయికకుఁ బురుషునితోఁ జెప్పించుట తప్పు. స్త్రీతోఁ జెప్పించుటయు నంత సరసముగ నుండదు. పక్షితోఁ బలికించుటయే బాగు. సూరన్న ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమున, శుచిముఖి యను హంసియొక్క వాక్కౌశలముఁజూచి సహస్రాక్షుడు "విహంగ యోషవె? భాషా ప్రావీణ్యము చూడఁగ వాగ్దేవతవో, కాక, యాకె దిద్దిన కవివో!" అన్నాఁడు. నల దమయంతులకుఁ బొత్తు గూర్చిన హర్షుని హంస మగది. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నులకుఁ బొత్తు గూర్చిన సూరన్న హంస ఆఁడుది. హంస వింశతి హంస మగదే. ఇరువది రాత్రులు కాలక్షేపము చేసినది. తొలిరాత్రి శుష్కహితోపదేశముతోఁ దెల్లవాఱించినది. మలిరాత్రి నక్కకథ చెప్పి తెల్ల వాఱించినది. మూడవ రేయి ఆ పప్పు లుడుకవని తెలిసికొని, పచ్చి శృంగారమున ముంచి తేల్చినది. తుదిదాఁక స్థాయి తగ్గకుండఁ బట్టికొన్నది.

మనకు లెక్క లేనని పిట్టకథ లున్నవి. కాని, వాని తీరు వేఱు. దేవతలు, రాక్షసులు, సర్పములు, భూతములు, పిశాచములు, మాంత్రికులు, రాజులు, రాణులు, వేశ్యలు భూమికలుగాఁ గథకట్టి స్వప్నలోకములు సృష్టించి, వినోదము కలిగించుట వాని ధర్మము. అట్టి కథలను బాలసాహిత్యమునఁ జేర్పవచ్చును. హంసవింశతి ప్రౌఢ కథా సాహిత్య ప్రబంధము. కాఁగా హంస వింశతి కథా సాహిత్య ప్రయోజన మేమి? "తొల్లి పరమేశ్వరుండు సంతోష మొదవఁ బార్వతీదేవి కెఱిఁగించె" నఁట చిత్ర విచిత్రమైన భామల చిత్తవృత్తి రహస్యము. ఆ రహస్యము బట్టబయలుగా విప్పి చెప్పినాఁడు పురోహిత బ్రాహ్మణుఁడు; విన్నాఁడు కొలువై నలమహారాజు. అన్నీ కలియుగ కథలే. ఆ కథలు హంస పక్షి చెప్పినది. ఊరక చెప్పలేదు. ఉబుసుపోకకుఁ జెప్పలేదు. అక్కఱపడి చెప్పినది. హేమావతి అందగత్తె. ఆమెను రాజు కోరెను. భర్త దూరదేశ మేఁగెను. అది సందుగా నామె రాజునొద్దకుఁ బయన మయ్యెను. హంస పోనీయ లేదు. పట్టి నిలిపి కథలు చెప్పినది. మంత్రాలకుఁ

జింతకాయలు రాలునా ? రాలవు. కనుకనే, చక్కగా ముస్తాబై యెప్పుడెప్పుడని త్రొక్కులాడుచు, రాజరతి సుఖ మపేక్షించు రమణిమనస్సు ఏ లోకమున విహరించుచుండెనో కనుగొన్న హంస ఆ లోకమునకు వాకిలి తీసెను. ఆమె మనస్సు కుక్కవలెఁ గథలోనికిఁ దూఱెను. కథ ముగిసెను. మబ్బు విరిసెను. తిరిగి మఱునాఁడు హేమావతి పయనమగుట, హంస అదే మంత్రము ప్రయోగించుట, తూర్పు తెల్లనగుట ఇదే ప్రవృత్తి. ఇరువది రాత్రులు గడచెను. ఇరువది యొకటవ దినమున మగఁ డింటికి వచ్చెను. కథ కంచికిఁ బోయెను. కంచి-కాంచి. కాంచి స్త్రీ మొలనూలు. కథ అక్కడకుఁ బోయెను. సతియుఁ బతియుఁ గలిసి సుఖించుట ప్రధాన కథా పర్యవసానము.

కావ్యాంతమున - ఇన్ని కథలు విన్న యా యన్నుమిన్న "పరపురుష సంగమం బిహపర సుఖ దూరంబు'' అన్నది. అనఁగా ఆమెకు బుద్ధి వచ్చినదని యర్థము. ఆమెను గోరిన రాజుకో ? అతనికిని బుద్ధి వచ్చినది. నోరు దెఱచి "ఉర్వీజనావళు లన్యకాంతలన్ బన్నుగఁ గోరరాదు, కడుఁ బాతకము'' అన్నాఁడు. కనుక ఈ కథలు వట్టి కథలు కావు.

ఇంత ప్రయోజనకారియైన యీ గ్రంథము క్రీ.శ. 1911 నుండి 1947 వఱకు ముప్పది యాఱేండ్లు అజ్ఞాతవాసమేల చేసినది ? ఇది ప్రశ్న. "ఇంటి వాఁడే పెట్టె కఁటిలో పుల్ల" అను సామిత యందు జెఱిఁగినదే. కొందఱు ప్రబుద్ధుఱు అసభ్య సాహిత్యమని ఆంగ్ల ప్రభువులకుఁ జెప్పి కొన్ని గ్రంథములు నిషేధింపఁజేసిరి. నారాయణామాత్యుఁడేకాదు, శ్రీనాథుఁడును దోషియయ్యెను. ఈ లెక్కను జూచినచోఁ గాళిదాస మహాకవి ప్రథమదోషి కావలసివచ్చును. దశమస్కంధముఁ దీసికొన్నచో బమ్మెర పోతన్నకూడఁ దప్పించుకొనలేఁడు. లక్షోపలక్షల తెలుఁగు రసజ్ఞులను ముద్దాయి (ముత్+దాయి=సంతోషదాయి) యగు హంసవింశతి ముద్దాయి (దోషి) యయ్యెను. అయిన నేమి ! అశేషప్రజ యెన్ని వ్రాఁతప్రతులు కల్పించుకొనెనో, యెంత శ్రమపడెనో. '' ఆంధ్ర కేసరికి''ఁ దెలియును. 1947 సం॥ న రాహుపీడ తొలఁగి, హంసవింశతికి స్వతంత్ర ప్రకాశము కలిగెను. ఈనాడీగ్రంథ మింత తప్పుల తడకగా మిగులుటకు హేతువు తత్తమోగ్రహ మీ గ్రంథమును మ్రింగి యుమియుటయే.

కథలు కవికపోల కల్పితములా ?

ఈ కథలకు మూలము లేదు. లోకమే మూలము. లోక ప్రవృత్తి చిత్ర విచిత్రముగా నుండును. ఈనాఁడొక సంఘటనము విచారించి చూచినచో దానికి మూలబీజము అష్టాదశ పురాణములలో ఎక్కడనో యొకచోట గోచరింపకపోదు. అంతమాత్రమున దానికిది పుత్రికయని చెప్పలేము. ముమ్మూర్తుల ముక్కున ఊడిపడినట్లు ఆకథకు ఈ కథకుఁ బోలిక లున్నపుడే చెప్పఁగలము. పురాణకథా సంస్కార పక్వబుద్ధికిఁ దత్కథా రేఖలు భాసించు కల్పనలు స్ఫురింప వచ్చును. లేదా, లోకమున అటనట జరుగు నుదంతములు క్రోడీకరించి యొక కథగా మల్చుటయు జరుగవచ్చును. రెండును గాదని విపరీతముగా యోజించి కథ అల్లను వచ్చును. ఈ మువ్విధముల కథలలో నడిమి తరగతికిఁ జెందిన కథలే హంస వింశతి యందధికము. కథావ్యక్తులు సామాన్య మానవులు. శుకసప్తతి కథల కీకథలు కార్బన్ కాపీలు కావు. పూర్తిగా స్వతంత్ర కథలే. తన కథలను గుఱించి హేమావతితో వాచ్యముగనే కవి యిట్లు చెప్పించినాఁడు.

"మ. కలహంసాధిప ! నీ స్వబుద్ధి నిటులన్ గల్పించెదో. కాక పె
ద్దలచేఁ బూర్వము విన్నవాఁడవొ, మహా దైవ ప్రసాదంబొ; విం
తలు సుమ్మిట్లు వచింప నన్యులకు మేధాశక్తి నిన్‌బోలు వా
రలు లేరింక, బలారె !" (4-67)

దీనిని బట్టి యితఁడు స్వబుద్ధిచేఁ గల్పించెనో పెద్దలచే వినెనో దైవప్రసాదముచేఁ గనెనో యని త్రిథాప్రకీర్ణ మనస్సుతో విచికిత్సింపఁ బని లేదు. "మేధాశక్తి నిన్ బోలు వారలు లేరు" అనుటనుబట్టి యీకథ లితఁడే కల్పించెనని గట్టిగాఁ జెప్పవచ్చును. హంసను ప్రశంసించు వ్యాజమున నాత్మస్తుతి చేసికొనెనని మన మూహింపవలసిన పనిలేకుండఁ గృత్యాదియందే పదునేనవ పద్యమునఁ దనకీర్తియెట్టిదో, తన మేధయెట్టిదో, తన దాతృత్వ మెట్టిదో, తన రూపమెట్టిదో, తానే బాహాటముగా వర్ణించు కొన్నాఁడు. ఇతని మేధ బ్రహ్మ, శేషుఁడు, బుధుఁడు బృహస్పతి యీ నలువురు మేధావుల మేధకుఁ 'ప్రతి వి ఘా తి' యఁట. అట్టివాఁడు స్వతంత్రముగ యోజింప కుండునా ? అతనికిఁ దెలియకుండ యాదృచ్ఛికముగా నెక్కడనైనఁ బూర్వ కథలతో సంవదించు సందర్భములో

సన్నివేశములో యతని కథలలోఁ జొడసూపినచో దాని కర్తఁడు తరవాది కాఁడనియు మనము గ్రహింప వలెను.

హంస వింశతి అష్టమరాత్ర కథ.

వసుమతీ ధనచిత్తులు వైశ్య దంపతులు. భర్త పరస్త్రీ సక్తుఁ డయ్యెను. భార్య పరపురుష సక్త యయ్యెను. ఒకనాఁటి చీఁకటిలో సంకేత స్థలమున నుభయులు తారసిల్లిరి.

తే. తాను గోరిన కన్య యీతరుణి యనుచుఁ
జేరె నాసక్తిచే ధనచిత్తుఁ డపుడు
ఆ యువాగ్రేసరుం డీతఁ డౌ నటంచుఁ
గదిసె వసుమతి యత్యంత కాంక్షతోడ. (2-247)

ప్రాఁత రోఁత క్రొత్త వింతకదా ! ఆమె నూతన స్త్రీయని యతఁ డనుకొనెను. అతఁడు నూతన పురుషుఁడని యామె యనుకొనెను. ఈ యనుకొనుట. మనస్సు చేసినపని. దాని వికార మెట్లు విజృంభించినదో యీ పద్యముఁ జూడుఁడు.

మ. సహసా సంఘటిత స్తన గ్రహణ సంజాతాంగ రోమోద్గమం
బు, హఠాచ్చుంబిత పాటలాధర ముఖాంభోజాక్షి గండంబు, దు
స్సహ నీవీచ్యుతి కంచుకాహృతి నఖాంచద్దంత గాఢక్షతా
వహనం బిర్వురకయ్యె సంగమము దిగ్వారార్పితేహాళియై. (2-249)

ఇంత జరిగిన తరువాతఁ గాని వారొకళ్లొకళ్ల తెలిసికొనుట జరుగలేదు. దంపతులను గలిపి గమ్మత్తు చేయుట అదొక విలక్షణ శిల్పము. శుకసప్తతియు నిటువంటి దొక కథ చెప్పినది. శుభవతీ మోహన దంపతులు చీఁకటిలోఁ దారసపడుదురు. కాని వారొకళ్లొకళ్ల ముందుగనే గుర్తించు కొందురు. కనుక దానిలో సారస్య మగుపింపదు. ఆ లోపమును హంస వింశతి తీర్చెనా యనిపించును. కాని యీ కథకు శుకసప్తతి కథ యొరవడి కాదు.

గీత గోవింద కావ్య పంచమ సర్గమునఁ జెలికత్తె రాధకుఁ జీఁకటి రేయి జరిగిన తమాషా చెప్పినది.

"ఆశ్లేషా దనుచుంబనా దనునఖోల్లేఖా దనుస్వాంతజ
ప్రోద్బోధా దనుసంభ్రమా దనురతారంభా దనుప్రీతయోః

అన్యార్థంగతయో ర్భ్రమాన్మిళితయో
స్సంభాషణై ర్జానతోః
దంపత్యో రిహ కోనకోన తమసి
వ్రీడావిమిశ్రో రసః."

మబ్బులో అలుమగలు అవాటుపడిరి. ఆలింగనము, చుంబనము, నఖక్షతము, మన్మథప్రబోధము, సంభ్రమము, సురతము వరుసగాఁ గక్కుర్తిగాఁ జకచక జరిగిపోయినవి. తనిసితీరుబడిగాఁ గూర్చుండి ముచ్చటలకు దిగినారు. అపుడు బయటఁబడినదసలు రహస్యము, అతఁడు భర్త: ఆమె భార్య. ఏమైన నాతురపడినమనస్సు కుదుటఁబడినది. అంతేచాలు. కాని తమ చేష్టితము తలఁచుకొన్నవారు తమలో సిగ్గుపొందరా? అది అనిర్వచనీయమైన రసవిశేషము. జయదేవుని యీ యేకైకశ్లోకమునకు వ్యాఖ్యానప్రాయముగా హంసవిశతి వసుమతీ ధనచిత్త దంపతులకథ చెప్పినది.

మఱొక సన్నివేశము. వశీకరణ ప్రయోగమునకు సంబంధించిన యొక కథ శుకసప్తతిలో నున్నది. సాధకునకు మోహినీదేవత సాక్షాత్కరించి అభీష్టస్త్రీలాభము గూర్చును, ఆ తంతు హంసవింశతికర్తయు నడిపెను.

శుకసప్తతిలో—"మోహిని సవ్యప్రథమరస విజృంభణవృత్తిన్."

చ. "కనఁబడి కొప్పువీడ, వలిగబ్బిచనుంగవ పైఁటజాఱఁ బూ
సిననెఱతావి గందవొడిచిందఁగ, నందెలుమ్రోయ దీర్ఘలో
చనరుచితోడ వీరమణి జగ్గనవేఁడుచు ముద్దువెట్టుకోఁ
జనుటయు నిర్వికారమతిఁ జాఁగిలిమ్రొక్కి యతండునిల్చినన్."
(శుక. 3-171)

ఈ పద్యమునకుఁ బోటీగా హంసవింశతి–

సీ. మినుకొప్పు నునుగొప్పు మినమినల్ దూలాడఁ
గన్నుల ధళధళల్ మిన్నులాడఁ
బునుఁగిడ్డ నెఱపూఁత భుగభుగల్ చెరలాడ
గుబ్బల చకచకల్ గ్రొబ్బులాడ
జిగిపూని తగుమేని ధగధగల్ దిరుగాడ
నగుమోము నిగనిగల్ నాట్యమాడ
గుమిగూడు విరిదండ ఘుమఘుమల్ పొరలాడ
నందెల ఝుళఝుళల్ చిందులాడ

తే. నెదుట సాక్షాత్కరించు మోహినికి నతఁడు
గరిమతో లేచి మ్రొక్కెనఁ గరుణఁజూచి (హంస. 4–98)

ఈ పద్యముఁజెప్పినది. మోహినిత్రుళ్లుపాటు – మినమినల్, ధళధళల్, భుగభుగల్, చకచకల్, ధగధగల్, నిగనిగల్, ఘుమఘుమల్, ఝుళఝుళల్ కూర్చి విజృంభితముగాఁజెప్పినది. దానికిది తీసిపోదు; మించును,

శుకసప్తతి మోహిని "దీర్ఘలోచనరుచితోడ వేఁడుచు ముద్దువెట్టుకోఁజనుట, అతఁడు నిర్వికారమతిఁ జాఁగిలిమ్రొక్కి నిలుచుట''మనకవికి రుచింపలేదు. అనుచితమని భావించి మోహిని సాక్షాత్కరించెనని మాత్రమే చెప్పినాఁడు. మోహిని లక్ష్మీ పార్వతీ సరస్వతీదేవతలవంటి దేవత యనుకొన్నాఁడు. కాదు. క్షుద్రదేవత. ప్రథమరస విజృంభణవృత్తితో సాక్షాత్కరించు మోహినిని జూచి, సాధకుఁడు మనసుచెదరి తబ్బిబ్బగు ప్రమాద ముండును. ఆదేవత వానికిఁ గామవికారము రేకెత్తించు చిన్నెలెన్నో చూపును. వాఁడు చలించెనా, నెత్తురుగ్రక్కి చచ్చును. ఈ రహస్యము సాధకులెఱుఁగుదురు. మనకవియు ''గుబ్బల చకచకల్ గ్రొబ్బులాడ" అనుపంక్తిలో మోహిని గాఢపరిరంభమే యభిలషించు చున్నదను భావము వ్యంజితముచేసినాఁడని సరిపెట్టుకొనఁగూడదా? అన్నచో సరిపెట్టుకొన వచ్చును. కవియుద్దేశ మదికాదే: శుకసప్తతియందలి యనౌచిత్యమును బరిహరింప వలెనను పట్టుదల. ఇది సరికాదు,

శుకస ప్తతిలో బేతాళభటులొక రాజకుమారు నెత్తుకొనిపోయి వేఱొక రాజ శుద్ధాంతమునఁజేర్చి, యద్భుతశృంగార మొలికించుకథ కలదు. అటువంటి కథల జోలికి మనకవి పోలేదు. ఒకనాతికిఁ బాదుకలిప్పించి గగనయానము సాధ్యము చేసినాఁడు. ఒక గోతికి మంత్రమునిప్పించి యాకసమునఁ ద్రిప్పినాఁడు. ఇంతకు మించి అస్వాభావిక సన్నివేశములు సృష్టింపలేదు.

ఇందు 2,6,11,13,20 కథలైదు బ్రాహ్మణకుటుంబకథలు. తొలికథలో అంకు బొంకు లేదు. కాశినుండి లింగముదెచ్చుట, గుడిగట్టించుట యున్నది. 6 కథలోఁ జలిపందిరిలో బాటసారులకు నీళ్లుపోయు ద్విజ జారిణి ద్విజజారునే కోరును. 11 కథలో ద్విజపండితుని పెద్దభార్య ద్విజభిక్షువునే కోరును. 13 కథలో నియోగిద్విజునిభార్య జోస్యునే కోరును. 20 కథలో మంత్రికుమారుని భార్యలకు ద్విజులే తటస్థపడుదురు. ఒక నియోగిపటువు 5 కథలోఁ బెండ్లికాని గొల్లపడు చును జెఱచును. ఒక వైదికవటువు 19 కథలో గాండ్ల మగనాలిని గవయును. 10 కథలోనొక భూతచికిత్సకుని భార్యతో నూరికరణము సంబంధము పెట్టు కొనును. ఇందు ద్విజస్త్రీలు నీతిదప్పినను, గులము తప్పి చరింపరు: పురుషులు చరింతురు. కోమటి, తొగట (సాలె, తొగట, జాంద్ర నేఁతనేయు కులములు మూడు) గొల్ల, కంసాలి, చిత్తారి, రెడ్డి (కాఁపు) బెస్త, కుమ్మరి, బలిజ, గాండ్ల కులముల స్త్రీ పురుషులకు నియమము పెట్టలేదు. ఈ కథలలో యథేష్టముగఁ జరింతురు.

కథల పుట్టుక

భర్తృహరి శృంగార శతకమునఁ జెప్పిన

శ్లో. జల్పంతి సార్థ మన్యేన
పశ్యంత్యన్యం సవిభ్రమాః
హృద్గతం చింతయంత్యన్యం
ప్రియః కో నామ యోషితామ్?

(ఒకనితోఁ దియ్యగా మాటాడుదురు. ఒకని నొయ్యారముగాఁ జూతురు. ఒకనిని మనసులోఁ దలఁతురు. స్త్రీలకుఁ బ్రియుఁ డెవఁడు? పచ్చి మోసకత్తెలు.)

అను శ్లోకార్థమును బుక్కిటఁ బెట్టికొని, కవి యీ కథలు కల్పించెను. దీనికిఁ దోడు మనపాలిటి కింకొక శ్లోకరత్నము-అందఱకుఁ దెలిసిన దున్నది.

శ్లో. స్త్రీణాం ద్విగుణ ఆహారో
బుద్ధిశ్చాపి చతుర్గుణా
సాహసం షడ్గుణం చైవ
కామోఽష్టగుణ ఉచ్యతే.

నారాయణకవి యీ నాలుగింటిని కోటి కెక్కించి చూపినాఁడు.

తిండి యధికముగాఁ దినుటచేఁ బొడము బెడఁదయు నుడువక విడువలేదు.

తే. పిఱుఁదు పిక్కలు చెక్కులు బెతఁగు దొడలు
వెడఁద యొడలును జన్నులు వెంద్రుకిడను
సందు లేకుండ బలియుట సకియ మనసు
జార సంభోగ కేళికి స్వారి వెడలె. (హంస. 3-133)

గ్రంథము కామినీగర్హణముతోనే మొదలెత్తినాఁడు.

క. మంకులు మాయోపాయలు
బొంకుల పుట్ట లతిపాపపుం జగజంతల్
జంకెనలు సేయు యువతులు
శంకరుఁడుం దగఁడు వారి చర్యలు దెలియన్. (1-37)

బుద్ధిచాతుర్యము, దాని మించిన సాహసము, దాని మించిన కామము, స్త్రీయందు భాసించు తీరులు చూపినాఁడు. అవే కథలు. ఏదో యొక విపత్తు పుట్టి మునిఁగినట్లు తటస్థించుట, బుద్ధిశక్తిచే దానిని దేలికగా దాఁటుట కథా సామాన్య లక్షణము. ఈ కథలను శుద్ధముగా వచనమున రచించి పెట్టినచో ఇంత వన్నె కెక్కవు. కథాచమత్కారము యొక్క తలఁదన్ను పద్య రచనా సంబంధి చమత్కారము లిందుఁ గొల్లలుగా నున్నవి.

మనుచరిత్రకుఁ బ్రశస్తి వచ్చినది. కవితా పితామహుని శిష్యుఁడు, గురువును మించిన శిష్యు డనిపించు కొనవలెనని మనుచరిత్ర మార్గము ననుసరించి వసుచరిత్ర వ్రాసెను. శ్రమపడి యక్కడలేని చమత్కారము లెన్నో ప్రదర్శించెను. కథను దీసివేసి, లోకము ఆ చమత్కారములనే కైకొనెను. ఆ శిల్పమునకుఁ బ్రత్యేక స్థితి సిద్ధించెను.

కదిరీపతి శుకసప్తతిని జూచి, దాని మించిన దనిపించుకొన వలెనని, నారాయణామాత్యుఁడు హంసవింశతి రచించెను. శ్రమపడి యక్కడలేని విశేషము లెన్నో ప్రపంచించి ప్రదర్శించెను. లోకమునకు నా విశేషములే యుపాదేయములైనవి.

హంసవింశతి విశేషములు.

మృగ పక్షి జాతులు, కోళ్లు, మేకలు, పొట్టేళ్లు, కొండలు, కంపలు, చెట్లు, దీవులు, మనువులు, మానములు, వర్షములు, ఖండములు, దేశములు, పంటలు, వడ్లు, కూరగాయలు, పడవలు, చేపలు, పుణ్యక్షేత్రములు, తీర్థములు, నదులు, సరస్సులు, పుష్కరిణులు, 108 తిరుపతులు, అమ్మనార్లు, గడ్డి, అప్సరసలు, వస్త్రములు, పాత్రలు, భూషణములు, పట్టణములు, పల్లెలు, బాల బాలికల క్రీడలు ఎన్ని రకము లున్నవో అన్నియు గుది గ్రుచ్చి సీసపద్యములు, అవి చాలకున్న సీసమాలికలు, రగడలు, వచనాలు కుప్పవోయుటయందు నారాయణకవి యందె వేసిన చేయి.

భూగోళ ఖగోళ జ్ఞానము, ఆయుర్వేద ధనుర్వేద పరిచితి, భరత సంగీత కళాశాస్త్ర పరిచితి, జ్యోతి ర్గణిత మంత్ర యోగశాస్త్ర పరిచితి, శాస్త్రీయ దేశీయ పద్ధతులు కలియఁ గలిపి చూపించుటకే కొన్ని కథలు సందర్భములు కల్పించుకొనెను.

ఆ కాలపుఁ దెలుఁగు ప్రజల కులాచార వృత్తులు, స్నాన భోజన శయనాదులు, వేష భాషలు, తెలిసికొనఁ గోరు వారికి ప్రబంధ మాదర్శముగా నుండులాగున రచించెను.

పై పెచ్చు జిలుగు తెలుఁగు పలుకుబడి నుడికారము సందర్భోచితముగాఁ బొసఁగించెను.

కావ్యోపక్రమము

"సీతాభర్త నన్ బ్రోవుతన్" అన్నాడు. సీత "శ్రీరామాంశజయైన జానకి". తద్భర్త యెవఁడో చెప్పఁడు: ఆయన బొమ్మునఁ బెద్ద యద్దమువంటి మణి యున్నది. జానకి మణ్యభిముఖముగా నుండెనా, ఆమె బొమ్మ యామెకు గనఁబడును. ఆమె గోల. కనుక అన్యకాంతయని గోల చేయును. అదొక బెడఁదఁ ఆ బెడఁదఁ దొలగించుకొనుట కామె యాభిముఖ్యమును బరిహరించి, యామె నంకపీఠిఁ జేర్చినాఁడు. అంక శబ్దమునకుఁ దొడయనియే కాదు, సమీపమనియు నర్థమున్నది. అమ్మవారికిఁ బ్రక్కనఁ బీఁట పెట్టించినాఁడు. సీతకు నాలంబమైన యా పేరులేని వ్యక్తి, యేకము నిత్యము విమలము నచలము సర్వధీ సాక్షి భూతము నైన స్థితి పొందినాఁడు. అట్టి పరబ్రహ్మము నన్ బ్రోవుతన్ అని ప్రార్థనము.

నరస భూపాలీయ పద్య మిట్లే యున్నది. కాని, తుది మలుపు వేఱు దానితోఁ దాత్పర్య మే తలక్రిందగుచున్నది. చూడుఁడు.

"శా॥ శ్రీ లీలావతి దా నురోమణి సభా సింహాసనత్కౌస్తుభా
వేలాభా ప్రతిబింబితాంగి యగుచున్ వేఱొక్కతం దాల్చినాఁ
డౌలే యంచుఁ దలంచునోయని, యమందానందుఁడై లక్ష్మి నే
వేళం గౌఁగిఁటఁజేర్చు శౌరి నరసోర్వీనాయకున్ బ్రోచుతన్''.

ఈ పద్యమున విషయానంద నిష్పందుఁడైన శౌరి—వసుదేవుని తండ్రి పేరు శూరుఁడు, ఆ యింటివాఁడు కృష్ణుఁడు—ప్రోచువాఁ డగును.

హంసవింశతి పద్యము నరసభూపాలీయ పద్యమునకు ఛాయ వలె నున్నదే యను శంక వొడమును. ఈ ప్రాచీన స్రగ్ధరను జూచినచో ఆ ఛాయా శంక తొలఁగును.

''వక్షఃపీఠే నిరీక్ష్యస్ఫటిక మణిశిలా మండలస్వచ్ఛ భాసి
స్వచ్ఛాయాం సాభ్యసూయా త్వమియమితి ముహుస్సత్య మూర్ఛ్యాసితాఽపి
వామే మే దక్షిణేఽస్యాః శ్రవసి కువలయం నాహ మిత్యాలపన్తీ
దత్తాశ్లేషా సహాసం మదన విజయినా పార్వతీ వః పునాతు''

శ్రీరాముఁడు మదన విజయ స్థానమునఁ జెప్పఁబడినాఁడు. 'శ్రీరామాంశజ' యను దళమున ముద్రాలంకారము. ఇదొక విలక్షణమైన కూర్పు.

చిత్రభోగ మహారాజు షట్చక్రవర్తులవలె, షోడశ మహారాజులవలెఁ బుడమి నేలుచున్నాఁడు. ఒకనాఁడు—''హావ భావ విభ్రమ విలాస వైఖరుల్ విస్తరిల్ల మరుని సామ్రాజ్య లక్ష్ముల హరువుఁ జెందు చెలులు గొలువంగఁ గొలువుండె.'' ఉండఁగా ''చెట్టు డిగివచ్చినట్టుల'' నొక మహాయోగినీ బాల వచ్చి చెంతనిల్చెను. (మల్లన రాజశేఖర చరితమున-ఉట్టి పడ్డట్టు యోగిని యొకర్తు వచ్చి, లీల నారాజశేఖరు మ్రోల నిలిచెను) రాజు లేచి మ్రొక్కి పీఁట వేయించి కూర్చుండఁబెట్టినాఁడు. ఆమె దీవెన లిచ్చినది. తరువాత నిద్దఱు లోకాభిరామాయణమున దిగినారు ఆ యోగిని ''ఈ నవఖండమండిత మహీస్థలి నెల్లఁ'' జూచిన దఁట. ఒకతెను మించిన యందగత్తె యొకతె వివిధ దేశములలో నున్నారఁట. అందఱి తలదన్ను ప్రపంచ సుందరి ఆయూరిలోనే యున్నదఁట. ఎవరో కాదు. సాతాని విష్ణుదాసుని పెండ్లాము. హేమవతి యఁట. హేమవతీ సౌందర్య మయిదు పద్యములతో వర్ణించెను. చివరి పద్యము లోకోత్తర చమత్కార హృద్యము.

సీ. కబరీభరమునకుఁ గందంబు సెల్లు, ను
        త్పలమాలికలు నేత్రములకుఁ జెల్లు
గర్ణంబులకును మంగళమహాశ్రీ సెల్లు
        గాత్రంబునకుఁ జంపకంబు చెల్లు
మధుర వాగ్వృత్తికి మత్తకోకిల చెల్లుఁ
        జనుగుబ్బకవకు మంజరియుఁ జెల్లు
బిరుదైన పిఱుఁదుకుఁ బృథివివృత్తము చెల్లు
        మధ్యంబునకుఁ దనుమధ్య చెల్లుఁ

తే. పాదముల కంబుజము చెల్లుఁ బరఁగు నడకుఁ
దనరు మత్తేభవిక్రీడితంబు సెల్లుఁ
గృతుల వర్ణింపఁదగు తదాకృతులె కృతులు
వాంఛచే దానిఁబొందిన వాఁడె సుకృతి.

(హంస. ౧-ౕ౨)

దీనిచే నతనికిఁ బొందువడునది రతిసామ్రాజ్యము కాదు : సరస్వతీ సామ్రాజ్యము మాత్రమే అని ధ్వని.

శివశక్తి వచ్చి తేనె యెదలోఁ జిచ్చు రగిల్చి పోయినది. తోఁడు దిక్కు లేని స్థితిలోఁ బడియుండఁగా హేమయను కుటిలాలక వచ్చెను. పేరు మాలిని. తాపికత్తె. కార్యభారము తన నెత్తిన వేసికొనెను. సాతానిరాణి యింటికి దారితీసెను. రాకపోకలు సాఁగించెను. చనవు బలిసెను. ఒకనాఁడు అటునిటు చూచి, తన గ్రంథము విప్పెను. నీవు చక్కని చుక్కవు. రాజోత్సంగమున నుండఁదగిన దానవు. "మర్కటము వంటివాఁడు నీ మగఁడు చూడ వానితోఁ గూడి రతికేళిఁ బూనుటెట్లు?" (౧-౯౧) ఈ రీతిగా మాలిని చేఁదు కాయకోసి మనసు విఱిచి, హేమవతిని దన యంకెకుఁ ద్రిప్పుకొన్నది. తెగువచాలక వెనుక ద్రొక్కుట చూచి.

క. ఎక్కడి మగఁ డెక్కడి సఖు
లెక్కడి నీ యత్తమామ లెక్కడి చుట్టా
లిక్కాలంది దొడ్డ కొంచెము
లెక్కింపకు మరుని హావళిం బడువేళన్.

అని యామె మేలుకోరి ప్రోత్సహించినది. కనుకనే చెడిపెలకుఁ జెవి యీయ రాదనిరి. మాలినికంటె ధూర్త స్త్రీ యుండదు.

"నరాణాం నాపితో ధూర్తః
పక్షిణాం చైవ వాయసః

చతుష్పదాం సృగాలస్తు
స్త్రీణాం ధూర్తాచ మాలినీ.

హేమవతి రాజసంగతిఁ గోరి మగఁడులేని తఱిఁ బయనము కట్టినది. అత్తమామల శాసనము బంధుమిత్రుల భయము లెక్కచేయలేదు. కవిత్వము నేర్చిన హంస అడ్డగాలు వేయఁగాఁ గాలు కదలింపలేక నిల్చినది. ప్రొద్దు గ్రుంకినంతనే ముస్తాబై పొంగులువాఱు కోర్కులతో గజ్జెల గుఱ్ఱమువలెఁ గడప దాఁటిపో నుంకించు హేమవతిని నిలుపుటకుఁ గవిహంస యుపయోగించిన సామగ్రి, తాను సైకతశ్రోణియగు వాణి నడిగి తెచ్చికొన్న "సుమధు మధుర సుధా వచస్స్ఫూర్తి"యే కాని, అన్యము కాదు. ఆ సామగ్రితో నొకయిల్లు నిలఁబెట్టి పుణ్యము గట్టికొనెను.

కావ్యోపసంహారము

దూరదేశమేఁగినమగఁడు తిరిగివచ్చుచున్నాఁడన్నవార్త వచ్చెను. హేమావతి మనసున కంటిన మబ్బువిచ్చెను. "తే. కథలు రేల్ తెల్పుటయె కాదు కరుణఁ బ్రొద్దుపోని యపుడెల్ల రాయంచ పూనిచెప్పినట్టి నయవాక్యములచేతనైన సన్మనీష" ఆమెయందు మొగ్గదొడిగి పరిమళించినది. ఆమె "పరపురుషసంగమం బిహపర సుఖదూరంబుగానఁ బాతివ్రత్యస్ఫురణగల సతులు మదిఁగోర రటంచును నిశ్చయించు"కొనుట తత్సంస్కార ఫలము.

"పతికి నెదురుగనేఁగె నప్పద్మగంధి". పతిముఖసందర్శనముచే హేమవతి యందు అప్రయత్నముగ నొక శృంగారతరంగము పొంగినది. పొంచియున్న మాలిని గుర్తించెను. హేమవతి నిజముగా భర్త్రనురక్తయయ్యెను. 'పద్మగంధి' సాభిప్రాయవిశేషణము. ఈ క్షణస్ఫురణము, ఓష్ఠాగ్రస్ఫురణము, శ్రోణీతటస్ఫురణము (5—370) కననయ్యెను. దూతిక దుసికిలిపోయి బుట్టలోఁబడిన పిట్ట తప్పించుకొన్నదని రాజుకుఁజెప్పినది. రాజు "కంపిత శిరస్కుండై కొంత తడవు చింతించి," బుద్ధి తెచ్చికొనెను. కొంతతడవు తానెంత ఘోరముగఁ జింతించెనో! "ఉ. మున్నల రావణాదులు సముద్ధతి సాధ్వులఁగోరి, యేమిసౌఖ్యోన్నతిఁ జెందిరి?" అని ప్రశ్నించుకొన్నాఁడు. రావణుఁడు సీతనెత్తికొనిపోయినట్లు

పోఁదలఁచినాఁడు. రౌర్థన్యము వలన లగ్గు కలుగదు. ఎగ్గు కలుగునని తెలిసి కొన్నాఁడు. "ఉర్వీజనావళు లన్యకాంతలన్ బన్నుగఁగోరరాదు,కడుఁ బాతక మంచుఁ దలఁచి"నాఁడు. పాతకమన్న నిశ్చయమెపుడు కలిగెనో అపుడే "యింతి పై నున్న మనంబు ద్రెక్కొని" యథోచిత పద్ధతి నుండె". (5-374)

ఇక్కడ మనోలక్షణము చెప్పఁబడెను. తేనియెదలో జోగురాలు ముట్టించిన యగ్గి, హేమవతి చెవియొగ్గినదన్న కుంటెనకత్తెమాటతో ధగ్గుమని ప్రజ్వరిల్లి హేమవతి పతిసక్తయయ్యెనన్న మాటతో బుగ్గియై చల్లబడెను.

"మన ఏవ మనుష్యాణాం
కారణం బంధ మోక్షయోః"

శుకసప్తతికి హంసవింశతికి పోటి

శుకసప్తతి కృతికర్త కదిరీపతి. చంద్రవంశ క్షత్రియుఁడు. ప్రభువు. "సర్వజ్ఞమౌళి! కంజశరరూప! కదురభూప!" అని విద్వజ్జనములచేఁ గీర్తింపఁ బడ్డవాఁడు. కృతి శ్రీరామాంకితము చేసిన ధన్యుఁడు.

హంసవింశతికర్త నారాయణకవి. ''అమాత్య దేవేంద్రుండు.'' ''అంబురుడ్భవ కభుగ్ధవ విధూద్భవ మరుద్ధవగురు ప్రతివిభాతి" మేధాశక్తి గలవాఁడు. కృతి శ్రీరామాంకితము చేసినవాఁడు, కులముచేత, ఇంద్రపదముచేత, మేధచేత, రూపముచేత, అధికుఁడనని వ్రాసికొన్న ధీరుఁడు.

కదిరీపతి ధౌమ్యుఁడను పురోహితునిచే ధర్మజునకుఁ గథలు చెప్పించెను. మూలకథ పార్వతికిఁ బరమేశ్వరుఁడు చెప్పెను.

నారాయణకవి ప్రత్యుత్పన్నమతియను పురోహితునిచే నలునకుఁ జెప్పించెను. మూలకథ పార్వతికిఁ బరమేశ్వరుఁడు చెప్పినదే. ధర్మజునకంటె నలుఁడు పూర్వుఁడు. అధికుఁడు.

శుకసప్తతిలోఁ బ్రధాననాయకుఁడు చిత్రభానుఁడు. కథారంగము పద్మావతీపురము.

హంసవింశతిలోఁ బ్రధాననాయకుఁడు చిత్రభోగుఁడు. కథారంగ ముజ్జయినీ పురము.

శుకసప్తతిలోఁ గౌరవంజి (ఎఱుకత); హంసవింశతిలో శివసత్తి (జోగురాలు).

శుకసప్తతిలో జగదేకసుందరి మదనసేనుఁడను వైశ్యుని భార్య ప్రభావతి.

హంసవింశతిలో జగదేకసుందరి విష్ణుదాసుఁడను సాతానిబేహారిభార్య హేమావతి. మదనుని తండ్రి విష్ణువు. ప్రభకుఁ దల్లి హేమము. కనుక మదనసేన ప్రభావతులకంటె విష్ణుదాస హేమవతులు అధికులు.

భూపతి జగదేకసుందరిని గోరుట, ఆమె యియ్యకొనుట, అంతలో గృహస్థుఁడు దూరదేశమేఁగుట, యిల్లాలు కడపదాఁటి అడుగిడఁజూచుట, పక్షి అడ్డగాలు వేయుట ఉభయత్ర సమానమే, అది శుకోపదేశము. ఇది (పరమ) హంసోపదేశము.

ఇఁకఁ బద్యము లెట్లు పోటీపడుచున్నవో చూడుఁడు.

సీ. చంద్రమతీనాథు చందాన, నలుని వై
ఖరిఁ బురుకుత్సునిగతిఁ బురూర
వునిమాడ్కి సగరులాగునఁ గార్తవీర్యుని
యనువున గయునట్టు లంబరీషు
పొలుపున శశిబిందువలె నంగుపోలికఁ
బృథునిభాతి మరుత్తురీతి భరతు
కరణి సుహోత్రుని హరువున రఘులీల
రామునిక్రియ భగీరథుని ఠేవ

తే. శిబితెఱంగున మాంధాతచెలువమున, య
యాతిరీతి దిలీపుమర్యాద రంతి
సరణిఁ బాలించి యలరు నాచక్రవాళ
వసుమతీచక్ర మమ్మహీవల్లభుండు.

(శుక. 1—93)

సీ. వెలయ హరిశ్చంద్రు విధమున నలుని వీఁ
కను బురుకుత్సుచాడ్పునఁ బురూర
వునిలీల సగరులాగునఁ గార్తవీర్యు మ
ర్యాదను గయుక్రియ నంబరీషు
మతమున శశిబిందుమహిమ నంగునిఠేవఁ
బృథునిమాడ్కి మరుత్తువృత్తి భరతు
నీతి సుహోత్రునిభాతి భార్గవుబలె
రాముపోలిక భగీరథుని పోలుపు

తే. న శిబిసంగతి మాంధాతనయమునను య
యాతికరణి దిలీపునియట్ల రంతి
రీతి నాచక్రవాళపరీత భూత
ధాత్రిఁబాలించు నవిభుండు తద్విభుండు.

(హంస. 1—42)

ఆరాజున కీరాజు తీసిపోఁడు. ఆద్యుఁడు. ధర్మజునకు పోటి నలుని నిలిపెను. తుదిని యమకము.

రాజదూతి ప్రభావతితోఁ బలికిన పలుకులు—

సీ. బింబోష్ఠి! నీ చంద్రబింబాననము వాని
వెడఁగునోటను ముద్దువెట్టఁదగునె
కాంత! నీ సిబ్బెంపు గబ్బిగుబ్బలు వాని
పరుసుచేతుల నొత్తిపట్టఁదగునె

యబల! నీ కనకోపమాంగవల్లరి వాని
కఱకు మేనంటంగ నొఱయఁదగునె
రామః నీ మధురాధర ప్రవాళము వాని
వికటదంతముల కొప్పింపఁదగునె

తే. కొమ్మరోః కుందనపుఁ గీలుబొమ్మకరణి
నొఱపుగలదాన వీవు వానరమువంటి
మగనితోఁగూడి రతికేళిఁ బొగులఁదగునె
తగదుగా ధాత యీరీతి తగులుసేయ.

(శుక. 1—127.)

సీ. కలికి! నీ సిబ్బెంపు గబ్బిగుబ్బలు వాని
గడుసుచేతులఁ బట్టి కలఁచఁదగునె
కాంతరో! నీ తావికావిమో విటువాని
కొక్కిఱదంతంబుల నొక్కఁదగునె
చెలువః నీ జిగిగోముగల మోము మఱి వాని
తొట్టినోరున ముద్దువెట్టఁదగునె
సుదతిః నీ కనకంపు సొంపుదేహము వాని
కఱకు మేనునఁజేర్చి కలయఁదగునె

తే. కులుకు శృంగార రసములు చిలుకఁ గీలు
బొమ్మవలె నీటుగలదానవమ్మ! నీవు
మర్కటమువంటి వాఁడు నీ మగఁడు చూడ
వానితోఁగూడి రతికేళిఁ బూనుటెట్లు?

(హంస. 1-91)

వానర శబ్దమునకు బదులు మర్కట శబ్దము వేయఁబడెను. వానరము నందు నరుని పోలిక యున్నది. మర్కటము శాఖామృగము. ఆ కొమ్మను గని పెట్టుకొని యున్నాఁడు- కోఁతి యని కొట్టవచ్చినట్టున్నది వెక్కిరింత. కదిరీపతి 'రతికేళిఁ బొగులఁ దగునె' ఏడువ వచ్చునా? అను జాతీయోక్తి వాడెను. నారాయణకవి 'పూనుటెట్లు?' అరంభ వైముఖ్యమే తెలిపినాఁడు.

సీ. మగని ప్రక్కనె యుండి తగఁజేరి జోకొట్టి
మోసపుచ్చని దేటి ముద్దరాలు
పసుల గోడలనైన వసుధ నిచ్చెనలేక
యెక్కనేరని దేటి యెమ్మెలాఁడి
తలవరుల్ గసుగొన్నఁ దప్పునొప్పు ఘటించి
బొంకనేరని దేటి పువ్వుఁబోఁడి
దొరలు గద్దింపఁ గల్లరివార్త నిజముగా
నిర్వహింపని దేటి నీటుగత్తె
తే. అత్తమామల గృహకర్తలగుచు మెఱగు
నట్టి ధూర్తుల నెల్ల నోరవిమి గదిమి
పొంచి యుపనాథుతోడఁ గ్రీడించి మించి
చక్కటికి దిద్దుకొనని దే సరసురాలు ? (శుక. 1-129)

సీ. కోటగోడల నైన మీటుగా నెగఁబ్రాఁకి
దాఁటనేరని దేటి తలిరుబోఁడి
ఘుమఘుమార్భటితోడ ఘోషించు నదులైన
నీఁదిపోవని దేటి యెమ్మెలాఁడి ?
తనమీఁది తప్పు నొక్కనిమీఁద నిజముగాఁ
బెట్టనేరని దేటి బిసరుహాక్షి
ధవుఁడైనఁ దనజాడ తగదని పట్టిన
నిర్వహింపని దేటి నీటుకత్తె
తే. తలవరులు గన్నచో లేని తాల్మిఁబూని
బొంకు తథ్యంబు తథ్యంబు బొంకు గాఁగ
నెంచి యుపనాథుతోడఁ గ్రీడించి మించి
చక్కటికి దేని దదియేటి సరసురాలు ? (హంస. 1-102)

పసులదొడ్డి గోడలు దాఁటవలె నన్నాఁడు కదిరీపతి. అదేమి లెక్క ! కోటగోడలు దాఁటవలె నన్నాఁడు నారాయణ కవి. నిండు వఱదలతోడి నదు లీఁదవలెనని కదిరీపతి చెప్పలేదు,

దూరదేశమునకుఁ బయనమైన సెట్టికి "టా టా" చెప్పుచుఁ బ్రభావతి,

సీ. మలయుఁబో! మధురాతి మధురాధరల వాఁడి
చిన్నారిగోరు నీ చెక్కుమీఁద
నానుఁబో! రంగస్థలాబ్జగంధుల గబ్బి
మెఱుఁగుఁ జందోయి నీ యురముమీఁద
మించుఁబో! కాంచికా చంచలాక్షుల ముద్దు
మొనపంటి గంటు నీ మోవిమీఁదఁ
జేరుఁబో! నెల్లూరు నారీమణుల కెంపు
పసమించు నడుగు నీ నొసటిమీఁద

తే. నింట నుండిన నీ సౌఖ్యమేల కల్గు
ననుచుఁ గన్నుల నూరార్చి యక్కుఁ జేర్చి
మోవి చిగురంట నొక్కి తమ్ముల మొసంగి
పోయి రమ్మని పనిచె నప్పువ్వుబోఁడి. (శుక. 1-148)

హేమవతి,

సీ. నీ తావి నెమ్మోవి నిలుచుఁబో! కంచి వా
ల్గంటుల మొనపంటి గంటి గుఱుతు
నీ వాలుగన్నుల నెఱయుఁబో! నెల్లూరి
కొమ్మల కపురంపుఁ దమ్మరసము
నీ చెక్కుల రహించుఁబో! చెన్నపట్నంపు
వారిజేక్షణల క్రొవ్వాఁడి గోరు
నీ యురస్స్థలి మించుఁబో! యఖిలక్షమా
కోమలాంగుల కుచకుంకుమంబు

తే. లింటనె మెలంగు వారల కీ సుఖంబు
లెటులఁ జేకూరు నని పల్కి హితము జిల్కి
పోయి రమ్మని మోము మోమున ఘటించి
చుంబన మొనర్చి పనిచె నయ్యంబుజాక్షి. (హంస. 1-108)

కంచి చంచలాక్షులు కొఱికేవారు, చెన్నపట్నపుఁ జెలువలు బరికేవారు, వానర లక్షణములు చెప్పఁబడినవి. ఇఁక నెల్లూరి నారీమణుల వ్యాపారము నారాయణ కవికి నచ్చలేదు. పాదము ప్రియుని నుదుటఁ బెట్టుదురా? దాని కెంపు- పస పెన్నలోఁ గలియుఁగాక! అని, కర్పూర తాంబూల రసరంజితాధర సంపుటితోఁ గనుదమ్ముల మీఁద ముద్దు వెట్టించినాఁడు.

చిలుక తొలిపలుకులు

సీ. దశకంధరుని మోహదశ విచారించెనే
సకల జగన్మాత జనకజాత
నహుష భూపాలు మన్నన కొప్పుకొనియెనే
స్త్రీరత్నమైన శచీపురంధ్రి
యల సింహబలుని మాయలఁ జిక్కి చొక్కెనే
విపుల సద్గుణమాన్య ద్రుపదకన్య
శబరాధిపుని దురాశలకు లోనయ్యెనే
రతినిభాకృతి భీమరాజపుత్రి

తే. తొల్లిటి మహాపతివ్రతల్ దుర్మదాంధ
కాపురుష లంగభవ శరాఘాత వికల
చిత్తులై తమ్ముఁ జేరి యాచించినపుడు
సిగ్గు వోనాడుకొనిరఁటే! చిగురుబోఁడి! (శుక. 1-155)

అంచ తొలిపలుకులు.

సీ. పంక్తికంఠుని మోహపరితాప మెంచెనే
భువనమాత జగత్పవిత్ర సీత
యల పుళిందుని బొంద నాసక్తి జెందునే
ప్రియహితామితనయ భీమతనయ
నహుషుని విరహంపుఁ దహతహల్ చూచెనే
సాంద్ర సద్గుణవర్య యింద్రుభార్య

మఱి సింహబలుని పెన్మాయలఁ జిక్కఁనే
యాఱడి పనిఁబూని యాజ్ఞసేని

తే. మునుపటి పతివ్రతలు మహామూర్ఖచిత్తు
లైన దర్జను లతిఘోర సూనసాయ
కాస్త్ర జర్ఝరితాత్ములై యాసపడిన
మాన ముడివుచ్చుకొనిరఁటే! మచ్చెకంటి! (హంస. 1-127)

'మచ్చెకంటి' సంబోధనము నాయికా కామేంగిత సూచకము. 'చిగురు బోఁడికి' పైచేయి.

సీ. "రాజులు కుటిల సర్ప విషోగ్రతర మూర్తు
లధరబింబము పంట నదుముటెట్లు"

ఇట్లు సాఁగిన శుక సప్తతి సీసమునకు – "అధిపుల్ క్రూర ఫణిస్వరూపు లధరం బాసించు టేరీతి" అని హంసవింశతి మత్తేభవిక్రీడిత వృత్తము పోటీ. ఇట్టివి పెక్కులు.

సీ. ఏకుతోఁ జెలఁగు కేలెత్తుచో భుజమూల
కాంతులు బయలు బంగారు సేయ (శుక. 2-422)

సీ. కేలెత్తుచో బాహుమూల జాత ప్రభా
చకచకల్ పైఁడి వసంత మాడ (హంస. 2-22)

క. రేపటికిఁ గథల్ వినిపించిన నరఁటి
పండ్ల వేయుము చెలియా! (శుక. 3-596)

మ. విని పో! నిల్పి ననంటి పండ్లనె
ననున్ వేయింపు మంతన్ వెషన్. (హంస. 2-70)

చిలుక అరటిపండ్లు తినును. హంస కౌచు తినును. ఆ పక్షి వనచరము ఈ పక్షి జలచరము. అయినను బాముకుఁ బాలు నేర్పినట్లు హంసకు నరఁటిపండ్లు నేర్పవచ్చును.

ఆ. తెగువయే దేవేంద్ర పదవి యనెడు
బుద్ధి పొదలఁబోలు. (శుక. 1-156)

క. తెగువయె యింద్రపదవి యనఁ
దగు బుద్ధి జనింపఁబోలుఁ దరుణీ! నీకున్. (హంస 1-126)

తే. మరుఁడు ప్రక్కలు పొడిచి సమ్మతము జెందు
మనుచు నిర్బంధ మొనరింప- (శుక. 2-479)

ఉ. మారుఁడున్ బ్రక్కలు నెక్కొనన్ బొడువ. (హంస. 1-237)

తే. అరయ నిక్షేప ముంచిన యట్టివారె తెలియవలెఁ గాక. (శుక. 1-539)

క. ఎవ్వరిడు నిక్షేపం బేమఱక వారె కనవలె. (హంస. 2-121)

తే. గుఱ్ఱమై పుట్టి యీగోడు గుడువవలసె. (శుక. 3-405)

తే. గోడిగై పుట్టియును గోడు గుడువవలసె. (హంస. 5-42)

వర్షము కురిపించుట.

సీ. గళదనర్గళ గళద్గళ మద్ధత ధ్వని. (శుక. 1-276)

సీ. బిబిబిబి ద్గరగరద్భేక భీమధ్వని. (హంస. 5-59)

ఈ రీతిగా గ్రంథమంతయుఁ బోటిపడుచుండుట చూడవచ్చును.

ఈ క్రింది పద్యము వసుచరిత్ర యందీతనికిఁ గల తాత్పర్యమును దెలుపును,

ఉ. ఆరయ నేరెటేటి యసలందుల వెన్నెల తేటనించి తొ
లార్కరు మెఱుంగు రంగులిడి కమ్మసుధన్ బదనిచ్చి మేటి శృం
గార రసంబుతోడఁ బొసఁగంగ ననంగవిధాత చేసెఁగా
కీ రమణిన్ విధాత సృజియించుచు నంటినఁ గందకుండునే!

(హంస. 5-168)

తే. మేటి జమ్మేటి యసటఁ గ్రొమ్మించు మించుఁ
బొదివి మదన ప్రతాపాగ్నిఁ బుటమువెట్టి
తమ్మిగద్దియ దాకటఁ గ్రమ్మి యట్టి
కొమ్మఁ గావింపఁబోలు నె త్తమ్మిచూలి. (వసుచరిత్ర. 2-32)

పద్యము పద్యమంతయు విఱుపు లేని సఁస్కృత సమాసమునఁ గుచ్చి కూర్చుటయు నొక వింతయే. అట్టి వింతలు పూర్వకవి ప్రహత మార్గమున హంసవింశతికవియు నటనటఁ జేసెను. " మేఘేందు కార్ముక మీనదర్పణ వజ్ర'' (౪-౧౪౦) అబలావర్ణన సీసమట్టిది. అబల చాల నిఱుకునఁ బడినది. ఈ పద్యమును జూచినచో నితనికిఁ దెనుఁగు ఒదిగి వచ్చినంత సుకరముగా సంస్కృతము ఒదిగి రాలేదని తోఁచును.

శ్రీనాథుని "పతిపాణి పల్లవచ్యుత నీవిబంధన వ్యగ్ర బాలాహస్త వనరుహంబు'' పద్యము ననుసరించి పెద్దన "సహసా నఖంపచ స్తన దత్త పరిరంభ'' పద్యము రచించెను. ఆ సురతవర్ణన పద్ధతి తరువాతి ప్రబంధ కవులకు మేలుబంతి యయ్యెను. సారంగు తమ్మయ తన వైజయంతీ విలాసమున "జార రతి'' నిట్లు వర్ణించెను.

మ. అసూగంధాంగ విలేపనం బనఖ దంతాంకం బతాంబూల మ
ప్రసవాలంకరణం బనుక్త మణితారావం బశయ్యాతలం
బసుఖస్వాప మబంధ నైపుణ మసంప్రాప్తాంగ సంక్షాళనం
బసిధారాటము నైన జారరతి కృత్యం బత్తఱిన్ వర్తిలెన్.

(వైజయంతి 2-40)

జారరతి కృత్యము కత్తిమీఁద నడచుటవంటిదన్న మాట నారాయణకవి మనసున నాటుకొన్నది. ''అసిధారా వ్రత'' మని వర్ణించెను. అయిదవ రాత్రి కథలో—

"జారశేఖరుఁ డను బ్రహ్మచారి మిఱి
యెంటిపాటైనఁ దెరువులో నొడిసి పట్టి.''

మ. "అసమాలాప మచుంబితాధర మశయ్యాన్యోన్య విక్రీడితం
బసమాలింగన మస్థిరోత్సవ మధైర్య స్తంబ తాంబూలితం
బసుదంతాంక మనిర్భయం బమణితం బస్రస్త నీవ్యాదికం
బసిధారావ్రతమైన చోరరతి కార్యంబప్డు సంధించినన్. (హంస.2-107)

"తిరిగి చూచుచుఁ దనయింటి తెరువుఁబట్టి
గొల్ల ప్రాయంపుఁ జిల్కలకొల్కి చనియె"

పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రకవి కుక్కలకుఁ బేర్లుపెట్టి సీసము వ్రాసెను. నారాయణకవి కోళ్లకుఁ బేళ్లు పెట్టి సీసము వ్రాసెను.

సీ. పులిమల్లఁ డడవిపోతులరాజు గరుఁడుండు
 గాలివేగంబు పందేల పసిఁడి
విష్ణు ప్రసాదంబు వెండిగుండుల పరి
 పచ్చిమిర్యము వెఱ్ఱిపుచ్చకాయ
వేఁట మాణిక్యంబు విరవాది మెడబల్మి
 పెట్టుకాఁడు వకారి పిడుగు తునుక
జిగురుఁడు చిత్రాంగి శ్రీరామబాణంబు
 పులియండు కస్తూరి బొడ్డుమల్లె

తే. యనఁగ మఱియును బెక్కుతోయముల పేళ్ల
దారకులు దేరవచ్చె నుద్దండవృత్తి

వేఁటకుక్కలు మృగరాజ విగ్రహములు
వటుకనాథుని వాహ్యాళివాహనములు.
(శృంగార శాకుంతలము. 1–108)

సీ. గరుడఁడండు శరభంబు కంచుడమారము
రణభేరి కార్చిచ్చు ఱాతిబొమ్మ

రామబాణము ... (హంస. 3–215 చూడుఁడు.)

శ్రీనాథుఁడు ప్రమథుల గుంపును "ఆగడీలు మహాధూర్తులగుచుఁగాకు లుద్ధతులు గొంట్లు పలుగాకు లుదురుమిడుకు లాకతాయులు శఠులు గయ్యాళులు..."
(హర విలాసము. 5-10)

అన్నాఁడుగదా! 15 వ రాత్రికథలో నొక బలిజెసెట్టికొడుకును గుఱించి నారాయణకవి యొక సీసమాలికనే వ్రాసెను.

"ఆకతాయి బికారి యడిబండగుండఁడు మొండిపట్టె గులాము మొప్పె..."
(హంస. 5-113 చూ॥)

ఇంతే కాదు. ఒకటికిఁబది, నూఱు కల్పింపఁగల నేర్పు, నోర్పుగూడ నారాయణ కవికిఁ గలవు.

తల్లికడుపునఁ గొఱగాని కొడుకు పుట్టుట చెఱకుతుద వెన్ను పుట్టుట వంటిదని చెప్పిన నితనికిఁ దృప్తి లేదు. ఈ క్రింది సీసము చిత్తగింతురు.

సీ. గుడిమీఁదఁబడు రావి కడిలోని చెడుగీఁగ
పుణ్యనదీతీర్థమునను మొసలి
కంటిలోఁగొరవెంట్రుకయు రచ్చమట్టిని
బ్రహ్మరాక్షసి కాఁపురమ్ము సేయు
భవనసీమను ద్రాఁచుపాము కల్పకుజంబు
కడ గచ్చపొద పాలకడలి విషము

వనమునఁ జిచ్చు దివ్యౌషధికినిఁ బుప్పి
బ్రతుకు జాలెడునింటఁ బరశురాము

తే. హస్త ముదకాన గ్రుడ్డు సస్యమున మల్లె
జీవవితతికి రోగంబు చెఱకు వెన్ను
మణికి దోషంబు నృపునందు మార్దవంబు
పుట్టుచందానఁ బుట్టెను బుత్రుఁడొకఁడు.

(హంస. ౫-109)

కథాసంబంధి పద్యశిల్పము

నారాయణకవి చిత్రవాగ్లక్ష్మీ సంపన్నుఁడు. ఏకవింశతి నాయికల నెన్ని కొని, యెక్కడ కక్కడఁ గ్రొత్త యనిపించి, బహుముఖమైన ప్రతిభాజ్యోతిని వెలిగించి వర్ణించినాఁడు. ఇతని గ్రంథమున కీ కొమ్మలే పట్టుగొమ్మలు.

ప్రధాన నాయిక హేమవతి. ఆమె రూపరేఖలు సిద్ధస్త్రీ వర్ణించెను. ఱేఁడు మరులుకొనెను. యత్నించెను. కాని, యత్నము ఫలింపలేదు.

"కబరీభరమునకుఁ గందంబు సెల్లు, నుత్పలమాలికలు నేత్రములకుఁ జెల్లు" (1-62) అను పద్యమున ఆ మూర్తి మనసున కంపునదే కాని, చేతికందునది కాదు అను ధ్వనివిశేషము చమత్కారము నతిశయించి పొదగట్టును.

ఇట్టిదే మఱొక పద్యము. ఇది బ్రాహ్మణీ రమణీయ భావము బ్రహ్మవేత్తలను జీకాకుపఱచుట.

సీ. నెఱిగొప్పు నెఱరంగు నీలంపు సద్రుచుల్
నారదభావంబు మాఱుగొనఁగఁ
గలికి కాటుకకంటి చెలువు భారద్వాజ
గరిమంబునైనఁ జీకాకుపఱుప
మించి సిబ్బెపు గుబ్బమినుకులు కుంభజ
సద్వ్రతమంతయు జడియఁజేయ

మంద యానపుఁ బ్రౌఢిమము మతంగజ ధైర్య
పర్యాయమెంతయుఁ బగులఁజేయ

తే. నవ సుధామయ మధురోక్తి నైపుణములు
శుకమనోవృత్తి నెంతయుఁ జులుకఁజేయ
మెఱుఁగు జిగినిచ్చువగ జగ్గు నెఱకనంబు
వెలయఁ జరియించు నదియు నవ్వీటిలోన.

(హంస. 3-130)

నారద భరద్వాజ కుంభజ (అగస్త్య) మతంగ శుకమహర్షులు జితేంద్రియులు. ఆమె జిగిబిగి ఋషుల కొంపలు గూల్చుచుండెనని ఝటితిస్ఫూర్తి. నారదము = మేఘము. భరద్వాజము=ఏట్రింత పక్షి. కుంభము=కుండ. మతంగజము=ఏనుఁగు. శుకము=చిలుక. కొప్పు మేఘమును, కన్నులు ఏట్రింత పులుగును, గుబ్బలు కుండలను, నడక యేనికలను, పలుకులు చిలుకలను భంగించుచుండెనని కవిసమయ వస్తుసిద్ధమగు ప్రకృతార్థము.

చ. పొలఁతుకవేణి కృష్ణతను బొందిన యంతనె మోము సూడు చేఁ
దలఁకి విధుస్థితిన్ దనరెఁ దాళక చన్నులు నచ్యుతాకృతిం
బొలిచె, సహింపలేక నడుమున్ హరిరూపు వహించె, నిట్టి వా
ర్తలకు మధుద్విషత్త్వమును దాల్చెను జక్కెర లొల్కు మోవియున్.

(2-235)

ఈ పద్యమున వసుమతి యను వణిక్సతి సౌందర్యము చెప్పఁబడినది. కృష్ణవిధ్వచ్యుతహరి మధుద్విషచ్ఛబ్దములు విష్ణుపర్యాయ శబ్దములు. వేణి (జడ) కృష్ణత్వమును (నల్లదనమును) బొందెను. దానిఁజూచి యీర్ష్యచే మొగము విధుస్థితి (చంద్రుని పోడిమి) దనరెను. దానిఁజూచి తాళలేక చనులు అచ్యుతాకృతి (జాఱని బిగి) బొలిచెను. దానిఁజూచి సహింపలేక నడుము హరిరూపు (సింహము నడుమువంటి సన్ననిరూపు) వహించెను. ఈ వార్తలెఱిఁగి పెదవి మధుద్విషత్త్వమును (తేనెను ద్వేషించుపాటి స్థితి) దాల్చెను. వేణ్యాదులు విష్ణుసారూప్యముఁబొందెను. చిత్తశుద్ధితోఁగాదు-పోటీపడి. ఏమైన అది పవిత్రమైన సిద్ధియే. ఈ సిద్ధి బహిరంగములకే చెప్పఁబడెను. అంతరంగ విషయము చెప్పఁ

బడలేదు. కనుక, ఇతర నాయికలవలెనే యీమెయు నభిసరింపఁబోవును. సంకేతమున మునిచీఁకటిలో విటుఁడై వచ్చిన తన భర్తను గదిసి భోగించును. ఈలువు చెడదు. తదాదిగా నామె భర్తృసౌముఖ్యమునకుఁ బాత్రమయ్యెను. పవిత్రస్త్రీ యయ్యెను. అదియే విష్ణుసారూప్య ఫలము, అది ఘుణాక్షర న్యాయమునఁ గుదిరినది.

పంద్రెండవరాత్రి కథలో నాయిక విశాల. ఆమెభర్త పంచాక్షరీజపపరాయణుఁడు-శివదత్తయోగి. కవి పంచాక్షర ప్రాసపద్యముతో విశాలను వర్ణించెను.

ఉ. సారసమా, నవీనఘృణి సంపదఁ గాంచును నెమ్మొగంబు కా
సారసమాన విభ్రమము సారె జయించును నాభియున్ సుధా
సార సమాన మాధురిని జాల రహించును మోవి చంద్రికా
సార సమాన హృద్య రుచిసంతతి మించును గాంతహాసముల్.

(3-195)

మగని పంచాక్షరీ మంత్రగతమైన మనస్సును స్వమంత్రగతము గావించుకొనుటకు విశాల యెంత ప్రయాసపడుచుండెనో మఱొక పద్యమున విస్పష్టముగాఁ జెప్పెను.

ఆమెరక్తి యతని విరక్తి యౌగపద్యముగ వాన-యెండ తోఁచినట్లెంత విచిత్రముగ నుండెనో చూడుఁడు.

సీ. పదము లొత్తెదనంచుఁ బతిజంఘికలు తన
తొడలపై వేసికో మిడిసిపడును
నడుము పట్టెదనంచు నాథుని చిఱుదొడల్
పుడికినఁ 'జీ' యని పొరలు నవల
సుతబర్హ మెగద్రోయ సుంకించి మోముపై
మోముఁ జేర్చినఁ జూచి ముదుగులాడు
ప్రేమ్మెటికలు దీయ వెసనెత్తి హస్తంబు
కుచములపై వేసికొనినఁ దిట్టుఁ

మందయానపుఁబ్రౌఢిమము మతంగజ ధైర్య
పర్యాయమెంతయుఁ బగులఁజేయ

తే. నవ సుధామయ మధురోక్తి నైపుణములు
శుకమనోవృత్తి నెంతయుఁ జులుకఁజేయ
మెఱుఁగు జిగినిచ్చువగ జగ్గు నెఱతనంబు
వెలయఁ జరియించు నదియు నవ్వీటిలోన.

(హంస. 3-130)

నారద భరద్వాజ కుంభజ (అగస్త్య) మతంగ శుకమహర్షులు జితేం ద్రియులు. ఆమె జిగిబిగి ఋషుల కొంపలు గూల్చుచుండెనని ధ్వనితిస్ఫూర్తి. నారదము = మేఘము. భరద్వాజము=ఏట్రింత పక్షి. కుంభము=కుండ. మతం గజము=ఏనుఁగు. శుకము=చిలుక. కొప్పు మేఘమును, కన్నులు ఏట్రింత పులుగును, గుబ్బలు కుండలను, నడక యేనికలను, పలుకులు చిలుకలను భంగించుచుండెనని కవిసమయ వస్తుసిద్ధమగు ప్రకృతార్థము.

చ. పొలఁతుక వేణి కృష్ణతను బొందిన యంతనె మోము సూడుచేఁ
దలఁకి విధుస్థితిన్ దనరెఁ దాళక చన్నులు నచ్యుతాకృతిం
బొలిచె, సహింపలేక నడుమున్ హరిరూపు వహించె, నిట్టి వా
ర్తలకు మధుద్విషత్త్వమును దాల్చెను జక్కెర లొల్కు మోవియున్.

(2-235)

ఈ పద్యమున వసుమతి యను వణిక్సతి సౌందర్యము చెప్పఁబడినది. కృష్ణవిధ్వచ్యుతహరి మధుద్విషచ్ఛబ్దములు విష్ణుపర్యాయ శబ్దములు. వేణి (జడ) కృష్ణత్వమును (నల్లదనమును) బొందెను. దానిఁజూచి యీర్ష్యచే మొగము విధుస్థితి (చంద్రుని పోడిమి) దనరెను. దానిఁజూచి తాళలేక చనులు అచ్యుతా కృతి (జాఱని బిగి) బొలిచెను. దానిఁజూచి సహింపలేక నడుము హరిరూపు (సింహము నడుమువంటి సన్నని రూపు) వహించెను. ఈ వార్తలెఱిఁగి పెదవి మధుద్విషత్త్వమును (తేనెను ద్వేషించుపాటి స్థితి) దాల్చెను. వేణ్యాదులు విష్ణు సారూప్యముఁబొందెను. చిత్తశుద్ధితోఁగాదు-పోటీపడి. ఏమైన అది పవిత్రమైన సిద్ధియే. ఈ సిద్ధి బహిరంగములకే చెప్పఁబడెను. అంతరంగ విషయము చెప్పఁ

బడలేదు. కనుక, ఇతర నాయికలవలెనే యామెయు నభిసరింపఁబోవును. సంకేత మున మునిచీఁకటిలో విటుఁడై వచ్చిన తన భర్తను గదిసి భోగించును. శీలువు చెడదు. తదాదిగా నామె భర్తృసౌముఖ్యమునకుఁ బాత్రమయ్యెను. పవిత్రస్త్రీ యయ్యెను. అదియే విష్ణుసారూప్య ఫలము, అది ఘుణాక్షర న్యాయమునఁ గుదిరినది.

పంద్రెండవరాత్రి కథలో నాయిక విశాల. ఆమెభర్త పంచాక్షరీజపపరాయణుఁడు-శివదత్తయోగి. కవి పంచాక్షర ప్రాసపద్యముతో విశాలను వర్ణించెను.

ఉ. సారసమా, నవీనఘృణి సంపదఁ గాంచును నెమ్మొగంబు కా
సారసమాన విభ్రమము సారె జయించును నాభియున్ సుధా
సార సమాన మాధురిని జాల రహించును మోవి చంద్రికా
సార సమాన హృద్య రుచిసంతతి మించును గాంతహాసముల్.

(3-195)

మగని పంచాక్షరీ మంత్రగతమైన మనస్సును స్వమంత్రగతము గావించుకొనుటకు విశాల యెంత ప్రయాసపడుచుండెనో మఱొక పద్యమున విస్పష్టముగాఁ జెప్పెను.

ఆమెరక్తి యతని విరక్తి యౌగపద్యముగ వాన-యెండ తోఁచినట్లెంత విచిత్రముగ నుండెనో చూడుఁడు.

సీ. పదము లొత్తెదనంచుఁ బతిజంఘికలు తన
తొడలపై వేసికో మిడిసిపడును
నడుము పట్టెదనంచు నాథుని చిఱుదొడల్
పుడికినఁ 'జీ' యని పొరలు నవల
సుతబర్హ మెగద్రోయ సుంకించి మోముపై
మోముఁ జేర్చినఁ జూచి ముదుగులాడు
ప్రేల్మెటికలు దీయ వెసనెత్తి హస్తంబు
కుచములపై వేసికొనినఁ దిట్టుఁ

తే. ప్రక్కలోఁజేరి కౌఁగిటఁ జిక్కఁబట్టి
కులుకు గుబ్బల నెద త్రొమ్ముఁగ్రుమ్మి క్రుమ్మి
రతి బలాత్కారమునఁ జేయ ధృతివహించు
ప్రేయసిని జూచి రోయుచుఁ ద్రోయునతఁడు. (3-201)

పదునాఱవ రాత్రి కథలో నొక బెస్తవాఁ డున్నాఁడు.

తే. మేలు బలువాలుగల నేలు మిసిమిఁగ్రాలు
కన్నుగవడాలు మరునాలు కరణిఁబోలు
మురిపెముల ప్రోలు కలదొక్క ముద్దరాలు
వాని యిల్లాలు దొమ్మరవాని డోలు. (4-189)

వాలుగలు చేపలు. ఆమె లోచనకాంతి వాలుగల నేలుచుండెను. అనఁగా ఆమె కన్నులు కన్నులవలె లేవు. మిలమిలలాడు మీనముల వలె నున్నవి. "ఈ క్షణే విచలతః కూపోదరే మత్స్యవత్... కామేంగితే యోషితామ్." ఆ కన్నులు ఇంగిత మెఱిఁగించుచున్నవి. మగవానిఁ జూచినచోఁ దట్టుకొన లేదు. కనుకనే "వాని యిల్లాలు దొమ్మరవాని డోలు" అన్నాఁడు. డోలుకు దాపటి దెబ్బ, వలపటి దెబ్బ. ఇంటఁ బతి: బయట నుపపతి.

జాలరి చేపలను బట్టి చంపును. వాని చెలి చేపల నేలును. ఇదెట్లు? చేపలు లోచనములకు దీప్తి నిచ్చు నాహారము. విటమిన్ ఏ. ప్రభావము నూహింప వలెను.

పదునేడవ రాత్రి కథలోఁ గుమ్మరి ముద్దుగుమ్మ కుచకుంభము లోకో యుత్పలమాలతోఁ బ్రత్యేకముగా వర్ణింపఁబడెను. కుమ్మరి సుంత మృత్పిండముఁ గొని, యింతకుండ చేయుట యెట్లుండునో యూహకందునట్లు పరిణామ పేశల ముగా వర్ణింపఁబడెను. కుంభకారున కొక దున్నపోతుండెను. అది పోతరించి, ఉక్కు పోఁతపోసినట్లుండెను. వాని భార్య "యింటి యెనుబోతున కంటె మదంబు హెచ్చి" తలవాకిలి కాఁపురముగా నుండెను. నెర మాటలు - ఆట మాటలు మాటాడును. నెర మాటలు కలుపుగోలుతనముతో మాటాడు మాటలు

కావచ్చును. అరమాట లనఁగా నేమి ? శకట రేఫమైనచో అఱ = పేటికాదుల అంతర్భాగము. అపుడు మనసులో దాఁచుకొన్న మాటలగును. ఆ మాటల వెనుక నొక చిలిపితనము, దాని వెనుక నొక లెక్కచేయని పొగరుబోతుతనము నుండును. అవి యెట్టివో బాటసారితో ఘటకారనారి జరిపిన సంభాషణక్రమమునఁ జూపఁబడెను.

సీ. దప్పికిమ్మన మదిదప్పినదా ? యను
 చెంబుదెమ్మనిన కుచంబె ? యనును
కూరఁబెట్టుమనఁ జేకూరెనా ? హితమను
 నన్న మడిగిన నర్థాన్న మనును
సున్న మిమ్మన్నఁ గూసున్న మేలనుఁ, బోక
 వక్క లేవనిన గుర్వక్కె యనును
నిప్పని పలుకఁగా నిప్పనికని యను
 నాకిమ్మనిన మసియాకె యనును

తే. దేహ మలసె నటన్న సందేహమాయ
టంచు నిక్షేపురేఁగి యమ్మించుబోఁడి
యతని మాటల కరమాట లాడుకొనుచుఁ
గేరి నవ్వెన... (5-70)

ఈ క్రమముఁ జూచినచోఁ, బాప మామెకుఁ జెవుడేమో యనిపించును. కాని చివరఁ గేరి నవ్వుటచేఁ జెవుడు కాదని, కావలసి యన్యార్థముఁ గల్పించి మాటాడుచున్నదని, అరమాటలు వికటోక్తు లని తేటపడుచున్నది.

చమత్కార పద్య శిల్పము

ఈ చమత్కార మధిక భాగము ఛందస్సంబంధమై భాసించును. ఈకవి యేమి! ప్రబంధ కవులందఱు ఈ శిల్పమున కగ్రతాంబూల మిచ్చిన వారే. కవి సమయ క్షిప్త సామగ్రి చేతఁబట్టుకొని భావప్రపంచమున మేడమీఁద మేడ యెన్ని

మేడలైనఁ గట్టుదురు. పద్యగత ప్రాసస్థాన మొక క్రీడా స్థానము. వెయ్యి యొయ్యారములు చూపింతురు. కందములు, సీసములు, ఆఁటవెలఁదులు చేయి దిరిగిన కవిచేతిలో ఎన్ని సొంపులు వోవునో చెప్పలేము. ఇవిగాక, పద్యము పద్యమంతయు నేక సమాస ఘటితముగా నిర్మించుట, అచ్చ తెలుఁగులు గుదిగ్రుచ్చుట, సర్వగురు, సర్వలఘు, ఏకాక్షర, ద్వ్యక్షర, త్ర్యక్షర, నిరోష్ఠ్య పద్యములు రచించుట, శ్లేష, బంధ, గర్భ, అనులోమ, విలోమ, పాదభ్రమక ప్రముఖ చిత్ర పద్యములు సాధించుట కొద్దిగనో గొప్పగనో చేసి తీరవలయుట యొక మర్యాద యయ్యెను. హంసవింశతి యందు ఆ మర్యాదకు లోటు లేదు.

నారాయణకవి రామరాజ భూషణకవి వలె శ్లేషోక్తి వైచిత్ర్యముఁ జూప యత్నించినాఁడు. కాని యితని కా త్రోవ సుగమము కాలేదు. కారణము తెల్లమే. రామరాజ భూషణుఁడు పిండికలవాఁడు. అతని చేతిలో సంస్కృత వాణి తడిపిన గోదుమ పిండివలె సాఁగును. ఇతనికిఁ జేమకూర వేంకటకవి త్రోవ చక్కఁగాఁ బట్టువడినది. ఆ ముద్ర యితని కృతిలో సర్వత్ర బారసాఁచి నగుమొగముతోఁ బొడకట్టును. చతుర్థాశ్వాసము 74వ పద్యము, పంచమాశ్వాసము 277వ పద్యము చూడఁగలరు.

కందముల చిందులు.

తొడలందము కటిచందము
నడుగుందమ్ముల బెడంగు లాస్యము రంగుల్
జడతళుకున్ మెడకులుకున్
నడబెళుకుం జూడ నా ఘనస్తని కమరున్. (2-17)

విరులాః నగవులు, నీలపు
సరులాః కురు, లుబ్బి గబ్బి చన్నులు జాళ్వా
గిరులాః యూరు లనంటుల
సిరులాః యని జనులు మెచ్చఁ జెలువ చెలంగున్. (4-71)

ఆటవెలఁది యొయ్యారములు

వాలుమీలఁ బోలు వామాక్షి చూపులు
సోము సాము గోము భామ మోము
మంచు మించు సంచు నెంచు మై తులకించు
మిన్ను చెన్నుఁ దన్ను సన్న నడుము. (3-69)

మొగము నిండియుండు మోహంపుఁ గస్తవ
యురము నిండియుండు నుబ్బుచనులు
వీఁపు నిండియుండు వేనలి జొంపంబు
దానిఁ బొగడఁ దరమె! మానవులకు. (4-77)

ఇఁక సీసాల విలాసాలకు గ్రంథమే చూడవలెను.

"గోళ్లు రిక్కలజోళ్లు వ్రేళ్లు మావిచిగుళ్లు
చెల్లు పొక్కిళ్లల్లసిల్లు సుళ్లు" (2-224)
ఇదొక లయ.

4-55 సీసమున నిరువదియేడు నక్షత్రములు, పంద్రెండు రాసులు కూర్చఁబడినవి. సంచారి భావములు ముప్పదిమూడు, సాత్త్విక భావములెనిమిది తడఁబడి తబ్బిబ్బయినవి. శబ్దముగూడ దెబ్బతిన్నది. వచనము వ్రాసియుండిన శుభ్రముగా నుండెడిది.

గీర్వాణ భాషా క్లప్తి.

ఆశీర్నమస్క్రియా సందర్భము లందు గీర్వాణభాష చొనిపి తెనుఁగు పద్యము వ్రాయుట కద్దు. ఇతర సందర్భములందుఁ బ్రాయికముగా వ్రాయరు. వ్రాసినచ్చో విశేషమున్న దన్నమాట.

రెండవ రాత్రి కథలో—

తే. ప్రామ జఠరాగ్నిచేఁ 'గిం కరోమి' యనుచు
నదరు వేదనచేఁ 'గ్వ యాస్యామి' యనుచు
విస్మయపు మూర్ఛచే 'నాహతోఽస్మి' యనుచుఁ
బలువరింపంగ సాఁగె నబ్బక్క నక్క. (1-191)

ఈ నక్క పంచతంత్ర కథలోని కరటక దమనక జంబుక సంతతికిఁ జెందినదేమో! సంస్కృతము పలుకుచున్నదని నవ్వవచ్చును. ఈ శిల్పము నవ్వులాటకుఁ జేసిన శిల్పము కాదు. సద్బ్రాహ్మణుఁడు కాశికిఁ బోయి తెచ్చిన లింగమును బ్రతిష్ఠించి తదర్థము త్రవ్వించిన బావియొద్ద నక్క చావఁబోవుచున్న దన్న భావ్యర్థసూచనము చేయుటకుఁ జేసిన శిల్పము. జీవుఁడు వేల్పునేల పొలిమేరలు చూచుచున్నాఁడు. నక్క యెక్కడ? నాకలోక మెక్కడ? అను నానుడి యిక్కడఁ బట్టదు. స్థలమహిమకు విలువకట్టవలెను.

పదునొకండవ రాత్రికథలో నొక పండితునిభార్య కఱవునఁబడి, యొకనాఁ డొక భిక్షువును గూడెను. ఆ భిక్షువు బ్రాహ్మణుఁడే కాని, పొట్ట చించినను అక్షరము లేనివాఁడు. ఆకతాయి. రతి పారవశ్యమున బాపెత సంస్కృతము మాటాడును. అతఁడును మాటాడును. పండిత పత్ని కనుక ఆమె నాలుగు మాటలు కఱచి యుండును. ఇతనికి దేశాటన లాభముచే అబ్బియుండును. వింత యేమి? అనవచ్చు, నిజమే. కాని, తనుఁ దామఱచిన మైకమున నప్రయత్నముగా సంస్కృతభాష వెలువడునా? అని చూడవలెను. విటీ విటుల మనస్సులు మహానంద రసప్రవాహమునఁ దేలుచు మర్త్యలోకావరణమును దాఁటి స్వర్గ లోకపు టంచున విహరించుచున్నవని చెప్పుట కవ్యభిప్రేత విషయము. ఆమాట వాచ్యముగా ననఁడు. సంస్కృత ప్రసంగముచే ధ్వనింపఁజేయును.

చ. "కురు సురతక్రియాం ప్రణయకోప మతిం త్యజ పూర్వసంగమం
పరిభిను దేహి గాఢ భుజబంధన మంగజ శాస్త్రవాసనాం

స్మర, రదఖండనం ఘటయ, మామప మారశరా, నఖక్షతం
విరచయ" యంచుఁ జల్మఱును వేడ్కఁ వచింతురు జారదంపతుల్.
(3-161)

కల్పనా చమత్కారము

దుర్గములను పరంగులు పిరంగులతో భేదించు కాలము వచ్చినది. అపుడు కవి యిట్లు వ్రాయును.

చ. పొలుపగు మావి లేఁజిగురు పొందిక పోఁత పిరంగిలోన నె
క్కొలిపిన పుష్పగుచ్ఛమను గుండు పరాగపు మందు నించి, వె
గ్గలపుఁ బరాక్రమాగ్నిఁగొని కంతుఁడనేటి పరంగి భామ గు
బ్బలనెడు దుర్గముల్ పగులువాఱ గుభుల్లున నేసి యార్చినన్.
(1-230)

ఆ కాలమున దొంగలు నిలువు దోపిడి (చీరలతోఁ గూడ) చేసెడివారు. ఈ కల్పన మనోహరము.

తే. కలయఁ గొమ్మలతోఁ గూడి కాననమున
నుండు విటపుల నసిలచోరుండు పట్టు
కొని దశాంబరములు దోచుకొనియె ననఁగఁ
బండుటాకులు గాడ్పులు పర్వ రాలె. (5-223)

కొమ్మలతోఁ గూడిన విటపులు శాఖలలోఁ గూడిన వృక్షములు: స్త్రీలతోఁ గూడిన (విట+ప) జార ప్రభువులు.

తే. తనయుఁడగు రాజు ఘనమార్గమునను రాఁగఁ
గోట యా త్రోవ నరికట్టుకొన్న సుద్ది
విని, జలధి దాని చుట్టును విడిసె ననఁగ
నా రసాతళ నిమ్న ఖేయంబు దనర్చు. (5-7)

కోట వెలుపలి అగడ్త చాలఁబెద్దది, చాల లోఁతైనది. అయినచో సముద్రమా? సముద్రమే! ఇక్కడ కెందుకు వచ్చినది? కోట మీఁది కోపముతో వచ్చినది. కోటమీఁదఁ గోపమెందుకు? సముద్రము కన్నకొడుకైన చంద్రుఁడు గగనమార్గమున రాఁగాఁ గోట అడ్డగించినదఁట. అందుచేత ససైన్యముగాఁ బోరుకు వచ్చినదఁట సముద్రము. ఈ యుత్ప్రేక్ష యపూర్వము.

కుమ్మరి తొయ్యలి పొక్కిలి పాముల బుట్ట. నూఁగారు నల్లత్రాఁచు. దాని నాడించువాఁడు మన్మథుఁడు, ఈ యాట చూడుఁడు.

ఉ. పంచశరాహితుండికుఁడు భామిని పొక్కిలిపెట్టెలోనఁ దా
నుంచిన కాలసర్పము సమున్నతి నాడఁగ లేవమీఱ బు
స్సంచు ఫణాగ్రమెత్తి యలరారెడు బాడ్పున రోమరాజి య
భ్యంచితలీల మించి మది హర్షముఁ జేయు జనాళికెప్పుడున్. (5-19)

గొల్లపిల్ల నూఁగారు వర్ణించిన వైఖరి యింతకంటెఁ జారువుగా నున్నది.

తే. కొమిరె పొక్కిలి బంగారు కుందియందు
రతియు శృంగారమను ధాన్యరాశి నించి
దంచనిడినట్టి రోకలి సంచు మీఱి
రోమరాజి దనర్చు నారూఢిగాఁగ. (2-100)

పొక్కిలి వడ్లు దంచుకొనెడు నేలరోలు. నూఁగారు నల్లని చేవ రోకలి. ఇట్టి ముచ్చటలు కొల్లలు.

సుదతీ రతిక్షుభిత స్థితి అతిశయోక్తి లేక, స్వభావోక్తిమధురముగా నున్నది.

సీ. చిఱుచెమ్మటలతోడ బెరసిన ఫాలమ్ము
కసవంటి వీడిన కప్పుకొప్పు

కడు రక్తిమము గల్గు గండస్థలంబులు
వెనుకకు దిగజారి వ్రేలు సరులు
పులకలు నిండారఁ బొడమిన దేహంబు
ధూళిధూసరితమై దొరయు వీఁపు
మందస్మితంబగు మధురాధరంబును
మంద వీక్షణ నమ్ర మస్తకంబు

తే. తడఁబడ వడంకు మందెము తలిరుదొడలు
వదలిన బిగించి సడలించు వలువదనరఁ
దిరిగి చూచుచుఁ దనయింటి తెరువుఁబట్టి
గొల్ల ప్రాయంపుఁ జిల్కలకొల్కి చనియె. (2-108)

లోకజ్ఞత

నారాయణకవి నవీనుఁడు. కవిత్వము నేర్చిన కరణము బిడ్డ. గ్రంథములను జదివి నేర్చికొన్న విషయ పరిజ్ఞానము వేఱు. లోకమును బొదివి కూర్చికొన్న విషయ పరిజ్ఞానము వేఱు. మొదటిది చాలమందికి సంగతము కావచ్చు. రెండవది దుర్లభము. ఈ కవి లోకజ్ఞతా విశేషమునకు ఈ ప్రబంధము పంటపొలము.

పదునేనవ రాత్రి కథలోఁ గాఁపుటిల్లు వర్ణించెను. గొడ్డు గోవము, గింజ గిట్ట గల సంపన్న గృహస్థుని యింటి పోఁడిమి కనులఁ గట్టినట్లు వర్ణించెను.

ధాన్యముల రకములు చెప్పెను. వడ్ల రకములు చెప్పెను. ఎత్తుగీతిగాక 24 పెద్ద పాదముల సీసమాలిక వడ్ల పేరులు చెప్పుటకే సరిపోయినది. కూరగాయలు, కూరాకులు, పండ్లు, ఊరుగాయలు, వీనికి వేర్వేఱు సీసములు. "రామ గుమ్మడి, యోబరాజు గుమ్మడి, చార గుమ్మడి, బూడిద గుమ్మడులును" అని చతుర్విధ కూష్మాండ భేదములు చెప్పెను,

దూరదేశమేఁగు విష్ణుదాసుఁడు తనవెంటఁ గావళ్లలోఁ గొంపోయిన తిండ్లు చిఱుతిండ్లు అలనాఁటి తెలుఁగువారి భోక్తృత్వమును, గవి విశేషజ్ఞత్వమును బ్రకటించును.

భోగమువారి యింటిని జూపెట్టుకొనియుండు అనుజీవు లెందఱుందురో, వారి నందఱిని సంతుష్టులఁజేయవలసిన కష్టము విటుల కెంత యున్నదో చక్కగా వ్రాసెను. ఒక విటుఁడు—

సీ. పంచాంగమయ్యకు బాగ సమర్పించు
నట్టువకానికిఁ బెట్టు మురువు
భరతంపు టొజ్జకుఁ బచ్చడం బొగిఁగప్పఁ
బొగడు బట్టుకుఁ జేర్పఁ బోఁగుజోడు
కథ చెప్పు భూసురాగ్రణికి దోవతొసంగు
ననువుకానికి బత్తె మెనయ నడుపుఁ
బూల్గట్టు సాతానిబోటి కుంగర మిచ్చు
గందొడివానికి విందు సేయుఁ

తే. జతురికకుఁ జీర దూతికి సందిబొందె
కడెము పరిచారికకు సారికకును రవిక
తాపికకు సొమ్ము వేశ్యమాతకును గాన్క-
లిచ్చి చెప్పించు రతిసేన కెచ్చుతమిని. (5-184)

వీరుగాక గుండఁడు అడిబండఁడను రౌడీలున్నారు. లండి, గుమ్మెతకాఁడు, భృత్యుఁడు, అఁడంగివాఁడు తరువాతి పద్యమునఁ జెప్పఁబడిరి. ఇంత బలగముతో వేశ్యానిలయము కలకల లాడుచుండునఁట.

ఎద్దు, గుఱ్ఱము, తమపాట్లు దున్నపోతుతోఁ జెప్పికొనును.

సీ. తలయేరు బెట్టి బీదులు దున్ని పడఁగొట్టి
కాలు చిక్కిన బండ్లఁగట్టి మొత్తి

పొలముకాండ్లకుఁ బంచి తలదిమ్ము బట్టించి
పట్టుడు కవిలెలఁ బదను జెఱిచి
పాపనమ్ములఁ జిక్కుపఱచియు రెండేసి
గొర్లకాఁడి యమర్చి గొట్టుచేసి
బలుగుంటకల చేనుపాయుచో సాఁగని
తావుల సెలకోలఁ దాఁక మొత్తి

తే. గానుగలఁ ద్రిప్పి సరువళ గలచి బంతి
దుడ్డు బరువెత్తి యెకరింత దోలి యొడలు
గళ్లిపడి రెండు దుక్కులు వెళ్ల దున్ని
యట్టుగడిగి పోఁదోల నిల్లైతిఁ బుమ్మ ! (5-39)

రైతు దాని రక్తమాంసములు పిండి యెండించి, అట్టుగడిగి వదలెను. ఇఁక దాని చావు దానిది.

గుట్టపు గోడు.

సీ. ప్రేమ నెదుర్కోలు పెండ్లివారల కిచ్చి
తెవులైన వారి కద్దెలకు నొసఁగి
మేయఁబోయిన చోట మెడవెంద్రుకలు బట్టి
యాకతాయులును వాహ్యాళి దోలి
సారె గృహప్రవేశమువారి నెక్కించి
సంతసారెకులందు స్వారి వెడలి
పల్లె పట్టల నుండి బర్వువేసుక వచ్చి
వలసల చే కంట్లనుల ఘటించి

తే. తీరకున్నట్టి కష్ట సంసారమునకుఁ
గసవు కట్టెల లద్దుల గాసి పఱచి
లావు సత్తువ చెడఁగొట్టి లాడెపోవఁ
జేసి తోలిరి నిటకు విచ్చేసి చాఁవ. (5-40)

వృషభఘోటకముల కంటె సైరిభమే ధన్యజీవి. దానియొడయఁడు కుంభకారుఁడు వచ్చి, "లంపులమారిదాన! నిను లాచుక మాదిగవాఁడు గోయ" (5-66) అని తిట్టుచుఁ దోలికొని పోవును. తిట్టిన నేమి! కోయఁదగినంత కండ దానిమేన నున్నది. సరిగాఁ బశువుల నట్లే తిట్టుదురు. లోకజ్ఞుఁడైన కవి వాని నెఱిఁగి యుండును.

దారిద్ర్యదోషమెట్టిదో యొక సీసమునఁ జెప్పినాఁడు (2-150). అది "శశిముఖీ దృక్పాత సంరోధి జంబీర ఫలరసం" బఁట. దరిద్రునిఁ జూచినచో ముద్దియలకుఁ గన్నులలో నిమ్మపులుసు పిండినట్లుండునేమో! ఎంత మంట!!

పర్యాయ పదములు పట్టిగట్టి ప్రదర్శించుటయందు సిద్ధహస్తుఁడగు ఈ కవి కూర్పు 1. "దాక్షిణ్య మనురక్తి దయ" (2-42) 2. "సొగసు మిటారంబు సొంపు నొయ్యారంబు" (5-86) సీసములందు; 3. "ఆకతాయి బికారి" (5-113) సీసమాలిక యందుఁ జూడనగును.

విష్ణుదాసుఁడు ఖరీదు చేసి తెచ్చిన విదేశసామగ్రి పట్టిక గ్రంథాంతమునఁ గలదు. పతి సహచరుఁడు వచ్చి, "మదవేదండ లసద్గమనతో సుధారసధారా పాండిత్య మండితోక్తులఁ బండితమండలికిఁ జెవుల పండువుగాఁగన్" (5-346) చెప్పెను. ఆపట్టిక ఆమె కొఱకుఁ గాదు. మనకొఱకు. ఆ పట్టు చూడుఁడు.

శ్రీరామభక్తుల యింటఁ బుట్టి, కృత్యారంభమునఁ బ్రహ్లాద రుక్మాంగదాది భాగవతుల స్మరించి; కృతి రామాంకితముచేసిన నారాయణ నామధేయుఁడగు నీకవి పదునాఱవరాత్రికథలోఁ బుణ్యక్షేత్రములను మహానదులను సరస్సులను పుష్కరిణులను దీర్థములను 108 తిరుపతులను అమ్మవార్లను దర్శించి సేవించి దానధర్మములు కావించి తరించి వట్టి చేతులతోఁ దిరిగివచ్చు పోలిసెట్టి కొడుకు హిరణ్యకుఁడు (బంగారు సెట్టి) వానకుఁ దడిసి, తలదాఁచుకొనఁ బోయి, బెస్త చెలియతో "వివాహ హీనుఁడన్", "ఆలికే నంగలార్చుచు నన్యసతులఁజూచి గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగుచు సుఖములేని కతన యాత్రఁ జరించెడి కతయె కాని, మనసు సంభోగవాంఛల మరగి తిరుగు" (4-229) అని పలుకులాగునఁ గథతీర్చుట, ఆంగరసమ్ము ఆంగిరసమ్మును మ్రింగివేయకుండ జాగరూకత వహించుటయే యన్ని

సమాధానపడుద మన్నను, 'భక్తుఁ డీపని చేయవచ్చునా?' యను బాధయే మిగులుచున్నది.

ఇరువదవరాత్రి కథ వింతకథ. మంత్రి కుమారుఁడు స్త్రీ విముఖుఁడు. ''ఆఁడు రూపములు వ్రాసిన యింటను నిల్తురే బుధుల్?'' అనువాఁడు. మఱి తన తల్లియొడిలో నెట్లు పెరిగి పెద్దవాఁ డయ్యెనో! పెండ్లి యొల్ల నసువాని నొప్పించి, పెద్ద లిద్దరు పెండ్లముల నంటఁగట్టినారు. అతఁడు వారిని ఒంటి కంబపు మేడలోఁ బెట్టినాఁడు కనుక లోలోపల సొరంగములు త్రవ్వుకొనిపోయి, అంకాడుటకు వీలులేదు. ఆకసమున నెగిరి పోవుటకు స్త్రీలకు ఱెక్కలు లేవు కదా! ఱెక్కలు లేకున్నను వారు గగనయానము చేసిరి. మగని కంటఁబడి, వానికి మసిబూసి తప్పించుకొనిరి: ఈ కథ తక్కిన కథలవంటి సాధారణ కథ కాదు; స్వాభావిక కథ కాదు. దీనిని వానితో జోడింపకుండిన బాగుండెడిది. పింగళి సూరన్న విద్యమీఁది మక్కువ మనసును బీకుటచే మన కవి యీ కథ కల్పించి యుండును.

ఛందో వ్యాకరణ స్ఖాలిత్యములు

దక్షిణాంధ్రదేశమున యక్షగాన సాహిత్య నికుంజములు తీవలుసాఁగి దేశీయ సంస్కృతి సంప్రదాయ సౌరభములు గుబాళించు కాలమునఁ బుట్టిన ప్రబంధములలో ఆ వాసన పుంజుకొన్నది. పద్యమునఁ గొన్ని మెత్తనిమాటలు పొదుగుట, పాటవలె నడిపింపఁజూచుట, ఛందోవ్యాకరణ నియమాదుల అంత గణింపకుండుట అప్పుడే మొదలైనది. రచన మాధుర్య గుణ ప్రధానము గనుక రసికులను ముగ్ధులను జేయును. తేనె మాక్షికమే యైనను సేవ్యము కదా!

దక్షిణ శృంగార ప్రబంధముల క్రేవకుఁ జెందినదే హంసవింశతి.

యతి భంగములు

తే. ఉగ్ర భీమాది నామధేయ ప్రసిద్ధ. (1-168)

ఇది ముక్తపద గ్రస్త పద్యము. ఇక్కడ యతి పోయినది. శృంగార కావ్య గ్రంథమండలివారి ప్రతిలో- "ఉగ్ర భీమాది నామధేయోత్రసిద్ధ" అను పాఠము కనఁబడును. యతిని సమర్థించుటకుఁ జేసిన దిద్దుబాటు కాఁబోలు.

తే. దర్శనోత్సాహి పతిచపేట ప్రదాయి (2-52)- యతిభంగము. మద్దుల పల్లివారు 'పతి దోహద ప్రదాయి' అని దిద్దిరి.

తథ దధలకు, టఠడఢలు సబిందుకములు చెల్లును. నిర్బిందుకములు చెల్లవు. ఇక్కడ 'దర్శన'మునకు 'డర్శన' మను రూపముగూడ నున్నచోఁ జెల్లింపవచ్చు—దక్కు, డక్కు, దగ్గఱ, డగ్గర వలె. 'త'కు 'ధ' యతి కల్పించిన వారును ఒక రిద్దఱున్నారు. అది సరికాదు.

తే. జంగమార్చనలకు బాలదాస భోజనములకు(5-14) - యతి భంగము.

4-36, 37 పద్యములందును యతి సడలినది.

సీ. వైకుంఠ కేశవ వాసుదేవ పతంజ
లి విరజ ధన్వంతరి కురుభోగ. (4-209)

ల-ర లకు యతి

ప్రాస భంగములు

ఉ. చూచినయంతలో మరుఁడు చొక్కపుఁ గప్రపుటాల పుంతలన్
లే చివురాకు...(2-31)
లేఁత + చిగురాకు=లేఁజివురాకు అయి, ప్రాస చెడును.

కం. ఆతనికి విశాల యనం
గాఁ దరుణి యొకర్తు దనరుఁ గమ్మవిరి అకో
రీ తురక లౌతు లాయము
లోఁ దేజీరతనమనుచు లోకులు పొగడన్. (3-190)

2,4 చరణములఁ బ్రాస విపర్యాసము.

క. సీవైతె జాణ వౌదువు
కావోలున్— (3-226)

కాఁబోలును కావోలు చేయరాదు. ద్రుతబాధ తప్పదు. ఇట్టి యతిప్రాస భంగము లక్కడక్కడ గోచరించును.

తే. పరమ స్వోచ్చాంశ లగ్నముల్ పదిల పఱచి. (3-56)

ఇట్టి గణభంగములును గోచరించును,

సంధి విశేషములు.

ఎవని మేధంబురుద్భవ (మేధ + అంబు)	1-15
అని దీవిం చక్షతపు	1-48
మహి మెట్టిదియో	1-96
నిల్పి ననంటి పండ్లనె (నిల్పినన్ + అనంటి)	2-70
వరములు దంపతుల్ వడ యవారిగ (వడయ + ఆవారిగ)	2-85
మహావీర్లకు	2-91
నెలం తదిగాక	2-128
విడివడున్న కంతు మదదంతి	2-148
ఆ వాచా లిరుమాళ్ల	3-30
బో టొప్పగున్ (బోటి + ఒప్పగున్)	3-70
పోక ము డూడినో	3-219
ఆయుధోపజీ వటకు	4-143
సంపద లల రల కాఁపుపధాటి	4-162
మహాసర స్త్రభసరసి (మహాసరసి + అభ్రసరసి)	4-203

తలఁద్రి ప్పెనుబోతనియె 5-36

ఆ జవరాలు దా ల్చొగిన్ (దాల్చి + ఒగిన్) 5-84

చ. ''ఖరకరుఁ డ స్తమించుదనుకా నొకరీతి"

(దనుకన్ + ఒకరీతి) ద్రుతము పై నచ్చునకు సంశ్లేషము గూర్చిన నొక విధముగ నుండెడిది. ఇతఁడు కావలసియే కాకు దీర్ఘమిచ్చినాఁడు. వైజయంతీ విలాసమున సారంగు తమ్మయ ప్రయోగ మిట్లే యున్నది.

సీ. "నే నిద్రబోవు దాకా నిద్ర బోవదు'' (వై జ. 2-126)

ఇవి వ్యావహారిక సంధులు. వీనినిఁ దప్పు అని చెప్పుటయే తప్పు. చెవి కింపుగా నున్నవా? లేవా? అన్నదే విచారము. ఎబ్బెట్టుగా నున్నచోఁ దప్పులే.

'శుభవాటి' అను సుందరిని వర్ణించునపుడు 'టీ' ల కొఱకు ఏదారిఁ ద్రొక్కినాఁడో చూడుఁడు— గడుసరి.

తే. అతని వధూటి శుకఘోటి నలరు మేటి
యొడయఁ డేలేటి సీమాటి యొఱపు గోటి
కౌన నెగయ మీటి యిదియేటి కులుకనేటి
బోటి కెదిరేటి శుభవాటి నీటు మెఱయు. (2-185)

తెనాలి రామకృష్ణుఁడు, పింగళి సూరన్న, 'నుయిదాటే వానికిన్', 'గుడి మ్రింగే వానికిన్' అను ప్రయోగములు చేసిరి. ధూర్జటి శైవకవుల త్రోవఁ ద్రొక్కి మఱీ స్వతంత్రించి, 'చేసిందేటిటి', క్రీడించుక' (క్రీడి + ఇంచుక) వంటి సంధులను దీర్చెను. పుచ్చుకొనుటకు 'పుచ్చుక' రూపమిచ్చెను. హంసవింశతి కవి తృతీయా విభక్తి ప్రత్యయ మగు 'తో' హ్రస్వాంతముగాఁ గూడ వాడెను. ''ఉపనాయకులతొ" రతికేళి (5-312) ఈ పద్ధతి కందార్థములలో దరువులలో గోచరించును. ''మా నెఱజాణవు'' (4-104) (మహా + నెఱజాణ) వ్యావహారిక ప్రయోగము.

''వలపు రేఖాతిశయ వైభవము'' (1-78) ప్రౌఢతనము (1-235) ఓ మగరాజ (1-107) అపసిరి (1-126) సర్వబంధక తైర (1-206) ఏక తాళాటతాళాదులు (5-122) బహువెలల్ వెట్టి (5-353) వంటి వైరి సమాస ములు నిశ్శంకముగా వాడఁబడెను. వ్యతిరేక క్త్వార్థకములు ద్రుతాంతములు గావించెను. కమండలంబు (5-12) (కమండలువు) ధృవము (ధ్రువము) (5-122) వంటి శబ్దవికారములు, పరోపకారిణి భాగ్యశాలిని అనుటకు 'పరోపకారిరా యిక్కలకంఠకంఠి' (1-237) 'పరమ భాగీరథివి మహాభాగ్య శాలి వనుచు దీవించి' (3-138) వంటి పుంలింగ రూపములు రచింపఁబడెను. 18వ రాత్రి కథలో వాకనారికి "విహారి" యను నామకరణము చేసెను.

సంభాషణ ధోరణి

తే. పంటితో నీళ్లుపట్టుక యింటిలోకిఁ
బోయి, 'యేడుంటి వీసరి ప్రొద్దుదనుక?" (4-235)

మగని గద్దించి బెస్తబిత్తరి ప్రశ్నించు సందర్భమిది. ఇంటిలోకి. ఇంట్లోకి ఏడుంటివి? యాడికి పొయ్యుంటివి? ఇవి కవి ప్రాంతీయపు మాటలు.

'పోతు వెడలి పొయ్యాని, వాకిలివేయు మనుచు మగనితోఁ' గుమ్మరి యెమ్మెలాడి పలుకును. (5-78)

'అరుగుమింద కూచోబెట్టినావు. బిడ్డ కిందపడీని' అనుట కలదుకదా! వీనివిఁ దక్కువ తరగతి స్త్రీలు మాటాడుమాట లనరాదు. ఎక్కువ తరగతి సుదతియు-"చేనంట, అమ్మ! నొచ్చెనె యనును" (రాధికాసాంత్వనము. 1-124)

గ్రంథ పరిస్థితి

1964 సం.న వావిళ్ళవారు హంసవింశతి కొక నూతనరూప మిప్పించిరి. కీ. శే. మద్దులపల్లి వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు మిక్కిలి శ్రమించి పరిశోధించి, చాలఁబద్యములకు నర్థ తాత్పర్యాదులుగూడా వ్రాసిరి. అర్థాన్వయ నియమాదులు పొసఁగని పద్యములను దిద్దితీర్చి పొసఁగించిరి. అభేద్యములుగానున్న పద్యము

లను దొలఁగించి, తత్ప్రచనయకాఁ బూరించి యలంకరించిరి. ఒట్టుమొత్తముమీఁదఁ జాల గొప్పపనిచేసిరి. కనుక, "మణౌవజ్రసముత్కీర్ణే సూత్రస్యేవాస్తి మే గతిః" అని నేను సంబరపడి కనులు మూసికొని వావిళ్లవారి క్రొత్తప్రతి ననుసరింపఁ జూచితిని. కాని, "గోషపేష" శబ్దము నాకనులు తెఱపించినది. పూర్వముద్రణమున "సంపఁగివిరి...పాగ, శిరీషపు గోషపేష" (4-86) కలవు, నూత్న ముద్రణమున "పాగ"కడ "పాయపోసులు" చేరినవి. పాయపోసులు = ముచ్చెలు. 'గోషపేష' తొలఁగించి వీనినిఁజేర్చిరి. మన నిఘంటువులలో 'గోషపేష' కనఁబడదు. బ్రౌన్‌దొరగారు అరబ్బీ హిందుస్తానీ పదముల పట్టికలో దీనియర్థము వివరించిరి. "గోషపేష=పాగామీఁద సొగసుగా కట్టుకోబడ్డ వస్త్రము." దవతు, హుశారు, సుపాణి శబ్దములు కవిప్రయుక్తములే. అయినను నిట్టివి తొలఁగింపఁబడినవి. పంచమాశ్వాసము నందలి 285 వ పద్యమున "తోడుబోతుల రవంబు" "సివంబు"గా మార్పఁబడినది. తోడుబోతులనగా సహచరులని శాస్త్రిగారు తలఁచిరి. కాదు. మాంత్రికులు, సాహిత్య అకాడెమి ప్రకటించిన "పదబంధ పారిజాతము"న తోడుబోతు చేయు=మంత్రాలద్వారా ఎదుటివారికి కీడు గలిగించు అభిచారికక్రియ చేయు అని యున్నది. ఇది రాయలసీమవాడుక అనియు నున్నది. ఇఁకొకటి మాత్రము చూపింతును.

క. పన్నీట జలక మొనరిచి
కన్నురి రానున్న మిన్నగన్నన్నకు మున్
మున్నొనఁగి సన్నబియ్యపు
టన్నము మితభుక్తిచేసి యమితోత్సుకుఁడై.

పూర్వప్రతి. (5-139)

క. పన్నీట జలక మొనరిచి
కన్నెటి సిరియన్నుమిన్న గన్నన్నకు-

నూత్నప్రతి. (5-139)

శాస్త్రిగారు కన్నెటి=కంటికాహ్లాదకరమైన సౌందర్యముగల, సిరియన్నుమిన్న గన్నన్న=మన్మథుఁడు అని వివరించిరి. అది కన్నురికాదు, కన్నెటి కాదు. కన్నర (అ). ఈ కవి తాతగారు 'కన్నర' శబ్దమును 'వెత' అను నర్థమునఁ

ప్రయోగించిరి. (రామాభ్యుదయము. 2-41). ప్రస్తుత పద్యమున 'వెత' కేమి ప్రసక్తియో సందర్భము చూడవలెను. వల్లవుఁడను వాఁడు రతిసేనయను వేశ్యను గూడుటకుఁ దహతహపడుచున్నాఁడు. స్నానముచేసి, "కన్నర రానున్న మిన్ను గన్నన్నకు"=చంద్రునకు నివేదించి, సన్నబియ్యపుటన్నము భుజించినాఁడు. విటులకుఁ జంద్రోదయము 'కన్నర'—పీడ. ఇక్కడ మన్మథప్రసక్తికిఁ దావు లేదు. కనుక, రానున్నవాఁడు మిన్నుగన్నయ్యయే, చంద్రుఁడే. "కన్నర రానున్న మిన్నుగన్నయ్య" అను పాఠము సరియైనదని నాతలఁపు.

చమత్కార కవిత్వప్రియులగు శాస్త్రిగారు హంసవింశతి కృతి నభిమానించి, నిండుమనస్సుతో నోర్పుతో సరిచేసి ప్రకటించిరి. వారి కృషి నిస్సంశయముగాఁ జాల దొడ్డది. నేఁడు నాకుఁ జాల నక్కఱకువచ్చినది.

దొరకినంతవఱకు దొరగారి పాఠములను బట్టికొని నడచితిని, 150 ఏండ్ల క్రితము దొరగారి పండితులకుఁ గొఱుకుడు వడని పద్యములు, పదములు, మద్రాసు, బందరు గ్రంథప్రకాశకుల పరిష్కర్తలకుఁ గొఱుకుడు వడని పద్యములు, పదములు మిగిలినవి-నేఁటికిని మిగిలియే యున్నవి. అట్టివానిని సవరించు పనికిఁ బూనుకొన లేదు, ఇప్పటి కింతమాత్రము చేయఁగలిగితిని. తప్పులున్న మన్నింప వేఁడుచున్నాను.

నాకీ అవకాశము కల్పించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడెమి సారథి శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారికి, రథి డా॥బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారికిఁ గృతజ్ఞతాభివందనము లర్పించుచున్నాను.

—సి. వి. సుబ్బన్న శతావధాని

—: o :—

కథా సంగ్రహము

ప్రధాన కథ

చిత్రభోగుఁడు రాజు. శివసత్తి నానాదేశములు చూచిన జోగురాలు. ఆమె వచ్చి, హేమవతియను ఆయూరి సాతాని చిన్నది-విష్ణుదాసుని యిల్లాలు-అన్నుల మిన్నయని చెప్పి, రాజుకు మోజు కలిగించెను. రాజదూతిక వెళ్లి హేమవతికి రాజుపై మోజు కలిగించెను. ఇంతలో విష్ణుదాసుఁడు దూరదేశమేఁగుట సంభవించెను. ఇదే సందని ఆ యిల్లాలు ప్రొద్దు గ్రుంకినంతనే రాజునొద్దకుఁ బయనమయ్యెను. పెంపుడు హంస పోనీయలేదు. నిలిపి కథ చెప్పుచుండెను. ఈ రీతిగా నిరువది రోజులు గడచెను. ఇరువది యొకటవ రోజున ఇంటివాఁడు దిగెను. సతి పతివ్రత యయ్యెను. రాజు సద్బుద్ధియయ్యెను.

హంస ఒక కథల పుస్తకము. వింశతి విభావరులు కాలక్షేపము జరిగెను.

మొదటి రాత్రి కథ

ఇల్లాండ్రు అంకాడరాదని ధర్మోపదేశము. కథ లేదు.

రెండవ రాత్రి కథ

చారుశీలా గుణదీపకులు బ్రాహ్మణ దంపతులు. వారి సుపుత్రుఁడు కాశీలింగము తెచ్చి శివాలయము కట్టించెను. ఆలయపుఁ బూలతోఁట బావికడ, ఏతపువాఱు కొఱికి, యొక నక్క చచ్చెను. ఆ నక్క 'ఆహారంబె చూచెఁగాని, తనచేటు తెలియదయ్యె'. అట్లే-తేనిపట్ల కక్కుర్తి పడినచోఁ జేటు తప్పదని హెచ్చరిక.

మూడవ రాత్రి కథ

అసహాయుఁడు నాయకుఁడు. అతనిభార్య హేమరేఖ. ఆ విలాసిని యొకనాఁడు తలుపువేసి, గుప్తసుఖుఁడను వైద్యునితోఁ గ్రీడించుచుండెను. ఆసమయ

మున మగఁడువచ్చి, తలుపు తట్టెను. హేమరేఖ జంకక కొంకక, యిట్లు బొంకెను. "నాథా! నాకుఁ దీవ్రముగాఁ గడుపునొప్పి లేచెను. చచ్చెడిదాననే. ఇతఁడు వచ్చి బ్రతికించెను"

అసహాయుఁ డది విని ఓహో! మేలు చేసితివని వైద్యుని సత్కరించి సాఁగనంపెను.

నాలుగవ రాత్రి కథ

ఒక తొగట సెట్టి భార్య ఒకనాఁడొక పొరుప త్రెగానిఁ జూచి వలచినది. ఒక మంత్రసాని ముదుకును బతిమాలుకొని వాని నింటికి రప్పించుకొన్నది. ఇద్దఱు గూడియుండిరి. సంతకు బట్ట లమ్మఁబోయిన భర్త అప్పుడేవచ్చి తలుపు దీయుమనెను. ఆ తొగటబోటి దిసమొలతోఁబోయి తటాలునఁ దలుపుదీసి పతి కన్నులు మూసి పొరుప త్రెగాని వెళ్లిపొమ్మని సైగ చేసి మఱలఁ దలుపువేసి సిగ్గున కడ్డముగాఁ బతిపంచె చుట్టుకొని, "చీరవిప్పి జలకమాడఁ బోవుచుంటిని. నీ కంఠధ్వని విని ఆదరబాదర వచ్చితి"నని చెప్పుచుఁ గౌఁగిలించుకొనెను.

ఐదవ రాత్రి కథ

విజయుఁడు-మంజుల గొల్ల దంపతులు. చాలఁ ద్రిప్పలుపడి ఒక పిల్లను గనిరి. ఆ పిల్ల పిల్లకాదు; పిడుగు. అందుచేతఁ ద్వరపడి తలిదండ్రులు పెండ్లి చేయించి సాఁగనంపిరి. నూతన వధూవరులు వెనుక-ముందు పోవుచున్నారు. దారిలో మఱ్ఱిచెట్టు వచ్చెను.అక్కడ జారశేఖరుఁడను ప్రాఁత నేస్తుఁ డెదురుపడెను. ఆ పిల్ల వానిని హత్తుకొనెను. భర్త తిరిగిచూచెను. ఇద్దఱొకఁడై యుండిరి. అపుడాపిల్ల తన వీఁపు తట్టుచుండుమని జారునికిఁ జెప్పెను. 'ఏమి ఏ' మని భర్త సమీపించెను. పిల్ల యిట్లనెను. "ఈ దయ్యాల మఱ్ఱి చెట్టును జూడఁగనే నా గుండెలు వకావక లయ్యెను. ఈ మహానుభావుఁడు నన్నుఁ గాపాడెను."

ఆఱవ రాత్రి కథ

గాఁపురము చేయుచుండెను. ఈమె పేరు చారు భాస్వతి. ఆలు మగలిద్దఱును వేసవిలోఁ గూళికిఁ జలివెందర నడపుచుండిరి. ఒకనాఁ డొక బ్రాహ్మణ సుందరుఁడు దప్పిగొని వచ్చెను. తమకము పట్టలేక చారు భాస్వతి పట్టపగలే పతి కట్టెదుటనే వానినిఁ గౌఁగిలించుకొనెను. హరిశర్మ అదలించినను వినక యితఁడు మా మేనమామకొడుకని చెప్పి మఱిమఱి కౌఁగిలించుకొనెను. ఇంటిలోఁ గొన్నాళ్లు వాని నుంచుకొని సుఖించెను.

ఏడవ రాత్రి కథ

శుభవాటీ భద్రకారులు కంసాలి దంపతులు. ధూర్తుఁడనువాఁడు వారికి శిష్యుఁడు-పేరుకుఁ దగినవాఁడు. బయట భద్రకారుఁడు, ఇంట శుభవాటి వానికి విద్య నేర్పుచుండిరి. ఒకనాఁడు చిన్న త్రాసుఁ దెమ్మని గురుఁడు శిష్యునకుఁ జెప్పెను. శిష్యుఁ డింటిలోనికిఁ బోయెను. గురుపత్ని తలుపు బిగించెను. ఎంత సేపటికిఁ ద్రాసు తేలేదు. గురుఁడు లేచి వచ్చెను. తలుపు చూచి శిష్యుని గద్దించి పిల్చెను. శుభవాటి పుటపుట త్రాసు త్రాళ్లు త్రెంచి వాని చేతఁబెట్టి వాకిలితీసి మటమటలాడుచు శిష్యుఁడు పనికిమాలినవాఁడని త్రాళ్లు త్రెంచి ముడివేసికొనుచున్నాఁడని భయపడి వాకిలి మూసికొన్నాఁడని పలికెను. భద్రకారుఁడు శిష్యుని తప్పు సర్ది భార్య ననునయించెను.

ఎనిమిదవ రాత్రి కథ

వసుమతీ ధనచిత్తులు వైశ్యదంపతులు. ఇద్దఱిద్దరే. పతి ముండల పాలు; సతి మిండల పాలు. ఒకనాఁటి చీఁకటిలో సంకేతమున-పొరపాటున-ఆలుమగలే కలిసికొన్నారు. పతి గుర్తించి కనిసి "ఈ నిశిలో నీవిటకు నొంటి నేమిటికిఁగా వచ్చితి ?" వని ప్రశ్నించెను. ఆమె యిట్లనెను, "నా గోడు కాళికాదేవికి విన్న వించుకొనఁగా ఆమె యిపుడే నీకు నీపతి పొందు గలుగును. పొమ్మనెను. నేను వచ్చితిని. అంతా ఆ తల్లి ప్రసాదము" అప్పటికి ఆమెకై వచ్చియుండిన విటుఁడు పొదచాటుననుండి 'ఔ నిజ' మని ఆకాశవాణి ప్రసారము చేసెను. ఈ రీతిగాఁ గాళికా ప్రసాదముఁ గన్న సతికి సాష్టాంగపడి ప్రశంసించి సెట్టి, ఘుంటికిఁ దోడ్కొని పోయి సుఖముండెను.

తొమ్మిదవ రాత్రి కథ

చిత్రఘనుఁడు చిత్తారివాఁడు. అతని భార్య వాచాలి. ఎన్నో తంటాలు పడి ఒక కొడుకును బుట్టించుకొనెను. అయినను స్వైర విహారము మానలేదు. ఒకనాఁటి మునిమాపునఁ గాళికాలయ ప్రాంతమునఁ దారాడుచు "ఏరా! తాళఁగ లేరా! రారా!" అని ఉపపతిని బిలుచుచుండెను. దాని గొంతువిని ఆదారిఁబోవు దాని భర్త దగ్గరి యెవరిఁబిల్చుచుంటి వని యడిగెను. వాచాలి అన్నది గదా! "అయ్యో! పసివాఁ డింటికి రాలేదు. నీ వెంబడి వచ్చి నాఁడేమో అని పిల్చు చున్నాను" అని. వాఁడు శిశుగతప్రాణి. అడలెత్తి వెదుకఁబోయెను. ఆమె యింటికిఁ బోయి తిరిగి. ఊరిలో బాలుని వెదకుచున్న పతి కెదురేఁగి "పసివాఁడు వచ్చి పండుకొని నిద్రబోవుచున్నాఁడు. రండి" అని తోడ్కొని పోయెను.

పదవ రాత్రి కథ.

భూతవైద్యుని భార్య ఘనురాలు. ఘనురాలికి ఉపపతులు నలుగురు: 1. కరణము 2. రెడ్డి 3. పారుపెత్తెగాఁడు 4. తలారి. ఒకనాఁటిరేయి వరుసగా నలుగురు, నొకరి పిదప నొకరు వచ్చిరి. ఆమె యందఱి నలరించెను. అయిదవ వాఁడు, వెళ్ళియుండిన పతి వచ్చెను. విటులు నలుగురు నాలుగు దిక్కులనటుకల పై నుండిరి. తెచ్చిన బహుమానములు జూపుమని ఘనురాలు పతి నడిగెను. అతఁడు దివ్వె తెమ్మనెను. దివ్వె తెచ్చునంతలో అటుకలమీఁది వారు నలుగురు గబ గబ దూఁకి యుఱికిరి. 'ఎవరు వీరు. చెప్పు'మని కను లెఱ్ఱచేసి, కత్తి దూసి భూతవైద్యుఁడు భార్యనడిగెను. ఆమె యిట్లనెను. "నీవు పొరుగూరికిఁ బోయి చికిత్స చేయుచుంటివి. ఆ భూతము లిక్కడకు వచ్చి, నా మీఁదఁ బడి త్రొక్కు చున్నవి. నేను తాళఁజాల కున్నాను. నీవు భూతముల జోలికిఁ బోఁగూడ దఁట. పోయినచో నన్నుఁ జంపునఁట. ఇపుడు నిన్నుఁజూచి పరుగెత్తినవి. భూతముల చేతిలోఁ జచ్చుటకంటె నీ చేతిలోఁ జచ్చుట మేలుకదా! చంపుము."

అతఁడు మెత్తబడి ధైర్యఁదీసి మంత్రించి భయమ్ము బాపెను.

పదునొకండవ రాత్రి కథ.

చండశర్మ కిద్దఱు భార్యలు. చీటికి మాటికిఁ గొట్లాడుచుండిరి. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు పెద్దభార్యను బయటికిఁ ద్రోసెను. ఆమె కడగానుండెను. ఉండి తట్టుకొనలేక, ఒకనాఁడొక ఆకతాయి భిక్షువురాఁగా, వానితో సంబంధము పెట్టుకొనెను. వాఁడు పగలు ఊరిలో అడిగికొని తిని, రేయి బ్రాహ్మణియొద్ద నిదురించుచుండెను. ఒకనాఁటి రేయి, చిన్నభార్యతో జగడమాడి, భర్త పెద్దభార్య యింటికి వచ్చెను. అపుడామె జారుని రెట్టబట్టుకొని తలుపుమూల నిలిపి తలుపు తెఱచి, భర్త పాదములకు మ్రొక్కి లోపలికిఁ బిల్చుకొని శయ్యఁజేర్చి, తలుపువంకఁ జూచి, "నేఁ డెయ్యెడకైన నేఁగవె చెలీ !" యనెను. ఆ సంకేతము గ్రహించి విటుఁడు వెడలిపోయెను. ఎవతెయో ఆఁడుతోడు కాఁబోలు ననుకొనునట్లు చేసెను.

పండ్రెండవ రాత్రి కథ.

శివదత్తుఁడు భక్తుఁడు, సాధకుఁడు. అతని భార్య విశాల, విశాలలోచన. ఆమె నతఁడు చెంతఁ జేరనీయఁడు. చేరెనా ? "ఛీ! అంకులాఁడి! చను" మనెడువాఁడు. ఆమె చూచి, చూచి, తెగించి, ఒకని నింటికిఁ దెచ్చికొని రమించుచుండెను. పతి వచ్చి చూచి మండిపడెను. అపుడామె యేమన్నది ? "అయో ! మగఁడా! నీవే నా కొంప దీసితివి. "అంకులాఁడి, అంకులాఁడి" యంటివి. నీ వాక్కు తాఁకి నే నిట్లైతిని. యోగులపలుకు రిత్తపోదు. పతివ్రతవు గమ్మని పలుమాఱు పల్కుము. లేకున్న నేను ఆత్మహత్యకుఁ బాల్పడుదును" అన్నది. శివదత్తుఁడు తన వాక్కునకు అంతటి ప్రభావ మబ్బినదని మిక్కిలి సంతోషించెను; ఆశీర్వదించెను.

పదుమూడవ రాత్రి కథ.

శరుఁడను ద్విజుని సతి సుఖమతి. ఆమె నడవడిక సరిగా లేదని అతని కనుమానము గలిగెను. కావలసి యొకనాఁడు దూరదేశ మేఁగుచున్నానని చెప్పి పేకువజామున ఇంటనుండి వెడలెను. సుఖమతి ఊరి వెలుపలిదనుక సాఁగనంపి, బహి

శ్శంక కేఁగెను. శఠుఁడు కికురించి యింటికిఁబోయి, దూలము మీఁది యట్టుకఁ జేరి దాఁగియుండెను. తెల్లవాఱెను. సుఖమతి మహోల్లాసముతో నొకజోస్యుని లంకించుకొని యింటికిఁ దెచ్చెను. కలియఁబోవు నదనునఁ బతి యునికి గని పెట్టెను. కనిపెట్టి ప్లేటు త్రిప్పెను. "అయ్యో ! జోస్యుఁడా ! నాపతి చాల శ్రమపడుచున్నాఁడు. పోయినపని అగునా ? కాదా ? ఎప్పుడింటికి వచ్చును ?" అని వక్కాకిడి ప్రశ్నించెను. సైగ తెలిసికొన్న జోస్యుఁడు- "నీ భర్త నేఁడే వచ్చును. చూడు నా మాట" అని వెడలిపోయెను. శఠుఁ డప్పుడే అటుక దిగి, "సెబాసు ! నీ పాతివ్రత్య" మని శ్లాఘించి, సుఖమతినిఁ గౌఁగిలించుకొనెను.

పదునాల్గవ రాత్రి కథ.

హిరణ్యగుప్తుని భార్య హస్తిని. ఆమెను జూచి సుంకరి కొల్వుకాఁడొకఁడు మోహించెను. మోహినీ శక్తిని బ్రయోగించి వశపఱచుకొనెను. ఇరువురకుఁ జనవు బలిసెను. వారు క్రీడించుచుండఁగా నొకనాఁడు గృహస్థుఁడు వచ్చి తలుపు దీయు మనెను. హస్తిని విటునకు ముసుఁగుబెట్టి యరుగు మీఁదం బరుండఁబెట్టి వాకిలిఁదీసి "తడవాయెను సుంకరీఁడు తమ లెక్కలకై పడియున్నాఁ డిదె"యని హీన స్వరముతోఁ జెప్పి చూపించెను. సెట్టి చప్పుడు గాకుండ వైదొలఁగి పొరు గింటఁ దల దాఁచుకొనెను. తరువాత విటుని సంతుష్టుని జేసి పంపించి, పతిని బిల్చెను. పతి వచ్చి సతిచర్య నభినందించెను.

పదునైదవ రాత్రి కథ.

సత్యకేశిని రెడ్డిసాని. ఒక బంట్రౌతును మరగి యుండెను. ఒకనాఁడు రత్నగుప్తుఁడను సెట్టిని లోఁగొని, రమించుచుండఁగా బంట్రౌతు వచ్చి తలుపు దట్టెను. సెట్టిని గాదెలో దాఁచి, తలుపు దీసి బంట్రౌతుతో రమించుచుండఁగా, రెడ్డి వచ్చెను. రెడ్డిసాని తలుపు దెఱచి, పగ చాటుచు వదరుకొనుచుఁ బొమ్మని బంట్రౌతును బంపెను. వాఁడు తిట్టుకొనుచుఁ బోయెను. "ఏమి వాఁ డెందుకు వచ్చినాఁడు ? వదరుకొనుచుఁ బోవుచున్నాఁడే !" అని రెడ్డి గద్దించి యడిగెను. రెడ్డిసాని నవ్వుచు గాదెను జూపి, "ఈ సెట్టిగానిఁ దఖ్ఖుముకొనుచు వచ్చెను.

వీఁడు మనయింట దూఱెను. నేను వాకిలి వేసితిని. వాడు దూఁకి వచ్చి, సెట్టిని బట్టుకొనఁబోయెను. నేనడ్డపడి, రెడ్డి లేఁడు. నీవు రావద్దు. పొమ్మంటిని. ఇంతలో నీవు వచ్చితివి. వాఁడు నామీఁదఁబడి యేడ్చి పోవుచున్నాఁడు." అని చెప్పి సెట్టిని బయటికి రమ్మనెను. రెడ్డి సెట్టికి అభయమిచ్చి, తన యౌదార్యము ప్రకటించి, పొమ్మనెను.

పదునాఱవ రాత్రి కథ.

హిరణ్యకుఁ డనువాఁడు తీర్థయాత్ర చేసి తిరిగి వచ్చుచు, నొకనాఁడు వానకుఁ దడిసి, బెస్తవాని పంచఁ జేరెను. ఆ యింటి మచ్చెకంటి వానిని వలలో వేసికొనెను. ఇద్దరు కలిసియుండఁగా ఇంటివాఁడు వచ్చి, "ఎవరది?" యనెను. ఆ యిల్లాలు ముసుఁగులోనుండి పండుకొనియే మూలుగొంతు పెట్టి "మేము యాత్రికులము. తలదాఁచుకొన్నాము. తెల్లవాఱఁగనే వెళ్ళిపోదు" మనెను. అతఁడు మంచిదని లోపలికిఁ బోయెను. ఈమె లేచి, నీళ్ళకుండ యెత్తుకొని, మగని వెనుకనే యింటి లోనికిఁబోయి, "ఏడుంటి వీసరి ప్రొద్దుదనుక?" అని గద్దించెను.

పదునేడవ రాత్రి కథ

రూపసేన యను కుమ్మరి బిత్తరి సారణుఁడను సాలెవానిఁ గూడియుండఁగా మగఁడు తలుపు దట్టెను.

ఆమె దున్నపోతు తలుగువిప్పి హడావిడి చేసి తలుపు దీసి, తలుపు వేయుమని మగనిఁ దొందరించెను. దున్నపోతు విడిపించుకొని చెలరేఁగినది. ఈ తెరువరి సాయము వచ్చినాఁడని చెప్పెను. అతఁడు నమ్మెను.

పదునెనిమిదవ రాత్రి కథ

విహారి బలిజెసెట్టి భార్య. చెడి యొక కొడుకును గనెను, వాఁడు పెద్దవాఁడై బోగముదాని పంచఁబడెను, వాని గృహిణి, విధి లేక, జారిణి యయ్యెను. వానితల్లి పూర్వసాంగత్యమును విడువదయ్యెను. ఇంట అత్తకోడలు చెఱియొక ధారి యైరి.

ఒకనాఁడు కోడలు లేదుగదా యని అత్త ఒక జెట్టితోఁ బెనఁగుచుండెను. అత్త లేదుగదా యని కోడలు అపుడొక విటునిఁదెచ్చికొనెను. అత్తకోడండ్రు ఒకరిమొగ మొకరు చూచుకొనిరి. గడిదేఱినది గదా అత్త "వీఁడెవఁడే? సంజకడ, ఇంటికిఁదెచ్చినావు" అని యడిగెను. కోడలు మెత్తగా బదులిచ్చెను. "అత్తా! యీ మహానుభావుఁడు ఆలుమగలకు అనురక్తి ఘటించువాఁడు, నేను చిన్నదానను. అనుభవము లేనిదానను, ఇతనినడిగి ఆ తంతు నీవే నడిపింపుము". ఆ త్త అందు కొన్నది. "నేనును అదే ఆలోచించి వైద్యుని బిల్చుకొనివచ్చినాను. పని చేసినాఁడు ఈతనితోఁ గాకున్నచోఁ జూడవచ్చు. ఆతనిఁ బంపించు"మనెను. విటులిద్దఱు వెడలిపోయిరి, అత్త అనుమానించలేదు. కోడలు అనుమానించలేదు. ఎవరిగుట్టు వారిది.

పందొమ్మిదవ రాత్రి కథ

గాండ్లసెట్టిభార్య మణిచిత్రిణి. మేకపోతును బట్టికొనిపోవు బ్రాహ్మణ కుమారుని బట్టికొని భోగించుచుండఁగా మగఁడువచ్చెను. మేకపోతును విడిచి "పట్టుకో పోనీకు'' అని అఱచుచు వచ్చి, వాకిలి దీసెను, మగఁడువచ్చి, మేష మును బట్టియిచ్చి బ్రాహ్మణునిఁ బంపెను.

ఇరువదవ రాత్రి కథ

మంత్రికొడుకు పెండ్లి వద్దని కూర్చుండెను. ఏమిరా? అనిన, స్త్రీలను నమ్మరాదనెను. చుట్టపక్కాలు పెద్దలంతా వానికి నచ్చఁజెప్పి, ఒకేసారి యిద్దఱిని ముడివేసిరి, వాఁడు భార్యల నిద్దఱిని వేర్వేఱు గదులలో నాకసమంటు నొంటి కంబపు మేడలో నిలిపెను, వారికి సతత మైథునచింత. పెద్దామె సువర్ణ. చిన్నామె సుప్రభ.

ఒకనాఁడు సువర్ణముంగిట రెండు పాదుకలు పడెను. వానివెంట నొక బాపఁడు దిగెను. సువర్ణ అతని కాతిథ్యమిచ్చి, పాదుకాసాహాయ్యమున ఉపవనికిఁ ద్రోడ్కొనిపోయి సుఖమిచ్చి పంపెను,

ఒకనాఁడు సుప్రభ దిక్కుతోఁపక పాడుకొనుచుండఁగా నాకసము నఁబోవు ముని యొకఁడు దిగివచ్చెను. ఈమె యతనిఁ గవయఁ బోయెను. అతఁడు జితేంద్రియుఁడు. అతనికిఁ గావలసినది సంగీతమేకాని సాంగత్యము కాదు. దయదలఁచి యతఁడొక మంత్రమిచ్చి పోయెను. ఆ మంత్రప్రభావమున సుప్రభయు నుపవనికిఁ బోయి వనపాలకుని గూడెను.

సవతు లిద్దఱు యథేచ్ఛముగాఁ దమ యుపవనిలోఁ దమ యుపపతులతోఁ గేళి సలుపుచుండిరి.

ఒకనాఁటిరేయి భర్త రాఁడని తెలిసి భార్య లుపవనికిఁ బోయిరి. ఏదో మూలిక కావలెనని భర్తయు నపుడే యుపవనికిఁ బోయెను. భార్యలిద్దఱు భర్త కంటఁబడిరి. అతఁడు ఘర్జించి ప్రశ్నించెను. సతులు నవ్వి "మేము నీ భార్యలము కాము. వనదేవతలము. నీ భార్యలు మా యంశజలు. మేము వసంతుని శాపముచే మానవసేవ చేయవలసిన వారము. ఆ కర్మము మా యంశజల కిచ్చి, బతిమాలుకొని మేము బయటఁ బడితిమి. అందుచేత మా పోలికలు నీ సతులందుఁ గలవు పొ" మ్మనిరి. అతఁడు విశ్వసింపక, తన మేడకుఁ జూడఁ బోయెను. వారతనికంటె ముందుగనే పోయి పవళించియుండిరి. అతఁడు వారినిఁ జూచి విశ్వసించి సుఖపడెను.

—: o :—

విషయ సూచిక

ప్రథమాశ్వాసము.

అవతారిక.

కథా ప్రారంభము.

చిత్రమహారాజ చరిత్రము.

సాతాని హేమావతి.

విష్ణుదాసుని విదేశ ప్రయాణ సన్నాహము.

మొదటి రాత్రి

సాతాని భామిని తేనికడకుఁ బయనమగుట, హంస వారించి బుద్ధి సెప్పుట.

రెండవ రాత్రి కథ.

కక్కుర్తిబడి చచ్చిన నక్క.

బ్రాహ్మణ కుమారుని చదువు సంధ్యలు, తీర్థయాత్ర.

మూడవ రాత్రి కథ.

నాయకుని భార్య హేమరేఖ గుప్తగుణుఁ డను వైద్యుని గూడుట.

నాయకుని ఆయుధములు, పరిశ్రమ.

వైద్యుడు, వాని పరిశ్రమ.

ద్వితీయాశ్వాసము.

నాల్గవ రాత్రి కథ.

తొగట మగువ పాలుపత్తెగానిఁ గూడుట.

సేఁతగాని యిల్లు.

అయిదవ రాత్రి కథ.

గొల్ల చిన్నది బాపన చిన్నవానిఁ గూడుట

గోప గృహము- గొఱ్ఱెలు.

ఆఱవ రాత్రి కథ.

చలిపందిరి - బ్రాహ్మణ సుందరి తెరువరిఁ గూడుట.

ఏడవ రాత్రి కథ.

కంసాలి కోమలి ధూర్తుఁడను శిష్యునిఁ గూడుట.

ఎనిమిదవ రాత్రి కథ.

కోమటి దంపతులు సంకేతస్థలమునఁ దొరపాటునఁ గూడుట

కోమటిల్లు - అంగడి దినుసులు.

తృతీయాశ్వాసము.

తొమ్మిదవ రాత్రి కథ.

ముచ్చివాని భార్య తిరునాళ్ల గోవాళ్లఁ గూడుట.

మృగ పక్షుల పట్టి.

తిరునాళ్ల వేడుకలు.

పదవ రాత్రి కథ.

భూతవైద్యుని యిల్లాలొకరేయి నలుగురిని గూడుట.

పదునొకండవ రాత్రి కథ.

కడఁద్రోయఁబడిన బడబ తిరిపగానిఁ గూడుట.

పండిత పరిశ్రమ.

ధూర్త విద్యార్థి చేష్టలు.

బాల క్రీడలు.

పండ్రెండవ రాత్రి కథ.

శివదత్తయోగి సతి కోడిపందెగానిఁ గూడుట.

కోడి పందెములు – కోళ్లు

చతుర్థాశ్వాసము.

పదుమూడవ రాత్రి కథ.

నియోగి భార్య జోస్యుని గూడుట.

పర్వతములు, కంపచెట్లు, చిఱుచెట్లు, మహావృక్షములు, గణిత శాస్త్రము జోస్యుని సరకులు.

పదునాల్గవ రాత్రి కథ.

కోమటిబోటి సుంకరి కొల్వుకానిఁ గూడుట.

వశీకరణ మంత్రప్రయోగము.

పదునేనవ రాత్రి కథ.

రెడ్డిసాని యొకపగ లిద్దఱినిఁ గూడుట.

కృషీవలు నిల్లు, ధాన్యములు, కాయలు.

పదునాఱవ రాత్రి కథ.

జాలరి బిత్తరి తైర్థికునిఁ గూడుట.

పడవలు, వలలు, జలచరములు, పుణ్యక్షేత్ర తీర్థ విశేషములు.

పంచమాశ్వాసము.

పదునేడవ రాత్రి కథ.

కుమ్మరి గుమ్మ సాలెవానిఁ గూడుట.

కుమ్మరి పరిశ్రమ.

గడ్డి రకములు.

గాలి — వాన.

పదునెనిమిదవ రాత్రి కథ.

అత్తకోడండ్రు ఉపపతులం గూడుట.
కొఱగాని కొడుకు.
నృత్య గాన విశేషములు.
స్త్రీ వశీకరణౌషధములు.
మర్లు మందు.

పందొమ్మిదవ రాత్రి కథ.

గాండ్లచేడె ద్విజవటువును గూడుట.
వసంతము.

ఇరువదవ రాత్రి కథ.

మంత్రికుమారుని భార్యలిద్దఱు నిద్దఱిని గూడుట.
కామినీ గర్హణము.
విదేశముల నుండి దిగుమతి యగు వస్తువులు.
భారతదేశ పుర గ్రామములు.

—:ం:—

హంసవింశతి

అవతారిక

శ్రీరామ స్తుతి

శ్రీరామాంశజయైన జానకి యురస్సీమాంతరాత్యంత వి
స్ఫారప్రోజ్జ్వల హారనాయకమణీ సందర్శితంబౌ నిజా
కారంబారసి యన్యకాంత యను శంకంజెందు నంచెంచి త
న్నారీరత్నము నంకపీఠి నిడు సీతాభర్త నన్ బ్రోవుతన్.

సీతా స్తుతి

౧. తనకిది కేళిసద్మము తద్దయుఁబద్ధు వహించి తొల్లి లో
చన ముఖ హస్త పాదయుగ సామ్యముఁజెంది సుగంధసంపదన్
దనరఁదొడంగెనిప్పుడని తా దయమీఱఁగఁ జేతఁబట్టినో
యన వనజాతపాణియగునట్టి మహీసుత మమ్ముఁ బ్రోవుతన్.

పార్వతీ పరమేశ్వర స్తుతి

క. యమునా గంగా ఝర సం
గమ విభ్రమ మాత్మ సేవకపవితతికిన్
దమ రుచులిడ నెడయక లో
కములేలు భవాని శివుఁడు గడు మముఁ బ్రోచున్.

బ్రహ్మ స్తుతి

ఉ. మేరునగప్రపాతమున మించి, రహించు కనన్మణిప్రభాం
కూరకదంబకంబనఁగఁ గుంకుమగంధరసంబు భారతీ
క్రూరకుచద్వయీనిహతి గొప్పయురంబున దంబుఁజూపఁ బొ
ల్పారు సరోజపీఠిఁగొలువయ్యెడుదేవుఁడు మమ్ముఁబ్రోవుతన్. 4

సరస్వతీ స్తుతి

తే. వాణి నజురాణి ఘననీలవేణి మధుర
వాణిఁ బల్లవసంకాశపాణిఁ బృథుల
సైకతశ్రోణి నాత్మలో సన్నుతింతు
సుమధు మధుర సుధావచస్స్ఫూర్తికొఱకు. 5

వినాయక స్తుతి

శా. లీలాకేళి కృతస్వకందుకములై లెక్కింపఁగారాని యు
ద్వేలాత్మశ్రవణద్వయ ప్రచలనావిర్భూత వాతోత్థ గో
త్రాళు ల్వ్యామినభోఽంతరాళమున నృత్యంబాడ నర్తించు గౌ
రీ లీలావతిపట్టి మత్కృతికి నిర్విఘ్నత్వ మిచ్చున్ గృపన్. 6

ఆంజనేయ స్తుతి

ఉ. తావకపాదపద్మముల తాడనమొక్కటి దక్క నేపనుల్
గావు మదీయపాణులకుఁ గావునఁ జూడుము వీనినంచు సీ
తావిభుమ్రోలనిల్చి, ప్రమదంబునఁజూపెడురీతి మోడ్పు కేల్
పావనభక్తిఁబూనెడు కృపావని పావనినెంతు నామదిన్! 7

గరుడ స్తుతి

చ. తన తనుకాంతిఁ గాంచనకృతంబుల రీతిరహించు మారుతా
శనవరభూషణౌఘముల సారెఁగనుంగొని చేయిసాఁచి కై
కొనఁ బటుపుత్త్రకృతుల్ నిగుడ ఘోరఫణావళులెత్తభీతి చా
లనము వహించు నైజసతులన్‌గని నవ్వు సుపర్ణు వేఁడెదన్. 8

భాగవత స్తుతి

తే. ఆత్మఁ బ్రహ్లాద రుక్మాంగదాంబరీష
శౌనక వ్యాస శుక పరాశర విభీష
ణార్జున వసిష్ఠ పుండరీకాఖ్య భీష్మ
దాల్భ్య నారదముఖ్యులఁ దలఁతు భక్తి.

సుకవి స్తుతి

సీ. వాక్యనిర్జిత శేష వాల్మీకి వాల్మీకి
హరిభక్తియుక్తి ధీవ్యాసు వ్యాసు
ఘనభావకాళిదాసును గాళిదాసును
జారుమాధుర్య వాచోరుఁ జోరు
దివిజేంద్ర ధనద వైభవభూతి భవభూతి
ధర్మబుద్ధి నవీనదండి దండిఁ
గవితాభ్రభహృష్టమాధవమయూరు మయూరు
భాసురాకృతి పుష్పబాణు బాణు

తే. మానితాచార మథితాసమాఘు మాఘు
ధ్యానబద్ధమురారి మురారి గాత్ర
పటువిభారవి భారవిఁ బ్రస్తుతింతు
సర్వశబ్దార్థ విజ్ఞాన సరణి కొఱకు.

ఉ. నన్నయభట్టు భీమకవినాథునిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ బె
ద్దన్నను ముక్కుతిమ్మసచివాగ్రణి బమ్మెరపోతరాజు గౌ
రన్నను రంగనాథుని మహామహుఁబిల్లలమఱ్ఱి వీరభ
ద్రు న్నుతియింతు నాంధ్రకవిరుద్రుల సత్కరుణాసముద్రులన్.

ఉ. అయ్యలరాజుఁ దిప్పసచివాగ్రణిఁ బర్వతరాజు రామభ
ద్రయ్యను భాస్కరాగ్రణిఁ బ్రధానవరుండగు కొండధీరునిన్
జయ్యనఁ దిమ్మయప్రభుని సత్కవితారచనాఢ్యులైన మా
యయ్యలరాజవంశజుల నాదికవీంద్రుల సన్నుతించెదన్.

చ. సరసులు గద్యపద్యముల చాతురికిన్ దలలూఁచి మెచ్చఁగా
విరసు లసూయచేత మఱి వేడ్కవహింపరు, తేఁటిమొత్తముల్
శరదరవిందబృంద ఘనసార మరంద సుగంధ సంగ్రహ
స్ఫురణ వహించుఁగాని, పురసూకరపంక్తులు చెందనేర్చునే! 13

వ. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనంబును సుకవి స్మరణంబును గుకవి తిరస్కారణంబును గావించి, తదనంతరంబ. 14

ఆత్మ స్తుతి

సీ. ఎవని కీరితి కుభృద్భవ కుభృద్ధర బుధ
కరిసైంధవ సమిద్ధ హారిణ రుచిర
మెవని మేధంబు రుడ్భవ కభుగ్ధవ విధూ
ద్భవ మరుద్ధవ గురుప్రతివిఘాతి
యెవని యీ వహిమరుగ్భవ సరిద్ధవ లస
ద్భువనభృ త్త్రిపురభి ద్భూరిమహిమ
యెవనిరూ పమృతభుగ్ధవసుతోద్వ్రిడతీ
డుద్విడ్భృదాప్త పుత్రోల్లసనము

తే. మంత్రిమాత్రుండె యతఁడు దుర్మంత్రిమంత్ర
తంత్ర సంత్రాసకరణ స్వతంత్రుఁ డయల
రాజవంశ సుధావార్ధి రాజ సూర
యార్య నారాయణామాత్యవర్యుఁ డలరుః 15

వ. వెండియు నఖండ తేజఃకాండ మార్తాండమండల ప్రచండుండును, నిజవితరణాకర్ణన కృశీభూత పారావార పునరభ్యుదయకారణానూన దానధారా ప్రవాహసంజాత మహావాహినీ వ్యూహుండును, నిస్తులప్రశస్తసమస్త సద్గుణ రత్నరత్నాకరుండును, గౌండిన్యగోత్రపవిత్రుండును గొండమాంబాగర్భ వారాశి చంద్రుండునునగు నయ్యలరాజు నారాయణామాత్యదేవేంద్రుండు గొండొక శుభవాసరంబున నత్యంత సంతోషితాంతఃకరణుండై. 16

కృతి శ్రీరామచంద్రున కంకితము చేయుట.

షష్ఠ్యంతకందములు

క. వారణ భయవారణ జయ
కారణ చక్రాహతారి కరవారునకున్
నీరాకర ధారాధర
భారాజీ భాసురప్రభాపూరునకున్! 1

క భీషణ ఖరదూషణ పరి
శోషణ సురపోషణోగ్ర శోభనమతికిన్
శేషాహిప భాషాధిప
యోషాహిపరాశ్వకీర్తి యోగోన్నతికిన్! 18

క. సింధుసుపుత్రీ కుచధర
కంధర శుభవిగ్రహునకుఁ గమలజ సురరా
ట్సింధుర ముఖ సింధురముఖ
బంధుర జాత స్తవార్హ పదనివహునకున్! 19

క. తక్షక కులశిక్షక చల
పక్షక శాత్యరుణ హేమపటసంభృతికిన్
దక్షాధ్వర శిక్షాకర
రక్షాచరణప్రవీణ రాజద్గతికిన్! 20

క. వక్రత్రయ చక్రకుచా
వక్రతనూరూప వైభవపదచారునకున్
శక్రాహత శక్రాహిత
చక్రక మహోపక్రమోపసంహారునకున్! 21

క. భామాయుత కామాయిత
కోమల సుందర శరీర గురుధామునకున్
భీమరిపుస్తోమ వపు
స్సేమ తమస్సోమునకును శ్రీరామునకున్! 22

వ. అంకితంబుగా రచియింపబూనిన హంసవింశతి యను మహాప్రబంధంబు
నకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన. 23

కథా ప్రారంభము

సీ. నానాగమస్ఫూర్తిఁబూని హంసాశ్వ స
న్మహిమంబుఁగను ధరామరులు హరులు
తేజోమదంబుల దిక్కుంభినీశుల
నురుమాడనోపు భూవరులుఁ గరులు
మణిచక్రములు భూరిగుణకోటి కేతువు
లలరఁగా నొప్పు వైశ్యులు రథములుఁ
బరజీవ జీవనోద్ధరణ ధర్మఖ్యాతి
విలసిల్లు శూద్రులు వీరభటులు

తే. విమల సుమనఃప్రమోదరాగములఁ దనరి
పల్లవప్రాప్తిచే మించు ప్రౌఢ వార
వనిత లారామములు గల్గి వినుతికెక్కు
భూమిరత్నంబు నైషధ పురవరంబు. 24

క. కలిత మహాబల సఖ్యో
జ్జ్వల విక్రమ నిహత విమత సాలోరు యశో
నలరాజచరిత మప్పుర
తిలకము సమమనఁగవచ్చుఁ దేజోపతికిన్. 25

క. ఆ పురము ధరాలలనా
నూపురమై రత్నసౌధ నూతన రుచికిన్
దాపురమై యభ్రంకష
గోపురమై పొగడ నెగడుఁ గుంభినిలోనన్. 26

వ. మఱియు నప్పట్టణంబు దివ్యసాలోచ్ఛ్రయ కలితంబు గావున నాకలోకం
బును, మహాశుద్ధాంతరంగంబుగావున యోగిజనంబును, నీల గవాక్షప్రభ

లంబుగావునఁ గిష్కింధానగరంబును, గుంభీనస రథసంబుగావున రసా
తలంబును, గంధర్వప్రచురంబుగావున దేవలోకంబును, గురు కవి బుధ
ద్విజరాజ భాసమానంబుగావున గ్రహమండలంబును ననుకరించి మత్స్య
కూర్మాది మహిమంబులు వహించి కమలాలంకృతంబులై శ్రీమహావిష్ణు
వుం బురుడించు సరోవరంబులు గలిగి యొప్పు నెప్పుడు. 27

ఉ. ఆ పురమేలు మేలు భళి యంచు నుతింప జనుల్ నవద్వయ
ద్వీపవసుంధరాస్థలి నుదీర్ణ జయాంకలిపు ల్లిఖించి, బా
హాపటుశక్తి నిల్పిన మహారజతస్మృతు లొల్కు కంబముల్
ప్రాపిత శౌర్యలేఖలయి భాసిలఁగా నలనామధుఁడున్నతిన్. 28

తే॥ ప్రబలరాజాధిరాజ వీరప్రతాప
రాజ పరమేశ్వరాష్టది గ్రాజకుల మ
నోభయంకర బిరుదైకవైభవా య
టంచు మాగధు లెంచంగ మించు నతఁడు. 29

వ॥ ఇట్లు మహీశాసనంబు సేయుచు నొక్కనాఁడు. 30

ఉ. ఆ తరణిప్రభుండు గొలువై చెలువై బలవైరిభోగసం
ప్రీతి దలిర్పఁగా నృపవరేణ్యులు మాన్యు లగణ్యపుణ్యస
ఘాతు లమాత్యు లార్యు లధికారులు వీరులు చారు లష్టది
గ్జాత విచిత్రవస్తువులు గానుక దెచ్చినవారు గొల్వఁగన్. 31

క. ఉన్నయెడ నాల్గువేదము
లెన్నఁగఁదగు శాస్త్రచయము లితిహాసాదుల్
పన్నుగఁదెలిసిన ప్రత్యు
త్పన్నమతి యనెడు పురోహితద్విజుఁ డెలమిన్ 32

ఉ. వచ్చి ఫలోపవీతములు "స్వస్తిచ తేఽస్తు స్వస్తి" సూక్తి ముద్దుగా
నిచ్చిన నాదరించి వసియింపఁగఁజేసి నృపాలుఁడెంతయున్
ముచ్చటయున్ బ్రసంగములు మున్నటిరాజుల చర్యలున్ గథల్
చెచ్చెర నానతిమ్మనినఁ జిత్తము రంజిల నాతఁడత్తఱిన్ 33

ఉ. చెప్పఁదొడంగెఁ దేనియలు చిల్కఁగ ద్రాక్షలు రాలఁ గప్రపుం
దిప్పలు చిమ్మిరేఁగఁ గడుఁదీయని యిక్షురస ప్రపూరముల్

చిప్పిలి పర్వఁగా నమృతశీకరముల్ వడిఁ గ్రుమ్మరింప న
ప్పప్ప యిదౌర యంచు జనులందఱు నౌఁదల లూఁచి మెచ్చఁగన్.

తే. చెప్పుచుండఁగ భామల చిత్తవృత్తి
తెలియ బ్రహ్మకునైనను గొలఁదిగాదు,
ధాత్రిఁ జిత్రవిచిత్రంబు దలఁచిచూడ
దాని నెఱిఁగింపు బ్రాహ్మణోత్తమ మృగాంక !

వ. అని యడిగిన నతనికిఁ బురోహితుండిట్లనియె.

క. మంకులు మాయోపాయలు
బొంకుల పుట్ట లతిపాపపుం జగజంతల్
ఇంకెనలు సేయు యువతులు
శంకరుఁడున్ దగఁడు వారి చర్యలు దెలియన్

తే. అయిన నొక కథ కలదు రాజాగ్రగణ్య!
తొల్లి పరమేశ్వరుండు సంతోషమొదవఁ
బార్వతీదేవి కెఱిఁగించె బాగుమీఱ
నది యెఱింగింతు వినుము నీ వవధరించి.

వ. అని యిట్లనియె.

సీ. మంజుల మాణిక్య పుంజ రంజిత ఘన
ప్రాకార చుంబితాభ్రస్థలంబు
చంద్రకాంతోపల సౌధ పాండుర కళా
మ్రేడిత ప్రాలేయ ఘృణికరంబు
రత్నకుడ్యావళీ రమ్యాంశు సందోహ
బహుళీకృతార్క ప్రభాచయంబు
గంభీర పరిఘాసితాంభశ్ఛటా తమో
లోకీకృతాధర లోకవితతి

తే. యామికాహతిజాత దిశాధినాథ
పుర భయంకర భేరికా భూరి దంధ

ఖం ధణధణ ధ్వని ప్రతినాదదాయి
గోపురంబొప్పు నుజ్జయినీపురంబు. 40

క. ఆ పుటభేదనమునకు ది
శాపుట భేదన కఠోర సంగర జయ భే
రీపటల ధణంధణుఁ డొక
భూపాలుఁడు గలఁడు చిత్రభోగుండనఁగన్. 41

సీ. వెలయ హరిశ్చంద్రువిధమున, నలుని వీఁ
కను, బురుకుత్సు చాడ్పునం, బురూర
వునిలీల, సగరులాగునఁ, గార్తవీర్యుమ
ర్యాదను, గయుక్రియ, నంబరీషు
మతమున, శశిబిందుమహిమ, నంగునిఠేవఁ,
బృథునిమాడ్కి-, మరుత్తవృత్తి, భరతు
నీతి, సుహోత్రునిభాతి, భార్గవుబలె,
రాముపోలిక, భగీరథునిపోలుపు

తే. న, శిబిసంగతి, మాంధాతనయమునను, య
యాతికరణి దిలీపుని యట్ల, రంతి
రీతి, నా చక్రవాళపరీత భూత
ధాత్రిఁ బాలించు సవిభుండు తద్విభుండు. 42

తే. ఆతఁ డంతిపురంబులో హావభావ
విభ్రమ విలాసవైఖరుల్ విస్తరిల్లు
మరుని సామ్రాజ్య లక్ష్ముల హరువుఁజెందు
చెలులు గొలువంగఁ గొలువుండెఁ జెలువుమీఱ. 43

వ. ఉన్న సమయంబున. 44

సీ. పొడవైన జిలుగుఁగెంజడల కీల్గంటును
నిండారెడు విభూతిపెండెకట్టు
పీనులఁ బటికంపు వింత కామాక్షులు
కనుబొమల్సందునఁ గావిబొట్టు

కుచములపైఁ గావి కుబుసంబు గళమున
నలరారు రుద్రాక్ష హారతతులు
చే నాగబెత్తంబు చిన్ని కృష్ణాజిన
మక్షిగోళంబుల నంజనంబు

తే. కావి వస్త్రంబు పావాలు కక్షపాల
తామ్రకటకంబు సింగినాదంబు క్రోవి
పొందు సిద్ధక్రియలు చిదానందభూతి
యొనరఁ దాలిచి యొక మహాయోగురాలు.

తే. చెట్టుడిగి వచ్చినట్టులఁ జెంతనిలువఁ
జూచి లేచి నృపుండు సంస్తుతుల మ్రొక్కి
పీఁట వేయించి కూర్చుండఁబెట్టి తా సు
ఖాసనాసీనుఁడై యున్న యవసరమున.

సీ. శ్రీరస్తు శుభమస్తు ధీరస్తు విజయోఽస్తు
పుత్రరంజనమస్తు పుణ్యమస్తు
ధనమస్తు ధాన్యమస్త్వనవద్యసుఖమస్తు
చిరతర సంకల్ప సిద్ధిరస్తు
సత్యమస్తు మహోఽస్తు శౌర్యమస్తు యశోఽస్తు
స్వస్త్యస్తు సుగుణోఽస్తు శక్తిరస్తు
సామ్రాజ్యమస్తు శాశ్వత ధర్మఫలమస్తు
వృద్ధిరస్తు మహాప్రసిద్ధిరస్తు

తే. జ్ఞానమస్తు శ్రియఃపతిధ్యానమస్తు
గురుచరణభక్తిరస్తు సత్కుశలమస్తు
శాంతిరస్తు నిరంతరైశ్వర్యమస్తు
భాగ్యమస్తు మహాసార్వభౌమ ! నీకు.

క. అని దీవించక్షత పు
ష్పనిచయము విభూతిపండ్లు ఫలములు దివ్యాం

జనములు సిద్ధక్రియలును
దనరఁగ శివసత్తి భూమిధవున కొసంగెన్. 48

వ. ఇట్లొసంగిన వినయంబున లేచి చేకొని స్వాగతం బడిగిన సంతోషించి మనో
రంజనార్థంబు ధర్మార్థ కామ మోక్షంబులు రాజ్యలక్షణంబులుఁ బురాణేతి
హాసంబులుఁ గొన్ని లోకాభిరామంబులు నానాదేశ వర్తనంబులు నుచితాను
చితకథా స్వారస్యంబులుఁ దెలిపిన విని మహాత్మురాలా! నీవు వినని కనని
కార్యంబులు ముల్లోకంబుల నెవ్వియు లేవైన నొక్కటి యడిగెద నానతి
మ్మని యిట్లనియె. 48

క. ఏ యే భూములఁ జూచితి
వే యే రాజ్యములఁ గలరు? శృంగార కళా
ప్రాయలగు రూపరేఖా
శ్రీయుతిగల కన్నె లనిన శివసత్తి యనెన్. 50

మ. మది రంజిల్లఁగఁ జెప్పెదన్ వినుము ప్రేమన్ సచ్చిదానంద సం
పదచేతన్ గరజంభలంబుగతిఁ గన్పట్టున్ ధరాధీశ! యీ
యుదయాస్తాచల సేతు శీతనగ మధ్యోద్యద్ధరాచక్ర మిం
పొదవన్ దేశములందు నుండుదురు విద్యుద్వల్లికాభాంగనల్. 51

ఉ. డెబ్బదిరెండు పాళెముల ఠీవిఁ దనర్చు సమస్త దుర్గముల్
జొబ్బిలుకల్మిఁ బట్నములుఁ జొక్కపుఁ బేటలుఁ బాతకంబు పో
ద్రొబ్బెడులీలఁ జాత్రిరుపతుల్ గనుగొంటిని నుంచు కందుఱన్
సిబ్బెపు నిబ్బరంపుబిగిఁ జిక్కని చక్కని గుబ్బ కొమ్మెలల్. 52

క. వెలనాడు వేఁగినాడును
బులుగులనాడ్వాకనాడు పొత్తపినాడున్
గల ములికినాడు రేనా
డలయక కనుఁగొంటి నచటి యబలలఁ గంటిన్. 53

సీ. లాట కర్ణాట మరాట వధూటులఁ
బాండ్య పౌండ్ర విదర్భ పద్మముఖుల

బంగాళ వంగ కళింగ లతాంగులఁ
గుకురు కేరళ కురు కోకకుచల
మళయాళ నేపాళ మాళవ యువతుల
మత్స్య వత్స కరూశ మానవతులఁ
గోస లాంధ్ర వరాట కుంతల స్త్రీలను
బాంచాల బర్బర భామినులను

తే. ద్రవిళ గాంధార కాశ్మీర ధరణిసతుల
మగధ కొంకణ టెంకణ మానినులను
మఱియుఁ దక్కిన ధారుణీమండలములఁ
దనరు చెలువలఁ జూచితి ధరణినాథ ! 54

తే. రాజ వశ్యౌషధాకృతుల్ రమ్యతర ర
తిస్వరూపలు మోహన దివ్యమూర్తు
లతులతర కామమంత్ర దేవతలు పీర
లనఁగ నుందురు సుందరు లచట నచట. 55

సాతానిసతి హేమావతి

ఉ. ఈ నవఖండమండిత మహీస్థలి నెల్లఁ గనంగ దేవ ! నే
నీ నగరీలలామమున నెంతయు రేఖఁ జెలంగు మన్మథా
ధీన సుమోహనాకృతి రతిన్నగు మిన్నగు సౌరుగల్గు సా
తాని బిసప్రసూనదళ ధాళధళీ తరళాక్షిఁ జూచితిన్. 56

తే. దాని ప్రియనాయకుఁడు విష్ణుదాసుఁ డనెడు
పేరు గలవాఁడు కలవాఁడు పెద్దవాఁడు
హేమవతి యనఁదనరు నయ్యింతిఁ బొగడఁ
దరమె ? బ్రహ్మకునైన శంకరునకైన. 57

ఉ. ఆ మధురాధరాధర కచాళికనద్ఘన నైగనిగ్యమా
యా మృదులోరు సారరుచిరాంబురుహాక్షుల ధాళధళ్య మా

యా మెఱుఁగారుఁబోఁడి జిగియబ్బెడి గుబ్బల చాకచక్యమా
యేమని చెప్పవచ్చు జగతీశ్వర ! శాశ్వతరూప సంపదల్ 58

క. దాని జిగి దాని కులుకును
దాని తనుద్యుతుల సొంపు దాని విభవంబున్
దాని వగ దాని యందము
మానవవర ! మరుఁడుగన్న మగ్నుఁడు గాఁడే ! 59

క. వగలొలుకు ధాగధగ్యపు
జిగి గుల్కెడు నుబ్బుగబ్బి సిబ్బెపు గుబ్బల్
నిగనిగలు గులుకు కొప్పును
సొగసుం దెలికనులు దాని సొమ్మై పరఁగున్. 60

ఉ. విండ్లకు మేత్తరంబు ఘనవేణి కనుంబొమదోయి బంగరుం
గిండ్లకు మేటిసాటి తులకించు చనుంగవ చేఁతతమ్మిపూఁ
దూండ్లకు మిన్నయన్న జిగిఁదొల్కెడు చేతులు లోకమందుఁ బూఁ
బోండ్లను గానమో వినమొ పోలరు తత్సతి కాలిగోటికిన్. 61

సీ. కబరీభరమునకుఁ గందంబు సెల్లు ను
త్పలమాలికలు నేత్రములకుఁ జెల్లుఁ
గర్ణంబులకును మంగళమహాశ్రీ సెల్లు
గాత్రంబునకుఁ జంపకంబు జెల్లు
మధురవాగ్వృత్తికి మత్తకోకిల సెల్లుఁ
జనుగుబ్బ కవకు మంజరియుఁ జెల్లు
బిరుదైన పిఱుఁదుకుఁ బృథ్వీవృత్తము సెల్లు
మధ్యంబునకుఁ దనుమధ్య చెల్లుఁ

తే. పాదముల కంబుజము చెల్లుఁ బరఁగు నడకుఁ
దనరు మత్తేభవిక్రీడితంబు సెల్లుఁ
గృతుల వర్ణింపఁదగు తదాకృతులె కృతులు
వాంఛచే దానిఁబొందినవాఁడె సుకృతి. 62

తే. చండ దోర్దండ మండిత మండలాగ్ర
ఖండితోద్దండ రిపుకాండ ఖండనమునఁ
బండితుండగు రాజవేదండమునకుఁ
గాక, యొకపాటివాని కాకన్నె తగునె? 63

ఉ. సౌరభమొందు కాంచనపు జంత్రపుఁబుత్రిక వాగ్విలాసము
ల్వారక నేర్చు రత్నపు సలాక తిరంబగు రూపుఁజెందు తొ
లా్కరుమెఱుంగు జీవకళఁగాంచిన చిత్రరుబొమ్మ యానళ్రం
గారిణియా సుధాసరసిఁగా నుతి సేయఁగవచ్చు నెచ్చెలిన్. 64

క. అని సిద్ధురాలు సెప్పినఁ
బొనపొనగా భ్రమలు చెందఁ బులకలు వొడమెన్
మనసిజ శిఖి యెనసినచోఁ
గనఁబడు ధూమాంకురములగతి నృపుమేనన్. 65

క. అంతట సిద్ధాంగన యా
ద్యంతంబును జెప్పి తన మహాశ్రమ మహికిన్
సంతోషంబునఁ జనె భూ
కాంతుఁడు హేమవతిమీఁది కాంక్ష జనింపన్! 66

మ. కరుణాదృష్టులు నాగవాసముల సోఁకంజూచి వేడ్కన్ మనో
హరముల్ కోకలు రూకలున్ మణులు హారాలంకృతిస్తోమముల్
సరసత్వంబున నిచ్చి పంచి కొలువున్ జాలించి తాఁబోయె భూ
ప రతీశుండు మనంబు హేమవతిపై బాళిన్ దువాళింపఁగన్. 67

క. మిన్నందు సౌధవీథి స
మున్నతమగు మేలుమచ్చు లొప్పెడు చోటన్
మిన్నగు చిత్తరువులచేఁ
బన్నుగఁదగు నొక రహస్యభవనము పజ్జన్. 68

చ. అకలుష దివ్యరత్నమయమౌ నొక కేళిగృహంబులోపలం
జికిలి కిరీటిపచ్చల రచించిన చిల్కలకోళ్ళ సందమౌ

సకినెల పట్టెమంచమునఁ జాయనఖాసు తివాసిపైఁ దురం
గిక మొకమాలు లేపున నొగిన్ శయనించి మనోభవవ్యథన్. 69

క. ప్రీతిని హేమావతిపై
నాతిరున మనసునిలిపి యతివిరహార్తిన్
జేతోజాత ధనుర్భవ
శాత శరవ్రాతసార చకితాత్మకుఁడై 70

క. ఉలుకున్ వెన్నెలవేఁడిమి
కలుకున్ శుక పిక మిళింద హంసార్భటికిన్
బెళుకున్ మలయానిలునకు
జెళుకున్ బూఁబాన్పునందుఁ జిరవిరహార్తిన్. 71

ఉ. చెక్కిటఁ జేయిఁజేర్చుకొని చింతిలు నుస్సురటంచుఁ జూపులన్
వెక్కసమంది లేమ సరవిన్ బొడగట్టినయట్లు లుండఁగా
నక్కనఁ జేర్పఁబోవు భ్రమమంది వెసన్ దలయూఁచు నంతలోఁ
బక్కన నవ్వు నింతిపయిబాళి నృపాలకమౌళి ఖిన్నతన్. 72

వ. మఱియు నారాజు విరహంబు తాపాతిశయకరంబు గావున నిదాఘంబును, విరళీకృతాశ్వాసంబుగావున సత్ప్రబంధంబును, విచ్ఛిన్నాలంకారంబుగావున యవన వివాహంబును, నిమీలితతారకంబు గావున నహర్ముఖంబును, విప్రలాప ముఖరంబుగావున సాయంకాలంబును ననుకరించె నప్పుడు. 73

క. అటువలె నృప నిటలాక్షుఁడు
పటుతర విరహంబుఁజెంది బాధపడంగా
నటనమున హేల యనియెడు
కుటిలాలక వచ్చెఁ దెలివిఁగొనఁజేయుటకున్! 74

శా. పన్నీట న్నయనంబులొత్తెఁ దనువున్ బాటీరపంకంబుతోఁ
జెన్నారన్ బదనిచ్చె గీరి సిగవేసెన్ దాయెతుల్ సుట్టె జీ

న్నొన్నాపట్టె రుమాలుగట్టి జరతాచుట్టంచు డాల్మించు మే
ల్మిన్నా సన్నపు దుప్పటంబుఁ దగ హాళిన్ గప్పె సొంపారఁగన్. 75

వ. ఇట్లుపచారంబులఁ గొంతతాపంబు శాంతం బొనరించి, నృపాలునకు హేల యిట్లనియె. 76

ఉ. స్వామీ! పరాకు, నీమదికి సమ్మతియౌ పని యేమి చెప్పుమా!
ప్రేమ దలిర్ప నేర్పు దలఁపింప నదెంతటి కార్యమైన నే
నే మఱి తీర్చి, నీకుఁగల నెంజిలిఁ బాపెదఁ జూడుమున్న నా
శ్రీమహనీయవైభవుఁడు శీతకరాస్యకు హేల కిట్లనున్. 77

తే. సిద్ధురాలు హేమావతీ సితకరాస్య
వలపు రేఖాతిశయ వైభవమును దెలుప
వినఁగ నగు మోహమునసైన వెతను మాన్పు
కరుణ ననుఁజేర్చి యమ్మచ్చెకంటిఁగూర్చి. 78

క. అని చీనీ చీనాంబర
ఘన మణిహారములు మేలు కాల్కడియంబుల్
గొనటున్ మెఱుఁగుంగరము లు
చనవమరఁగ నిచ్చి పనుప సముచితరీతిన్. 79

ఉ. పూని ముదంబు లుప్పతిల భూవరముఖ్యునిచేత పీడికో
లై నవరత్నకీలిత మహారజతోన్నత దివ్య దీధితి
శ్రీనిధు లెల్లదిక్కులఁ దిసించుచు మించిన విష్ణుదాసు స
న్మానిత గేహసీమకు సుమాళముతోఁజనె హేల హేలలన్. 80

సీ. కస్తూరివీణలుఁ గపురంపు లప్పలు
నిండిన గృహములు నెరయ దాఁటి
కుంకుమాగరుఖండ సంకుమదంబులు
గలుగు బిడారులు గడచిపోయి

గౌళముల్ పచ్చాకు కచ్చూరములు చాల
నించిన కొట్టడీ ల్మించి యేఁగి
పునుఁగు చట్టంబులు బుక్కారజంబులు
పొంకమౌ మశిగల పొంతఁదరలి

తే. చూచె నొక దివ్యరత్న నిస్తుల గృహంబు
నందు హేమావతీ కన్య నలరు ధన్య
వఱలు సొంపుల టెంకి జవాది వంకి
జాతి రతిలీల నా రాజదూతి హేల. 81

వ. ఇట్లు తన్నుఁజేర వచ్చిన రాజదూతిం గనుంగొని మహారాజు మన్ననల మనియెడు పడంతుక యని రత్నంపు గద్దియపై వసియింపంజేసి స్వాగతం బడిగిన నబ్బాలకు హేల యిట్లనియె. 82

క. నీ చాతుర్యము నీవా
చా చిత్ర పటుత్వరూప సంపద లెపుడున్
నీ చుట్టంబులు సెప్పఁగఁ
జూచెదనని వచ్చినాను సుదతీ నిన్నున్. 83

ఉ. చక్కనివారిలో మిగులఁ జక్కని దానవటంచు వేడ్కతోఁ
జొక్కుచుఁజెప్పి రందులకుఁ జూచినయందుకు నా మనోరథం
బక్కడ సిద్ధమయ్యె ఫలమబ్బెను హా యిటులుండ వద్దె ? యో
చక్కెరబొమ్మ ! యంచు సరస ప్రతిభాషల నిచ్చగింపుచున్. 84

సీ. దీన చకోరాళి తృష్ణఁ దీర్చుఁ గదమ్మ
భామ ! నీ వదన చంద్రామృతమ్ము
బీద బర్హిణముల నాదరించుఁ గదమ్మ
మెలఁత ! నీ వేణికా మేఘపంక్తి

ఘనదరిద్ర పికాళిఁ దనియఁ జేయుఁ గదమ్మ
చెలియ ! నీ వాతెఱ చివురుడంబు
బడుగు జక్కవల నింపడరఁ బ్రోచుఁగదమ్మ
ముగుద ! నీ చనుఁ దమ్మి మొగ్గతోయి

తే. పేద కీర సందోహము నేదునమ్మ
నీ వచోబృంద మకరంద నిర్ఝరంబు
లిట్టి పస మిసి జిగి బిగి యీ విధంబు
ప్రణుతి సేయంగఁ దరమె యా బ్రహ్మకైన, 85

క. ఇదిగాక యత్తమామల
ముద మొదవఁగ బంధు సంఘముల దాసీ దా
స దళంబుల బహువిశ్వా
స దయల నీరీతి మనుచు సతులఁ గానఁ. 86

వ. అని యి త్తెఱంగున. 87

ఆ. దాని యత్తతోడఁ దగ మామతో బంధు
దాస జనముతోడఁ దగిన మైత్రిఁ
గూడి యాడుచుండి కొన్ని దినంబులు
చన్న పిదప నొంటి నున్న వేళ. 88

ఉ. ఒక్క సుధాంశు రత్నరుచిరోన్నత వేదిక మీఁద నిద్దఱుఁ
మక్కువ మీఱనుండి యనుమానముతో నొక కొంత కొంకికొం
చక్కట ! నీ కొకందులకు నచ్చిక లేక మెలంగ విష్ణుదా
సెక్కడి భర్తఁగాఁగ సృజియించె నజుండని హేల నవ్వుచుఁ. 89

క. ఈ రూప మీ పటుత్వం
బీ రేఖా వైభవంబు లీ నెఱ ప్రాయం

టీ రసికత నీకును మఱి
మా రాజున కగును నితర మనుజుల కగునే ! 90

సీ. కలికి ! నీ సిబ్బెంపు గబ్బి గుబ్బలు వాని
గడుసు చేతులఁబట్టి కలఁచఁ దగునె ?
కాంతరో ! నీతావి కావిమోవిటు వాని
కొక్కి దంతంబుల నొక్కఁ దగునె ?
చెలువ ! నీ జిగి గోముగల మోము మఱి వాని
తొట్టినోరున ముద్దు వెట్టఁ దగునె ?
సుదతి ! నీ కనకంపు సొంపు దేహము వాని
కఱకు మేనునఁ జేర్చి కలయఁ దగునె ?

తే. కులుకు శృంగార రసములు చిలుకఁ గీలు
బొమ్మవలె నీటు గల్దానవమ్మ ! నీవు
మర్కటము వంటివాఁడు నీ మగఁడు చూడ
వానితోఁ గూడి రతికేళిఁ బూనుటెట్లు ? 91

క. నీవంటి రూపవతికిని
నీవంటి ప్రియుండు గలుగ నిర్మింప కయో !
యీ విధిని దగులు చేసిన
యా విధి నిటుదూర నింక నగు ఫలమేమీ ? 92

తే. అయిన మగఁడెంత నీటుకాఁడైన నేమి !
ప్రాణపదమైన చౌశీతి బంధ గతుల
నింపు సొంపును జూచి చొక్కింప నగునె ?
రతికిఁ జొచ్చిన తఱి మానవతుల కెపుడు. 93

ఉ. కేరఁగరాదు, నవ్వి గిలిగింతలు వెట్టఁగరాదు చెక్కులం
జీరఁగరాదు, గుబ్బలు ఖచిక్కునఁ గ్రుమ్మగఁరాదు కేళిలో

మీఱఁగరాదు, పైకొని రమింపఁగరాదు, గళారవంబు లిం
పారఁగ నల్పరాదు మదిరాక్షులు భర్తలఁ గూడు వేళలన్. ౯౪

వ. అదియునుం గాక. ౯౫

క. పదివేల మదను లొక్కట
నుదయించిన లీల మెఱయు సురుగుణుఁడు సుమీ !
మదిరాక్షి ! చిత్రభోగుఁడు
మదిఁ గోరెను నీదు భాగ్య మహి మెట్టిదియో ! ౯౬

సీ. కువలయానందంబుఁగూర్చి యేలు ఘనుండు
విబుధులఁ బ్రోచు సద్వ్రతరతుండు
సర్వజ్ఞ మౌళి భూషణమైన ధన్యుండు
లలిత విభ్రమ రూప లక్షణుండు
సరవి కళల్ నించు శ్యామాభిరాముండు
వఱలెడు సన్మార్గ వర్తనుండు
విష్ణుపదాశ్రిత విహిత శుభకరుండు
వితత తమోహారి వినుతశీలుఁ

తే. డమ్మహారాజచంద్రుఁ డాయన నిజాంత
రంగమంతయు నినుఁజేర్చి రమణతోడ
నేలఁ గలఁ డమ్మ ! నీ పుణ్యమెనఁగె నమ్మ !
తమిని నీడేర్పవమ్మ ! కుందనపు బొమ్మ ! 97

వ. అనిన విని సంభ్రమ భయ విస్మయ లజ్జాహాస కాంక్షలు సముదంచ
ితెనంగొన నమ్రముఖియై హేమావతి రాజదూతి కిట్లనియె. ౯౮

ఉ. అమ్మక చెల్ల ! యిట్టి పలుకాడుదురే ? మఱి యుత్తమాంగనల్
గ్రమ్మి తలారులై మెలఁగఁగా మగఁడుఞ్ బులిరీతిఁ దెంపుగా

బమ్మెర రొప్పుచుండఁగను బాంధవు లెల్లను గాంచియుండఁగాఁ
గొమ్మరొ ! యిట్టికార్య మొనఁగూడునె ? కూడిన హాని చెందదే ? 99

తే. అనిన హేమావతికి నిట్లు లనియె హేల
రేపటికి నేఁటి ప్రాయంపు రేపు గలదె ?
మోహ మెక్కొనఁ జక్కని ముద్దుజాణ
యొకని బిగికౌఁగిఁటను జేర్చి యుండవలయు. 100

క. ఎక్కడి మగఁ డెక్కడ సఖు
లెక్కడి నీ యత్తమామ లెక్కడి చుట్టా
లిక్కాలఁది దొడ్డ కొంచెము
లెక్కింపకు మరుని హావళిఁ బడు వేళన్. 101

సీ. కోట గోడలనైన మీటుగా నెగఁబ్రాఁకి
దాఁట నేరని దేటి తలిరుఁబోఁడి
ఘుమఘుమార్భటి తోడ ఘోషించు నదులైన
నీఁది పోవని దేటి యెమ్మెలాఁడి,
తనమీఁది తప్పు నొక్కనిమీఁద నిజముగాఁ
బెట్టనేరని దేటి బిసరుహాక్షి
ధవుఁడైనఁ దనజాడ తగదని పట్టిన
నిర్వహింపని దేటి నీటుకత్తె,

తే. తలవరులు గన్నచో లేని తాల్మిఁబూవి
బొంకు తథ్యంబు తథ్యంబు బొంకుఁగాఁగ
నెంచి యుపనాథు తోడఁ గ్రీడించి మించి
చక్కటికిఁ దేని దది యేటి సరసురాలు. 102

వ. అని మఱియు బోధింప నంగంబు పులకాంకురానుషంగంబుగా నిజాంత
రంగంబునం బొడము వ్రీడాభరం బుడిపికొని దరస్మితానత ముఖాంబుజ

యై యెట్టకేలకుఁ జెవి యొగ్గిన నగ్గజరాజగామినిఁ బాసి తనరాక కెదురు చూచుచున్న రాజసన్నిధికిం జని తాఁబోయి వచ్చిన కార్యంబెఱిఁగించె నంతట దైవ యోగంబున విష్ణుదాసునకు దూర ప్రయాణంబు సంభవించె నంత. 103

విష్ణుదాసుని విదేశ ప్రయాణ సన్నాహము.

తే. పయనమున కైనయవి యమర్పంగ నపుడు
పరిచరుల కానతిచ్చినఁ బటకుటీర
పాత్ర సామగ్రి మొదలైన బరువులెల్ల
శకట వాహ్యాశ్వ వృషమహోష్ట్రముల కెత్తి. 104

వ. మఱియుం గలమాన్నంబులుం, గల వంటకంబులుఁ బొంగలి పులియోగిరంబు దధ్యోదనంబు, నానవాలు, జున్నులు, మీఁగడ పెరుగులు, నవనీతంపు ఘుటికలు, నొలుపుఁ బప్పు, నప్పడంబులు, పఱుగులు, వడియంబులుఁ, బెరుగు వడియంబులు, మిరియంపుఁబొడి, మెంతి కూటుప, సంబారంబుఁ, జిఁతపండులు, బజ్జు, లుసిరికలుఁ, బచ్చ ళ్లూరుఁబిం, డ్లూరుఁగాయలు, మామిడి తొక్కులు, నివి మొదలుగాఁగల పరికరఁబులును, మఱియు వడపప్పు, బేడలు వేఁపుళ్లు, నసుఁప గుగ్గిళ్లు, పొయగులుఁ, బొడులుఁ, బాకపుఁ జలిమిడి, కాయమ్ములుం, జిమ్మిరుంట్లు, నటుకులు, మూఁగలు, లాజలు, బేలాలుఁ, జిటి కాఱుకులు, నువ్వులు నానబియ్యంబులుఁ బేలపిండిఁ, బ్రేలసత్తు, దోసగింజలు, వెల్లగిసెలు, గోఁగులు, గరింగరుము, లుపిళ్లు, సెనగపప్పు, బొరుగుపప్పు, సొనపప్పు, జీడిపప్పు, బాదంగి పలుకులుఁ, గొబ్బెర, గసగసాలు, ఖర్జూరములు, ద్రాక్ష, లాదియైన ఫలహారంబులను, మఱియు నుండ్రంబులు, మండెఁగలుఁ, గుడుములు, దోసె, లరిసెలు, రొట్టెలు, నిప్ప, ట్లప్పంబు,లతిరసంబులు,సుకియ, లమృతకలశమ్ములు, సోగులుఁ, జక్కెర బుడగలుఁ, గరిజులుఁ, బొరివిశంగాయలుఁ, దేమనంబును, బాలకాయలుఁ, జక్కిలమ్ములు, మినుఁప చక్కిలమ్ములు, మినుప పోకలు, మనోహరంబులు, గారెలు, బూరెలు,

మోరుండ, లంగ రొట్టెలు, మణుఁగుఁ బువ్వులుం, బేణీలు, సీరుపత్తిగెలు, మడతలుఁ, బప్పు బూరెలు, సజ్జబూరెలు, వడ, లామవడ, కొబ్బట్లు, సారసత్తులు, సేవలుఁ, జిరిమిట్లు, సరడాలుఁ, బరిడ గవ్వలుఁ, జాఁపట్లు, నిడ్డెనలు, తేనె తొలలు, బొరుగులు, నేలకికాయలు, వెన్న మెఱుంగులు, నిడికుడకలు, సడకుడకలు, ముత్తెఁపుఁ జిప్పలుఁ, జంద్రకాంతలుఁ, గరిజకాయలు, బెడదలు, లడ్వాలుఁ, గోడబట్లు, గూడు పరిగెలుఁ, దెలుపరిగెలుఁ, బూరీలు, గూళ్ళాపిడ, లాదిగాఁ గల భక్ష్యంబులు, గూడలసించి, జాతి సాతానులు గావళ్లంబూని వెంటనంటిరా, నప్పుడు. 105

తే. తనకు నిలువేల్పులౌ తల్లి దండ్రులకును
భక్తితో మ్రొక్కి తన ప్రాణపదము నైన
భార్యతోఁ దెల్పి యక్కున నఁ బట్టి చేర్ప
నా వధూటియు నధిక దీనాస్య యగుచు. 106

ఉ. ఓ మగరాజ ! నీవుచన నొంటిగ నేనిట నుండ నేర్తునే ?
నా మదిఁ జూడఁగోరి యిటు నన్నలయించెద వంచు బాష్ప ధా
రా మిళితాక్షియై ఘనతరంబగు శోకముఁజెంద విష్ణుదా
సా మధురోక్తి నూఱడిలు మంచు ముదంబునఁ గుస్తరించఁగన్ 107

సీ. నీ తావి కెమ్మోవి నిలుచుఁబో ! కంచివా
ల్గంటుల మోసపంటి గంటి గుఱుతు
నీ వాలుఁ గన్నుల నెఱయుఁబో ! నెల్లూరి
కొమ్మల కపురంపుఁ దమ్మరసము
నీ చెక్కుల రహించుఁబో ! చెన్నపట్నంపు
వారిజేక్షణల క్రొవ్వాఁడి గోరు
నీ యురస్థ్సలి మించుఁబో ! యఖిలక్షమా
కోమలాంగుల కుచ కుంకుమంబు

తే. లింటనె మెలంగు వారల కీసుఖంబు
లెటులఁ జేకూర్చు ? ననిపల్కి హితముఁ జిల్కి

పోయి రమ్మని మోము మోమున ఘటించి
చుంబన మొనర్చి పనిచె నయ్యంబుజాక్షి. 108

వ. అంత. 109

తే. మణి ఖచిత హేమ పంజర మధ్యమునఁ
బ్రేమ నా బాల్యముగఁ దాను బెంచినట్టి
హంసరాజంబుఁ గదియంగ నరిగి, తనదు
పయన మెఱిఁగించి యింటిలో భద్ర మనుచు. 110

కం. చెప్పంగఁ దగిన మాటలు
సెప్పి మరాళంబు వనుపఁ జిత్తంబున సొం
పుప్పతిల నిల్లు వెలువడి
యప్పగిదిఁ విష్ణుదాసుఁ డరిగెడు వేళన్. 111

తే. ఈఁడము వళంద బందర యింగిలీషు
కళము మొదలైన పేఁటల గౌరలెల్ల
సౌరభద్రవ్యములు బేరసార మాడఁ
బిలువనంపిరి తమ తమ పేఁటలకును. 112

చ. అటువలె విష్ణుదాసుఁడు హితావళి గొల్వఁగఁ దోడిబేర మం
దుటకుఁ జనంగ హేమవతి తోడనె శంబరవైరి శాత వి
స్ఫుట చటులోగ్ర పంకరుహసూన నవీన శరవ్రజంబు హృ
త్పుటమున గాఁడనేయ నృపపుంగపుఁ జేరఁగఁగోరి యున్నెడన్. 113

చ. విలసిత మోహహాహ పరివేదన పొమ్మని యెత్తు పెట్టఁగా
వలపుల వింటివాఁడు నెఱవాదితనంబునఁ ద్రోవఁజూపఁగా
నలమిన భీతి లజ్జ వలదం చరికట్టఁగ నింతి నంతలో
జలజహితుండు గ్రుంకె నల చానవెతల్ కనలేని కైవడిన్. 114

వ. అయ్యవసరంబున. 115

తే. తరణి తురగ ఖురోద్ధూత చరమ శైల
గైరికస్థల పాంసువు ల్గప్పె ననఁగఁ
బశ్చిమంబునఁ గుంకుమ పంకమటుల
సాంధ్యరాగంబు మించె నిస్తంద్ర మగుచు. 116

ఉ. కాల కళాదమౌళి దినకాంతి హసంతికలోన యామినీ
బాలకు సొమ్ము సేయుటకు భాస్కరుఁడన్ కనకంబుఁ గ్రాఁచి క
ల్లోలవతీ వరాంతరములో నిడఁ దోఁచిన ధూమమన్ తమో
జాలము పర్వె, నా రవల చాడ్పునఁ దారలు వొల్చె నెంతయున్. 117

మొదటిరాత్రి

సాతాని భామిని తేనికడకుఁ బయన మగుట.

హంస వారించి బుద్ధిసెప్పుట.

కం. అప్పుడు హేమవతి తమి
ముప్పిరిఁ గొనఁ జిత్రభోగ భూపాలునితో
నప్పుష్పబాణు కదనము
చొప్పడ నొనరించు వాంఛ చొరఁ దమకమునన్. 118

చ. పరఁగెడు రస్తు కొట్టడులు భద్రముగా నొగి బీగముద్రలున్
గరిమ నొనర్చి తొత్తులకు గ్రాస మొసంగి నికాయ కృత్యముల్
దరలిచి యత్తమామల పదంబుల నొత్తుచు నిద్రపుచ్చి మై
మెఱపుగ శీతలాంబువుల మిన్నగ మజ్జనమాడి వేడుకన్. 119

సీ. మెఱుఁగుఁ గుచ్చెలమీఁద జరతారు పనిమీఱు
చెంగావి రంగారు చీరఁగట్టి

గుజరాతి జిగిసిస్తు గోట్లదాఁపిన డాలు
రహిమించు పైఠిణీ రవికఁ దొడిగి
ఘుమ్ముఘుమ్మని తావి గ్రమ్ము చౌకాటంపుఁ
గలపంబు సొగసుగాఁ గలయ నలఁది
తళుకు తళుక్కనఁ గాంతి చిలుకఁ గుల్కెడు జాతి
మణి భూషణంబులు మమతఁ దాల్చి

తే తిలక మొగిఁదీర్చి మితభ క్తి సలిపి వెంట
బూమె లెఱుఁగని యొకపాటి బుదుత, యాకు
మడుపు లందీయ మోహంబు మరులు గొల్ప
వెడలె నల భామ నిజ కేళివేశ్మసీమ. 120

వ. అటుల వెలువడి. 121

తే. తనదు ప్రాణంబు దైవంబు తల్లి తండ్రి
యనుచుఁ జెలియైన యల రాజహంసమున్న
దివ్య నవరత్న ఖచిత దేదీప్యమాన
కనకపంజర మొక్కింత గదిసి నిలిచె. 122

చ. నిలిచి దరస్మితంబయిన నెమ్మొగ మించుక వంచి యాత్మఁ దాఁ
దలఁచిన కార్యమెల్లఁ బ్రమదంబునఁ దిన్నని కల్కిపల్కులం
దెలిపిన రాజహంస సుదతీమణిఁ గన్గొని పక్షయుగ్మముం
దలఁ గదలించి యందుకు మనంబునఁ జింతిలి యప్పుడిట్లనున్. 123

ఉ. అక్కట ! భర్తకాఁపురము నాఱడిపుచ్చి నృపాలమౌళితోఁ
జొక్కి రమించు నందులకుఁ జొచ్చినఁ, దావక బంధువర్గముల్
తక్కువ సేతురమ్మ ! చరిత వ్రతముల్ చెడునమ్మ ! జాతికిన్
బక్కన నిందఁజెంది - తలవంపులు దెత్తురఁటమ్మ ! మానినీ! 124

సీ. అత్తమామలుగన్న నాఱడిపుత్తురు
బావ పరీక్షింప నేవగించు
మఱఁదులు గాంచినఁ గఱకఱి నెంతురు
వదినె లెఱింగిన వాసి చెడును
బంధువుల్ గనినచోఁ బరఁగ నిందింతురు
తోడికోడలు చూడ వాడి కొనును
బతి కనుఁగొన్నచోఁ బ్రాణహాని యొనర్చు
వాడవారెఱిఁగిన వన్నె దఱుఁగు

తే. నరయ నిదిగాక యన్నింట నాఁడుపుట్టు
పుట్టఁ బాపఁబు, పుట్టినఁ బుట్టినింటి
కేని మఱి చొచ్చినింటికేఁ గీర్తి ఘనతఁ
దేక, యపకీర్తిఁ దెత్తురే ? తెఱవ లెవట.

క. అగుఁ బ్రాణహాని యపసిరి
యగణిత మగు మానభంగ మహహా ! తెలిసెఁ
దెగువయె యింద్రపదవి యనఁ
దగు బుద్ధి జనియింపఁబోలుఁ దరుణీ ! నీకుఁ.

సీ. పంక్తికంఠుని మోహ పరితాప మొంచెనే
భువనమాత జగత్ప్రిపూత సీత
యల పుళిందునిఁ బొంద నాసక్తిఁ జెందెనే
ప్రియ హితామితనయ భీమతనయ
నహుషుని వివాహంపుఁ దహతహల్ సూచెనే
సాంద్ర సద్గుణచర్య యింద్రుభార్య
మఱి సింహబలుని పెన్మాయలఁ జిక్కెనే
యాఱడి పవిఁబూని యాజ్ఞసేని

తే. మునుపటి పతివ్రతలు మహామూర్ఖ చిత్త
లైన దుర్జను లతిఘోర సూనసాయ

కాస్త్ర జర్జరితాత్మ లై యాసపడిన
మాన ముడివుచ్చుకొనిరఁటే మచ్చెకంటి ! 127

చ. పతిహిత భక్తిచే వెలయు పద్మదళ ప్రతిమాన నేత్రకున్
వ్రతముల సోదులేటికి ? ధ్రువంబుగఁ బుణ్యములబ్బు నెప్పుడున్
బతినిఁ దిరస్కరించి పరభర్తలఁ జెందిన భామ పుణ్యముల్
గతజల సేతుబంధములు గావె ? వచింపఁగ నెంత నోచినన్. 128

క. పతి సేవయె భూషణములు
పతి సేవయె జీవనంబు భామామణికిన్
బతి సేవయె సువ్రతములు
పతి సేవయె యిహముఁ బరము భాగ్యములనుచున్. 129

క. లలి జాగ్రత్స్వప్న సుషు
ప్తులను మనోవాక్శరీరములచే సేవే
కలనైన సతులు పరపురు
షులఁ గోరిన వన్నెలేదు చూవె ! ధరిత్రిన్. 130

క. ఈరీతి హంస పలికిన
నారీమణి చెవుల నవియు నారాచములై
దూఱి చుఱుక్కన నాటినఁ
గ్రూర కటాక్షములఁ గ్రేటుకొని తనుఁ జూడన్ 131

వ. అత్తెఱవ చిత్తం బెఱింగి మరాళం బక్కటా ! యిత్తరుణి దుష్కర్మా యత్తతం బరాయత్త చిత్తవృత్తి యయ్యె, నిట్లగుట మదీరిత సునీతి వాక్యంబులు దీనికిం బరుషంబులై తోఁచుచున్నవి. సమద మదన ప్రదర వేదనా దోధూయమానంబైన దీని మానసంబు సామంబునం గాని చక్కం బడదని కొంత తడవంతరంగంబునఁ జింతించి వెండియు నా రాజ హంసంబు హంసగమన కిట్లనియె. 132

తే. మానవతి ! నీవు పర సంగమమున కాస
పడఁ దలంచితి వేనిఁ జేపట్టి కొంచె
మైన చక్కని యొక యందగాని తోడఁ
గూడి యాడక, రాజులఁ గోరఁదగునె ? 133

మ. అధిపుల్ క్రూర ఫణి స్వరూపు లధరం భాసించు టేరీతిః భూ
మిధవుల్ కాలకరాళకేళి సదృశుల్ మేన్మేనఁ బొందించు టె
ట్లిః ధరాధీశులు మత్తదంతిసము, లేలా నీకుఁ జెల్లాట మా
డః ధరాభృత్కుచ! యిత్తెఱం గెఱిఁగి, వేడ్కన్ గోర్కు లీడేర్చుకో! 134

కం. ఇలపతుల చిత్తవృత్తులు
గలయికలం దెలిసి మెలఁగు కాంతల కెలమిన్
జెలు వొనరు జయము చేకుఱు
నలఘు శ్రీసౌఖ్యమబ్బు నంబుజగంధీ! 135

వ. అట్లు గావున నిత్తెఱంగునఁ దత్తరంబు లేక నృపవరోత్తముల చిత్తవృత్తి దెలిసి హత్తుకొన వర్తిల్లు మని హంసంబు ప్రత్యుత్తరం బిచ్చు నవసరంబున. 136

సీ. పిసవెట్టి కసరెత్తి యెసరేఁగు నసగూఁటి
పూఁబోండ్లు తమ యిండ్ల పొంతకరుగఁ
బరుసొమ్ములకు నిమ్మవడఁ గ్రమ్ము నెఱహొమ్ము
తస్కరుల్ దిగులొంది తావుఁ జేరఁ
దనరారు సిరిసౌరు తనివారఁ గలవారు
కనుగూర్కు మదిఁ గోరి కన్ను మూయ,
రతిరూపు పసమాపుగతి చూపుగల కాఁపు
గుబ్బెత లెసటికై కుండ లరయ

తే. దూర దేశ సమాగత ధూర్త పాంథ
జనసమూహంబు పయనంబు సాఁగ లేవ

తెక్కలలరించి కుత్తుకల్ నిక్క మించి
కొక్కొరోకో యటంచును గోళ్ల గూసె. 137

కం. తెలతెల నయ్యెను దిక్కులు
పలపల నుడుగణము మాయఁ బాఱెను బక్షుల్
కలకలనఁ గూయఁ జొచ్చెను
దులదులఁ దుమ్మెదలు తమ్మితుటుముల వెడలెన్. 138

తే. అపుడు హేమావతీకన్య హంసనుడువు
నీతిచాతురి వినురీతి నేర్పు మాని
పడుకటిలు సేరి కళవళపడుచు నిమిష
మొక్క యేడుగఁ బవలెల్ల నోసరఁ గడపె. 139

క. ఉదయోపరి రవి సింహము
మది మీఱఁగ నస్తశైల మత్త ద్విపమున్
బొదువ గమకించి దుమికిన
యదొ యన దినకరుఁడు పశ్చిమాశకుఁ జేరెన్. 140

తే. రసికుఁ డైనట్టి కాలంపు వ్రాఁతకాఁడు
తనరు బ్రహ్మాండ మను పెద్ద దవతిలోన
శాయి నిండారఁ బోసిన చందమునను
గారు తిమిరంపు గుంపు సొంపారఁ బర్వె 141

చ. పనుపడ మిన్ననుం గడితపాళెఁ దమంబునఁ గట్టిపెట్టి శో
భనతర చంద్రదీధితులపంక్తి జమాఖరుచుల్ లిఖించి యిం
తనుకొని కాలమన్ గణకుఁ డప్పుడు తీర్చి లిఖించినట్టి యా
దినవహి లెక్కవ్రా లనఁగఁ దెల్విగఁ జుక్కలు పర్వె నత్తఱిన్. 142

చ. జలకములాడి జీని బురుసాపని వస్త్రముఁగట్టి మోమునన్
దిలకముఁ దీర్చి క్రొవ్విరులు నించి కచాళిని గబ్బిగుబ్బలన్

గలపమలంది గందవొడి గమ్మనఁ బూసి, స్మహితులింటికిన్
జెలియ చనం దలంచె రతిశిక్షకు రెండవనాఁటి మాపునన్. 143

తే. పోవుచో నమ్మరాళంబు పొంత నిల్వఁ
జెలియ పూనిన జిగినీటు కులుకుఁ జూచి
రాజహంసంబు పలికె, నో రాజవదన!
పోయెదవుగాని యుపమతోఁ బొసఁగి చనుము. 144

క. ఉపమ యెఱుంగని వారల
కపరిమితావస్థ లొందు నది యెట్లన - న
య్యుపమ యెఱుంగక కాదే
చపలత మున్నొక్క నక్క సమసెన్ దెలుపన్ 145

వ. అనిన విని హేమావతి యిట్లనియె. 146

రెండవ రాత్రి కథ

కక్కుఱితిబడి చచ్చిన నక్క

క. ఆ కథ వినియెద నుడువు, సు
ధాకరకలు రాలఁ దేనె ధారలు చిలుకన్
లోకేశ తురంగమ! యన
నా కలికికి రాజహంస మపు డిట్లనియెన్. 147

క. వినవమ్మా! హేమావతి!
కనవమ్మా! స్థూల సూక్ష్మ కార్యములం దగన్
మనవమ్మా! నన్నొ చ
క్కని కొమ్మా! మెచ్చుకొమ్మ! కథవిని పొమ్మా! 148

క. విభ్రమ మణిమండన మన
న్నభ్రంకష సౌధ కేతనాంశుక జనితా
దభ్రానిల హత గతి జా
తాభ్రమణి హయశ్రమోద మప్పుర మమరున్. 149

క. ఆ పురవరమణిలో గుణ
దీపక నామమున భూమిదేవుం డలరున్
జూపట్టి వేదశాస్త్ర
వ్యాపారముచేత రెండవ విధాత యనన్. 150

సీ. అరఁగుల సున్నపు చెఱమట్టి పట్టెలు
దీర్చిన గోడలు తేజరిల్ల
నిండు సున్నపుఁ బూఁత నెఱచాలు బోదెలు
దిద్దిన దేవరమిద్దె దనర
నారికేళపు మట్టతీరుగా నలికిన
ముంగిలి మలెసాల ముద్దుగులుకఁ
బంచవన్నియ ముగ్గు పద్మముల్ నించిన
బృందావనము లోఁగిలందె వెలయ

తే. సుదకిన మడుంగు దోవతు లుంచినట్టి
దండె మౌపాసనము సేయు కుండ మమరఁ
బడలిక లడంచు పసపాడు పంది రలర
నుండు నా బ్రాహ్మణుని గృహం బుత్పలాక్షి ! 151

చ. అతనికిఁ జారుశీల యను నంబుజగంధసుగంధి యొప్పుఁ ద
త్సతి తనయుండు లేమిఁ బరితాపముతోఁ గడుఁ బుణ్యభూము లా
యతమతిఁ ద్రొక్కఁ బూర్వ సుకృతాంశముచే నొకఁ డుద్భవించె సం
తతశుభధాముఁ డప్రతిమధాముఁడు కామగుణాభిరాముఁడై. 152

బ్రాహ్మణ కుమారుని
చదువు సంధ్యలు - తీర్థయాత్ర

వ. అంత గర్భాధాన పుంసవన సీమంత జాతకర్మ నామకరణాన్నప్రాశన
చౌలోపనయన వివాహ ప్రాజాపత్య సౌమ్యాగ్నేయ వైశ్వదేవ గోదాన
స్నాతక పితృమేధంబులను షోడశకర్మంబు లెఱుంగంజేసి. 153

తే. వాని తలిదండ్రు లత్యంత వత్సలతను
బూటఁ బూటకు గోముచేఁ బొసఁగఁ బెంచి
ప్రాభవం బొప్ప నసమాన వైభవమున
ఘనత షోడశ కర్మాధికారిఁ జేసె. 154

వ. అంత నత్యంత కుశల స్వాంతంబున నష్టభాషామణి వేద వేదాంగాది
బ్రహ్మవిద్యాభ్యాసానంతరంబున గానంబును గవిత్వంబును గొక్కోకంబును
జూదంబును, దేశభాషల విజ్ఞానంబును లిపిలేఖనంబును జరావరాశ్వవాకర
ణంబును విలువిద్యయును సర్వశాస్త్ర పరిజ్ఞానంబును శాకునంబును సాము
ద్రికంబును రత్నపరీక్షయు నరదంబుఁ బఱపుటయుఁ దురగారోహణం
బును గజారోహణంబును మల్లశాస్త్రంబును బాక చమత్కారంబును
దోహదప్రకారంబును ధాతు గంధ రస ఖనిజవాదంబులును పక్షిపసుల
వినోదంబును మహేంద్రజాలంబును జలాగ్ని ఖడ్గ స్తంభనంబును మొన
కట్టును వాకట్టును రయ స్తంభనంబును వశ్యాకర్షణ మోహనంబులును
విద్వేషణోచ్చాటన సంహరణంబులును గాల వంచనంబులును పక్షిగతి
భేదంబులును యోగవాదంబులును వచన సిద్ధులును ఘుటికా సిద్ధులును
బరకాయ ప్రవేశంబును నింద్రజాలంబును నంజన భేదంబులును దృష్టి
విశేషజ్ఞానంబులును దృష్టి వంచనంబులును స్వర వంచనంబును మణి
మంత్రక్రియలును జోరత్వంబును జిత్తరువు వ్రాయుటయు లోహకార
కత్వంబును శిలాభేద కర్మంబును గుల్లాల కర్మంబును రథకార కర్మం

బును శూర్పకార కర్మంబును జోళ్ళు నిర్మించుటయుఁ బటకార కర్మం
బును నదృశ్య కరణంబును దౌత్యకర్మంబును వేఁట సన్నాహంబును
బేరంబును బాశుపాల్యంబును గృషియు మైరేయంబుఁ గూర్చుటయు
లావుక కూర్మ కుక్కుట మేషాదుల పోరు హత్తించుటయు ననియెడు
చౌషష్టి విద్యల మర్మంబు లెఱింగి యొప్పుచుండు. 155

క. ఈ రీతి సకల విద్యల
సారాఢిగ నారితేఱి యవ్వటుఁడు సదా
చార స్థితి గంగా యా
త్రారంభ విజృంభమాణ హర్షోదయుఁడై. 156

సీ. సకలాతు కుళ్లాయి యొకయింత కాన్పింపఁ
జుట్టియుండిన పంచె సొంపు దనరఁ
బడెఁడు బియ్యము వండఁ బాత్రైన తపెల యుం
చిన చిన్నియసిమి దోస్సిమ వెలయ
ముంజిపైఁ గనుపట్టు ముద్దుగాఁ గట్టిన
యంగవస్త్రపు గుడ్డ చెంగులలర
మాంజిష్ఠి గలిపిన మంత్రాక్షతంబులు
పోసిన మారేడుబుఱ్ఱ యమర

తే. ధౌతశాటియుఁ బరిపాటి ధావళియును
వఱల వేదాంతశాస్త్రంబు వ్రాసినట్టి
తాళదళ పుస్తకము చంకఁదనరఁ బూని
చనియె గడిదేఱి యా బ్రహ్మచారి మీఱి. 157

క. ఈ లీల సకల పురములు
శైలంబులు నదులు నిధులు శాఖిచయంబుల్
గాలువలుఁ బల్లె పట్టము
లాలోకింపుచును బోయి యవ్వటు వెదుటన్. 158

సీ. ప్రాలేయ శైలాధి పాలక సంజాత
కర్పూర ధౌత లోకప్రపూత
జలధినాయకుఁ డేలు సరసంపు టిల్లాలు
పటు భగీరథ తపఃఫలము మేలు
తారాధ్వ ఘట్టనోద్ధత వేగ కల్లోల
యఘ మహారణ్య దావాగ్ని కీల
చంద్రశేఖర శిరస్స్థల శుభ సుమదామ
చందన కుందేందు సదృశధామ

తే. రంగ దుత్తుంగ దీర్ఘతరంగ సంఘ
ఘుమఘుమధ్వాన మేఘనిర్ఘోష నృత్య
దహిభుగుద్వేల వాలాంబు యాము నోక్త
సంగమ భ్రాంతి దాభంగ గంగఁ గనియె. 159

మ. కని యభ్యంచిత దివ్యతీర్థములలోఁ గౌతూహలం బొప్పఁగా
ఘన నిష్ఠారతిమీఱ భైరవున కర్ఘ్యంబిచ్చి సంకల్పమున్
వినతుల్ స్నాన మొనర్చి తత్తట మహోర్వీవాస విద్యాతి వృ
ద్ధ నికాయంబొగిఁదెల్ప జాహ్నవి మహత్త్వంబుల్ వినెన్ భక్తితోన్. 160

వ. అంత నా బ్రాహ్మణ కుమారుండును దత్తీర వాసులకు నిజార్జిత ద్రవ్యం
బులు వ్యయంబు చేసి గో భూ తిల హిరణ్యాజ్య వాసోధాన్య గుడ రౌప్య
లవణంబులను దశదానంబులను దులాపురుష హిరణ్యగర్భ బ్రహ్మాండ
కల్పవృక్ష సహస్రధేను హిరణ్య కామధేను హిరణ్యాశ్వ హిరణ్యరథ
హేమహస్తి హేమలాంగూల పంచలాంగూల విశ్వచక్ర కల్పలతా సప్త
సాగర రత్నధేను భూత సంఘట్టనంబులను షోడశ మహాదానంబులు చేసి
కాశికాపురంబున కరిగె నప్పుడు. 161

సీ. చిత్రకూట సమాన చిత్రకూట విమాన
భాసురంబు విశిష్ట భూసురంబు

వై జయంత వితాన వైజయంత వితాన
భూషణంబు నృపాల భీషణంబు
భాసమాన శశిప్రభాసమాన క్షౌమ
సుందరంబు కిరాట మందిరంబు
సుమనస్స్రోతోద్ధాము సుమనస్సురారామ
బంధురం బురుభూద్ర సింధురంబు

తే. సతత బహువైభవాసదృశప్రభావ
కీర్తి రాజిత కుండలీకృత సుధీర
వజ్రమణిదీప్త వప్రాంశు వలయ లలిత
గోపురంబై రహించుఁ గాశీపురంబు. 162

ఉ. ఆ పుటభేదనేంద్ర దృషదావళి కల్పిత గోపురాళిపై
నేపున మాపు రేపుఁ జను నిందు దినేంద్రులుఁ బర్వఁ బద్ద్యుతుల్
బాపురె ! వీనికిన్ గ్రహణబాధ యపర్వములందు నెట్రియన్
బ్రాపిత మయ్యెనంచు మది భ్రాంతి వహింతురు తాంత్రికోత్తముల్. 163

తే. అట్టి పుణ్య స్థలంబున కరిగి వేడ్క
గడలుకొన మణికర్ణికా ఘట్టమునను
నిలిచి జలకచ్ఛమున స్నాననిష్ఠఁ బూని
వెడలి మాధ్యాహ్నిక క్రియల్ వేగఁ దీర్చి. 164

క. మణికర్ణిక మణికర్ణిక
మణికర్ణిక యనుచు నుడువు మనుజుల కెల్లన్
గణనాతీతపు దోషము
లణఁగి శతక్రతు ఫలంబు లగునని తలఁచెన్. 165

వ. అంతట నవ్వటుశిఖామణి నమక చమకంబుల రుద్రన్యాస యుక్తంబుగా విశ్వేశ్వరు నభిషిక్తుంజేసి పూజించి ప్రదక్షిణ నమస్కారంబులు గావించి యిట్లని స్తుతియించె. 166

సీ. జయ భక్త మందార ! జయ దుష్ట జనదూర !
జయ జగదాధార ! శరణు శరణు
జయ నిత్య కళ్యాణ ! జయ భృత్య సంత్రాణ !
జయ రమాధిపబాణ ! శరణు శరణు
జయ గోత్ర పుత్రీశ ! జయ రక్షిత సురేశ !
జయ పంచశరనాశ ! శరణు శరణు
జయ శరద్ఘన గాత్ర ! జయ పావన చరిత్ర !
జయ కేందు శిఖినేత్ర ! శరణు శరణు

తే. జయ నిశిత శూల సాధన! శరణు శరణు
జయ మహామోహఘనాశన ! శరణు శరణు
జయ హయీకృత నందీశ ! శరణు శరణు
జయ మహాదేవ ! విశ్వేశ ! శరణు శరణు. 187

సీ. శ్రీ పార్వతీకుచ శిఖరిస్థల విహార !
హారాయమాన మహా భుజంగ !
జంగమ స్థావర సంచార సమభావ !
భావజ రూప ప్రభావ హరణ !
రణరంగ నిర్జిత రౌద్ర మహాసుర !
సుర యక్షసేవిత చరణయుగళ !
గళదర స్థాపిత కాలకూట క్షీర !
క్షీరాబ్ధి పుత్రీశ ఘోర బాణ !

తే. బాణ నామక రాక్షస త్రాణదక్ష !
దక్ష కల్పిత యాగవిదారణోగ్ర !
*యుగ్ర భీమాది నామధేయ ప్రసిద్ధ !
సిద్ధ భయభంగ ! కాశి విశ్వేశ లింగ ! 188

క. అని సన్నుతించి వేడ్కలు
గొనలొత్తఁగ బ్రహ్మచారికుంజరుఁడు క్రమం

* యతి భంగము శోచనీయము.

బున దేవతాధివాసము
లనువొందఁగఁ గాంచి భక్తి యలమిన మదితోఁ. 169

క. ఢుంఠి గణాధ్యక్షుని శితి
కంఠుని భైరవునిఁ జండికఁ బటు విద్యా
త్కంఠీరవ మపుడు మహా
కుంఠిత తాత్పర్యమునను గొలిచి భజించెఁ. 170

వ. తదనంతరంబునఁ బంచక్రోశంబునం గల మహా దివ్యలింగంబుల సేవించి యచ్చోటువాసి త్రైర్థిక జనహిత సమ్యగయ్యగు గయసుఁజని గదాధరుం గొనియాడి ప్రయాగ కరిగి త్రివేణీ సంగమంబునం గృతస్నాన దానాద్యనుష్ఠానుండై మాధవు నారాధించి సప్తపర్ణ పటంబుం గనుంగొని త్రివేణీ తీర్థంబులు నించిన కావడిఁగైకొని పంచక్రోశంబున సౌవర్ణమరకత లింగంబు సంగ్రహించి నిజస్థాన గమనోన్ముఖుండై. 171

సీ. కావడిపై నంటఁగట్టిన యొక కావి
శాటి కంబళి యాత్రసంచి యలర
నేతి లడ్డిగ నీళ్ళు నించిన సొరకాయ
బుఱ్ఱ లిర్వంకలఁ బొసఁగి యుండ
నెగనెత్తి కుఱుచగా బిగియఁగట్టిన పంచె
పై బిగించిన ప్రాఁత బట్ట యొప్ప
ముఖ ఘర్మములఁ దోపి ముసుఁగఁ జుట్టిన పల్లె
కొనలు మారుత లౌల్యమున హరింప

తే. గమన జవమున సత్తాడు కావడదరి
కిఱ్ఱు కిఱ్ఱని భుజమునఁ గేళి సల్ప
గౌడ రుద్రాక్ష మాలికల్ కంఠసీమఁ
దనర వచ్చెను వేడ్క నత్త్రైర్థికుండు. 172

క. ఈ రీతిఁ దన గృహంబున
కారయఁ జనుదెంచి కావ డటు దించి మహా
ధీరుఁడు జననీ జనకుల
కారూఢిగ సంఘటించె సాష్టాంగమ్ముల్. 173

క. తత్సమయంబున వారలు
వత్సా ! మఱి యాత్ర సలిపి వచ్చితె ? యని యు
ద్య త్సంతోషంబునఁ దమ
వత్స స్థలిఁజేర్చి ప్రేమ వర్ధిలి చెలఁగన్. 174

తే. శిరము మూర్కొని వదనంబు చెమటఁ దుడిచి
యాయురారోగ్య పుత్ర పౌత్రాభివృద్ధి
గాను దీవించి యత్యంత కరుణ మెఱయఁ
గొడుకు తోడను నిట్లని నుడివి రపుడు. 175

క. ఏ యే పుణ్య స్థానము
లే యే తీర్థ స్థలంబు లేయే ద్వీపా
లేయే భూములు సూచితి
వాయా మహిమలు వచింపు మర్భక మాకున్. 176

క. అని యడిగిన తలి దండ్రుల
కనునయమునఁ గాశి గయ ప్రయాగము మొదలౌ
ఘన పుణ్యక్షేత్రంబులు
గని వచ్చితి, లింగ మిదిగొ ! కౌతుక మమరన్. 177

క. ఈ పురవరమణి చెంగట
నీ పరమేశ్వరుఁ బ్రతిష్ఠ నెంతయుఁజేతున్
దాఁపురము మోక్ష లక్ష్మికిఁ
గాఁపుర మభివృద్ధిఁ బొందుఁగద మనకనియెన్. 178

తే. పుత్రకుని వాక్య విస్ఫురద్బోధమునకుఁ
దల్లి దండ్రులు సంతోష ముల్లసిల్ల
నపుడు పాషాణభేదుల కర్థ మిచ్చి
శివి నొక దేవళంబుఁ గట్టించి రపుడు. 179

సీ. దంబైన గర్భగృహం బంతరాళికం
బును ముఖమంటపంబును జెలంగ
గాలిమంటపము ప్రాకారంబు లోవలు
బోదెలు చుట్టలు పొందు పడఁగఁ
గప్పట చట్టముల్ ఘన గోపురమ్ములు
జగతియుఁ జప్పటల్ సొగసు గులుక
గచ్చుగోడలు జాతికంబముల్ పాలసు
న్నము సువర్ణము ద్వారసమితి వెలయ

తే. దృష్టి పాత్రపు బొమ్మలు తేజరిల్ల
నజుకు సింగంబు లరగూళ్ల మెఱుఁగుఁ దోర
ణములు చిత్తర్వు క్రొంబసుల్ రమణ కెక్క
దేవళము మించె నత్యంత దివ్యమగుచు. 180

కం. ఆ దేవళంబులోన మ
హాదేవుని నొక్క దివ్యమగు శుభవేళన్
బాదుగఁ బ్రతిష్ఠ చేసిరి
వేదాగమ శాస్త్రరీతి వేడ్క దలిర్పన్. 181

సీ. చెఱఁగు దోవతిపైనిఁ జీరాడఁగా బోడి
తలచుట్టు ధౌతవస్త్రంబు మెఱయఁ
జెక్కులకును దిగి పిక్కటిల్లు విభూతి
పెండెకట్లు లలాటభిత్తి నమర
గళమున నులిగొన్న కావిదారముతోడి
రుద్రాక్ష మాలికల్ రూఢిఁదనర

మారేడు బుఱ్ఱలో మక్కళించిన సందిఁ
గట్టిన చంద్రశేఖరుఁడు వెలయఁ

తే. బెట్టె మూఁకుడు లోపల బిల్వపత్రి
పట్టి ధూపార్తి దీపముఁ బెట్టు చమురుఁ
బొందుపఱచుక మునిమాపు పూజసేయఁ
గ్రొత్త కాణాచి తంబళి హత్తుకొనియె. 182

క. ఈ తీరున నల తంబళి
భూతేశుని పూజసేయఁ బుష్పంబుల సం
ఘాతముఁ గొని తేలేమని
యా తట్టున నొక్కతోఁట నమరఁగఁ జేసెన్. 183

సీ. సంపెఁగల్ మొల్లలు జాజులు గన్నేర్లు
విరజాజులును మంచి కురువకములు
ప్రొద్దు దిరుగుడు పూల్ పొన్నలు మల్లెలు
పారిజాతములు సేవంతి విరులు
తామరల్ సూర్యకాంతమ్ములు కల్వలు
బొండుమల్లెల పొదల్ పొగడ తరువు
లల్లి పువ్వులును నంద్యావర్తములు వాడ
గన్నేరులు తురాయి గట్టిపూలు

తే. మాచిపత్తిరి గగ్గెర మరువము కురు
వేరు దవనమ్ములును పట్టిచేల్ల గుములు
బిల్వ వృక్షము లాదిగాఁ బేరుగలవి
ప్రబల నొక తోఁట వేయించి బావిఁద్రవ్వె. 184

మ. అమితానర్ఘ్య నిబద్ధశుద్ధ శశికాంతాయామ సోపాన సం
గమ, మంబుగ్రహణాగతోరు పథికాక్రాంత స్ఫురత్కుట్టిమం
బమలాంభోరుహ షండ పాండు కుముదాచ్ఛామోద సంవాసితం
బమృతప్రాయ జలాభిపూర్ణముగుచు న్నాబావి యొప్పుం గడున్. 185

క॥ అబ్బావికిఁ జేయేతం
బుబ్బుచుఁ దంబళి యొనర్చి యుత్సాహంబుల్
గుబ్బతిలఁ గొన్ని చెట్లకు
నిబ్బరమున జలములెత్తి నిస్త్రాణుండై. 186

తే॥ ఎలమి మఱికొన్ని చెట్టుల కెత్తి యెత్తి
యలసి ముంగిస్రమానితో నానియుండఁ
గుండ నిండారఁగా ముంచి కూడుదినఁగ
నింటికేఁగెను బడలిక లంటి పెనఁగ. 187

వ॥ అంత నొక్క బక్క నక్క గ్రుక్కు మిక్కనుచు డొక్కం బిక్క
టిల్లిన క్షుధానలంబున దందహ్యమానంబై దస్సి. 188

తే॥ పుట్టలను దిట్టలను జెట్లఁ బొట్ల గట్ల
వంకలను డొంకలను బీళ్లఁ బాళ్ల బాళ్ల
గుప్పలను దిప్పలను మళ్ల గుళ్ల నూళ్ల
దిరిగి యాహార మందక సొరిగి యరిగి. 189

సీ॥ వాణికై పోరాడవచ్చి యెందఱు బ్రహ్మ
దేవుల మనువారు తీఱి చనిరి
పార్వతీ రతులకై బహుపోరి యెందఱు
రుద్రుల మనువారు రోసి చనిరి
సిరినిఁ జేపట్టఁగాఁ జేరి యెన్ని దశావ
తారముల్ కలహించి తీఱిపోయె

శచి మాఱుమనువు రచ్చలఁబెట్టి యెందఱే
నింద్రుల మనువార లేఁగి రహహ!

తే॥ చూడ నవియెల్ల యుగచర్య సుద్దులయ్యెఁ
బోయెఁగాలంబు పూర్వ విస్ఫురణ దప్పె

దార్ఢ్య మాలోచనము తెల్పి తగ్గుపడియె
ఓరి ! విధి నేఁటి కిట్లాయె ననుచు నదరి. 190

తే. ప్రాణము జఠరాగ్నిచేఁ "గింకరోమి" యనుచు
నదరు వేదనచేఁ "గ్వ యాస్యామి" యనుచు
విస్మయపు మూర్ఛచే "నాహతోఽస్మి" యనుచుఁ
బలుపరింపంగ సాఁగె నబ్బక్క నక్క. 191

వ. ఇట్లు క్షుధాతురత్వంబునఁ గంఠగత ప్రాణంబై నోరం దడిలేక మాటి మాటికిఁ బొడము మూర్ఛల నలసి సొగయుచు మెత్తమెత్తగా వచ్చి తత్కూప తటస్థిత ద్రోణికాగ్రంబున నున్న యల్పజలంబులం దన కంఠంబు దడిపికొని యయ్యెత్తంబు నుంగినప్రానికి వెదురునకు నంటఁ గట్టిన యాఁగు పచ్చిమాంసం బాఘ్రాణించి దానింబట్టి చని నేఁడీపశుకృత్తి రజ్జువున క్షుధాభారంబు వారించెద నని తలంచి, యుబ్బుచు నెక్కొను తమకంబును నుంగినప్రాని పైకిఁ బిపుస్కున నెక్కి యబ్బక్క నక్క దారువేణు బంధనంబగు చర్మరజ్జువుం దెగం గొఱికిన. 192

తే॥ ప్రాను మీటుగ నెగయ గోమాయు వప్పు
డేర తాళ ప్రమాణ మట్లెగసి దూన
గుంతలోఁబడి గ్రుస్సు వెల్కఁబడ నాల్క
నడుము గఱచుక నఱచుచు బెదసి మడిసె. 193

వ॥ ఇట్లు క్షుధాతురత్వంబున నాహారంబె చూచెఁ గాని తన చేటుఁ దెలియ దయ్యె. నీవా నక్క తెఱంగున రాజసంయోగంబె చూచెదవు గాని యితరోపద్రవంబులు విచారింప వయిన ని త్తెఱంగునఁ జిత్తంబునఁ దత్తరంబు లేక తెలిసి మెలంగుమని హంసంబు నయోక్తులు పలుకు సమయంబున. 194

చ. అలమినపేక్క ఘోష కనకాంగులు ముట్టిగఁ జిల్కఁ గాఁపుఁ గూఁ
తులు పలిమావనాళములు ద్రొక్కఁగ దారగభీరనాయికల్

నిలయముఁ జేరఁ దస్కరులు నెక్కొను భీతిని దావులెక్కఁగాఁ
జెలఁగుచు వేగుఁజుక్క పొడిచెన్ బలసూదను దిక్తటంబునన్. 195

క. అంతట హేమావతి గే
హాంతరమున కేఁగి పార్థివాయత్తమతిన్
గంతు సుమకుంత దళిత
స్వాంతంబున నా దినాంత సంతమసమునన్. 196

చ. కలపము గబ్బిగుబ్బలను గమ్మను పూలసరాలు కొప్పునన్
గులికెడి చంద్రకావి నెఱికుచ్చెలఁ దీరినకోక శ్రోణినిన్
దిలకము మోమునన్ మణులఁ దీరిన సొమ్ములు మేన వేడుకన్
వెలయ నమర్చి మేల్ముసుగు వేసి నృపాలుని కేళిఁ దేలఁగన్. 197

మూడవ రాత్రి కథ

నాయకుని భార్య హేమరేఖ గుప్తగుణుఁడను వైద్యునిఁ గూడుట.

క. కలహంసోజ్జ్వల తత్పశ
కల హంసక యుగము ఘల్లు ఘల్లని మ్రోయన్
గలహంస గమన చనఁగాఁ
గలహంసము హేమవతిని గని యిట్లనియెన్ 198

ఉ. ఇంకొక గాథ కద్దు విను మింతటిలోఁబడి పాఱిపోవఁ డో
పంకరుహాయతాక్షి ! యుపభర్తల హత్తుక తత్తరాన మీ
నాంకుని కేళిఁదేలఁగఁ జనంగ నొకానొక మాటవచ్చినన్
బొంకఁగ "లేదు బంతి" యని బొంకవలెన్ గులటా వధూటికిన్. 199

క. అని రాజహంసమణి ప
ల్కిన హేమావతి వినోదకేళిగతి గిరు

క్కన మరలివచ్చి యా కథ
వినియెద ననువొందఁ దెల్పు విహగోత్తంసా ! 200

వ. అని యడిగిన హేమావతికి హంసం బిట్లనియె. 201

క. విను మనఁగా ననగా నొక
కనకోజ్జ్వలకూట ఝూట ఘనగోపుర శో
భన కృతక దరీకృత నా
కనగరి మణిభద్రపురము గల దొక భూమిన్. 202

క. ఆ నగరము భోగ ప్రతి
భా నగరిపుఁ డైన మానిభద్రుఁడు భద్రా
నూన చరిత్రుఁడు కాంతి సు
ధానిధి నృపు-లెంచ శాశ్వతమ్ముగ నేలున్. 203

తే. అతని చెంగట ననహాయుఁ డనెడువాఁడు
చండ దోర్దండ మండిత మండలాగ్ర
దండితారాతి, ''రిపుతలగుండు గండఁ''
డనెడి బిరుదొంది తిరుగు నాయకులలోన. 204

నాయకుని ఆయుధములు, పరిశ్రమ

సీ. భిండివాలాసి కోదండ భల్లాతక
నారాచ రోహణ నఖర వజ్ర
ముష్టిముద్గర శూల ముసల భుసుండిక
ప్రాస ప్రకూర్మ కర్పట కటారి
కాగ రాయోదండ కణయ కుంతాంతళ
పరశు తోమర చక్ర పరిఘ పట్టి
సములు వంకిణీకాది సబలంబు చివ్వఁటె
సెలకట్టె యాదిగా నిల నుతింపఁ

తే. దనరు ముప్పదిరెం డాయుధములు మఱియుఁ
జిలుత చెయ్యమ్ము గండక త్తెర తుపాకి
గొరక నుసుగాలమును గ్రద్దగోళ్లు బుట్టె
చూరి బాణా ధరించు న వ్వీరుఁ డెపుడు. 205

వ. వెండియు నవ్వీరుండు సమదండ, గజదండ, భృంగిదండ, యెడమ వర భృంగి, కుడి వరభృంగి, భృంగిపటలము, పయిసరపుదండ, సింగంపు దండ, పొదలికదండ, యడుగడుగు పొదలికదండ, మద్దెలసంచుదండ, కుక్కుటపుదండ మొదలుగాఁ గల పదిరెండు దండల యఖండ పాండి త్యంబుఁ దెలిసి యెడమడుగు పరువడి, కుడియడుగు పరువడి, కదలు పరువడి, దాఁటడుగు పరువడి, కోపు పరువడి, అంత్రటీక నాట్యము, ధారు ధాఃఖు ఖోడ, ఉరుఖోడ ఝాటుధాఃఖు, కపాలు, ధారుక, ధారుక ధాకు, ధాఖుధాకు, ఝాటు నివి మొదలైన పదునాలుగు విసరుల మర్మంబులుం జూచి, కక్కి కొక్కిస డొక్కెర ముత్తెర డొక్కెరము కుమ్మరింపు బోడిఁపు సందు సీసంబును గొంతుమారును సమసంబును సురాటంబును జేవయుఁ గందనంబును గల్లంబును దొట్టును గిర్లయుం బరి బొంచుటయు రొండివేటును ఫణఁబును గన్నాతును భారంబును చొంగి ణియుఁ బెట్లాగును దూణింపును సరిచిత్తరంబును లాగును విట్టాలయం బును దిణింగిణియుఁ బాదనివారణంబును బాదగళాప్తియు గళకత్తెరయుఁ గాసె నిక్కడయు నృసింహంబును నాదియగు ముప్పదిరెండు విన్నాణం బుల నాణెంబు పరీక్షించి, యొంటి యడుగు కత్తెర, సర్వబంధ కత్తెర, పొదలిక కత్తెర, చిట్టడుగు కత్తెర, పావుపావులు, జాగినపావు మొదలు గాఁగల పదిరెండు పరువళ్ల యగణ్య ప్రావీణ్యం బెఱింగి, హరిగతి, గజగతి, వ్యాఘ్రగతి, మహిషగతి, జంబుకంబుగతి, మర్కటగతి, మార్జాలగతి, హరిణగతి, చటకగతి, పక్షిగతి, తాండవగతి, నరగతి మొదలైన పదిరెండుగతుల యవార్యచాతుర్యంబు నేర్చి, విష్ణుచక్రంబును రామబాణంబును నాగబంధనంబును దొలకరి మెఱుపును అల్లిమత్తును విస్సంమను హస్తాభరణంబును బదఖండనంబును బరిత్రాడును లోబిత్తరి వెలిబిత్తరి సర్పాంకుశంబు మొదలుగాఁగల పదిరెండు కాయమానంబుల

భేదంబులు విచారించి లోమొన వెలిమొన యుసిమొన ఘుమ్మొన చతుర మొన పుణ్యమొన పాపపుమొన చాటడుగుమొన కదలుమొన అరమీటు మొన నెఱమీటుమొన సరితాళంపుమొన యాదిగాఁగల పదిరెండుమొనల నాఱితేఱి లోవెలి గజ్జదుముకు చూరణనఱకు మొదలగు నఱుకుల దగులుం గనుంగొని దండనిల్కడ కదలు తుటుము కలయిక మెలఁకువ కింగళింపు దిశాపదిశలు పాదపు పారువ హస్తపుపారువదేహపుపారువ నయనపుపారువ వివరాకడ ఎకసరపైసర భృంగిపటలము ఝుంపు టెక్కు కరలాఘవంబు లాదియౌ షోడశోపవీతంబుల రీతులునేర్చి భ్రాంతంబును ఉద్భ్రాంతంబును ఆప్లుతంబును ఆవిష్కృతంబును అష్టికంబును ఆకరంబును అవికరం బును మిశ్రితంబును మానుషంబును నిర్మర్యాదయు విచిత్రంబును ఛిన్నం బును సవ్యజానుపు అపసవ్యజానువు క్షిప్తంబును ధృతంబును గుడం బును లంబనంబును సవ్యబాహువు వినీతబాహువు త్రిబాహువు సవ్యో త్తరంబును ఉత్తరంబును తుంగబాహువు సవ్యకరంబును ప్రథితంబును యౌధికంబును అపృష్ఠ ప్రహారంబును వల్గితంబును స్వస్తికంబు లనెడి ద్వాత్రింశత్ప్రచారంబులు విచారించి యవక్రపరాక్రమంబున సాటిలేక మెలంగు మఱియును. 206

ఉ॥ సాదనమేలు, చెంపపయి జగ్గుగవ్రేలు రుమాలు, మీసముల్
మీఁదను జీరుకేలు, జిగిమించఁగఁ గప్పినశాలు, వైరులన్
వాదులగెల్చువాలు, చెలువంబుగఁ దాల్చినపూలు నొప్పఁగా
నా దొరయొద్ద సంబళిక లందుచునుండు నతండు ధీరతన్. 207

తే॥ అతని కులభామ గుణధామ యలఘుకామ
యతులితారామ యసమరూపాభిరామ
వదనజితసోమ యధికలావణ్యసీమ
హేమరేఖా సనామయై యింతి వెలయు. 208

ఉ॥ కన్నులచందమున్ నగుమొగంబు విధంబును గల్కిపల్కులుం
జన్నులపొంకమున్ నడుముచక్కఁదనంబును బాహులందముం

జెన్నెఱిగుంపు సోయగము బిత్తరి యీ చెలియందకాక యే
కన్నియలందుఁ గన్గొన మెగాదిగచూడమె మూడులోకముల్ ! 209

సీ॥ జల్లిమాటలుగాక సరిచేయవచ్చునే
సవరంబు లీ శిరోజాతములకుఁ
మూఁతసుద్దులుగాక పోల్పంగవచ్చునే
చందనం బీ మేనిగంధమునకు
మాటమాత్రముగాక దీటుగావచ్చునే
గగన మీ నడుముసోయగమునకును
వదరుపల్కులుగాక తుదిసాటివచ్చునే
కిన్నెరకాయ లీ చనుఁగవకుఁ

తే॥ చక్కఁదనమెల్ల ముల్లెగా సంతరించి
బ్రహ్మదేవుండు తన నేర్పుప్రౌఢిచేతఁ
దీర్చి సృజియించెఁగాఁబోలు దీనినరఁగ
వీఁటఁజరియించు నొక్కొక్క వేళ నదియు. 210

తే॥ దానిఁ దనివారఁ జూడని మానవుండు
చూచి తలయూఁచి మెచ్చని సుజనవరుఁడు
మెచ్చి విరహార్తినొందని మేటిఘనుఁడు
కలుగఁ డెందైన మూఁడులోకములయందు. 211

క॥ మదమొదవు కోడెవిటులకు
హృదయపుటాంతరము లోన హేమాహేమిన్
బదివేల మన్మథులు పు
ట్టుదు రా సీమాటి కుచపటుత్వముఁగన్నన్. 212

వ॥ అది మఱియును. 213

తే॥ బిడ్డపాపలఁగని పెంచు జిడ్డులేక
తిండిచేఁ గండమెందైన దండికతన

నెసఁగు నసగూఁటి పిసవెట్టి కసరు రేఁగి
జారవాంఛావిహారంబు సలుపసాఁగె. 214

చ॥ విటులకుఁ గొంగుబంగరము, వేడుకకాంప్రదకుఁ బట్టుగొమ్మ యు
త్కటతరమన్మథార్తులకుఁ గల్పకుజంబు, భుజంగకోటికిన్
ఘటితనిధానసీమ, యుపకాంతుల చేరువపంట, జారస
త్పటలికిఁ బంచదార యను దానివిలాస మయారె! యారయన్. 215

సీ॥ కుఱుమాపు మైనున్న కఱలచీరటువిప్పి
చెలువైన సరిగంచు చీరఁగట్టు
మెఱుఁగంచుకమ్మలు దొరయవం చటుడించి
మణుల రంజిల్లు కమ్మలు ధరించుఁ
*జిటి పొటి సొమ్ములు దీసి మెఱుంగు కట్టాణి
పూసల హారముల్ పొసఁగఁ దాల్చు
గుత్తంపు రవికఁ దా హత్తకుండఁగఁ జేసి
కలపంబు కులుకు గుబ్బలను బూయు

తే. నడర బెడఁగైన నిడువాలు జడ సడల్చి
కుప్పె గన్పడ సవరంపుఁ గొప్పుఁ బెట్టు
మఱియు ముంగిట నిలుచుండి మొలకనగవు
లెసఁగ విటభాగ్యరేఖ యా హేమరేఖ. 216

చ. కిలకిల నవ్వు, మోవి పలుగెంటుల దీటుఁ గుచంబులోరఁగా
వెలువడఁ బైఁటవేయు, నెఱవింతగఁగేరు, మరులొ్కనంగ, బె
ళుకులు గొనఁజూచు, లేని వగలుంగొని, మాటికిఁ గుల్కుఁ, గోటి చి
మ్ములునొనరించు నవ్వెలఁది మోహపుఁ బ్రాయమువానిఁ జూచినన్. 217

సీ. ఏటిసీటి కటంచుఁ బాటిపంటెత్తుక
పలుమాఱు దిరుగు నిబ్బరముతోడ

*ఇచటి ఛందోనియమభంగము చింత్యము.

రోజు రోఁకలికంచు దూషిగా నిల్లిల్లు
దిరుగు నేస్తూద్దఁ ద త్తరము తోడఁ
గూరగాయల కంచుఁ గోరి తా బాజారు
కును మఱిమఱి నేఁగుఁ గొమరుతోడఁ
బనిలేని పనిజోలిఁగొని వాడ వాడలఁ
జరియించు సారె కచ్చేరువు తోడఁ
తే. బోలికల నెంచు వలరాచ పొగరు నిగుడఁ
గులుకుఁ బ్రాయంపు నెఱనీటు కోడెకాండ్ర
గమికిఁ దన జగ్గు జిగి సంచకార మొసఁగి
వలపు రెట్టింప మెలఁగు నవ్వనజగంధి.

క. తన కంటికిఁ బ్రియమయ్యెడు
ఘను నొక్కని వెంటనంటి కౌతుక మొప్పన్
మనసంటి కౌఁగిలింపక
చన దింటికి దాని బల్వ్యసన మేమందున్ !

సీ. అసువోసెడు దాని హ స్తంబు రీతిని
గుంచె దీసెడు దాని కొమరు మిగుల
జడ చిక్కు దయ్యంబు చందంబునను జెట్టు
విడిచిన భూతంబు కడఁక తోడ
మద్దెలలో నెల్క మర్యాద, నర్థాజ్ఞ
నాస క్తిఁ దిరుగు సన్న్యాసి మాడ్కి
వల్లంబు పోనాడు వైశ్యుని తేవను
గాలు గాలిన పిల్లి క్రమము దోఁపఁ
తే. గంతుమాయల నుమ్మెత్తకాయఁ దినిన
వెఱ్ఱి తెఱఁగున వ్యసనంపు వెఱ్ఱి వాడమి
చికిలి నెఱ పన్నెకాండ్రకు సివములెత్త
నెనసి చరియించు వీఁటు నా హేమరేఖ.

క. ఈ లీలఁ బురము లోపల
మేలౌ ప్రాయంపు రూపు మీటగు బాలిం
జాలి భయ లజ్జ లన్నియుఁ
దూలి చనఁగ నెన్నఁ జాలి తా గనఁ దలయున్. 221

వ. ఇత్తెఱంగున. 222

చ. చవిఁగొని జారవీర రతిసౌఖ్యము దప్పులఁ దేల నెప్పుడున్
దిపుడు మోహవార్ధిని మునిఁగి యుదాసీన కాలముంచుచున్
శివశివ ! రాఁ పురంబున యిఁ టింత యుకింతయు లేక చిత్తస
ముపు నిజమాయ గప్పి కలఁపం దలపోసిటు నుండు నెప్పుడున్ 223

శా. [illegible]
[illegible]
"స్వామీ ! [illegible]" [illegible] "[illegible] ! [illegible]" అందుఁ [illegible]
[illegible] 224

వ. అసహాయుం డిట్లనియె. 225

తే. భూవరుం డొక్క పయనంబు పొమ్మటన్న
మంచిదని వచ్చితిని నమ్మ తిండి నేఁడు
సంబళంబు, కంబళంబు, కత్తి, చద్ది, చల్ల
దంబు, లేడెంబు, ధట్టి తెమ్మంబులాశీ ! 226

క. అని పల్కుచుండి నప్పుడె
మనసుంతల "తొడుసుబాసెఁ గదరా" యని యుం
పొనర నవి యిచ్చి పనిచెనఁ
జనె నతఁడు పయనమునను విచారము తోడన్. 227

వ. అట్లసహాయుఁ డరిగిన పిమ్మట. 228

క. ఆ హేమరేఖ మదిఁగల
మోహావేశమునఁ దోడి ముద్దియ తోడన్
బాహా బాహిఁ బెనంగెను
సాహోయని కంతు పాముశహ ఁహిఁ గేఁన్. 229

చ. పొలుపగు మాపి లేఁజిగురు పొందిక పోఁతపిరఁగిలోన నె
క్కొలిపిన పుష్ప గుచ్ఛమను గుండు పరాగపు మందునించి వె
గ్గలపుఁ బరాక్రమాగ్నిఁగొని కంతుఁ డనేటి పరంగి భామగు
బ్బలనెడు దుర్గముల్ పగులు వాఱ గుభిల్లున నేసి యార్చినన్. 230

క. అఱకుచు మూర్ఛిలి తెలుసుక
కళవళ పడి లేచి మనసు గాసిల్లంగా
భళిరా ! యని వెలుపడి తన
నెళవరులను జూచికొనుచు నిలుచున్నంతన్. 231

వైద్యుఁడు - వాని పరిశ్రమ.

చ. మెలివడు తీఁగచుట్ల జిగిమించిన పాగ జినుంగు పచ్చడం
బలవడు చల్వదోవతి యొయారపు గంధపుఁబూఁత డొల్లుపోఁ
గులు మణిముద్రికల్ పలపుగుల్కెడు వీద్యను చంకనత్రట మం
త్రములతుద ముచ్చెలున్ వెలయ గుప్తగుణుండను వైద్యుఁడొప్పగన్. 232

తే. వైద్య మాత్రంబునన కాదు, వఱలునట్టి
నిరుపమాకార సౌష్ఠవ స్ఫురణచేత
నాశ్వినేయులతో నైన నతఁడు వాదు
కెదిరి యోజింపకయె జవాబీయఁ గలఁడు. 233

వ. మఱియు నశ్వగంధాదిఘృతంబును నైలేయకఘృతంబును షట్పల
ఘృతంబును దూర్వాదిఘృతంబును బంచగవ్యఘృతంబును నార్ద్రిక
ఘృతంబును గదళీకందఘృతంబును గల్యాణఘృతంబును దండులీయక

ఘృతంబును గూశ్మాండఘృతంబును మొదలయిన ఘృతంబులు సేయు నేర్పును బంచాగ్నిచూర్ణంబును జిత్రకాదిచూర్ణంబును బడబానల చూర్ణంబును మాణిమండచూర్ణంబును మరీచ్యాదిచూర్ణంబును దాళిసచూర్ణంబును నేలాది చూర్ణంబును దుంబురుచూర్ణంబును గర్పూరాదిచూర్ణంబును బంచబాణ చూర్ణంబును ఖగ్వాదిచూర్ణంబును నాదియైన చూర్ణంబు లొనరించుచునుపమయుఁ జించిల్యాదిలేహ్యంబును క్షుద్రాభయాది లేహ్యంబును జతుష్షష్టి మరీచ్యాదిలేహ్యంబును గుసుమార్ద్రాదిలేహ్యంబును బిప్పల్యాది లేహ్యంబును బిల్వాదిలేహ్యంబును గుండల్యాదిలేహ్యంబును మొదలుగాఁ గల లేహ్యంబు లొనరించు నైపుణ్యంబును నారికేళాదిరసాయనంబును గుడనాగరాది రసాయనంబును శిగ్రుపుష్పరసాయనంబును జూతఫల రసాయనంబును సుకుమార రసాయనంబును భల్లాతకీ రసాయనంబును సుదర్శన రసాయనంబును వారాహీ రసాయనంబును విళంగాది రసాయనంబును నమృత రసాయనంబును నాదిగాఁగల రసాయనంబులు సేయు పొందిక లెఱుంగువిధంబును శరపుంఖాది తైలంబును లక్ష్మీనారాయణ తైలంబును లాక్షాదితైలంబును ధన్వంతరి తైలంబును బంచార్క తైలంబును బాశ్చాత్యనింబతైలంబును విషముష్టితైలంబును కేతకీ తైలంబును స్నేహార్కతైలంబును వాతాంతక తైలంబును బూతికా తైలంబును భూనాగతైలంబును భృంగామలకతైలంబును మొదలగు తైలంబుల పరిజ్ఞానంబును నారికేళాంజనంబును సౌవీరాంజనంబును వీరభద్రాంజనంబును నీలాంజనంబును గరుడాంజనంబును గపోతాంజనంబును గర్పూరాంజనంబును మొదలుగాఁగల యంజనభేదంబులఁగూర్చు చమత్కారంబును నగ్నికుమారకము రాజమృగాంకము పూర్ణచంద్రోదయము వసంతకుసుమాకరము వాతరాక్షసము చంద్రహాసము చంద్రప్రభావతిరసము కందర్పాంకుర రసము షణ్ముఖరసము కాలాగ్నిరుద్ర రసము తాళకేశ్వరరసము ప్రతాపలంకేశ్వరము చాతుర్థిక రామబాణము విష్ణుచక్రరసము విశ్వంభర రసము బడబానలరసము నారాయణరసము మదనభైరవ రసము భార్గవరసము జ్వరాంకుశము స్వచ్ఛందభైరవము సంజీవనరసము రసభూపతి చింతామణి మొదలైన దివ్యరసౌషధంబుల

గంధక రస నాభుల లక్షణంబు లెఱింగి విఱుచు ప్రావీణ్యంబును లోహ భస్మ తామ్రభస్మ వంగభస్మ సీసభస్మ నాగభస్మ శంఖభస్మ సువర్ణ భస్మంబులు సేయు మర్యాదయు శీతభంజి అరశ్యాది మాణిభద్ర తాళీస మాత్రలుగట్టు నవధానంబును క్షౌరద్రావక గుగ్గుళు పిష్టకషాయంబులు మూలికలు క్రైకర్ణికలు సేయు నౌచిత్యంబును సూత్రస్థాన శారీర నిదాన శాస్త్రంబుల పరిచితియును డెబ్బదిరెండు నాడిభేదంబులును వాత పైత్య శ్లేష్మంబుల నుల్బణంబులైన త్రిశతషష్టి రోగంబులకుఁ దత్తచ్చికిత్సలు చేయు చాతుర్యంబును గలిగి రెండవ ధన్వంతరి యనఁబరగు నతఁడు. 234

తే. వీథివెంటను రాఁజూచి వెలఁది యనియె
నౌర! యిట్లుండ వలదె యొయ్యార మహహ!
వీనిఁ జిక్కించికొని మారవిగ్రహమున
భంగపడఁజేయనిది యేటి ప్రౌఢతనము. 235

క. అని తన మనమున ననుకొను
చును నిలుచున్నంత దాని సొగసు నొయ్యారం
బును గని మనసిజ సమ్మో
హనవిద్యను జొక్కి యాతఁ డంచుకు రాఁగన్. 236

ఉ. "ఎక్కడనుండి యెక్కడికి నేమిప్రయోజనముండి వోయె, దీ
వక్కట! నామమే?" యనిన నన్నియుఁజెప్పి "పరోపకారిరా!
యిక్కలకంఠకంఠి" యని యెంతయు దగ్గరఁజేర మారుఁడున్
బ్రక్కలు నెక్కొనన్ బొడువఁ బైకొను మోహముచేత లేమయున్. 237

తే. అమల శశికాంతకాంత శుద్ధాంత కేళి
కా నిశాంతాంతరమ్మున ఘుమ్ము రనెడు
పచ్చ బచ్చెన చిత్తరు పనుల మించు
ప్రతిమ సంఘట్టనల మంటపంబులోన. 238

చ. సరినెల కీలుకంతమున జాయమెయింగల సొంపు పెంపు సు
వస్త్ర కొనల పచ్చరాచిలుకకోళ్లఁ దనర్చిన పట్టుపట్టె య
ల్లికపము జాఫరాజినుఁగు లేపుసఁజెందు పలంగుపోషు త
క్కిడగల గాళుబాగొలుసు గిల్కొను మంచముపై మహోన్నతిన్. 239

తే. అపుడు గుప్తగుణాహ్వయుం డనెడి వైద్యు
నెలమిఁ గూర్చుండఁబెట్టి యా హేమరేఖ
పండుటాకులు కప్రంపు భాగములను
వేడ్కతోడుత నిద్దలు వేసికొనుచు. 240

మ. సరసాలుం జిఱునవ్వులున్ మురిపెముల్ సయ్యాటముల్ వింతలున్
గరఁగింతల్ పలుకింపుటల్ చతురతల్ రాంఛల్ వినోదంబులున్
దరితీపుల్ పలపుల్ మిటారితనముల్ దాటింపులున్ దచ్చనల్
నెఱచిన్నెల్ మురిపింపుటల్ సొగసులున్ సిటుల్ పచారింపుచున్. 241

సీ. ఆసక్తి దీఱని యాలింగనంబులు
మురువాంఛ దరుగని ఛురితవితతు
లనురక్తి నాఁగనియొత్తి చుంబనములు
తమి వెలిగాని దంతక్షతంబు
లభిలాష లుడుగని యుపరివేటంబులు
తాత్పర్యము సడని తాడనమ్ము
లాశలు మానని బాగీతి బంధముల్
భావమూనని శీత్కృతస్వనములు

తే. లలిత కలకంఠ కలహంస కలరవములు
పలుకు కిసకిస రసరస ప్రకట టపట
రవుట కహాకహా హాసముల్ గరవములు
చెలఁగ సిద్దలు రతికేళి సలుపునపుడు. 242

చ. తెమలను నిన్నుఁబాసి సుదతీ! యని తీయని నీదుమోవి కా
యమృతరసోర్మియేని సమమా? యని మాయని మోహదాహ సం
భ్రమ మెదలోన నెంత తలఁపా? యని పాయని కూర్మితోడి నా
తమి పరభామలందుఁ గలదా? యని దా యని కౌఁగిలింపుచున్. 243

వ. ఇట్లన్యోన్య సరస సల్లాపంబుల గుప్తగుణుండు సురత కేళికా లోలుఁడై
హేమరేఖతోఁ బెనంగు సమయంబున. 244

సీ. కొప్పెరపెట్టుగాఁ గొమరొప్ప నొనరించి
పై రుమాలు బిగించి పచ్చడంబు
నాగవల్లీదళ పూగ పూరితమైన
యొడిలోన నిడికొన్న యడపమొకటి
చాయలఁ దనరారు సకలాతు నారతోడి
పృథు భుజస్థలి నొప్పు పెద్దకత్తి
చీర్ణంపుఁబనిచేత జిగిమించు కరమున
సొంపైన సత్తు సున్నంపుఁగాయ
తే. పాదముల మెట్లు మొలఁదాల్పఁబడిన బాఁకు
చల్ది గట్టిన వస్త్రంబు చంకదుడ్డు
నమర గమన జవోద్భవ శ్రమముఁ జెంది
యప్పు డసహాయుఁ డింటికి నరుగుదెంచె. 245

క. అరుదెంచి పురుషుఁ డుండెకి
యరుదెంచి నిజప్రసిద్ధి కందఱు నళికే
బిరుదెంచి రోషవశుఁడై
సరిదంచిత ఘోష భాషఁ జానను బిలిచెన్. 246

క. జడియక యిపుడాసతి యే
వడువున బొంకంగవలయు? వనరుహగంధీ!
యడుగుం దప్పినయప్పుడె
పిడుగుం దప్పునను మాట పేర్కొన వినవే! 247

వ. అని. 248

ఉ. ఈవిధి హంసలోకవిబుధేంద్రుఁడు ప్రశ్నమొనర్చి పల్కె హే
మావతి కొంతకొంత యనుమానముతో బొటవ్రేల నేల రే
ఖావిధమొప్ప వ్రాయఁ గుతుకంబున నీకిది తోఁచెనేని ను
ర్వీవరుఁ జేరనేఁగుమని వేఁడిన నప్పువుబోఁడి యిట్లనున్. 249

క. నినువంటి కతలకారిని
గని వినియెడివారి నడుగఁగావలెఁ గానీ
ననువంటి దాని నడిగిన
వినిపింతునె యెట్లు బొంక వివరింపఁగదే ! 250

క. అని యడిగిన హేమావతి
కనురాగంబొప్ప రాజహంసకలాపం
బనియె, నసహాయుఁ డటువలె
ఘనరోషం బుట్టిపడఁగ ఘర్షించుటయున్. 251

తే. వైద్యుఁ డప్పుడు గడగడ వడఁకి నాకు
బుద్ధి యేమని పల్కె నప్పువ్వుఁబోఁడి
వెఱవకు మటంచు డిట్టయై వెన్నుఁజఱచి
సంచి విడిపించి యపుడు స్వస్వామి కనియె. 252

చ. కడుపున శూలయెత్తి పడిగాసిలి ప్రాణము లేఁగునట్లయై
తొడిబడ నీవులేమి ఘనదుఃఖముచే వెతఁబొంది యీ మహా
త్ముఁడు పురినేఁగఁ గావుమని తోడ్కొనివచ్చితి నీతఁడౌషధం
బిడుటను నేను జీవము వహించితిఁ గ్రమ్మఱ, నేమి సెప్పుదున్. 253

క. అని యున్న రన్న రనుచును
నన్నతోదరరోగమునఁ బ్రియాంగన పొరలన్
గని కుస్తరించి వైద్యుని
మనమున రంజిల్లఁజేసి మమత దలిర్పన్. 254

తే. నీఋణముఁ దీర్పఁగలవాఁడనే ? యటంచుఁ
బచ్చడంబిచ్చి బహుమానమెచ్చ వైద్యుఁ
బంపి సందేహమందక భార్యతోడ
నిందు వేడుక నుండె నో నీరజాక్షి ! 255

వ. అని మరాళశేఖరంబు చెప్పిన నరాళకచ యగు హేమవతి తన మనంబున. 256

క. సురుచిర మణీ తాటంక
స్ఫురితప్రభ చెక్కులందుఁ బొలయ శిరంబున్
మఱి త్రిప్పి పొగడె నహహా !
గరితలమిన్నదియకాక, కలదే పుడమిన్ ? 257

వ. ఆ సమయంబున. 258

తే. మై వియల్లక్ష్మి కస్తూరిమళ్ళ చీర
రేయిఁగట్టుక సడలించి రేపటికడ
నుదయరాగంబుఁ దాల్చిన యొఱపు దోఁపఁ
దమము జాఱంగ సాంధ్యరాగము జనించె 259

చ. పలపలవయ్యెఁ దారకలు పక్షులు కూయఁ దొడంగె, దీపముల్
దెలతెలఁబాఱె దిక్కులను దెల్వి జనించె, బిసప్రసూనముల్

దులదుల విచ్చెఁ దావులకు దొండఁడిఁ జేసెరి జారచోరు లా
పులయ సమీరణంబు కడు మందగతిన్ విహరించె నత్తఱిన్. 260

తే. తటియను కళాదుఁ డుదయభూధర హసంతి
నరుణహేమంబునకు వన్నియలను నింపఁ
గ్రాఁచి, నీరార్చ నెత్తిన కరడునాఁగ
సూర్యబింబంబు పొడిచె నవార్యగతిని. 261

క. మణిఘంటల మొలనూలున్
ఝణఝణ యని మ్రోయఁ గేళిశాలకుఁ జని య
య్యణుమధ్య నృపార్పితగుణ
గణయై వసియించె దినము కల్పముగాఁగన్. 262

వ. అని ప్రత్యుత్పన్నమతి చెప్పిన విని సంతోషించి నలుండు తరువాతి వృత్తాంతం బానతిమ్మని పలికిన. 263

మ॥ హర కోదండ విఖండన ప్రచుర బాహాదండ ! దండాయుధా
ద్యురుదిక్పాల సురానివార్యతర బాహోద్దండ! దండాంకభి
ద్ధరిణాక్షీమణి జీవనాకృతి నిజాఖ్యాఖండ! ఖండాబ్జభృ
ద్వరసాభ్రద్రిపువాహ సన్నిభ యశోభాకాండ ! కాండోదరా ! 264

క॥ ధారాధర ఘృణివారా !
వారణరాజన్య వైరివారణ ధీరా!
ధీరాజిత శుభకారా !
కారణ పురుషావతార ! కరుణోదారా ! 265

కలహంసోత్సాహ వృత్తము.

కలుషదూర ! భవవిదూర ! కమలసారలోచనా !
కలితహార ! వరవిచార ! ఖరవిహారమోచనా !
లలిత నీరనిధిగభీర ! లసదుదార కీర్తి ని
ర్దళిత హార శరపటీర దర సుధారసోత్కరా ! 266

గద్యము.

ఇది శ్రీమత్కౌండిన్యసగోత్ర పవిత్రాయ్యలరాజాన్వయ సుధావార్ధి పూర్ణిమా చంద్ర నిస్సహాయ కవిత్వనిర్మాణ చాతుర్యనిస్తంద్ర శ్రీరామనామ పారాయణ నారాయణామాత్యప్రణీతంబయిన హంసవింశతియను మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

—: ୦ :—

హంస వింశతి

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీశాంకరీశ చాప వి
నాశ ! దినాధీశవంశ నలిన దినేశా !
క్లేశ హరాకాశ దరా
కాశ రఘురాడ్జాభిరామ కాంతియశోమా ! 1

వ. అవధరింపుము. నలరాజన్యునకుఁ బ్రత్యుత్పన్నమతి యిట్లనియె. అట్లు హేమావతి కేళినిశాంతంబుఁజేరి రాజవిరహంబున నొండొకరీతిఁ బ్రొద్దు గడపుచున్నంత దినాంతంబు గావచ్చిన. 2

శా. ఆ హేమావతి మానసాటవి సముద్యద్దీప్తిమై(బేర్చు మా
రాహంకార పరాక్రమానలము బాహ్యస్థాన కేళ్యర్థమై
యోహో! వెల్వడి పెక్కురూపములచే నొప్పారి కన్పట్టునా
గేహాంతంబుల దీపపంక్తులు చెలంగెన్ రంగు పొంగారఁగన్. 3

సీ. నునుపెక్కు జిగిచెక్కులను మిక్కుటపుఁ డెక్కు
క్రమ్మెడు పంజుల కమ్మ లలర
నిడువాలుగల కీలుజడ మేలు వగఁ గ్రాలు
గొప్పైన సవరంపుఁ గుప్పె దనరఁ
దెలిపువ్వు కళ క్రొవ్వు వెలిరువ్వు చిఱునవ్వు
గలుగు నెమ్మోమునఁ దిలక మమర

రహిఁ గుబ్బలుల నిబ్బరము ద్రొబ్బఁగల గుబ్బ
కవమీఁద పైఁటజే జవిక మెఱయ

తే. జళుకు జళుకున గతులయం దళికి బెళుకు
కులుకుఁ గొమ్మన జాళువా తళుకు లొలుకు
మేటి యొడ్డాణ మలరార నీటుఁ బూని
పట్టి రాయంచకడ నిల్చె వసరుహాక్షి. 4

వ. ఇ త్తెఱంగున నిరుపమ శృంగార తరంగితాంగయై రాజపుంగవ సంగమార్థం బరుగుచుఁ దనచెంగట నిల్చిన యా రాజాననావతంసంబునకు రాజహంసం బిట్లనియె. 5

నాల్గవరాత్రి కథ.

తొగటి మగువ పారుపత్తెగానిఁ గూడుట.

క. గమ్మత్తు చిమ్మ నొక కథఁ
గ్రమ్మఱ దెల్పెదను వేణిఁ గ్రమ్ము విరులపైఁ
దుమ్మెదలు ఝుమ్మఝుమ్మనఁ
గొమ్మా! తలయూఁచి మెచ్చుకొమ్మా? నన్నున్. 6

వ. అని యిట్లు చెప్పఁ దొడంగె. 7

క. కల దభ్రంకష కేతన
చలదభ్రం బైన చైత్రశిక మను పుర ము
జ్జ్వల దభ్రకచా దర్శన
దలదభ్రపురీ సుపర్వదారోదరమై. 8

సీ. వేద శాస్త్ర పురాణ విద్యాగరిష్ఠులై
పిలిసిల్లుచుండెడి విప్రవరులు

గలదిలో నెల సోంతరాయుల్తై సొమ్ముల
మీటిన రాజసమూర మనుజులుఁ
గోటికిఁ బడగెత్తుకొని యున్న వెశ్యమూల్
జెస్కతై వల్లు దీపజాలలుఁ
గడు ధాన్యరాసులు గగనంబుతో రాయు
కలిమిచే మించిన కాఁపు ప్రజలు

తే. ఘుంటి మదధార లుంటది సారణములు
ధాటిపాటపటిమన నొప్పు ఘోటకములు
ఘోర రణరంగ పటుతైన వీరభటులుఁ
బ్రబలి యుండఁగ వెలయు నప్పట్టణంబు.

క. ఆ పట్టణంబు లోపలఁ
బూపట్టున దంతురాయ చూడామణి రే
ఖాపట్టభద్రుఁడై సిరి
నేపట్టున నారపోర మింతయు లేకన్.

నేఁతగాని యిల్లు.

సీ. పంచె మగ్గపుగుంత గూటంబు పగ్గంబు
పంటె త్రొక్కుడుపత్తె పలక దోనె
పరిపరియచ్చులు చరికుంత యూడిత
చీడు దబ్బలు దండె నాడె క్రోవి
కోఁతిపుల్లలు నాల్కె సడుతరి కొయ్యలుఁ
జొప్పయూఁచలుఁ గోఁతచూఱకత్తి
కారంపుఁ బదుగులు గండెల కప్పెర
గోలెము లాకలు నీలికదప

తే. గంప డొల్ల తలాసంబు చదురు చెమితె
సూలురాట్నంబు జాలంబు గ్రోలు గోద

సకల నా శుభభద్రదు నివాసభూమి
యుప్పరంబున సంతతం బొప్పుచుండు. 11

తే. గొప్పకన్నులు చిఱునవ్వు గులుకు మోము
బవరిగద్దము చక్కనై పరగు ముక్కు
నెగుభుజంబులు విపులత్వ మెసఁగు తొమ్మ
జిగి మిగులు లేఁ గనుపట్టుఁ దొగటసెట్టి. 12

ఉ. ఆఁటది నేర్పుతో నగల యందముఁ జందముఁ జూపఁబూని కో
లాటము వేయు కైవడిని లాలితదృక్తరళప్రభావళుల్
పాటిగఁ బోఁగు వెంబడిని బార్శ్వములం జరియింప వస్త్రముల్
ధాటిగ నేయు నప్పలుక తట్టున బెట్టు ఖణిల్లణిల్లనన్. 13

తే. అరవిరుల తేనియల చాలు మరునివాలు
మిసమిసల ప్రోలు వలరాజు మేటిడాలు
మురిపెముల మెచ్చుకొనఁజాలు ముద్దరాలు
వాని యిల్లాలు దొమ్మరవాని డోలు. 14

ఉ. దాని ముఖప్రభాగరిమ దాని కపోల కళావిశేషముల్
దాని బెడంగుచూపులును దాని కుచంబులఁ జెందు నందముఁ
దాని వచోవిలాసములు దాని కచాళిరుచుల్ గణింపఁగా
మానవతీలలామ! విను మర్త్యు లమర్త్యులు నైన శక్తులే? 15

క. జిగిఁజిలుకు కులుకు గుబ్బలు
నిగనిగలు చెలంగు నెఱులు నిద్దపుఁ గన్నుల్
నగవు దళుకొత్తు మోమును
మగువా! యాబిడకె కాక మఱి కలదటవే? 16

క. [illegible]ంబను కటిబంధము
నడుగందమ్ముల ఘటంబు [illegible]స్తనము [illegible]
[illegible]
[illegible] నాసిక స్తన [illegible].

తే. చిన్ని సిగల నునుబాదు చెలువమలరు
నడుమునంతయు [illegible] గాంతయుండు
[illegible]
దాని [illegible] నాడు [illegible] లేరు.

క. [illegible] నుం బలిపోక్కి [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible].

సీ. మకరందంబు [illegible]
మలకించు నమ్ము[illegible]గలిగి [illegible]
సిరిపట్టుగల గట్టుచిగి[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
పలుకు[illegible] నమ్ముల[illegible]
[illegible]
మన్నయా [illegible]

తే. దాని తేనియ[illegible] [illegible]
మూని చిగురాకుచెంగావి మూరు[illegible]
[illegible]
[illegible].

తే. పరిమళ మెసంగు బంగారు ప్రతిమవంటి
తొగటవాల్గంటి జిగిసీటు తొలకరింప
సొగసుకాంద్రకు మోహరాసులు జనింప
నూర నొకయోరఁ జెలువార జారసాఁచి. 21

సీ. పోఁగువెంబడిఁబర్వి పొల్పు వాల్బొప్పు :
ధళధళల్ పూదండకళల నీనఁ
బుంజంపుఁ గట్లు దెంపుటకుఁ బర్వెత్తుచో
మట్టెల ఖణఖణల్ బెట్టు మ్రోయఁ
గేలెత్తుచో బాహుమూలజాతప్రభా
చకచకల్ పైఁడి వసంతమాడ
బరిటఁద్రిప్పఁగ జాఱుపైఁటలోఁ గన్పట్టు
గుబ్బల మిసమిసల్ ద్రొబ్బులాడ
తే. వింతవగ కప్పునెఱిగొప్పు పెడ మెఱయు
సిగసిగల్ జాతిసేలాఁ సిస్సనింపఁ
సుచభరంబున నడుము కొంకుచు వడంక
నూలు దోడును వేడ్క నవ్వాలుఁగంటి. 22

చ. కరములఁ గంకణాళి ఘలుఘల్లన రాట్నముఁ ద్రిప్పువేళఁ బైఁ
టరదిగజాఱ వెల్కుఱుకు నబ్బురపున్ వెలిగబ్బిగుబ్బపై
సరు లిసుమంత చిందుగొనఁ జక్కనిచూడ్కులుచూచువారి పే
రురమున గాఁడ నవ్వెలఁది యోర్పునఁ గండెలుచుట్టు నేర్పునన్. 23

ఆ. పడుగుఁజేయువేళఁ బటములల్లెడువేళఁ
గూడుదినెడువేళఁ గూర్కువేళ
మగని కన్మొరంగి మార్మగలను గూడు
నింటిపొరుగుసఖుల యిండ్లలోన. 24

క. గడిదేఱి జారవిద్యను
పడిఁగట్టి దురంతకంతు వనజశరార్తిన్
బడఁజాలనివతమును నా
వడువున నత్తొఁగటబోటి వర్తిలఁదొడఁగెన్. 25

వ. ఇత్తెఱంగున నత్తెఱవ చిత్తజాయత్తచిత్తయై వర్తింపుచున్న సమయంబున. 26

సీ. నొసలిపైఁ జుక్కలమునిమి నామపురేఖ
అనువొందు భుజముపై నసిమిసంచి
వాలువీనుల గాజునీలాల పోఁగులు
పైఁ గొప్పు పప్పళిపచ్చడంబు
మొలిగొనఁ జుట్టిన దట్టిగ చెఱఁగుంచి
పైఁ ... పేటాసుట్టు పట్టుశాలు
రెడిఁమిలంగఁ జతనిడిన బొట్టుమోల
డాపి ఘమ్మనెడు దుబుదక్క కేల

తే. పజల దిక్కులనెంచి దుర్వారమైన
కీడుమేలును దెల్పుచుఁ గేరలిడుచుఁ
గర్లికొనుచును దసపేరు కేలఁకొనుచు
వచ్చె నచటికి దుబుదక్కివాఁడొకండు. 27

ఉ. ఆ దుబుదక్కివానికి రయంబున భిక్షయొసంగ నేత్రపూఁ
బోఁడి ప్రకోష్ఠకస్థలికిఁబోయి తనున్ గొనియాడువాని నా
మ్రేడితసూక్తి పైఁబెదవిమీఁదను లేనగవంకురించి చిం
దాడఁగ ముష్టిఁబెట్టి బహిరంగణభూమిని నిల్చియుండఁగన్. 28

సీ. మలిఁబెట్టి చుట్టిన తెలిపైఁటజీపాగ
చెవిసందిపోఁగలోఁ జెక్కు కలముఁ

దొడిగిన నెఱచల్వ నడరు నంగీజోడు
జీరాడు నడికట్టు చెఱఁగుకొనలుఁ
బదతలంబుల నెఱ్ఱవాఱు పాపోసులు
టెక్కుగాఁ జంకఁ జీటీఖలీతి
నడికట్టులో మొలనిడిన కలందాను
హస్తాగ్రమునఁ వ్రేలు దస్తరంబు

తే. మించుబాహువుమీఁదఁ గాశ్మీరుశాలుఁ
జెవుల ముత్యాలపోఁగులు చెలువుదనర
నలఁతి సీర్కావిదోవతి యమర నటకుఁ
బారుపత్తెంబుసేయు వ్యాపారి వచ్చె.

తే. వచ్చుచుండెడి వ్యాపారి పెచ్చువగలు
మెచ్చి యచ్చెలి తమిహెచ్చి రచ్చసేయఁ
బగటు వగమీఱఁ గోర్కెలు బారుదీరఁ
బొగరుఁజూపులతోఁ బడావగలఁ జూచె.

ఉ. చూచినయంతలో మరుఁడు చొక్కపుఁ గ్రపుటాలపుంటలన్
లేఁజివురాకుఁగ్రోవి నల లేమ పయోధరచక్రవాకముల్
వే చలియింప హృత్పుటము బీటలువాఱఁగఁ దెప్పతెప్పనన్
గోఁచిలఁదాఁకనూఁది మదిగోలుపడన్ వడినార్చి వ్రేసినన్.

క. ఊహలు కుత్తుకబంటై
మోహము తలమునుక లగుచు ముద్దియ మదిలో
బాహాబాహి కచాకచి,
కూహకమతిఁబట్టిపెనఁగి, కోయనుచు వడిన్.

తే. అంత నప్పూఁబోఁడి యింతింతయనఁగరాని
వంత మదిఁగొంత చింతించి కంతు నిశిత

కుంతహతికోర్వలేక దినాంతవేళ
మందనంబున వెడలి గేహాంతరమున. 33

చ. ఉరిసిన పల్లవెంట్రుకలు నూడినదంతము లంబకంబులం
గురిసెడు బాష్పజాలములు గూను వడంకెడు మస్తకంబుఁ గం
ధరఁదగుతోలు పాదములు దర్శనముల్వడి చీరవోఁతు నూ
ల్మెఱసెడు మంత్రసానిఁగని మించెడువేడ్క నుతించి మ్రొక్కినన్ 34

ఆ. అలక్షించి లేచి యది యెవ్వరని చీరి
యమ్మ ! నీవఁటే యఁటంచుఁ బొదివి
యేమిపనికివచ్చి తీసందెవేళలో
ననుచునడుగఁ దొంగటవనిత పలికె. 35

ఉ. ఆరయ నిమ్మహాపురికి హాసము మీసముమీఁదఁజిల్క వ్యా
పారియొకండు నిండు రతిభర్తను బోలినవాఁడు వచ్చె, నే
నా రసికాగ్రణిన్ గదియునాస వహించితినమ్మ ! వానితోఁ
గోరిన పొందు నాకు నొనఁగూర్చిన నీకొనరింతు సంపదల్. 36

సీ. నవురైన రతనాల బవిరికమ్మల నిత్తు
నవి నీకు మనసురా వంటివేని
యాణిముత్యమ్ముల హారమ్ము లొసఁగుదు
వానిపై నీ కిచ్చ పూనదేని
గరుడపచ్చల కీలు కడియంబు లర్పింతు
నందుకు నీ యాస చెందదేని
తళుకుఁ గెంపుల సందిదండలు చెల్లింతు
వానిపై నీబుద్ధి యానదేని

తే. నూసకము తీఁగ మెడనూలు సొబగునాను
గుండ్లపేరును గైకొన్క కోరి సేతు

సమ్మ! నా విన్నపంబు నీ వాలకించి
వాని నను గూర్పు నీ నేర్పు పూని మెఱసి. 37

మ. అనుచున్ వేఁడిన మంత్రసాని విని నెయ్యంబారఁగాఁ బల్కె నో
వనజోడి! నినుఁజూచ మన్మథునకైనన్ మోహముల్ పుట్టఁగా
మనుజుం డీతఁడు భీష్ముఁడో సనకుఁడో మౌనీంద్రుడో వ్యాసనం
దనుఁడో యెంతటివాఁడు పేఁడసఁగ బందాకోరుఁగాఁ జేసెదన్. 38

క. సౌనమందు రసముఁ బసరును
ఘన మణి మంత్రౌషధములుఁ గైకర్ణిక కా
వును మగసిరి క్రియ బంతిబ
దనిక గుళిక మూలికా జాతిఁ దవిలిచి దెత్తున్. 39

వ. అని చెప్పి పోవ్వాల్పిన. 40

క. తన యింటికి హేమంతిని
చనె నానిశిఁ గదిపి మంత్రసాని రహస్యం
బునఁ దారుప తైగాఁ డుం
డిన చక్కికిఁ బోయి మ్రొక్కి నిపుణత మెఱయన్. 41

సీ. దాక్షిణ్య మనురక్తి దయయు విశ్వాసంబు
బాంధవ్యము హితంబు భయము భక్తి
యంతఃకరణము సఖ్యంబుఁ బోరామియు
నేస్తంబుఁ జెలిమియు నెనరుఁ బ్రేమఁ
జల్లఁదనంబు వాత్సల్యంబుఁ గలుపుఁగో
లితనముం బ్రీతియు మంచితనము మైత్రి
ప్రాణపదంబుఁ దాత్పర్యంబు గారాబ
మనుగుణ మనుబంధ మనుసరింపు

తే. మచ్చికయు; బుట్టలికి మైత్రి యిచ్చకంబు
స్నేహము సురాగ మాసక్తి మోహనియతి
సలిపి కడుఁ దక్కనవిపించి సొలయఁజేసి
నెగడుచుడ నప్పు డాత్మప్రవీణ మహిమ. 42

చ. స్తుతులు ప్రసంగముల్ కథలు సుద్దులు వార్తలు రాచకార్యముల్
చతురత రేతిహాసములు శాస్త్రములం దగు జాతిగాథలున్
సతరదముల్ పురాణములు సామెతలున్ బరిహాసకంబు లిం
గితములు జారజారిణుల కేళిచరిత్రములన్ వచించుచున్. 43

ఉ. దేవి పరాకు, హాసుతళఁదేజెడు నీ దగు రూపవైభవం
బే విధినో తనుంగొని రతిచ్చకుఁ బొల్పడి చిక్కిసొక్కి నీ
సేవయ చేయుఁగోరి నిను శీఘ్రమె రమ్మని చెప్పి పంపె నో
భావజరూప ! యా తొగటభామిని కామవికార చిత్తయై. 44

తే. హత్తుకొనవచ్చు నీవంటి యందగాని
కట్టి ముద్దుబగుమ్మను గుట్టుతోడ
ననిన మనసిచ్చి మదిలోన హర్ష మెచ్చి
మంత్రసానికి విడెమిచ్చి మమత తోడ. 45

క. ఆ పసులకె యేఁకారెడు
తాపము గలవాఁడు గనుకఁ దగనాతఁడు ని
క్షేపముఁ గనిన దరిద్రుని
యేపున మురవుండి దాని కిట్లని పలికెన్. 46

ఉ. అచ్చటి కేను వచ్చు సమయంబగువేళ యెఱుంగఁ దెల్పినన్
ముచ్చటఁ దీర్తునంచు ముది ముద్దియతో వివరించి పంపగాఁ
నచ్చెలి తంతువాయ కులటాంగన చెంగట నీ ప్రసంగముల్
చెచ్చెరఁ జేయు సత్తటిని సెట్టి దుకూలములమ్మ వేడుకన్. 47

సీ. కం కమీపద్మయాన్క కాఁపురపుత్రుల నె
మ్మదుల నాకర్షింప మంత్రవిద్య
నిష్ఠఁ బ్రాయపు వృషభవ్యూహములనెల్ల
వశులఁగ గుమిగూర్పు వల్లెత్రాడు
పిల్లరసరకుల సెట్టి బేరాల కిం
పుగ లాభ మొందింపఁ బూఁటకాఁపు
పెసకోటకాంద్రకు జనసమూహంబుల
గణుతి చూపెడు నాయకప్రభుండు

తే. ముద్రగరిఁటియ భుజముపై మొనయఁబెట్టి
ఘంట ఖంగని మ్రోయ సంగళ్ళఁ బడిని
మురగె తిరుగు సణాదికి మణియకాంద్ర
కమనిఁ బడికాఁపునా పింత నలరు నంత. 48

కం. అంతట నాసంతకుఁ దన
కాంతుఁడు వస్త్రమ్ము లమ్మఁగా నేఁగిన హే
మంతిని వ్యాపారి విటో
హంతమునకు మంత్రసాని నరిపిన సదియున్. 49

తే. పోయి సమయంబుఁ దెలుప నబ్బోజుఁగు వేడ్క
వింత నెఱపూఁత గంధంబు విరులు సరులు
కప్రపు విడెంబు జిగిచెల్వు గులుక సొగసుఁ
దనర హేమంతి యలు సేరెఁ దక్షణమున. 50

ఉ. చేరినఁ దంతువాయసతి సిస్తుగ నిస్తుల రత్నవస్తు వి
స్తార సువర్ణవర్ణముల సంపద లింపొనరించు కేళికా
గారములోన దివ్యమగు కమ్మనితావుల హంసతూలికం
జేర్చి మెరమీలు తమిఁ జీరఁగ మాఱుని పోరి కయ్యెడన్. 51

చ. త్వరపడి గవ్వి గుబ్బతప వాఁడి నఖంబులఁ జీరి చీరి పై
సిరి తళుకొత్తు తేటనునుఁజెక్కులు ముద్దులు వెట్టివెట్టి వా
తెఱ మొనపంటికొద్ది కసిదీఱఁ జుఱుక్కున నొక్కినొక్కి యా
తరళి బరస్పరంబు జయకాంక్షఁ బెనంగఁగ నింతి పైకొనెన్. 52

సీ. చిటిలెడు గంధంబుఁ జెటిలెడు కస్తూరి
చలియించు రత్నకుండల యుగంబు
గదలెడు నెఱివేణి వదలెడు పువ్వులుఁ
జెమటఁ గరంగు కుంకుమపు బొట్టు.
వికసించు కన్నులఁ బ్రకటించు మణితముల్
ఘంటిక ఝుణఝుణత్కార రవముఁ
గొనలెడు చనుదోయి కదలెడు హారముల్
ఘన నితంబాఘాత [illegible] మదర

తే. నిటల సంచల దలక ముత్యాటనఖాంక
మమిత నిశ్శ్వాసమారుతం బతనుగేహ
*దర్శనోత్సాహి పతిచపేటప్రదాయి
యైన పుంభావసురత మయ్యతివ సలిపె. 52

వ. మఱియు న య్యుపరిసురతంబు తమి యెక్కువయై దృఢ కుచాశ్లేషంబు విడువఁజేయంజాలక శీతకాలంబును బ్రకటీకృతతారకంబును సంశ్లిష్ట ప్రియతనుంబును గావున నిశాసమయంబును సంచలిత పయోధరంబును నిర్గళితస్పష్టవేణ్యాది కమలంబుఁ గావున శరత్కాలంబును బల్లవరాగ సంపాదకంబును గలకంఠకూజితంబునుం గావున వసంతకాలంబును ధ్వని ప్రధానంబును గలిత విశ్రమంబును గావున సత్ప్రబంధంబును గళిత వసనంబును బహుబంధబంధురంబును గావునఁ బ్రబుద్ధ సిద్ధమార్గంబును బోలి వెలయుచుండె.

*ఎత్తుగీతి మూడవచరణమున యతిభంగము

ఉ. ఆ సమయమ్మునన్ జెమట లాస్యముఁ గప్పఁగ నిండు బళ్లికల్
గాసిలఁ జేయఁగాఁ గబకకాంక్షకు జీవము వేగురింప, ని
శ్వాసము బారుఁదీర నిజవల్లభుఁడౌ శుభభద్రుఁ డట్లు సం
వాసముఁ జేరవచ్చి తలవాకిలిఁ దీ యని పిల్చె వల్లభన్. 55

తే. అప్పు డేరీతి నుపనాథు నవల కనుప
సుందరీ! యే యుపాయంబుఁ జూడవలయు ?
జాణవౌదువు జారవాంఛలకు నైతె
తెలుపు మని పల్కెఁ గలహంస దేవవిభుఁడు. 56

క. అని యడిగిన హేమావతి
విని దీర్ఘోచ్ఛ్వాస మొనర విడిచి నిజాంఘ్రిన్
గనుదృష్టి నిలిపి మెల్లన
మునిప్రేలన్ నేలగీచి మునుకొని పలికెన్. 57

క. తెలియ దెటు పనుప వలెనో
పలుమఱు నే బ్రహ్మలోక పర్యంతంబున్
గలయ వివరించి చూచితి
నలవడ దది నీవె తెలుపు హంసబిడౌజా! 58

క. అని యడిగిన హేమావతి
కనురాగం బొప్ప రాజహంసం బనియెన్
వినుము నిజాధిపుఁ డటువలెఁ
దనుఁ బిలిచిన యువతి లేచి తరలక ప్రీతిన్. 59

క. పిలిచిన గుండె లొటుక్కనఁ
గలఁగుచు వ్యాపారి వెడలఁగా నెటులనుచున్
దలఁచినచో వెఱవకు మని
నిలిచిన దార్ఢ్యమున మానినీమణి వేడ్కన్. 60

ఉ. అత్తఱి చిత్తజాత ఘనసూదాత్తసునిత్త పుమత్తుపొత్తుతో
చిత్తరి తత్తఱింపకయు పెర్కొ నిపాకిలిఁ దీసి, వేగమే
చిత్తజుపంటి నాయకుని చెంపనునిల్చి తదీయ నేత్రముల్
మెత్తనిచేత మూసి దయ మించఁగఁ దోఁక నివచ్చెఁ జెచ్చెరన్. 61

ఉ. ఆ పగఁ జూచి యచ్చట మహామకరాంకుఁడు చిత్రవీథిలో
నౌ వగమూని మానిని నయంబొదవం గనుసైగ చేసినం
దాపగు చోటికేఁగెఁ దదనంతర, "మత్తు లివేల మూసితే?
పోవఁగరా" దటంచుఁ బతి ముద్దియ నిట్లడిగెన్ బ్రియంబునన్. 62

తే. అటుల నడిగిన ప్రియభర్త యంబకముల
మూఁత దాలించి యామించు ముద్దుగుమ్మ
సిగ్గు దట్టంబుగాఁ బతిచేయి మలఁచి
కొనుచుఁ బలికెను చిన్నెలు కొనగు జూప. 63

చ. జలకములాడఁ గోరి బురుసాపని చీర సడల్చి సందుతో
పలికిఁ జనంగ నీదు నునుఁ బల్కు వినంబడఁ దల్పుఁదీయఁగా
వెలువడి వచ్చితిన్ వలపు వెల్లువ దొట్టఁగ, నంచు నాయకున్
గులుకుమిటారి గబ్బిచనుగుబ్బలఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి పల్కెనన్. 64

తే. ఖామ తనమీఁద నెనరైన బాగుఁ జూచి
చిత్తము గరంగి శుభభద్ర శేఖరుండు
గుణపతిపటంచుఁ బ్రియురాలిఁ గుస్తరించి
నిండు మోదమ్మున సుఖాన నుండె నపుడు. 65

కం. ఇంత యుపాయము గలిగిన
నింతీ! చనవచ్చు జారునెనయఁగ, లేదా
కాంతుఁ డెటింగిన నృపమణి
చెంతకు నేమొగముతోడఁ జేరెదొ చెపుమా! 66

తే. అనుచు రాయంచ నుడివిన విని శిరంబుఁ
ద్రిప్పి హేమావతి ప్రమోదమొప్పఁ బలికె
నౌనె ! మజ్ఝారె ! యదిగాక యాఁడువారి
తెలివి యనుచును జెలునవ్వ దలకొనంగ. 67

క. తెలవాఱె నపుడు దీపపుఁ
గళికలతో వెల్లఁ బాఱఁగాఁ దనమోమున్
భళిర ! కథాలాపంబని
జలజేక్షణ చనియెఁ గేళిసదనంబునకున్. 68

చ. చని జలజాప్తుఁ డస్తగిరి చాటున కేఁగినయంత మజ్జనం
బొనరించి క్రొఁతనుఁబనులనొప్పు దుకూలముఁ గట్టి రత్నకాం
చనపయ భూషణంబులును గౌరపు మేత్తిలకం బమర్చి ఘ
మ్మను విరులూని యచ్చెలి నృపాగ్రణి చెంగటి కేఁగు చున్నెడన్. 69

మ. కని నృపాంగబిడౌజుఁ డిట్లనియె, శృంగారంబు లెస్సాయె మే
ల్దనరారెన్ భళి ! హాంతకారిణి గదే తన్వంగి ! రాజాంతికం
బునకుం బోయెదవేమొ ? యొక్క కథ నొప్పున్, దచ్చమత్కారముల్
వినిపో ! నిల్చి ననంటిపండ్లనె ననున్ వ్రేయించుమంతన్ వెసన్. 70

క. అన విని హేమావతి మో
మున నవ్వ జనింపఁ గతల మునిపుట్ట సుమీ !
కన నీదు కడుపు బ్రహ్మకు
వినఁ దరమా ? యనుచుఁ బలికి వినిపింపుమనన్. 71

క. కప్పురపుఁ దునుక లలవడ
విప్పుగ విరితేనెవాన విడివడి కురియం
జొప్పడర హంససురపతి
చెప్పెను హేమావతీ కుశేశయముఖికిన్. 72

అయిదవ రాత్రి కథ.

గొల్లచిన్నది బాపన చిన్నవానిఁ గూడుట.

క. ఆలింపు మహాభ్రంకష
కేళీప్రాసాద నీలఘృణి గాఢ తమః
పాళీ సతత విహారి సు
రాళీ పురజాలకులటమై సర మనఁగన్. 73

తే. పురమొకటి యుల్లసిల్లు, సంస్ఫురిత పూర్ణి
మా నిశాకర ధిక్కారి మంజులాస్య
మందు నొక గొల్ల సంపల్లతాంగిపిల్ల (బిడ్డ)
విజయుఁ డనుపేర సిరులచే వెలయుచుండు. 74

గోప గృహము - గొఱ్ఱెలు.

సీ. కంబళి తలదుడ్డు కవ్వము మజ్జిగ
బాన గొడ్డలి నుచ్చు ప్రాఁతల గుది
కాపడి యుట్లు చిక్కము సందికడియంబు
సూకల తోఁప పొగాకుతిత్తి
బొప్పి మజ్జిగముంత బొటమంచి పిల్లల
గూడు దామెనత్రాడు కోఁతకత్తి
తొన్నగట్టియు జలచుట్ట చిల్కుడుగుంజ
పూజబిందెలు వెన్నపూస చట్టి

తే. పాలబుడిగలు వడిసెల ప్రాఁతమెట్లు
మలపమందుల పొడిబుఱ్ఱ మన్నెముల్లు
తోలుకుళ్లాయి తొడుపును దొడ్డికంప
మట్టి చవికెయుఁ గోపకొప్పు గొలయు నరడు. 75

చ. కుఱుచవి దోరవాఱ నిలగొండ్లైఱగొండిలి మూఱ బొల్లివిన్
సఱిగివి నెట్టువోతు పులసల్లివి వెణ్ణవి పుల్లి చిల్లివిన్
ఐఱిగివి మొఱ్ఱిలిన్ గరకపల్లివి నాఁడగుపేళ్ల నొప్పెడున్
గొఱియలు వేనవేలుఁగలవంపు లసంఖ్యములుండు వానికిన్.

తే. జోడి పొవమఱ్ఱి నాముంజు బొల్లిపూరి
జాలవల పుల్లి వెఱిబట్టి వాఱ బఱిగి
కేలుకుగడ్డము తెలమొఱ్ఱి గవర దోర
పనెదు పేరుల మేఁకగుం పతని కుండు.

తే. మట్టి చేమట్టి కఱె పస్నె మైల బట్టి
కోర తలపూజ వెఱ్ఱనిచాఱ జోక
పొడ కపిలకన్నె బొలిచుక్క పుల్లవి యను
పేళ్ల నొప్పారి మందలోఁ బెక్కు గలవు.

క. పల్లవి నల్లవి యెనుములు
బిల్లలనిడు గోడిగలును బెంపుడు పెద పో
ట్లేళ్లను మక్కోడ్లును విల
సిల్లఁగ నా పెజయుఁ దచట సిస్తుగ నుండున్.

క. ఆతనికి మంజుల యనఁగా
సతి యొక్కతె గలదు దాని సరియెన్నుటకున్
గొతుకుపడు రతికిఁ జతురత
యితరుల నిఁక నెన్నఁ నేల యిందునిభాస్యా !

క. ఆ కులుకు లా యొయారము
లా కనుఁదమ్ముల మెఱుఁగు లా కౌను బెడం
గా కుచయుగ్మము బింకం
బా కోయిల ముద్దుఁబలుకు లతివకె చెల్లున్.

కం. అనిమిష గర్వోత్పత్తికి
స్థ బగసి యు సూరి పతి ప్రతాప్రభ మీఁదన్
లేఁ బొద్దను రుచి మించినఁ
బ్రాబల్యము గలిగె విటుల పాలిటి యయ్యెన్.

సీ. వేశ్యాపతి చకోర విసరంబునకు సుధ
విట లతావళికి లవిత్రతతంబు
యుపరాజి కరులకు నొసరారు నాదంబు
కాముక వ్యాఘ్రమంపు గమికి బోను
పాంథమానస మత్స్యపటలికి గాలంబు
పల్లవోష్ఠములకు వల్లెత్రాడు
షిడ్గ కపోత రాశికిఁ జీరు దీమంబు
అలి భుజంగ విహంగములకుఁ జివురు

తే. జార కిరి పంక్తులకు మోటు, సరస శరభ
ములకు గట్టుప, యుపగాంత ముఖ్య చటక
సంఘములకును గుబ్బిక శంబరారి
ఘోర రణహారి జయభేరి ఘోషనారి.

తే. ధూర్తులంగనఁ జిత్తాపహృత చిత్త
వృత్తిఁ గైకొని జారులు పొత్తు సలిపె
సంగటియు వేసటయు లేక, యప్పటులయ్యెఁ
జాలు గాంచఁగలేక యా సుదతి యుండ.

చ. తిరుమల కంటి పుష్పగిరి తీర్థములంటిని కొంగుముళ్లతో
వరములు దంపతుల్ వడ యవారిగఁ గాన్కలువైచి యంతటన్
బరికలు దృష్టిదీపములుఁ బన్నిన గద్దెలు పెట్టి యేమిటన్
గరముగు పుత్రవాంఛ కడఁగానఁగలేక విచారఖిన్నులై.

వ. అన్న సమయంబున.

ఉ. కొమ్ములు వీరణాలు జిగి గుల్కెడు వ్రాఁతల కృష్ణలీలలం
గ్రమ్మ గుడార్లు వీఁడగు కాటమరాజు కథానులాపముల్
బమ్మిన పుస్తకాలు ముఖపట్టిక కట్టు రుమాలలున్ నెఱా
సొమ్ములు నామముల్ వెలయు సుద్దుల గొల్లలు వచ్చి రెంతయున్ 87

వ. ఇట్లు వచ్చి. 88

సీ. ఫెళఫెళ వీరణాల్ ఖళిఫెళి వాయించి
పోటుబోఁ గొమ్ములు నాట నూఁది
దొనకొండ గంగను దొలుత సన్నుతి చేసి
కృష్ణున కతిభక్తిఁ గేలుమోడ్చి
యాదికాలపు గొంగ్ర నందలుఁ గొనియాడి
తాత తండ్రుల పేళ్లు తలఁచి పొగడి
బిరుదుల నరుదుగాఁ బేర్కొని మొరయించి
దీవించి వీరుల త్రోవ లెన్ని

తే. కులము పెద్దల కత లాముకొనఁగఁ జెప్పి
సిపము పుట్టించి పుత్రులఁ జెందఁ గలరు
వీరులను గొల్వుఁడని తెల్పి వీడుకొల్పఁ
జనిరి సుద్దుల గొల్లలు సంతసిల్లి. 89

వ. ఇట్లు వారలు సెప్పిపోయిన నత్యంత భక్తిప్రియ పూర్వకంబుగా నంతట

మ. కొలిచెన్ గాటమరాజు సన్నుతులు చేకూర్చెన్ మహావీరకున్
బొలమున్ రాజుల నెంతో భక్తిపరతన్ బూజించె నా గంగకున్
వెలయన్ వేఁటలు బోనమున్ సిడులు గావించెన్ సుతోత్పత్తికై
చెలి యాలాగున సల్ప దైవముకృపన్ సిద్ధించెఁ దద్వాంఛయున్. 91

వ. అంత. 92

ఉ. మోము వహించెఁ దెల్వి జిగి మోవిరుచుల్ దగ సాంద్రడించె మృ
త్స్నమతి మించెఁ జన్మొనలు శ్యామల కాంతి వహించె యానముల్
వేమఱు మందగించెఁ గడు వృద్ధి భజించెను గౌను చిట్టుముల్
రామకు సంభవించె, నభిరామతరంబుగఁ జీర చిక్కనన్. 93

తే. అంత నొకనాఁడు శుభముహూర్తాంతరమున
మంజులాంగన రంగైన మంచి మణుల
నొఱపుగాఁ దీర్చికట్టిన యొక్క దివ్య
మందిరములోనఁ జిన్ని కుమారిఁగనియె. 94

చ. వడఁకెడు కౌనురంగు తలవాసెన గట్టిన కొంగు పుక్కిటన్
విడియపుఁజొంగు మైలఁగొని వ్రేలెడు చేల చెఱంగు పాల చేఁ
పుడు చనుదోయిపొంగు వసపూఁతల వింతబెడంగు నూనె క్రొ
మ్ముడి రుచి హంగు బిట్టమర ముద్దియ యొప్పెను బిడ్డకాన్పునన్. 95

వ. అంత. 96

క. అది ప్రతిపచ్ఛశి రేఖా
భ్యుదయమువలె దినదినమ్ముఁ బొదలెడు కళలం
బొదువంబడి లేఁ బ్రాయపు
మద మెక్కఁగ ముద్దు గులికె మనమలరారన్. 97

క. చన్నులపస యట మీఁదటఁ
గన్నులపస ముద్దు గులుకఁగల ముఖమున మేల్
క్రొన్నెలమిస జిగిబిగి వగ
చిన్నెల మనఁ జూచి వలచుఁ జిత్తజుఁడయినన్. 98

తే. తమకమున కౌగ్గ దనెడు నేరము ఘటించి
తరుణతను వెళ్లఁ గొట్టింపఁ దలఁచి మదనుఁ

డీర్ష్యఁ గుండలు వెల్లవేయించె ననఁగ
బాల్యము చనంగఁ గుచము లేర్పడియె సతికి. 99

తే. కామిరె బంగారు పొక్కిలి కుంది యందు
రతియు శృంగార మను ధాన్యరాశి నించి
దంచ నిడినట్టి రోఁకలి సంచు మీఱి
రోమరాజి దనర్చు నారూఢిగాఁగ. 100

క. చెందిర మా మెయిసిరి, సిరి
మందిర మా మోము గోము, మదనారి లస
న్మందిర మా కుచయుగ మిం
దిందిర మా వేణి యనఁగ నెలఁత రహించున్. 101

సీ. రాణించు నెఱికురుల్ వేణి కందక మున్న
కనుబొమల్ వక్రిమఁ గనక మున్న
జిగి గుబ్బలు మొగాన కెగయ నిక్కక మున్న
నునుఁబల్కు నేర్పుఁ గైకొనక మున్న
చూపులఁ జుఱుకుగాఁ జూడనేరక మున్న
వీనుల మరుకథల్ వినక మున్న
లలిత యానము మదాలసతఁ బూనక మున్న
కటిసీమ విస్తృతిఁ గనక మున్న

తే. చిత్తజుఁడు తమ్మిపూఁదూఁపు చెఱకువింటఁ
గూర్చి గుఱిచేసి తనునేయ గొల్లవనిత
మమతఁగని చోర సురత సామ్రాజ్యమునకు
దిట్టతనమునఁ బట్టంబు గట్టుకొనియె. 102

వ. అవ్విధంబున ఘోషకన్యారత్నంబు శైశవ యౌవన సమయంబున మన్మథ ప్రేరితయై విజృంభించి వర్తించు నప్పుడు. 103

సీ. చిన్ని చన్నులు గోళ్లఁజీరఁ జెక్కులు గొట్టుఁ
గౌఁగిలించు మటచుఁ గదియఁ దివురు
గిలిగింత లొక కొన్ని కలయంగ నెనయించి
మోవి నొక్కు మటంచు మొనసి నిలుచు
నిచ్చకం బిగురొత్తఁ బచ్చిదేరఁగఁ బల్కు
ముద్దిడరా యని యొద్ది కరుగు
బకదారి కివకివ లొకదారి మైఁజూపు
తమిఁ గూడరాయంచు దరికి నేఁగు

తే. సురతికి నెంచుఁ బరిహాస కోక్తులాడుఁ
జేష్ట లెనయించుఁ బొలయల్క చేతఁ గుందు
వెతల నేఁ కారు మదినిట్లు విటులఁ జూచి
చిత్తజోన్మత్తయై గొల్ల చిన్నెలాఁడి. 104

చ. జిగినెఱ వన్నెకాఁ డెదుటఁ జేరిన వేళల ముద్దు గుల్క మె
ల్లఁగ నడవందొడంగు ఘన లౌల్యము చూపులఁజూపి మోహపుం
బిగువునఁ బల్కరింపఁజను బెళుకుచుఁ బయ్యెద కొంగుదీటుఁ, డె
క్కుగఁ జిఱునవ్వు నవ్వు నొడఁగూడిన సిగ్గున నేఁగునవ్వలన్. 105

తే. ఇట్లు చరియించు నయ్యింతి యెమ్మె లెఱిఁగి
పొరుగుననె యుండెడు నియోగిపుత్త్రుఁ డొకఁడు
జారశేఖరుఁ డను బ్రహ్మచారి మీఱి
యొంటి పాటైనఁ దెరువులో నొడిసి పట్టి. 106

మ. అసమాలాప మచుంబితాధర మశయ్యాన్యోన్య విక్రీడితం
బసమాలింగన మస్థిరోత్సవ మధైర్య స్తంబ తాంబూలితం
బసుదంతాంక మనిర్భయం బమణికం బస్రస్త నీవ్యాదికం
బసిధారావ్రతమైన చోరరతికార్యం బప్డు సంధించినన్. 107

సీ. చిఱు చెమ్మటలతోడ బెరసిన ఫాలంబు
కసవంటి వీడిన కప్పుఁ గొప్పు
కడు ర క్తిమము గల్గు గండస్థలంబులు
వెనుకకు దిగజాఱి వ్రేలు సరులు
పులకలు నిండారఁ బొడమిన దేహంబు
ధూళి ధూసరితమై దొరయు వీఁపు
మందస్మితంబగు మధురాధరంబును
మందవీక్షణ నమ్ర మ స్తకంబు

తే. తడఁబడ వడంకుచుండెడు తలిరుఁదొడలు
వదలిన బిగించి సవరించు వలువ దసరఁ
దిరిగి చూచుచుఁ దనయింటి తెరువుఁబట్టి
గొల్ల ప్రాయంపుఁ జిల్కలకొల్కి చనియె. 108

క. అదిమొదలు జారశేఖరుఁ
డొదవిన యపుడెల్ల గొల్ల యుగ్మలి నెంతో
మదనాహవమునఁ దేల్చుచు
మదిమీఱఁగ మరుని లెంకమానిసిఁ జేసెన్. 109

క చలివిడిచి జారశేఖరు
కలయిక చవిమరఁగి తెరువు కాఁపెట్టుక ని
చ్చలు లేనిపనుల నెన్నె
నలవఱచుకయుండు విరహ మగ్గలమైనన్. 110

ఉ. కమ్మనిజున్ను మంచినెయి గట్టిమీఁగడతోఁ బెరుంగు చొది
క్కమ్మగు జున్నుబాలు చిలుకమ్మిసిఁ దీసిన వెన్నముద్ద వె
చ్చమ్ముల కైదునాల్గు దివసాలకు మాడలముల్లె తిమ్మెయిం
గిమ్ములఁ దెచ్చియిచ్చు రతికిన్ బతిమాలుచుఁ బిల్చు నిచ్చలున్. 11[illegible]

తే. ఇటుల నజ్జారశేఖరుఁ డేలఁబట్టి
యింటిలోనున్న వస్తువు లెదురువెట్టి
వలపులకుఁజిక్కి కేరడములకుఁ జొక్కి
సంగమసుఖంబు కొన్నాళ్లు జరిపె గన్నె.

ఉ. అంతటఁ బెండ్లిచేసెద మటంచును దత్సతి తల్లిదండ్రు ల
త్యంత మహోత్సవంబునఁ గులాదులతోఁ దగురూపరేఖలన్
గంతునిఁబోలునట్టి మృదుకాయము గల్గినవాని నొక్కశ్రీ
మంతునిఁజూచి తెచ్చిరి కొమార్తె వివాహముఁజేసి రెంతయున్.

తే. వేగఁ దలఁబ్రాలు గాఁజేసి నాగవల్లి
యైన పిమ్మట నత్తింటి కనుపఁ దలఁచి
పయన మొనరించి నెమ్మదిఁ బ్రమద మలర
ననుఁగుఁ గూఁతును నల్లుని ననిపి రపుడు.

ఉ. దువ్వైన తీరుగాఁ బసపుతో నలరించిన బొట్టు నున్నఁగా
దువ్వినకొప్పు వన్నెగల దుప్పట మొప్పు విడెంబు పుక్కిటన్
మవ్వపుఁబోఁగునూల్ రవల మట్టెలు చేతులఁ బూలగాజులున్
నివ్వటిలంగ గోప హరిణీ తరళేక్షణ పోవ ముందటన్.

సీ. సద్ద్విజరాజ సంశ్రయ మహాస్పద లీల
శాఖలు కకుబంత చయముఁ బ్రాఁక
సాంద్రవర్ణ క్రమస్థాయిత్వమున మించు
జట లనంతావాప్తి పటిమ మెఱయ
విష్ణుపదార్పిత విహితవృత్తిఁ దనర్చు
నగ్రముల్ సప్తాశ్వ ననుకరింప
నహిలోక రాడ్భూషణాధారమై యొప్పు
మూలంబు కుండలిముఖ్య తొరయఁ

తే. దన మహాగమ విఖ్యాతి ధరణిలోన
నఖిల జనులకు నద్భుతం బావహిల్లఁ
దేటపడఁగాను జూపెడు తెఱఁగు దోఁప
మలసి చూపట్టెఁ బథి నొక్క మఱ్ఱిచెట్టు. 116

క. ఆ వటభూజము చెంగటి
త్రోవను ముందట విభుండు తొయ్యలి వెనుకన్
బోవంగ జారశేఖరుఁ
డా వెలఁదికి నెదురుపడియె నంతన్ వేడ్కన్. 117

చ. తమకముఁబట్టఁజాలక పథంబున ముందరఁబోవు భర్తవి
క్రమముఁ దలంపఁబోక యధికంబగు మోహము నిల్పలేక వే
గమె యెదిరించి వచ్చు నుపకాంతుని వల్లవకాంత తెప్పునన్
గమకముఁజేసి గుబ్బకవ కౌఁగిటఁ దార్చి సుఖించె వేడుకన్. 118

తే. ప్రామికలు దీఱ నన్యోన్య భావమూరఁ
గలయికలు జేరఁ దాపాగ్నికణము లాఱ
సౌఖ్యములు మీఱఁ జేష్టలు సరణిఁ దేఱఁ
జెలఁగె నయ్యిద్దఱకు దృఢాశ్లేషణమ్ము. 119

క. ఆయెడ నిజపతి సతి రా
దాయెనని తలంచి మర్లి తనుఁ జూచినచో
నాయింతి పతికి హితముగ
నే యనువున బొంకవలయు నెఱిఁగింపఁగదే ! 120

క. ఆమాడ్కి హంస మడిగిన
హేమావతి యనియె నెవ్వరిదు నిక్షేపం
బేమఱక వారె కనవలె
నే మనుచున్ దప్పఁదాల్చె నెఱిఁగింపు మనన్. 121

ఉ. హంసహిమాంశుఁ డిట్లనియె, నయ్యశివేణిని భర్తచూడ జా
రాంసమునందు వ్రేలు కులటాంగన దేహము కంపమొంద సా
యం సమయాదిఁ గేకివలె నారట మందుచు, "పీఁపుఁ దట్టుమో
పుంసవరా !" యటంచు విటపుంగవు కర్ణము నాటఁ జెప్పినన్. 122

తే. జారశేఖరుఁ డాగొల్ల సకియనపుడు
పీఁపుఁ దట్టుచు "వెఱవకువే" యటంచుఁ
బలుకరించెడు నంతలోఁ బరువు వాఱి
దాని ప్రియనాయకుఁడు భీతి దాయవచ్చె. 123

క. వచ్చి "యిదియేమి చెలి ?" యని
విచ్చలవిడి పీఁపుఁ జఱచి "వెఱవకు" మని లోఁ
జొచ్చిన భయమున నదరిన,
గచ్చుగ నిట్లనియె గోపకన్యక పతికిన్. 124

ఉ. ముందర నీవుపోవ భయమున్ వెదచల్లెడు నీ వటద్రుమ సం
క్రందనుఁజూచి గుండెలు వకావకలై వెతఁబొంది యీ దయా
తుందిలు పొందునన్ బ్రతుకు తోవకు వచ్చితి లేకయున్న నా
కుం దరిలేక యొంటినిటఁ గుందుదుఁగాదె యనుంగు వల్లభా ! 125

క. అని చెప్పి నిజేశ్వరు చే
తను దన మోహంపు విటునిఁ దద్దయుఁ బొగడిం
చి, నళినలోచన వేడుక
దనరారఁగఁ జనియెఁ బతియుఁ దానును సరణిన్. 126

క. అట్టి యుపాయము నీకున్
దట్టిన నృపుపొందు మాటఁదలఁపుము లేదా
గట్టిగ నీమగఁ డెఱిఁగిన
యట్టయినను సిగ్గుచేటు లాఁగదె చెలియా ! 127

ఉ. నావిని హంసపల్కు, వదనంబున హాసము దోఁపఁ బల్కె హే
మావతి "యద్దిరా ! మగలమార్చు నెలంతదిగాక యింకఁ గ
ద్దా ? వివరించిచూడ వసుధాస్థలిలో" నను నంతలోపలన్
వేవినఁ గేళికాగృహము వేగ చనెన్ నృపమోహమగ్నయై. 128

వ. మఱియు నయ్యాహర్మ్యఖం బ్రకాశమాన కావ్యలక్షణం బయ్యును బ్రకాశ
మాన కావ్యలక్షణంబై యనిద్రాళు వనాంతరాళ పుండరీక సముదయం
బయ్యును నిద్రాళు వనాంతరాళ పుండరీక సముదయంబై యప్రస్ఫుటీ
కృత కువలయంబయ్యును బ్రస్ఫుటీకృత కువలయంబై యవిభాసమాన
ద్విజరాజంబయ్యును భాసమానద్విజరాజంబై యవిభాసిత తారాళిగణం
బయ్యును విభాసిత తారాళిగణంబై యొప్పె నప్పుడు. 129

క. ఒక నిముసం బొకమాసం
బొక ఘటికయ యొక్కయయన మొక జామొక యేఁ
డొకదిన మొక కల్పము గా
సకి గడపెన్ బగలు విరహసంతాపమునన్. 130

క. రవియనెడు కాల చక్రము
దివసాంతప్రళయవేళ దీపాగ్నులచే
దివిఁ గాల్చి యడఁగ నమ్మషి
నివహంబన ఘోరతమము నిండెన్ బెలుచన్. 131

వ. అప్పుడు. 132

చ. చందురకావిపావడ పసల్ వెలిఁజిమ్మఁగఁ జల్వఁగట్టి, కా
లందెలు సందిదండలును హారములున్ మణికుండలమ్ములున్
బొందుగఁ దాల్చి వాసిలెడు పూలసరుల్ కచసీమఁజుట్టి పొ
ల్పొందఁ గళాస గందవొడిఁబూసి మృగేక్షణ వచ్చి నిల్చినన్. 133

క. చూచి కలహంస మిట్లను
వాచావై చిత్రి మెఱయ వనితా ! చోద్యం
బై చెలువొందిన యొకకథ
యాచించి నృపాలుకేళి కరుగు మటన్నన్. 134

క. ఆ మధుర తర సుధారస
సీమా సామోక్తి ధార చెవులకు నెంతో
యామోదము చేసిన విని
హేమావతి యడుగ హంస మిట్లని పలికెన్. 135

ఆఱవ రాత్రి కథ.

చలిపందిరి బ్రాహ్మణసుందరి తెరువరిఁ గూడుట.

శా. జంబూద్వీప ధరారవిందముకి కంచద్భూషణప్రాయమై
సాంబ ప్రస్థ మనంగ నొక్కటి మహాస్థానీయ మొప్పారు, ర
మ్యంబై యప్పురిలోన నుండు హరిశర్మాఖ్యుండు విప్రాన్వవా
యంబున్ శోభిలఁజేయు కర్మఠుఁడు కల్యాణాంగి! యాలింపుమా! 136

సీ. బలుకంచు గుబ్బటో ర్తలుపులు తీనెల
వాకిలి నడవ చావడియు మగులు
నఖిలవస్తువుల ధాన్యముల కణంజలు
దేవతార్చనమిద్దె తావి పడుక
టిలు వంటకొట్టంబు పలుగాఁడి పసిదొడ్డి
పనసపాకుపందిరి బావితోఁట
మడిసంచి దోవతి మడతత్రవ్వేల్దండెంబు
ధమనికుండంబు బృందావనంబు

తే. నక్షతలచిప్ప సాన చిత్రాసనమును
గిండి చిటిచాప పళ్లెంబు గిన్నె పెట్టె
కుశసమిత్పత్రములు పెట్టు గొప్పయటుక
యమరఁ గాఁపురముండు నయ్యగ్రజుండు. 137

చ. అతనికి హేమచిత్ర యను నంగన త్రుంగినవెన్కఁ జారుభా
స్వతియను ముద్దుగుమ్మను వివాహమొనర్చిన నింతియొప్పె న
య్యతనుని చేతికత్తి చివుకంతయుఁబోయినఁ జేవఁజిక్కు స
మ్మతి నెలజవ్వనంబు పొడమన్ జిగిదేఱెడు దేహసంపదన్. 138

క. ఆ పటుకుచముల చందం
బా పెద్ద పిఱుందుమంద మా మోమందం
బా పొంకం బా బింకం
బా పంకజముఖికె కాక యన్యకుఁ గలదే ? 139

ఉ. ఆ మధురోష్ఠి గుబ్బకవ నబ్బిన సిబ్బెపుఁదళ్కులందమా
యా మృదులోరు కన్నుఁగవ నన్నువ వెన్నెలలొల్కు చందమా
యా మితమధ్య సోముకళలానినమోము మెఱుంగులందమా
యేమని చెప్పవచ్చు నళినేక్షణ! యా చెలిరూపసంపదల్. 140

తే. వక్రయానంబుతో నాగ చక్రకుచలు
నిలువుఁగన్నులతో దేవ నీలకచలు
నాతి మృదుగతి చపలేక్షణముల కలికి
క్రిందుమీఁదై రికాదె పూర్ణేందువదన ! 141

సీ. నెఱిగొప్పు మేఘసందేశంబు కనుదోయి
యందమౌ కువలయానంద మరయఁ
బొంకపుమోము ప్రబోధచంద్రోదయం
బధరంబు మణిసార మౌర ! చూడఁ

జెలువంపుఁజిఱునవ్వు సిద్ధాంతకౌముది
స్తనయుగంబు రసమంజరి నుతింపఁ
గరరుహంబులకాంతి కావ్యప్రకాశిక
ఘననితంబము రసాయనము తలఁపఁ

తే. దనువలంకార మతనుశాస్త్రములు చూపు
లహహ ! మధ్యంబు నాటకం బవనిలోన
విద్యలకునెల్ల మూల మీవెలఁదిఁ గనిన
విద్యలు పఠింపఁగానేల వేఱె బుధులు. 142

వ. అది మఱియును. 143

చ. బుగడలు నాసుతీఁగె మెఱుపుల్ కవకమ్మలు గుండ్లపేరు బ
ల్పగడపుఁజేకటుల్ రవల పల్లెరుపువ్వులు కుప్పెసౌరమున్
జిగికడియంబు లాణిమణి చెక్కిన ముక్కర గిల్కుమెట్టెలున్
సొగసుదలిర్ప నచ్చెలియ సొమ్ముల మెమ్మెల నొప్పు నెంతయున్. 144

సీ. కప్పుఁగొప్పు బడావగలఁ జూడని ఘనుండు
వదనంబునకు వింతపడని జనుఁడుఁ
గన్నుల కాశ్చర్యగరిమఁ జెందని వాఁడు
సరస భాషలకు మెచ్చని నరుండు
గబ్బిగుబ్బల తీరుఁ గాంక్షింపని విటుండుఁ
గౌను నుతింపని కాముకుండుఁ
గటికి శిరఃకంప పటిమఁ బూనని మర్త్యుఁ
డంఘ్రులు బాపురే యనని విటుఁడు

తే. నాస్తి యన్నృతంబు దబ్బర నహి హుళిక్కి
కల్ల మఱియిల్ల లేఁడు భూగతులలోనఁ
గ్రమ్మి జిగిఁజిమ్ము నమ్ముద్దుగుమ్మహొయలు
చెలువ మెటువంటిదోకాని చిగురుఁబోఁడి ! 145

సీ. పాపట యిడి నూనె పంకెనతో నున్నఁ
గా దువ్వి నెఱులు కీల్గంటు వైచు
నెఱ యొయారముతోడ నీటికాఁగుల నీడఁ
జూచి కుంకుమబొట్టు సొంపుఁదీర్చు
గందంబు పూసినగతి గబ్బి జిగిగుబ్బ
కవమీఁద గుత్తంపు నవికఁ దొడుగు
నుమ్మెత్తపూ రీతిఁ గ్రమ్మ కుచ్చెల నేలఁ
జీరాడఁగాఁ జల్వచీరఁగట్టు

తే. నీటు బెళుకువ దిగజాఱఁ బైఁట చెఱఁగు
జగ్గుతో దోపుఁ గాటుక నిగ్గు కనుల
మిక్కుటపుఁ జూపు మెఱుఁగు తళుక్కుమనఁగ
వెడలు నొకవేళ గృహము న వ్విప్రవనిత. 146

క. పతిరతిని దృప్తిఁబొందక
మతిఁ జపలత పుట్టి యన్యమానవు రతికిన్
హితముపడి మోహదశలన్
బతిమాలఁ గృశించుఁ జారుభాస్వతి యెపుడున్. 147

తే. పురములోఁ గల్గు మోహంపుఁబొగరుఁజిగురుఁ
గోడె నెఱజాణవిటులకుఁ గొంతకొంత
వింత రతితంత్రముల్ నేర్పి విడివడున్న
కంతు మదదంతి పంతంబు గదియఁ దిరుగు. 148

క. ఈలీలఁ గొంతకాలము
బాలామణి సంచరించు ప్రాయమునాఁడే
కాలూఁదియున్న యిందిర
తాలిమిచెడి నిలువకచటు తలఁగిన యంతన్. 149

సీ. కులమహీరుహ మహాక్రూర కుఠారంబు
కోపాగ్ని వృద్ధి కృద్ఘోర నాడి
సంసార సుఖశైల శతకోటి పతనంబు
దేహవ్యథాలతా దోహదంబు
శశిముఖీ దృక్పాత సంరోధి జంబీర
ఫలరసం బతిధైర్యభశ్మకషము
ప్రతిభాంబుహృద్గ్రీష్మపవనంబు నిజవధూ
రచిత నిందాసార నిచయ ఘనము

తే. సంతతాన్న సంపాదన సంభ్రమప్ర
యత్న విఘ్నద మతనుక్షుధార్తిదాయి
యమితలఘుతాశ్రయస్థానమై కడంగు
ఘూరిదారిద్ర్య దోషంబు పొదలె నపుడు. 150

క. అట్టి మహాదారిద్ర్యము
దొట్టిన హరిశర్మ ధృతియుఁ దూలక తృష్ణం
గొట్టు పడకుండఁగాఁ దన
పట్టపు టిల్లాలిఁ గష్టపడి పోషించెన్. 151

సీ. పంచాంగములు సెప్పి బాజారులోపల
రంజిల్ల యాయవారంబు లెత్తి
తలమీఁద మంత్రాక్షతములుంచి కలకాఁపు
టిండ్ల నుపాదాన మెత్తి తెచ్చి
గ్రహణ సంక్రమణాది కాలంబులను రాచ
నగరాశ్రయించి దానములు పట్టి
తిలలు దర్భలుపూని తీర్థసన్నిధి మంత్ర
ములు సెప్పి నీరుకాసులు గడించి

తే. జన్నిదము లమ్మి గ్రహశాంతి జపముఁ జేసి
శవములను మోచి దుర్దానసమితికొగ్గి
వచ్చునాదాయములఁ గ్రాసవాసములకుఁ
గాఁగ దినములు గడపె నక్కాలమునను. 152

శా. అంభోజప్రియ తిగ్మదీధితిచయ వ్యాఘాత నిర్భిన్న భూ
గంభీరోరు బిలోద్గతాధరజగ తక్రూరాడ్భోగ భా
కృంభ ద్రత్నఘృణి భ్రమప్రదకన త్సూర్యోపలజ్వాలికా
జృంభ త్పావక మొక్క వేసవి జనించెం గాలకూటాభమై. 153

చ. శరచర సాధ్వసప్రదము సర్వబకౌఘ మదప్రదాయకం
బురుజలహైన్యకారిము సముజ్జ్వలసాంద్రమరీచికా సము
త్కర వనరూపకారకము గాఢపయోధివియోగకార్శ్య
కర తటినీతనుప్రహదము కాసరభీష్మము గ్రీష్మ మెచ్చినన్. 154

చ. పవలను వర్తకాగ్రణి నభశ్చల సాగరమధ్యమంబులో
రవియను నోడమీఁద నపరక్షితిభృత్పురిఁ జేరరా మరు
జ్జవగతి సుళ్ళఁబెట్టు నదిసాఁగక చిక్కనమాడ్కి సూర్యుఁ డ
య్యవసరమందు మందగతులానిన దీర్ఘములయ్యె ఘస్రముల్. 155

తే. మల్లికాకుంజ పుంజాబ్ధి మధ్యమున మ
రీచికా స్వాతివృష్టి గురియ జనించి
పత్రపుట శుక్తు లెండలఁబగుల బయలు
పడిన ముత్తెములన మొగ్గ లడరఁ దొడఁగె. 156

సీ. దేహంబు బలువెట్టదీటి సిస్తుగనుండఁ
జలువగాఁ బన్నీట జలకమాడి
ఘనసారయుక్తమై తనరారు పాటీర
పంకంబు తనువున నింకఁ బూసి

విమల నాగరచూర్ణ విహితమౌ మాహిష
దధ్యోదనము ప్రౌఢ్ధతటి భుజించి
బహుళ లామజ్జక ప్రసవసౌరభ మిశ్ర
శీతల జలముల సేవ గలిగి

తే. కప్పురపుఁ దిన్నె లమరఁ బూఁ జప్పరములఁ
జిగురుఁ బాన్పున వసియుంచి శీతవాత
జాత కరతాళవృంతముల్ సతులు వీవఁ
బ్రొద్దువుచ్చిరి కొందఱు భోగులపుడు. 157

తే. అట్టి వేసవి వేళ ధనాఢ్యుఁడైన
యచ్చటి నియోగి చలివెంద్ర లాది యందుఁ
బెట్టఁ గట్టడిఁ జేసినఁ బేదలగుటఁ
జారు భాస్వతి హరిశర్మ చేరి రపుడు. 158

సీ. లవణ శుంఠీ జంభల రసానుయుక్తమౌ
నీరుమజ్జిగ కుండ బారు లలర
లఘులయైలానూన లలిత సౌరభమిశ్ర
శీతల జలకుంభ జాత మమర
జీరక కైదర్యచారుగంధము లొల్కు
పలుచని యంబళ్ళ పంట్లు దనర
లవయుప్పు నీరుల్లిరసము నించిన చోళ్ల
గంజికాఁగుల గుంపు కడు రహింప

తే. గంధ బర్హిష్ఠ లామజ్జక ప్రశస్త
కాయమాన ముహుర్ముహురాయమాన
మంద పవమాన ఘనసారబృంద వేది
కాలయ విశాల పానీయశాల యొప్పె. 159

వ. మఱియు నచ్చలిపందిరి గవాక్షాది సమాకలిత వాయుజాత సంచారంబు గావున రఘురామ మనోరంజకంబును, ఛాంథజన సంతాప హరణంబు గావున సత్కృత సంగమంబును, గబంధప్రచురంబు గావున దండకా వనంబును సితాభ్రసంచయ కలితంబు గావున శరత్కాలంబును, నమృత సంపూర్ణకుంభంబుగావునసురేంద్రనివాసంబును, ఛాయాసమేతంబుగావునఁ దపన నిలయంబును, వివిధకుసుమ సుగంధబంధురంబు గావున నారామంబును బురుడించు నప్పుడు. 160

క. అచ్చలిపందిరి లోపల
వచ్చుచుఁ బోయ్యేటి పరసవారికి జలమం
దిచ్చుచును జారుభాస్వతి
యచ్చట హరిశర్మ యుండు నా సమయమునన్. 161

చ. ఉపమరి బుద్ధిశాలి వినయోత్తముఁ డప్రతిమప్రభాపళీ
తపనుఁ డవార్యధైర్యుఁడు నుదారచరిత్రుఁడు సర్వసత్కళా
నిపుణుఁడు రూపనిర్జిత వనేరుహసాయకుఁ డొక్కవిప్రుఁ డా
తపపరితప్తుఁడై జలముఁ ద్రావఁ బ్రపాస్థలిఁ జేరి వేఁడినన్. 162

తే. చారుభాస్వతి శీతల జలము లప్పుడు
గిండితోఁ దెచ్చి యిచ్చి వీక్షించి, వాని
చక్కఁదనమున కలరారి సరసకేఁగి
యలము సాహసమునఁ దమి నిలుపలేక. 163

క. ప్రక్క లెగఁబొడువ మన్మథుఁ
డక్కోమలి పతికి వెఱవ కానందముతో
నక్కునఁ జేర్చుక పాంథునిఁ
జొక్కుచునుండంగ మగఁడు చూచె లతాంగీ ! 164

తే. ఎట్లు బొంకంగవలె నిప్పు డిందువదన
నేర్పు గలిగినదానవు నృపతిమౌళి

కేళి కై తేను నీకిది కేవలంబు
దొడ్డగాదు విచారించి తోనె చెపుమ! 165

క. అనినఁ గలహంస పలుకులు
విని హేమావతి విచార విపులాబ్ధి మునిం
గినమది నాకిది తెలియదు
వినిపింపుము నీవె యనిన విధహరి యనియెన్. 166

చ. అటువలెఁ జారుభాస్వతి ధరామరుఁగౌఁగిటఁ జేర్చఁజూచి, తాఁ
జటులతరోగ్రభాష హరిశర్మ యదల్చినఁ దొట్రుపాటునం
బెటిలక "యీతనిజ వినుము పిన్నతనంబున దేశచారియై
పటుగతిఁ బోయె మాతులునిపట్టి సుమీ"! యని లేని దీనతన్. 167

తే. కాంతునకుఁదెల్పి మఱిమఱి కౌఁగిలించి
చెమట కణములు తనపైఁట చెఱఁగుచేతఁ
దుడిచి యాతని కేల్వట్టి తోడితెచ్చి
మేలమాడుచుఁ బానీయశాల కపుడు. 168

సీ. "గొనబుతో నెన్నాళ్లకో సెల్వుగా నేఁటి
కైన నిన్నేనయ నాకబ్బె" ననుచు
"నీకు–నామీఁదాన- నిజముగాఁ జెప్పుమా
నాయందుఁ బ్రేమకద్దా?" యటంచుఁ
"బదిదినాలుండక, పట్ణపోయెదనన్నఁ
బోనిచ్చునా? వెఱ్ఱిదైన" ననుచు
"నీప్రొద్దు సుదివసం బే నోముఫలమొ! నా
మనసులో నెంజిలి మానె" ననుచుఁ

తే. జేరిక లొనర్చి తేనియల్ చిలుకఁబలికి
మోహమూరించి తరిదీపు మోపుకొల్పి

యతనిమీఁదను బతికి నింపితము వొడమ
మున్నె యొనరించి వానితో మురియఁదొడఁగె. 169

క. ఈకరణిఁ జారుభాస్వతి
యాకాంక్షలు దీఱ నాఁ డహర్నిశ మతనిన్
డీకొల్పి రతులఁ, జివురుం
జేకత్తి వజీరు సడ్డసేయక యుండెన్. 170

క. అటువలెఁ గాలోచిత సం
ఘటితోక్తి స్ఫూర్తి నీకుఁ గల్గిన భూభృ
న్నిటలాక్షుఁ గదియఁ బోటిపోటి
నటనలఁ బోవమ్మ! కుందనపు జిగిబొమ్మా! 171

చ. అన విని మందహాసము ముఖాబ్జమునన్ జిగురొత్తఁ గర్ణవే
ష్టన మణికాంతి చెక్కుల హుటాహుటి నాట్యము సల్ప, "నౌర"యం
చును దలయూఁచి వేఁకువగుచోఁ, జెలి కేళిగృహాంతరంబునం
దెనసి నృపార్పితేచ్ఛఁ బవలెల్లను ద్రోయుచునుండె నంతటన్. 172

చ. సమయ మహేంద్రజాలకుఁడు సారసమిత్రుఁ డనేటి పద్మరా
గము వెస మాయఁజేసి కుతుకంబున "హా"యని నీలపంక్తులన్
భ్రమపడఁజూచి "ఝూ"యనుచుఁబల్కి సుపాణులఁ జేసి చూపెఁ జి
త్రమనఁగఁ బ్రొద్దుగ్రుంకెఁ దిమిరం బెసఁగెన్ దివినొప్పెఁ దారకల్. 173

క. ఆవేళను గృహకృత్యము
తా వేగమె దీర్చి పేర్చు తమకంబున రా
ద్దేవేంద్రునిఁ జేరఁగ హే
మావతి నెమ్మదిఁ దలంచి మహితోత్సుకతన్. 174

ఉ. దిద్దిన నాభినామము కదించిన మేల్మడి చాఱచీర మై
నిద్దపుఁబూఁత పుష్పములు నించి ముడించిన కొప్పు రత్నముల్

తద్దయుఁగల్గు సొమ్ములు గళమ్మునఁ జొక్కపుఁజుక్క యొప్పఁగా
ముద్దియవచ్చి హంసమణి ముందర నిల్చె, నృపాభిలాషయై. 175

క. నిలిచిన యా హేమావతిఁ
బొలిచిన కరుణామృతంపు భూరితరోక్తుల్
పొలయఁగ దృష్టిఁ గనుంగొని
తలఁచిన పని కపుడు హంసధరణీపుఁ డనియెన్. 176

ఏడవరాత్రి కథ.

కంసాలి కోమలి ధూర్తుఁడను శిష్యునిఁ గూడుట.

క. "మున్నొక్క పట్టణమ్మున
సొన్నారి మిటారి నేర్పు శూరత్వముఁ గై
కొన్నదియై నడచిన కథ
చెన్నుగ విని పొమ్మ, కడు విచిత్రము కొమ్మా!" 177

తే. అనినఁ జిఱునవ్వు నవ్వి యయ్యంబుజాక్షి
"యేమి చిత్రంబుఁ గల్పించి తింతలోన
శీఘ్రముగఁజెప్పి దయచేసి సెల వొసంగు
మరిగెదను రాజ!పొందున"కనిన నపుడు. 178

క. కాదంబవంశ వల్లభుఁ
"డాదృతిని బరాకులేక, యక్కరో! వినవే!
మోదముతో"నని చెప్పెను
మేదుర మాధుర్యసాధు మేధాఫణితిన్. 179

క. విను మనఁగాననఁగా నిల
ఘనమణివర మనెడు పురము గలదొకటి వినూ
తనకేతన పట జాత ప
వనహత సురసురత ఘర్మవన వారంబై. 180

చ. కమటము కట్లసంచి యొరగల్లును గత్తెర సుత్తె చీర్ణముల్
ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకారు శా
ణము పటకారు మూస బలునాణె పరీక్షలమచ్చు లాదిగా
నమరఁగ భద్రకారక సమాహ్వయుఁ డొండొకఁ డుండు నప్పురిన్. 181

చ. కరఁగను బోఁతఁబోయఁగను గ్రాఁచి కదించను గమ్మిఁ దీయఁగా
నొరయఁగ వన్నియల్ మిగులనుండఁగఁ జూపఁగఁ బూదెగట్ట రే
కులుఁగఁగఁ దీయఁ జెక్కఁగను నచ్చున వ్రేయఁగ సుద్దగించఁగా
సొరిది విచిత్ర చిత్రములు సొమ్ములు సేయ నతండు నేరిచెన్. 182

క. కంతు వసంత జయంతుల
సంతసమున గెలువఁజాలు సౌందర్యమునన్
సంతత సంపద్గరిమఁ గృ
తాంత జిదాప్తు ని జయించు నతఁడు శుభాంగీ ! 183

వ. మఱియు నా భద్రకారకు దుకాణంబు నాడీప్రచురంబు గావున శరీరం
బును, శుక్రాంగార ప్రశస్తంబు గావున నక్షత్రమండలంబును, గుంజ
తులాది సహితంబు గావున రాశికూటంబును, గాంగేయ శిక్ష గలిగినది
గావున శిఖండి ఖండనంబును, మధూచ్ఛిష్ట సంయోగంబు గావున యవన
నివాసంబును, వప్రోన్నతంబు గావున మహాపురంబును, మూషికా
వృతంబు గావున శూన్యాలయంబును, దీక్ష్ణ సాధన యుక్తంబు గావున
యుద్ధరంగంబును, శ్రావణయోగంబు గావున వర్షాకాలంబు ననుకరించు. 184

తే. ఆతని వధూటి శుకఘోటి నలరుమేటి
యొడయఁ దేలేటి సీమాటి యొఱపు గోటి
కొన నెగయ మీటి యుదియేటి కులు కనేటి
పోటి కెదిరేటి శుభవాటి సీటు మెఱయు. 185

తే. దాని కచ కుచ గళలక్ష్మిఁ బూనఁ దలఁచి
నీల శైలాబ్జములు మోల నిలిచి నపుడె

కసవు కట్టెలు నీళ్లను గడ(గి మోయ(
జేసె నేమనవచ్చు నచ్చెలువ చెలువు. 186

క. కుందనపు రవలు గుప్పెడు
తుందిలపుం జన్ను(గవయు(దొల (?) తేనెలకున్
విందు లొనరించు పలుకులు(
జందురునిం బోలు మోము సకియకె యమరున్. 187

క. కువలయ మా కను(గవ జిగి
కువలయ మా వలు(ద పిఱు(దు కుచకాఠిన్యం
బవలయ మా మోహన తా
ర వలయ మా నఖము లన(గ రమణి రహించున్. 188

మ. కచశోభా గరిమంబు నెన్నదుము సైకంబున్ మధుప్రాయమౌ
వచన వ్యూహము లోచనాబ్జముల ధావళ్యంబు శృంగార వ
త్కుచకుంభమ్ముల పొంకమున్ ముఖకళాంకూర ప్రభావంబు న
య్యచలశ్రోణికిఁ గాక, యే సకియలం దైనం బ్రవర్తిల్లునే ! 189

సీ. కుప్పె రాగిడిబిళ్ల కుంకుమరేఖ పా
పటబొట్టు కమ్మలు బావిలీలు
లలి సూర్య చంద్రవంకలు సూసకము కెంపు
రవల పల్లెరు(బూవు రావిరేక
బుగడలు నాను(గ్రోవులు దీ(గ మెడనూలు
కుతికంటు సరిపెణ గుండ్లపేరు
సరిగె ముక్కర బన్నసరము ను త్తండాలు
కంకణంబులు కట్లు కడియములును

తే. సందిదండలు నొడ్డాణ మందమైన
ముద్రికలు హంసకంబులు మ్రోయుగజ్జె
లలరు బొబ్బిలికాయలు గిలుకు మట్టె
లాది యగు సొమ్ము(దాల్చి య య్యబల మెఱయు. 190

క. దాని నెగాదిగఁ జూడని
మానవునిన్ దాని పొందు మదిలో నెపుడుం
బూని తలంపని పురుషునిఁ
గానము త్రిభువనములందుఁ గలవారలలోన్. 191

క. ఆ శుభవాటి మనోహర
పేశల తర మృదుల వాక్య పృథు మాధురికై
యాశపడి మార భూతా
వేశమునఁ జరించు వీటి విటయూథమ్ముల్. 192

శా. నీవీబంధముఁ జక్కదిద్దు నెఱివేణిన్ లెస్సఁ గై సేయుఁ గె
మ్మోవిన్ జిల్కు దరస్మితంబు. జిగిచూపు ల్వాలుగాఁ జూచుచుం
గ్రేవల్ గన్పడఁ జేయు, నెచ్చెలియతోఁ గేల్కేల దట్టించి, వా
చా వై చిత్రిని ముచ్చటాడు సకి, తన్ జారుల్ విలోకింపఁగన్. 193

తే. ఇటుల మదమెత్తి తమిచేత నేపురేఁగి
తిరుగు నవ్వీటఁ గల్గిన ధీర విటుల
పొందునకు నాసపడి పోవ సందులేక
కుందుచుండును విరహార్తిఁ జెంది యెపుడు. 194

వ. అంత. 195

మ. చిగురుంగత్తి వజీరు మాఱుపఱుపన్ జెన్నొందు నొయ్యారపున్
సొగసుంబ్రాయము గల్గువాఁ డొకఁడు మేల్పొన్నారి ధూర్తాఖ్యచేఁ
దగఁ బెంపొందినవాఁడు శిల్పమనశాస్త్ర ప్రక్రియ న్నేర్వఁగాఁ
దెగువ న్నిల్చెను భద్రకారునకు నంతేవాసియై వేడుకన్. 196

క. వాని కుశలత్వ సంపద
వాని మనోహారి రూప వర వైభవమున్
వాని ఘన బుద్ధిఁ జూచి య
హీనకరుణ నింటనిల్పి హిత మలరారన్. 197

తే. కీర్తికై భద్రకారుఁ డా ధూర్తునకుఁ ద
నింటనే యన్న వస్త్రాదు లిడుచుఁ గల్గు
పనులు నేర్పుచు నుండంగ భక్తి మీఱ
నలఘు శుశ్రూష సేయుచు నాతఁ డుండె. 198

క. కందువ మాటల బెళుకుల
మందస్మిత రుచిర వచన మాధురి చేతన్
దుందుడుకుఁ జెంద ధూర్తుని
డెందముఁ గరఁగించి చెలి ఘటించెను రతికిన్. 199

తే. ఎడతెగని మోహ మూరించి యేపురేఁపి,
వేశ్మమున నొంటిపాటైన వేళలందు
మదన కదనంబునకుఁ జాల మరులు కొనఁగఁ
జేసె శుభవాటి ధూర్తుని చిత్తమలర. 200

చ. అలయక భద్రకారుఁడు గృహంబున నుండిన యప్పుడెల్ల వే
డ్కలఁ బను లభ్యసించుచుఁ దదంబడకాతఁడు లేని వేళలం
దెలఁగుచు వాని భార్యకడఁ జేరి మనోభవ కేళికాక్రియల్
తొలఁగక యభ్యసించు శశితుల్యుఁడు ధూర్తసమాఖ్యుఁడున్నతిన్. 201

తే. స్నాన పానాన్న వస్త్రాది సంగ్రహంబు
భద్ర కారుఁడు సెలవిచ్చెఁ బనికిమెచ్చి
వాని చెలువంబునకు మెచ్చి వలచినపుడు
చాల శుభవాటి సెలవిచ్చె సంగమంబు. 202

క. ఈ తీరు సకల భోగము
లాతతగతి నడచుచుండ నా ధూర్తాఖ్యుం
డా తలిరుఁగత్తి గల దొర
చేతి కటారికిని సడ్డ సేయక యుండెన్. 203

వ. అయ్యవసరంబున. 304

ఉ. ఆదరమొప్ప నొక్క దివసాంతము నందు దుకాణమున్ బహి
ర్వేదిని భద్రకారుఁ డమరించుక ధూర్తునిఁ జూచి మిద్దెలో
బోదియ మీదఁనున్న తుల పొందుగ వే కొని రమ్మటంచు స
మ్మోదముతోడ నంపఁగ సముద్రగభీరుఁడు పోయి చూడఁగన్. 205

తే. వాని యొయ్యార మొక వింత యైనసపుడు
చూచి వలరాజు రాజ్యంబు చూఱఁ గొనఁగఁ
దలఁచి శుభవాటి ధూర్తుతోఁ దారసిల్లి
తలుపు గదియించి రతికేళి సలుపుచుండె. 206

కం. చెన్నారి చుంబనంబులఁ
జిన్నారి వగల్ వినోద చేష్టలఁ జెన్నెల్
గన్నారఁ జూపి యపుడా
సొన్నారి మిటారి ధూర్తు సురతులఁ గరఁచెన్. 207

క. ఈ లీల మదన కదనా
లోలత్వముఁ బూని యింటిలోపల ధూర్తుం
డాలస్యం బొనరించినఁ
దాలిమి చెడి భద్రకార ధన్యుఁడు చింతన్. 208

చ. తడసె నదేమొ ధూర్తుఁ డల దర్పకుఁ బోలినవాఁడు భార్యయుం
గడు రతిఁబోలు రూపుసిరి గల్గిన జవ్వని యేమి ద్రోహమున్
గడిమి నొనర్చిరో యనుచుఁ గాలటు నిల్వక వచ్చి గట్టిగా
గడెనిడు తల్పుఁ జూచి ఘన గర్జిత భాషలఁ బిల్చె శిష్యునిన్. 209

తే. అప్పు డాజాయ యేచాయ నధిపు మదికి
హితముగా బొంకవలయునో యెఱుఁగు మనుచు
హంస మడిగిన దరహాస మలర మోము
వంచి హేమవతీ సాధ్వి యంచ కనియె. 210

క. ఒకరొకరి బుద్ధి యెట్లో
యకటా ! తెలియంగ బ్రహ్మకైనను వశమా ?
కికురించక యిది నీవే
యకుటిల గతి నుడువు మనిన హంసం బనియెన్. 211

మ. విను హేమావతి ! భద్రకారుఁ డటకున్ వేగంబుగా వచ్చి శి
ష్యునిఁ బిల్వన్ భయమంది వాఁడు జనితాస్తోక వ్యథన్ గుంద నా
తని భీతిల్లకు మంచుఁ జెప్పి తుల సూత్రంబుల్ వడిన్ ద్రెంచి వై
చి నిరాఘాటత నేఁగి వాకిలి సడల్చెన్ నా యకున్ దూఱుచున్. 212

వ. అట్లు వాకిలిఁదీసి భర్తతో మఱియు నిట్లనియె. 213

చ. "తులఁ గొని తేను మంచి గుణధుర్యునిఁబంపితి రౌను మీరలం
బిలిచినఁ జూడవత్తుఁగద ! భీతిని దారములన్ని త్రెంచి యీ
తలుపు గదించి సూత్రములు త్రాసునఁ గూర్చుచునున్న వాఁ డిసీ !
పలువ మఱెంత నేర్చ" రని భర్తకుఁజూపి దురుక్తు లాడినన్. 214

తే. "ఎంత లేదింతె కద ! దీని కిట్టులనకు
తానె పోయెను గాక చేఁ దప్పి పోవ
నేమి సేయుదు ?" మని ధూర్తు నితర మనక
డెందమున సందియ మొకింత చెందకపుడు. 215

క. ఎప్పటివలె నుండె విభుం
డప్పగిదిన సూక్ష్మబుద్ధి నారయవలె నో
యొప్పుల కుప్పా ! నీ వని
చెప్పఁగ హంసంబు ముదముఁ జెలువము దోఁపన్. 216

క. ఆవేళ శిరఃకంపము
గావించి యయారె ! యని చొకాటంబగు కే
శీవాసముఁ జేరెను హే
మావతి, నపమోహమగ్న మానస యగుచున్. 217

మ. కనదృష్టాలయమౌ మహాబిలమునన్ గన్పట్టు భాస్వచ్ఛమం
త నవానర్ఘమణిం దటిన్నృథిప సత్రాజిత్తునిం జేర్చెనో
మును దాఁగైకొని కాల కృష్ణుఁడన నంభోజాప్తుఁ దప్పశ్చిమాం
బునిధిం జేరెఁ దదబ్జనాభరుచినాఁ బొల్పొందెఁ గ్రొంజీఁకటుల్. 218

వ. అయ్యవసరంబున. 219

సీ. విటమనోధృతి శిలావిచ్ఛేద టాటంక
టాటంక మణికాంతి తతులు వెలుఁగఁ
బల్లవ మానస పటుధైర్య హారక
హార కళాస్తోమ మౌఘళింపఁ
గమన హృద్దార్ఢ్యాబ్జ గణ శీతకంకణ
కంకణాంగదములు ఘల్లు రనఁగ
జారాత్మ దృఢతా సమీరాహి సంతాన
సంతాన కుసుమ వాసనలు వొలయ

తే. యువజన స్వాంత కాఠిన్య దవసమీర
బంధు ఘనసార ఘనసార గంధసార
సౌరభోదార కుంకుమ స్థాసకంబు
దనర రాయంచ కడకు న త్తరుణి వచ్చె. 220

ఉ. వచ్చినఁగాంచి హంసకులవల్లభుఁ డా తలిరాకుఁబోఁడి మై
లచ్చికి నిచ్చగించి యనులాపకలాప కళారసజ్ఞతన్
మెచ్చి, "నృపాలుపాలికిని మేకొని పోయెదవేమొ పొమ్మ! నా
ముచ్చట లాలకించి కడు ముద్దులు గుల్కెడు ముద్దియా!" యనన్. 221

క. అని పల్కు నంచ వాచా
తనుమాధుర్యమునఁ జొక్కి తత్కథ యేమీ
వినియెద నన హేమావతి
కనురాగంబొప్ప రాజహంసం బనియెన్. 222

ఎనిమిదవ రాత్రి కథ.

కోమటి దంపతులు సంకేతస్థలమునఁ బొరపాటునఁ గూడుట.

మ. కల దుద్యద్ధ్వనఙ శాటికా పటల జాగ్రద్వాత సంఘాత సం
చలనాభ్రస్థలి నిల్వ నల్కి తదవస్థం బాపఁ దద్భూమిరా
ట్కులమౌళిన్ శరణంబు వేఁడుటకుఁ దోడ్తో వచ్చెనో యంబుదం
బు లనన్ మత్తకరుల్ సెలంగ నొక ప్రోల్ పున్నాగపుంజంబనన్. 223

సీ. గోళ్లు రిక్కల జోళ్లు వ్రేళ్లు మావి చిగుళ్లు
చెల్లు పొక్కిళ్లలసిల్లు సుళ్లు
తూండ్లు బాహలు గిండ్లు చెండ్లుబో! పాలిండ్లు
కండ్లు మీల్ సింగాణివిండ్లు బొమలు
చూపు మారునితూపుఁజోపు మోముల యేపు
బాపురే! శశిరూపు మాపనోపుఁ
గప్పు పెన్నెఱికొప్పు లొప్పు చీఁకటి చొప్పుఁ
గప్పు నవ్వులు విప్పు కప్పురములు

తే. పొంగు బంగారు రంగు లనం గడంగు
నంగలతల నెసంగు మెఱుంగు గుంపు
లనుచు నిజరూప వైభవం బఖిలజగము
లభినుతింపఁగ వెలయుదు రచటి సతులు. 224

వ. వెండియు నప్పురంబు సర్వమంగళాభ్యుదయనివాసంబై హిమమహీధరంబు పోలికిని సుధర్మాస్పదరూపరమ్యంబై మేరుశిఖరిభాతిని బురుషోత్తమ శోభితంబై శ్వేతద్వీపంబు కరణిని బుణ్యజనానంద సమృద్ధిదంబై యలకాపురంబులీలను విబుధ మనోరంజకంబై యమరావతీ పట్టణంబు చాడ్పునను రాజహంసాభిశోభితంబై పద్మాకరంబు వైఖరిని జతురాస్య వాణీ ప్రచురంబై సత్యలోకంబు వీఁకను నొప్పు. 225

కోమటిల్లు—అంగడి దినుసులు

సీ. గొడియబీగము లావుగొలుసు లోపలియడ్డ
ద్రాను బో ర్తలుపులు మగులుగోడ
కాయధాన్యంబుల కణఁజముల్ బియ్యంపు
గరిసెలు దినుసులు గల కొటార్లు
మిద్దె చిల్లరల నమ్మెడు దుకాణము బచ్చు
మళిగె బొక్కసపిల్లు మచ్చులుఁ దుల
కషణముల్ నాణెముల్గల కట్లసంచి గో
తము లెక్కకడితెంబు దడము భరణి

తే. తక్కటి సమస్త వస్తువుల్ దనరు నటుక
బావి నుగ్గుల కుచ్చెల పాఁడిపసుల
గాఁడి జాలాది దివెగూఁడు గాబుతొట్టి
యొప్పు ధనచిత్తుఁ దను బేరి యుండు నచట. 226

సీ. జాజికాయలు రాస్న జాపత్రియు హరిద్ర
నాగర గంధక నాభి రసము
లతిమధురంబు తుత్థాభ్రకశైలా శిలా
జిత్తులు మురుదారుసింగు హింగు
వన్నభేదియు వస యక్కలకర పంచ
లవణ చవ్యములు బోళము మణిశిల
పిప్పళ్లు కోష్టువు పిప్పలీమూలముల్
హరిదళ నాగకేసరము లింగి

తే. లీకము సదాపవేళ్లు ధాన్యాకములును
గటుకరోహిణి పటిక జంగాలపచ్చ
కర్పూరియుఁ గారవియు రేణుక మతివసయుఁ
దాళకము మాంసి నఖము నేపాళములును. 227

తే. క్షారపాషాణములు నభ్రకంబులైదు
గ్రంథి తగరంబును యవానికా ద్వయంబు
కచ్చురములు మరాటి మొగ్గలు కుళుత్థ
కుసుమములు కుందురుష్కము లెసఁగఁ గలవు. 228

సీ. గంటు బారంగియుఁ గంకుష్ఠమును మెంతి
మంజిష్ఠ జిలకఱ్ఱ మ్రానిపసపు
విషకంటకాలామ్ల వేతసంబును నీరు
చించలంబును బులిచించలంబు
జీరకంబును నల్లజిలకఱ్ఱ పుష్కర
మూలంబు కాంపిల్యమును సముద్ర
ఫేనంబు ధాతకీసూనంబు సాసువు
లుప్పళులును గజపిప్పలియును

తే. గాకమాచియు స్థౌణేయకంబు చిత్ర
మూల గోరోచనములుఁ గాపోతతార్క్ష్య
శైలసౌవీర రసముఖాంజనములు వెలి
గారమును గల్గియుండు నబ్బేరి యింట. 229

వ. మఱియును. 230

సీ. వింతగాఁ బుంజీభవించి నానాధాన్య
ముల రాసులుండెడి నిలయములును
సకల రత్నాకర స్థలములై యేకీభ
వించి విస్మయమిచ్చు వేశ్మతతులు
నఖిలదేశంబుల నమరు నాణెములఁ బుం
ఖీభవించిన చిత్ర గేహములును
జీని చీనాంబరానూన బృందంబుల
మందీభవించిన మందిరములు

తే. సర్వ రసవర్గములు టంకసాల వ్రేయు
చావడి హమాదినుసు మేలు సరకుఁ గలిగి
నాల్గు దిక్కుల పేఁటల నగరజనుల
కలర నమ్ముచు ధనచిత్తుఁ డచట వెలయు. 231

క. వానికి వసుమతి యనఁగా
మానిని విలసిల్లు నొకతె మదనునిచే నా
నా నవ సుమ పూజితమగు
చీనీజముదాళి యనఁగఁ జెలువు దలిర్పన్. 232

ఉ. ఆబిడ మోముగోముజిగి యాబిడ ముద్దుల కావిమోవిరం
గా బిడ కప్పుఁగొప్పుసొగ సాబిడ సూరెల కోపుచూపుజ
గ్గాబిడగబ్బిగుబ్బసిరు లాబిడ లేదనసైన కౌనుసొం
పాబిడ యారుతీరు చెలియా! వచియింపఁదరంబె యేరికిన్. 233

క. అలరుం బ్రాయపుఁజిన్నెల
కలిమిన్ రంజిల్లి, మెఱుఁగు కరుగునఁ బోయన్
విలసిల్లు నటన పుత్రిక
పొలుపున నవ్వీటిలోనఁ బొలఁతుక మెఱయున్. 234

చ. పొలఁతుక వేణి కృష్ణతను బూనినయంతనె మోము సూడుచేఁ
దలఁకి విధుస్థితిం దనరెఁ, దాళక చన్నులు నచ్యుతాకృతిం
బొలిచె, సహింపలేక నడుమున్ హరిరూపు వహించె, నిట్టి వా
ర్తలకు మధుద్విషత్వమును దాల్చెను జక్కెరలొల్కుమోవియున్. 235

సీ. కులగోత్రములవారి నిలిపి కట్టెలు నీళ్ళు
మోయించుచుండెడి ములుచఁదనము
తనుఁగన్నవారలఁ దన్ని త్రొక్కకనిల్చి
చెలఁగి పంకావాప్తిచేర్పు సూడు

వినుతకళాఢ్యుఁడౌ ద్విజరాజు ననిశంబు
దోషాకరునిఁజేయు దూషణంబు
ఘనరసస్థితిఁజెంది తనరు మానససీమ
బహుభంగములఁ గూర్చి పడెడు నగడు

తే. బ్రహ్మ వారించికొనియె నప్పద్మనేత్ర
కలరు కుచశైలములును హస్తాంబుజములు
నవ్యముఖ చంద్రబింబంబు నాభిసరసి
మెఱయఁ గౌశల్యశక్తి నిర్మించి మించి. 236

క. అంబుజముల బింకంబులఁ
గంబులను నయనయుగళము గళముఁ గుచంబుల్
చెంబులఁ గ్రొంబగడంబుల
డంబుల మోవి నగుననఁ బడంతి యెసంగున్. 237

క. డాలా మెఱుఁగులు గ్రొంబగ
డాలా నెత్తావిమోవిడంబులు కోదం
డాలా కనుబొమ లతనుని
డాలా వాల్చూపులన మిటారి రహించున్. 238

ఉ. గుబ్బలనీటు మోముపస కుంతలబృందమునిగ్గుఁ గౌనులో
జబ్బుఁదనంబు కన్నుఁగవచందము చెక్కులతేట మోవి నున్
గబ్బిచకచ్చకల్, రచనకాంతి కటిస్థలియుబ్బు కంధరం
బబ్బుర మారుతీరు దరహాసవిలాసము వింతచూడఁగన్. 239

తే. దాని సొగసాత్మలో మెచ్చి తలఁ గదల్చి
కేరి మీసంబుపై ముద్దుఁగేలు వైచి
యదరి నిట్టూర్పువుచ్చి,యయారె ! యనని
మానవుఁడు లేడు ధారుణిలోనఁ జాన ! 240

క. అటువంటి రూపరేఖా
పటిమన్ దనరారియుండు భామిని రతులన్
ఘటియింపక పరతరుణీ
విటుఁడై ధనచిత్తుఁడెపుడు వెలయుం జెలియా ! 241

తే. అటువలె నిజాధినాయకుఁ డన్యమృగదృ
గనుభవాస క్తచిత్తుఁడై యహరహంబుఁ
దిరుగఁ దనమీఁదఁ బసలేని తెఱఁగుఁజూచి
వసుమతియుఁ గాంచె జారాంకవాహనంబు. 242

క. పతినడచునట్ల నడచెడు
సతియ పతివ్రతయటంద్రు సజ్జను లనుచున్
బతి పరదారలఁ గూడఁగ
సతి జారులఁ గూడఁదొడఁగె సతతము వేడ్కన్. 243

తే. ఇటుల నా వైశ్యదంపతు లేపురేఁగి
మనసు లెచ్చోటఁగల్గిన మరులుకొల్పి
నెఱి మరునితూపు తమచూపు నిర్గమంబు
వెట్టి మరుచివ్వకేఁగుదు రెట్టులైన. 244

క. ఈతీరు కొంతకాలము
నాతియుఁ దానును బరేచ్ఛ నడచుచు నొకనాఁ
డాతత మదనశరాహత
చేతఃకంజాతుఁడై నిశీథిని వేడ్కన్. 245

క. అత్తింటి కోడలికిఁగా
హత్తుక నతఁడుండె, నొక యువాగ్రణికొఱకై
య త్తన్వి యటకె పోయినఁ
జిత్తజుఁ డెసకొల్పె వారి చిత్తములలరన్. 246

తే. తాను గోరిన కన్య యీ తరుణి యనుచుఁ
జేరె నాసక్తిచే ధనచిత్తుఁ డపుడు ;
ఆ యువాగ్రేసరుం డీతఁడౌనటంచుఁ
గదిసె వసుమతి యత్యంతకాంక్షతోడ. 247

వ. అయ్యవసరంబున, 248

మ. సహసాసంఘటిత స్తనగ్రహణ సంజాతాంగ రోమోద్గమం
బు, హఠాచ్చుంబిత పాటలాధర ముఖాంభోజాక్షిగండంబు, మ
స్సహ నీవీచ్యుతి కంచుకాహృతి నఖాంచద్దంతగాఢక్షతా
వహనం బిర్వుర కయ్యె సంగమము దిగ్వారార్పితేక్షాళియై. 249

క. కలయికల యారజంబులఁ
గులసతిఁగా నతఁడెఱింగెఁ గోమలి మగఁడీ
యలఘుఁడని తెలిసె నపుడెటు
వలె నచ్చెలి బొంకవలయు ? వనితా ! చెపుమా ; 250

తే. అనిన హేమావతీభామ హంసదిక్కు
చూచి యది యెటు బొంకెనో చోద్యమహహ!
తెలియఁగాఁజాల నిది నీవె తేటపడఁగఁ
దెలుపుమని పల్క రాయంచ తెఱవ కనియె. 251

క. ఆవేళ నాయకుఁడు కో
పావేశ హృదంబుజాతుఁడై, "యీ నిశిలో
నీవిటకు నొంటి నేటికిఁ
గా వచ్చితి?" వనుచుఁ గినియఁ గామిని యనియెన్. 252

తే. మగఁడః నామీఁద నీకింత మమతలేసి
తెలుఁగుఁ గన్గొని కాళికాదేవి కేను
బడుగుఁదనమునఁ ౹ మ్రొక్కి, "నా పతిని రతికిఁ
గూర్పు నీసేవ సేయింతుఁ గోర్కి మీఱ. 253

క. అని వేఁడుకొనిన యప్పుడె
ఘనకరుణామృత కటాక్షగరిమను గాళీ
జనని ననుఁజూచి, "పో ః పతి
నెనసెద"వనునింతలోన నిటనెఱిఁగితి నిన్. 254

ఉ. వింతలు కాళికాజనని విశ్రుతసత్యము"లంచుఁ బల్కఁగా
నంతకుమున్నె యచ్చెలియకై చనుదెంచిన జారుఁ డొక్క కుం
జాంతరసీమనుండి, "యిది యౌనిజ"మంచు వచింప వర్తకుం
డెంతయు విస్మయాకులిత హృత్పుటుఁడై నిజభార్యనున్నతిన్. 255

తే. స్తుతులఁ గరఁగించి సాష్టాంగనతులొనర్చి
క్రుచ్చి కౌఁగిటఁజేర్చి నీకోర్కులలరఁ
జేసెద నటంచు బాసలుచేసి సతిని
దొడరి ధనచిత్తుఁ డింటికిఁ దోడితెచ్చె. 256

క. అదిమొదలుగఁ బరభామలఁ
గదియక ధనచిత్తుఁడెప్పుడుఁ గాంతామణికిన్
ముదమలర వశ్యుఁడై తగఁ
బొదివెను,నీకట్టినేర్పు పొసఁగినఁ బొమ్మా ః 257

క. అన విని నాసికఁదర్జని
యునిచి కడుశిరంబుఁద్రిప్పి "యోహోఃచిత్రం"
బని తెల్లవాఱుచుండుటఁ
గని హేమావతి వియోగకలనన్ జనియెన్. 253

వ. అని ప్రత్యుత్పన్నమతి చెప్పిన విని, సంతోషించి, నలుం డా తరువాతి వృత్తాంతంబుఁ జెప్పుమని ప్రార్థించిన. 259

మ. స్మరవాత్సల్యవిశేషరక్షిత వనీమాతంగ! మాతంగస
హర యోషిన్నుతపాదపంకరుహ శోభాభంగ! భాభంగభా
స్వర సర్వామర మౌని చిత్తజలరుట్సారంగ! సారంగరా
ణ్ణిరవద్య స్తుతిజాత ముత్పులకవన్నీలాంగ! నీలాంగదా! 260

క. సవనాసన జగదవనా!
దవనామ విషాగ్నిహరణ దారుణభువనా!
భువనాధిప నుతసవనా!
సవనాభ్ర ద్యుతిజితార్కజాసరసవనా! 261

పృథ్వీవృత్తము.
కులాచల కులాచలావలయ కూటఘోణీట్ఫణీ
ట్తలాతల తలాతలాది జగదభ్రదిగ్గార్హ్య హృ
త్కళాధర కళాధర ప్రబలకార్ముకారోప కృ
త్కళాధర! యిలాధర ప్రతిమ ధైర్యచర్యాకరా! 262

గద్యము.
ఇది శ్రీమత్కౌండిన్యసగోత్ర పవిత్రాయ్యలరాజాన్వయసుధావార్ధి పూర్ణ చంద్ర నిస్సహాయకవిత్వ నిర్మాణ చాతుర్యని స్తంద్ర శ్రీరామనామ పారాయణ నారాయణామాత్య ప్రణీతంబైన హంసవింశతి యను మహా ప్రబంధంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము.

—:o:—

హంస వింశతి

తృతీయాశ్వాసము

శ్రీజానకీక్షణోత్పల
రాజా ! రాజాధిరాజ ! రాజన్నిజసే
వాజాతహర్ష మునిజన
తాజలరుహచండధామ ! దశరథరామా ! 1

వ. అవధరింపుము. ప్రత్యుత్పన్నమతి నలరా జన్యునకిట్లనియె. అట్లు ప్రభాత సమయంబు గావచ్చినం గనుంగొని. 2

మ. చని పూఁజప్పర మొప్పుచుండెడు మణీసౌధంబులోఁ గెంపుటా
మొసముక్కుల్ గల పచ్చటాచిలుకకోళ్ళొప్పొందు బంగారపుం
బని రంగారెడు తూఁగుటుయ్యెలపయిన్ బాగొప్ప మేన్సేర్చి యా
వనజాతాక్షి దినాంతవేళ మనుజస్వామిస్పృహాధీనయై. 3

చ. మిడిగల వజ్రపున్ రవలమిన్కుల కమ్మలు జాతికెంపుటా
కడియములున్ సుపాణుల చొకాటపుహారములుఁ మృగీమదం
బడరెడు పట్టుచీర సొగసౌ నన(దాల్చి నృపాలుకేళికిన్
నడిచె వధూలలామ తమినాటిన చిత్తము తత్తరింపఁగన్ 4

క. ఆయెడ హంసకులాగ్రణి
యా యోషామణినిఁగాంచి యనుపమ వచన
శ్రీ యలరఁగ "నాక చిత్రో
పాయపుఁ గథ విను"మటంచుఁబలికి వచించెన్. 5

తొమ్మిదవరాత్రి కథ.

ముచ్చివాని భార్య తిరునాళ్ల గోవాళ్లఁ గూడుట.

ఉ. సాలము మిన్నునంటి ఘన సంపదఁ గాంచ నగర్త యార్యచేఁ
దాళ కనంత భోగములు తద్దయుఁ బద్దునఁ దాను జెంద నౌ
మేలనఁ గోట యున్నతియు మిక్కిలి ఖేయము లోఁతు గల్గి శో
భాలలితంబసంగ నొక పట్టణమొప్పు నితంబినీమణీ! 6

క. ఆ వీటిలోన రంగా
జీవ కులాంభోధి పూర్ణ శీతమయూఖుం
డై వెలసి చిత్రఘనుఁ డనఁ
గా వార్తకు నెక్కి యొకఁడు కాఁపుర ముండున్. 7

తే. హరిత హారిద్ర కృష్ణ రక్తావదాత
శబల పాటల ధూమల శ్యామ కపిశ
వర్ణములఁ గూర్చి చిప్పల వాసె లునిచి
చిత్తరువు వ్రాయు గుళ్లలోఁ జిత్రఘనుఁడు. 8

క. సుర విద్యాధర కిన్నర
గరుడోరగ సిద్ధ సాధ్య గంధర్వ హరి
ద్వర యక్షాసుర నలినజ
హరిహర మర్త్యర్షివరుల నతఁడు లిఖించున్.

మృగ పక్షుల పట్టి.

సీ. హరి కరి మృగ ఖడ్గ కిరి శరభు ద్వీపి
సైరిభ గోకర్ణ శరభ చమర

గంధర్వ రోహిష గవయ భల్లుక రామ
శశ జంబు కోష్టాశ్వ కోక
వామీ ఖరోరణ శ్వా సౌతు కపి బభ్రు
సరటర్క్ష లూతాఖు సర్ప మకర
శతపదీ బస్త మత్స్య ధులీ కుళీరాళి
గౌధేయ రక్తపా కమఠ నక్ర

తే. గో మహిష వృష భేక చిక్రోడఘులను
సింగిశ్రీకము చిఱుపులి చెదలు పురువు
కొక్కు వెంట్రువు నలికిరి కొర్నలాది
గాఁ గలుగు జంతువులఁ జిత్రఘనుఁడు దీర్చె. 10

తే. గరిమి డిబ్బంది చౌఱపందిగాఁడు మంద
గరడ బెగ్గోలు రేచు గర్గరము రాళ్ల
రాచి పెంకుల జెట్టి పున్నాచి పక్కి
పేచి చెకెక్కల చేరను పేళ్లఁ గలుగు. 11

వ. పులుగులను, మఱియు (పూరణము) 12

సీస మాలిక.

గరుఁడుండు సంపాతి గండభేరుండంబు
చీకురా యాచేలు జెముడుకాకి
వార్యము బైరి జావళము సాళ్వము దేగ
గూడబా తుల్లంగి కుంద టీల
పాల నారాయణపక్షి పాముల మ్రింగు
డంచ వేష్టము గ్రద్ద క్రౌంచ మాబ
లగు తోదె గొరకు తెల్లని పంత బలసట్టె
గూబ శంబరకాకి గుబిలిగాఁడు
నామాలకేతఁడు నల్లాస కప్పెర
కాకి యంజటిహారిగాఁడు మూఁగ

చిందర లకుముకి చిఱుత తీతువ కోడి
కారుకో డేకుల నారిగాఁడు
మునుఁగు కోడియు డాల ముట్టికోడియు బోద
పొన్నంగి కకశేటి బొల్లి కోడి
గొంగడి కక్కెర గొకెర్క గొరవంక
పూరేలు కనుపెంటి నీరుకాకి
వెలిచె లావుకపిట్ట చిలుక జీనువకౌఁజు
పెడిస కేర్జము డబ్బు బెలవ నెమిలి
జిట్టువ మునుగపూజిట్టువ గిజిగాఁడు
వల్లడ పొకిపిట్ట వంగపండు
బరతము కోకిల పసిరికె తంగేడు
గొరవంక జక్కవ చెఱువుకోడి
పట్టుజీనువు కొంగ పాపేరు పిచ్చుక
పోలిక పిక్కిలి మీలముచ్చు
చిలుక చకోరంబు జిబ్బిటాయ జటాయు
కొండ పిచ్చుక వాన కోకిలయును
మాను పొక్కటిగాఁడు మాలకాకి బెనాసి
పాపెర గొరవంక పండికైర
గబ్బిలంబును జాతకము కంకచిటి చెల్వ
పొనుపెంటి యేట్రింత భూతపోఁతు
గున్నంగి కనకాక్షి గుడిసె బయ్యకపుల్ల
సీతువు బెగ్గురు జిక్కు తురుక

ఆ.వె. పికిలి నేలనెమిలి పెనుగువ్వ బకదారి
పావురాయి సివఁడు పలువరింత
చదులుకోడి గువ్వ వదరుతోఁకల వేడి
యాదియైన పక్షు లతఁడు దీర్చు.

14

వ. అదియునుం గాక.

ఉ. వాని మనోహరాంగ విభవంబును వాని ముఖేందు కాంతియున్
వాని పటూక్తి విస్ఫురణ వాని విలోచన దైర్ఘ్య సంపదల్
వాని యురస్థ్సలోన్నతియు వాని భుజ ప్రతిభా విశేషముల్
మానిని ! యేమి చెప్ప, నసమానములౌను తదీయ వైఖరుల్. 15

క. అతని గృహమున విద్యా
చాతురి కలరారి నృపులొసంగ రహించున్
జాతిహయ వస్త్ర భూషణ
మాతంగ ద్రవ్యమణి సమాజము లెపుడున్. 16

క. పౌరుషముఁ దారతమ్యము
కారుణ్యము దానధర్మ గరిమయుఁ గల వి
ద్యా రసికత్వము వినయము
గారవముం గలిగి చిత్రఘనుఁ డట్లలరున్. 17

క. ఆ చిత్రఘనున కల వల
రాచవజీరుని జిరాగుజానకు నెనయై
సూచింపఁ దగిన సొగసుది
వాచాలి యనంగ నొక్క వనిత చెలంగున్. 18

ఉ. ఆ కమలాక్షి చంచలదృగంచల సీమల తళ్కుబెళ్కులా !
యా కలకంఠకంఠి యలరారు సుధారసమొల్కు కుల్కులా?
యా కనకాంగి యంగరుచి హాటకకోటులఁ జిల్కుకళ్కులా ?
హాః కుటిలాలకా! సరసిజాసనుఁ డైనను నేరఁడెంచఁగన్. 19

క. హారు లాపల్కులు, తుమ్మెద
గఱులా కచరుచులు, నడలు కరు లా కదళి

తురు లా తొడ లిందుని బి
త్తరులా గోళ్లించ బ్రౌఢతరులా సరసుల్. 20

సీ. మాటలా యమృతంపు దేటలా కపురాల
మూటలా యని జారకోటు లెన్న
గన్నులా తెలిదమ్మి చెన్నులా మగతేటి
యన్నులా యని పల్లవాళు లెన్న
జేతులా సుమలతా జాతులా కిసలయ
ఖ్యాతులా యని యుపకాంతు లెన్న
గుబ్బలా యపరంజి లిబ్బులా రుచిమించు
దిబ్బలా యని పాంథధీరు లెన్న

తే. గోరులా రిక్కసౌరులా కులుకు దళుకు
నవ్వులా జాజి పువ్వులా నాటు నీటు
చూపులా వాడి తూపులా సొలపు దెలుపు
ననుచు విటు లెన్నదగు నింతి, యతనుదంతి. 21

చ. వగ లిగురొత్త జిత్తరవు వ్రాయుము సారెకు దీనిజూచుచుం
దగ నని పద్మసంభవు డుదార దయామతి మీఱ మేలుబం
తిగ నొనరించి తత్ప్రతికి దేకువనిచ్చినమేటి జాళు వా
జిగిబిగి గ్రమ్ము బొమ్మ యన సింధురగామిని యొప్పు నున్నతిన్. 22

తే కురులు ఘన సంపదలజెంది కొమరుమిగుల
ముఖము రాజవిభూతిచే మురియదొడగె
గటి మహాచక్ర విభవముల్ గాంచె ననగ
జెలగు వాచాలి గమన నిర్జిత మరాళి. 23

ఉ. ముద్దులుగారు నెమ్మొగము మోహరసంబులు చిందు గుబ్బలున్
దిద్దినయట్టులుండి జిగిఁదేఱెడు చెక్కులు కావిమోవియున్
నిద్దపుజాళువా పసిఁడి నిగ్గులు జిల్కు నయారె! దేహమున్
దద్దయు నెన్నఁ గావశమె? దాని నవీనవిలాస సంపదల్. 24

తే. దాని వగలకు లోఁజిక్కి దర్ప ముడిగి
దర్పకాస్త్రాగ్ని కీల దందహ్యమాన
మానసుఁడుఁగాని నరుఁడు భూమండలమున
వెదకినను లేఁడు సుమ్ము! సాధ్వీలలామ! 25

చ. అది తమయూరి దేవళమునందు దయన్నెలకొన్న భక్త కా
మదుఁడగు రామచంద్ర పెరుమాళ్ల లరం దిరునాళ్లలోన నిం
పొదవఁగఁ దార్క్ష్యవాహుఁడయి యున్నతితోఁ దిరువీథు లేఁగఁగా
ముదమున సమ్మహోత్సవపు ముచ్చటఁజూడఁదలంచి రా నటన్. 26

తిరునాళ్ల వేడుకలు

తే. పరఁగఁ బదియాఱు గుజ్జుల ప్రభ యొనర్చి
గంట వేదియు బంగారుకలశ మెత్తి
కంచుగుబ్బల రావిరేకలును లోవ
పక్షములు దీర్చి గొప్ప చప్పరముగాఁగ. 27

మ. జగతీజ్యోతులు కాగడాలు బలు బంజాయీలు మోంబత్తులున్
బిగలొత్తుల్ దివిటీలుఁ దిర్వెళిఘలుం బంజుల్ మహాజ్యోతులున్
దగ సూర్యప్రభ లాయిలాయులును జంద్రజ్యోతులున్ మైనపున్
జిగటాల్ నిచ్చెనపంజు లారతులు నగ్నిజ్యోతులున్ వెల్గఁగన్. 28

వ. అప్పు డప్పద్మపత్రాయతాక్షుని తాదృశమహోత్సవం బేకశరీరంబున నిరీక్షించిన సంతుష్టిగాదని కాయవ్యూహ యోగసామర్థ్యంబున ననేక దేహంబులు దాల్చి భక్తిసంయుక్తి నిరుపక్కిం జేరి వీక్షించు సూర్యచంద్రబింబంబుల డంబునం బొలుచు పట్టుగొడుగులు ధవళాతపత్రంబులు రాణింప, గరుడధ్వజాది వివిధ కేతనజాత వాతాహతి నంతరిక్షంబున నుండ నళికిపడుచుండెడు నుడుగణంబుల వడువున నక్షత్ర బాణపరంపరలు చెలువుమీఱఁ, బాతాళభూతలంబులసంచరించుసంచున వియత్తలంబునఁ దారువిహరించం దలంచి విషవహ్నిజ్వాలికలు గురియుచు గగనంబున కెగయు కాకోదరానీకంబుల వేఁక రివ్వురివ్వున నెగిరిచను నాకసపుఁ జువ్వలు మింటనెరయ ననంతకోటి బ్రహ్మాండనాయకుండైన పుండరీకనాభుం డేతేరం గనుంగొని ప్రమోదంబున మహావేదండయానలు సేసలుచల్లిన నుల్లసిల్లు వెండిపసిండి క్రొవ్విరితండంబుల పాండిత్యంబునఁ బలుతెఱంగుల బిరుసుల వింజామరల ఫెళఫెళార భటినెఱయ రాలు సువర్ణవర్ణనీయంబులగు పూవుముత్తంబులు భూనభోఽంతరాళంబులం గప్పి యొప్పుచుండఁ, దదుత్సవ వీక్షణ కుతూహల సమాగత శుక్ర బృహస్పతి బుధాదుల పగిది బగుళొత్తులువెలుఁగ వెండియుఁ జక్రబాణంబులు నాకాశచక్రంబులుఁ బిట్టబాణంబులు శతముఖబాణంబులుఁదాటబాణంబులు దేలుబాణంబులు గురుజులు కుండబిరుసులు సంపంగి పూలబిరుసులు జక్రబిరుసులుఁ బంచవన్నెబిరుసులు గజబిరుసులు మొదలైన బాణవిద్యల పైఖరులు చిత్రవిచిత్రంబుగాఁ జూపుచు బాణకారులు ముందర నడువ డమరుపుర ఢిడ్డమరు సహచరభయద ఢక్కా హుడుక్కా రవచాను కలహ పటహతమ్మటావజనిస్సాణ ఝల్లరీమర్దళ మురజషణాతుత్తుంభిక జర్ఝరీ పాశక్రోశక్రోలు మోరీ భేరులును డోలు గౌరు గుమ్మెతమ్మెట వీరణ యురుమ యొంటికంటియురుము పంబ జిమిడిక తప్పెట గిడిబిడి తుడుము చక్కి చుయ్యంకియును దాళ మహోత్తాళంబులును జేగంట చిటితాళంబులుఁ జిటికెలు ముఖవీణ శంఖ కాంస్యశృంగ కాహళంబులును సన్నెగాశెన ఫీరు కరకొమ్ము నాగస్వరమును సుతి చెంగు చేసన్నాయి సింగినాదము పిల్లఁగ్రోవి మ్రోలుఁ బీకలును వీణె రుద్రవీణ స్వాయంభువీణ మనోహరవీణ నారదవీణ బాణవీణ సరస్వతీవీణ స్వరమండలంబు,

తంబుర రావణహస్తంబు రవాలుఁ గిన్నర తిపిరికిన్నర సిద్ధకిన్నర దండె మొదలయిన హృద్యానవద్య వాద్యవిశేషంబులు దిక్కుఁలుపిక్కఁటిల్ల నిర్ఘోషంబులు బోరుకొల్ప నడుగడుగునకు నీరాజనంబులు నేకారతి పంచారతి యళఘారతి కుంభారతి శేషారతి గరుడారతి పురుషమృగారతి మంగళారతి యేకదశారతులు కూర్మస్వస్తిక నభోమంటప రంగవల్లిక లింగస్వస్తిక సర్వతోభద్ర గిరిబంధ మయూర నాట్యనాగబంధ వింజామర వ్యజనచ్ఛత్ర సింహతలాట బృందావన కల్పవృక్ష పాలసముద్ర గంగాతరంగ శంఖచక్ర పద్మంబులను పేరు గల్గిన ముగ్గులు మాణిక్య మౌక్తిక ప్రవాళ మరకత పుష్యరాగ వజ్ర నీల గోమేధిక వైడూర్యంబులను నవరత్నంబులం దీర్చి పుణ్యభామిను లెత్తుచుండ దశాంగ గుగ్గులు సాంబ్రాణి సజ్జరస శ్రీవాస సరళ యావన వృక్షధూపంబులు ఘుమ్ముమ్మను వాసనలుఁ గ్రమ్ముకొనఁ బశ్చిమభాగంబునఁ బరమభాగవతోత్తములు శ్రీవైష్ణవులుఁ గులశేఖరులుఁ దైవ్రివర్ణికులు యతిరాజవింశతి పూర్వదినచర్య యుత్తర దినచర్య క్షమాషోడశము శఠగోప స్తవము శ్రీగుణరత్న కోశము ముకుందమాల యష్టశ్లోకి యాళవందారుస్తోత్రముఁ దిరువాయిమొడి తిరుమంత్రద్వయ చరమశ్లోకంబులు మొదలయిన ద్రావిళ పాఠ ప్రబంధములు ప్రపత్తిపూర్వకంబుగాఁ బ్రసంగింప స్థల పరస్థలంబుల నుండి చూడవచ్చిన బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యశూద్రులును, కోమటి కమ్మ వెలమ వేకరి పట్రి గొల్ల బలిజ కుమ్మర వలగండ బెస్త చిప్పె కమ్మరి వడ్రంగి కాశె కంచర యగసాల వడసాలె సాలె సాతాని కటిక భట్టు జెట్టి జాండ్ర తొగట గాండ్లవారును జిత్రకార వందిమాగధ వైతాళిక జైన ఘూర్జర గౌడమిశ్రులును భేరి భళియ ఛటికి సృగాలక చత్ర జాతులును, బోయ యెఱుకు చెంచు యేనాది జలగరి వానివన్నె గట్టు రంబళి యీడిగె మేదర వీరముష్టి మాష్టి యొడ్డె యుప్పరులును నసిధావక మైలారి తురుక పింజారి విప్రవినోదులును జాతికర్త దొమ్మరి డొమ్మిణీ బొమ్మలాటవారును నింద్రజాలిక మహేంద్రజాలిక హస్తలాఘవ సూత్ర నాటక క్షౌరక రజకులును బోగమువారును దెరనాటకపు జంగాలును జంగాలు బిద్దెమువాండ్రు తెల్లకోకబత్తులు సివసత్తులు బత్తులు పలునాటి వీరులు పరిహాసకులు సుద్దులకొమాళ్లు కొమ్మారి దాసళ్లు తవిరుదాసళ్లు

కోణంగులు సేవపరులు పరసలు పడిగెవారు పరంగు లింగిలీసులు పరా
సులు వశందులు సన్న్యాసు లేకదండ త్రిదండు లేకాంగులు వానప్రస్థులు
యోగు లవధూతలు పరమహంసలు బైరాగులు జటాధారుల దిగంబరులు
గోముఖులు నియమస్థు లూర్ధ్వబాహులును గోరదజోగులు కాటిపాపలు
సందపిచ్చులు పిచ్చుగుంట్లు చర్మకర్ములు చండాల మాతంగులు తల
క్రిందుజోగులు రామగోవిందులు మొదలగువారును బురోభాగంబున నేం
యూనిన చందంబున, వెల్లివిరిసిన చాడ్పున, నుసుళ్ల విధంబున, మిడుత
గమిలాగున, జేడిసెకదుపు భంగిని నాకుఁ జిలుకల మొత్తంబు వంతునఁ
తెరయొంగల పగిదిని, స్వాతిబకంబుల పీఁకను గంగాతరంగంబుల
కైవడి, జలబుద్బుదంబుల వైఖరి వర్షధారల పోల్కిని రామరావణ బాణ
పరంపరల రీతినిఁ బుంఖానుపుంఖంబులుఁ దండోపతండంబులు లక్షోప
లక్షలు శాఖోపశాఖలుఁ గోటానుకోట్లు సంఖ్యాతిసంఖ్యలుగా నడుచు
సమయంబున. 29

తెలిఁగంటు మాళ్లిడుదు ని
స్తలు మంచి కొమాళ్లు గలుగ దయచేసిన నో
పెరుమాళ్ళని యా వాచా
రుమాళ్ల నొసంగి మ్రొక్కి యేఁగుచునుండన్. 30

ఆయెడ వరదత్తుండను
కాయజరేఖా సమాన కలితాకారుం
డా యింతి యున్న చక్కటిఁ
బాయక నిలుచుండి దానిపై మోహమునన్. 31

కందువమాటలాడి వగకారితనంబులు సూపి సన్నలిం
పొందఁగ సల్పి చేరికల నుల్లము రంజిలఁజేసి తమ్ములం
బందఁగనిచ్చి మెచ్చి భుజమందుఁ గరంబిడి నవ్వుచేష్టఁ గే
ళిం దమిరేఁచి గుబ్బలు భళీమని నల్చి రతైకచిత్తుఁడై. 32

క. ఆ వాచాలిని సంకే
తావాసమ్మునకు రమ్మటని ప్రార్థింపం
గా వలచి మనసు మెత్తని
దై వాని మనోఽభిలాష లమరఁగ దీర్చెన్. 33

క. అదిమొదలు సుదతి మదమును
బొదలఁగఁ దుదిలేని మోహముల కాస్పదమౌ
మదిని ముదంబులు గుదిఁగొన
మదన ప్రదర ప్రభిన్న మర్మస్థలయై. 34

చ. చవిఁగొని జారవీరవర సంగమ సంగ్రహణ క్రియా మహో
త్సవ పరిబద్ధ శుద్ధఘన తద్ధిత బుద్ధిని సంచరింప న
య్యువిదకు నొక్క పుత్త్రుఁడు సముద్భవ మొందె మఱంతనైనఁ బ
ల్లవసురతం బసహ్యతఁ దలంపక యెప్పటియట్ల సల్పఁగన్. 35

ఉ. "సొంపులునింపు చిత్తరువుఁ జూడఁగవచ్చితి" మంచు వేడ్క మో
హంపువయస్సు డిచ్చటకునై పఱతేతె" నటంచు, ''మీదె? యీ
సంపదలుల్లసిల్లు ఘనసద్మ'' మటంచును దానికోసమై
గుంపులుగూడి వీటి విటకోటులు వత్తురు బోఁటియింటికిన్. 36

క. ఈలాగు జారకోటికి
మేలౌ నభిమతముఁ దీర్చి మెలఁగుచు నుండే
కాలమున నొక్క నాఁ డొక
జాలుండను విటునిఁ బిల్చి సంధ్యావేళన్. 37

తే. పురము వెల్వడి కాళికా పుణ్యభవన
సీమ సంకేత; మటకీవు చేరు మనుచుఁ
జెప్పి వాచాలి పతిలేని చొప్పుఁ జూచి
పుత్త్రు నిద్దురఁబుచ్చి తాఁబోయె నటకు. 38

తే. పోయి యా కాళికోవెల పొంత నిలిచి
కటికి మబ్బున నలుదెస గ్గలయఁ జూచి
జాలుఁ డాచాయ లేకున్న సంశయించి
మనసుఁ దెలియఁగ డాఁగెనో యని తలంచి. 39

ఉ. చీమ చిటుక్కుమన్న వినుఁ జిమ్మట బుట్టిన నేఁగు నంతలో
నే ముదమంది చూచు సరణిన్ బశు పక్షి మృగాది జంతువుల్
వేమఱుఁబోవు చప్పుడులు విస్మయ మందఁగ నాలకించు "నా
హా ! మఱిరాక తక్కెనె" యటంచుఁ దలంచు వియోగవేదనన్. 40

క. "ఏరా తాళఁగ లేరా !
రారా ! నన్నేచ నేల ? రారా ! రాపుల్
మేరా ? మోహనరూప శ
రీరా ! యటుడాఁగి పల్కరింప వదేరా ?" 41

మ. అని వాచాలి ప్రియంపుఁ బల్లవుని డాయం బిల్వఁగా మ్రోయు వా
గ్ధ్వనులాలించి నిజాంగనా గళరవ వ్రాతం బిదౌ నిశ్చయం
బనుచుం దద్విభుఁ డప్పుడొక్కపనికై యాదారిగాఁ బోవుచుఙ్
గని "యిట్లేటికిఁ జీరెదీ" వనుచుఁ బల్కన్ గొంత తానంతటన్. 42

క. ఎటువలె బొంకఁగ వలెనో
కుటిలాలక! నీవు తెలిసికొమ్మని యనఁగా
నిటునటుఁ జూచి తెలియదు
పటుసూక్తిని నీవె తెలుపు పత్త్రిప! యనినన్. 43

క. ఆ మానసౌక మప్పుడు
హేమావతి కనియెఁ దను నిజేశుం డడుగఙ్

భామిని ధైర్యము వదలక
తా మగనికి ననియె వేడ్క దళుకొత్తంగన్.

ఉ. "అయ్యలు సందెవేళఁ జని యాడఁగ, నింటికి రాక తక్కితే
నియ్యెడ నీదువెంటఁ జరియించుచు వచ్చెనొ యంచు భీతిచే
నుయ్యెల లూఁగు ప్రాణముల నోర్వక చీరెద వీటఁజూచితే
నెయ్యెడ లేఁడు చెల్లనిఁక నేమియొనర్తు మహోహరాధిపా !"

క. అని వాపోవుచు సతి ప
ల్కిన విని యా చిత్రఘనుఁడు కినుకెడలి దిగుల్
గొని మనసు వకావకలై
చనఁ, "జెడితి నెటేఁగెః" నంచు సతితో ననుచున్.

తే. నగరమున కేఁగి యిద్దఱు నాల్గు వీథు
లరయు చుండంగ వాచాలి యంతలోన
భవనమున కేఁగి చనుదెంచి భర్తతోడ
వేడ్క లిగురొత్తఁ జెప్పెను వింతగాఁగ.

క. "నేనింటి కేఁగి చూడఁగఁ
దా నిద్రాసక్తిఁబూని తనయుం డున్నాఁ
డో నవమదనా! ర"మ్మని
మానిని తోడ్తెచ్చె మగని మందిరమునకున్.

తే. అట్లు తోడ్తెచ్చి నిద్రించు ననుగు సుతుని
లేపి ముద్దాడుకొనుచుఁ దొల్లింటి యట్ల
చిత్రఘనుఁడును వాచాలి చిత్తమలర
నిండు మోదంబున సుఖాన నుండిరపుడు.

క. ఆ రీతి నేర్పుగల్గిన
భూరమణునిఁ జేరు మనుచుఁ బులుగులదొర తన్
జీరఁగ హేమావతి విని
యౌరా! చెలియాగడం బటంచు గణించెన్. 50

క. ఈరీతిఁ గథకుఁ జొక్కి ప
యోరుహముఖి మెచ్చునప్పు డుత్ఫుల్లత్వం
కేరుహ గంధానిల మరు
దేరఁగఁ దెలవాఱవచ్చె దృఢమని యంతన్. 51

సీ. పట్టెమంచము మెత్తపయిఁ దలగడ బిళ్ల
లగరుధూపము దివ్వె లడపము, చిటి
చాప జాబిల్లికై సాన పువ్వుల చెండ్లు
తబుకు దంతపు గద్దె తావికుడుక
గొడుగు పావలు గందవొడిపెట్టె గందపు
గిన్నె సున్నపుఁగాయ గిండి సురటి
తంబుర నిల్వుటద్దము తమ్మిపడిగయు
వీణ కస్తురి రుద్రవీణ పునుఁగు
తే. కరవటం బాకు సంబెళ కప్పురంపుఁ
గ్రోవి బాగాలు బకదారి గూండ్లు దనరు
లోవ తీనెలు చిత్తర్వు తీవిఁ దనరు
కేళినిలయంబుఁ జేరె నక్కీరవాణి. 52

క. చేరి దినాంతంబైన వ
నేరుహశర కుసుమ చాప నిర్ముక్త శరా
సార మొకయింత సైఁపక
భూరమణీ రమణుఁ జేరఁ బోయెడు బుద్ధిన్. 53

సీ. జలదావళి రహించు చంచలా లత లన
వేణిఁ గైతక దళ శ్రేణి మెఱయ
దిన విభాంకురము మైత్రినిఁ దమ్మి఼జేర నాఁ
గాశ్మీర రేఖ వక్త్రమునఁ దనర
జయశంఖమునకు ముత్తియపు జల్లులు వేసె
మరుఁడు నా గళమున సరులు దూఁగఁ
బువ్వుగుత్తులఁ గప్పు పుప్పొడి యన గంద
వడి — పూఁత గుబ్బలఁ బరిమళింప

తే. రమ్య మేఖల ఘళఘళల్ రత్న హేమ
కలిత నూపుర ఝుళఝుళల్ చలువ వలువ
ఫెళఫెళల్ గిల్కు మట్టెల గిలగిలల్ ర
హించ రాయంచకడ నిల్చెఁ జంచలాక్షి. 54

తే. నిలిచి హేమావతీ నామ జలరుహాక్షి
హంసకుల పట్టభద్ర! నేఁడైన మాన
వేంద్రు కడకేఁగు మని సెల విమ్మటన్న
శిరముఁ గదలించి రాయంచ చెలియ కనియె. 55

శా. అక్కా! రత్నపుఁ బొగ్లసొమ్ము లివి లెస్సాయెన్ దుకూలం బహో!
చొక్కంబై తగె బుక్కపూఁత సుమముల్ సొంపారె, సేబాసు! నా
దిక్కుం జూడు, శిరోవిధూననము సంధిల్లన్ వచోమాధురిన్
జొక్కం జెప్పెద నొక్కగాథ విని నన్నున్ మెచ్చి పొమ్మంతటన్. 56

క. అనుచున్న హంస పలుకులు
వినుచున్ నళినాక్షి పలుకు వినియెద నని తన్
గనుచున్నఁ దేనెధారలు
పెనుచుచు నపభజితి నపుడు బిసభోక్త యనెన్. 57

పదియవ రాత్రి కథ.

భూతవైద్యుని యిల్లాలొక రేయి నలుగురినిఁ గూడుట.

క. వినుము సుధానిధి యనుపే
రునఁ గృష్ణాతీరమందు రుచిరోన్నత కాం
చన గోపురాధరీకృత
ఘన గోపురమైన పురము గలదొకటి సతీ! 58

సీ. సౌధఖేలద్వధూ జనదత్త ఖనదీ బి
సాహార తుందిల హంసచయము
హిత వయస్యా సమర్పిత కల్పతరుసుమ
స్రగ్వ్యాప్త సౌధ యోషాకచంబు
సాల శృంగగ శారికాళీ పునః పునః
పఠిత నిర్జరసతీ భాషణంబు
జనకార్పితోగ్రా ప్త వనభూజ ఫలవృద్ధ
ధర్మ గోపుర శుకీ పైక గణము

తే. మందిర విటంక కలరవా మంద కలక
లారవ ప్రతిరావ కార్యమరనాథ
కేళికాగార మణికుడ్య వాళికంబు
తనరు వస్తు సమృద్ధంబు తత్పురంబు. 59

వ. వెండియు నప్పురంబు విబుధరాజమనోరంజకంబై సుధర్మాస్థాన వైఖరిని, బురుషోత్తమాధిష్ఠానంబై వైకుంఠంబు పోలికిని, రాజశేఖర కుమారాధీనంబై యమర సైన్యంబు తేవను, బుణ్య జన సమృద్ధంబై యలకాపురంబు చాడ్పున నొప్పుచుండు. 60

క. కరి తురగ రథ భటోర్వీ
సుర భూవర వైశ్య శూద్ర శుభసౌధాఢ్యా

వరణ జలఖేయ తరుణీ
పురుషోపవనాది గరిమఁ బురమది వెలయున్. 61

ఉ. భూతియుఁ గావిబొట్టు మెఱుఁబూనిన మూలికలుఁ జొక్క కల్కముల్
చేతఁగడెంబుఁ దాయెతులఁ జేర్చిన మందులు మంత్ర తంత్ర కో
పేతపు నాగబెత్త మరఁబెట్టెలు నొప్పఁగ రౌద్రకర్ముఁడన్
భూతచికిత్సకుం డొకఁడు పొల్పుగ నచ్చటనుండు మానినీ! 62

సీ. పైగాలి సోఁకినఁ బాఱుఁ బిశాచక
తండంబు లెల్లను దల్లడిల్లి
పొలఁకువఁ గనుఁగొన్నఁ బోవు దయ్యంబుల
విసరముల్ భీతిచే వి స్తరిల్లి
పేరు విన్నప్పుడే దూరమై చను భూత
చయములు దిగులున సరభసిల్లి
తొడరి నిల్చిన యంతఁ దొలఁగు దుష్టగ్రహ
ప్రచయముల్ భయమునఁ బరిధవిల్లి

తే. యిఱుకు నా రౌద్రకర్ముని కరము సోఁకఁ
బ్రేత బేతాళ మోహినీ పిశిత భోక్త్రు
కామినీ శాకినీ ఢాకినీ మహాంధ
భయకర బ్రహ్మరాక్షసుల్ పల్లటిల్లి. 63

క. క్రూరగ్రహ చోరగ్రహ
చారగ్రహ కూర్మశాక చండిగ్రహ కా
* టేరి గ్రహాంతర గ్రహ
వారి గ్రహములును బోవు వానిఁ దలంపన్. 64

క. వెలగల రావుల మఱ్ఱుల
వెలుగులఁ బాడిండ్ల శూన్య విపినస్థలులన్

* ఇచట గణభంగము కన్పట్టుచున్నది.

గలుఁగుల నిలువక తొలఁగును
మలయక భూతములు వాని మంత్రోద్ధతికిన్. 65

క. ఈలాగు మంత్రమారుత
తూల తృణీకృత సమస్త దుష్టగ్రహుఁడై
యా లోకాలోకాంచిత
భూలోక ఖ్యాతి నతఁడు పొలుపొందు సఖీ ! 66

తే. వాని ప్రియురాలు విరివాలుఁ బూసఁజాలు
తేఁడు తమినేలు జవరాలు రేఖఁబోలు
మేలు గల జాణవాడాలు గ్రాలు ముద్ద
రాలు ఘనురాలు పేర నవ్వాలుఁ గంటి. 67

క. కుందనపు బొమ్మ తేనియ
చిందెడు క్రొవ్విరులకొమ్మ శృంగారము చె
ల్వందెడు గుమ్మ శుభాకృతిఁ
గందర్పునకమ్మ దానికథ విని పొమ్మా ! 68

ఆ. వాలుమీలఁ బోలు వామాక్షి చూపులు
సోము సాము గోము భామ మోము
మించు మించు సంచు నెంచు మై దులకించు
మిన్ను చెన్నుఁదన్ను సన్న నడుము. 69.

మ. బళిరా! ముద్దుమొగంబు తేటలవురా! పాలిండ్ల సొంపద్దిరా!
బెళుకుం గన్నుల సోయగంబు కటి బల్ బింకంబు సేబాసురా!
కులుకుంజెక్కుల నిక్కు మిక్కుటపుఁ జెక్కుల్ బల్ చొకాటంబురా!
తలరా! దీనికి సాటిలేదని విటుల్ తన్ మెచ్చ బోఁటొప్పగున్. 70

చ. ఘనకనకంపు సొంపుగల కాయము, కాయజు తూఁపు రూపులన్
జెనకిన చూపు కజ్జలవిశేషము, తోషముఁ గుల్కు పల్కులున్,

దనరు నవీన సూనముల నవ్వెడు నవ్వులు, తేనెసోన జా
ల్వాను పెనుఁతావి మోవి, యల కోమలికే తగు, నొప్పుఁ జెప్పఁగన్. 71

క. నెలరా మొగమును నును వె
న్నెల రాజీవాక్షినవ్వు నీలపురా వ
న్నెలు రాజిలు బలుకీల్జడ
నెలరాల జయించు మిగుల నెలఁత నఖంబుల్. 72

క. నెఱికురులగుఁ గంధరములు
ధరముల కన్నన్ గుచములు తగ సుందరముల్
దరముల సిరి బి త్తరముల్
తరమె ? లతాతన్విగళము ధర వర్ణింపన్. 73

క. ఇటులఁ దుల లేని రేఖా
పటిమయు జవ్వనముఁ దనరఁ బతిపైని రుచుల్
పొటమరిల కన్యపురుషుల
ఘటియింపం దొడఁగె రతికిఁ గామిని వేడ్కన్. 74

సీ. ఏనాఁటి కేపాప మెఱుఁగని కన్నుల
కిడియెఁ గాటుక రేక లేపు గులుకఁ
బుట్టి పుణ్యమెఱుంగనట్టి నెమ్మేనికిఁ
బసపునల్గు ఘటించె మిసిమి బెళుకఁ
గలనైనఁ బంకించి కలయ దువ్వని వెంట్రు
కలు దువ్వి కొప్పిడెఁ జెలువ మొలుక
నెన్నఁడు సొగసేని యెఱుఁగని గుబ్బల
కలరించెఁ గంచుళి వలపు చిలుకఁ

తే. బూర్వ మెకాళ్ల మంచైన ముడువఁగనని
విరిసరులు జుట్టెఁ గ్రొమ్ముడి సిరులు దొలుక

నుదుటు విటకోటి నెన్నొటి మదమునాటి
యారజము మించి యా చంచలాక్షి యపుడు. 75

ఉ. పాటలు మోముఁ ద్రిప్పుటలుఁ బైఁ దిమిరించుట లోర చూపులున్
మాటలు ముద్దు జంకెనలు మవ్వపు నవ్వులు గోటి చిమ్ములున్
నీటు దొలంకు చిన్నెలును నెవ్వగ సన్నలు, లేని యూరుపుల్
మేటిగసల్పు వింతవగ మిండలఁగాంచి వధూటి మాటికిన్. 76

సీ. పూఁటపూఁట మెఱుంగు నీటుగాఁ బెట్టును
గమ్మలు క్రొమ్మించు కాంతులీన
మాటి మాటికి నూనె పాటిగాఁ బదనిచ్చి
తలదువ్వి కొప్పిడు వలపు గులుక
గడెగడెకును బెట్టి నిడియున్న గడితంపుఁ
జలువలు గట్టును జెలువు దనర
దినదినంబును వింత దేఱఁ జొక్కటపు సొ
మ్ములు దాల్చు నెమ్మేనఁ దళుకు లొలుక
తే. గళమునను బూయు గంధంబు గంధవడియుఁ
గ్రొమ్ముడిని జెక్కు సవరంబుఁ గ్రొవ్విరులును
సొగసు దనరార విటకోటి సొక్కి తిరుగఁ
జిత్తజాయత్త చిత్తయై చిగురుఁబోఁడి. 77

తే. మదన పీడితయై యన్య మానవాభి
లాష మెదఁబూని యిటుల నలంకరించి
తిరుగుచుండెడు పినపాఁడె వెరవు పఱచు
కొనియెఁ దమిదీఱ నమ్ముద్దుగుమ్మ విటుల. 78

క. కరణమును నూరి రెడ్డిని
గరిమందగు పారుపత్తెగానిఁ దలారిన్

దటియైనవేళ నీ నలు
గురితోఁ బొలివోని రతులఁ గూడి సుఖించున్. 79

సీ. పురి బాహ్యసంకేత పరిసరంబున కేఁగి
యామికాభిప్రాయ మలరఁ దీర్చుఁ
దటియైన యెడఁ జేని దగ్గరకే పోయి
ప్రియము గొల్పఁగ రెడ్డిప్రేమఁ దీర్చు
సంచారికాలయ స్థలికిఁ బిల్పించుక
నధికారికోరిక లమరఁ దీర్చు
నెనయ వీలై యున్నఁ దన యింటికే పిల్చి
గరిమతోఁ గరణంబుకాంక్షఁ దీర్చుఁ

తే. బగలు రాతురులను నెడఁ బాయకుండు
మోహ పరితాప వేదనల్ ముదిరి చెదరి
చెదరఁ జేయఁగ వేఱొక చింత లేక
చండ మద మత్త భద్ర వేదండగమన. 80

తే. సొగసి సొగయించు నెఱయోర చూపు చూచి
పలికి పలికించుఁ జిన్నెలు బయల నెఱపి
భ్రమసి భ్రమయించుఁ దనకు లోఁబడఁగఁ జేసి
వలచి వలపించు నది యెంతవాని నైన. 81

క. ఈ స్థితిని గొంత కాలం
బాస్థన్ విటకోటిఁగూడి యలరుచు మోహా
వస్థల జరుపఁగఁ బతికొక
ప్రస్థానము సంభవించెఁ బ్రమదం బెసఁగన్. 82

చ. పరపుర భూమిభర్త కులభామిని కుగ్రములైన భూతముల్
తిరముగఁ బట్టి బాధలిడు తెంపున నుండఁగ నన్నిమిత్త మ
న్నరపతి పిల్వనంపఁగ ఘనంబగు వేడుక రౌద్రకర్మఁ డా
తటి నెఱ మాంత్రికుండగుటఁ దక్షణమేఁగెఁ జికిత్స సేయఁగన్. 83

తే. అటుల నిజనాయకుం డేఁగి యన్యరాజ
పురవరముఁ జేరె, నంతటఁ బొలఁతి యలరి
తొడుసు వాసెఁ గదా యంచు దుడుకు చేసి
విటుల నలతించె నిచ్ఛానువృత్తి మీఱ. 84

క. ఆజ్ఞ యొకింతయు లేమి మ
నోజ్ఞ వయో విటపులకు మనోభవ సమర
ప్రజ్ఞలఁ జూపుచు రతిపై
సుజ్ఞానము వొడమి పడఁతి సొంపున నుండెన్. 85

క. ఈ తీరు కొన్ని దినములు
చేతోజాతాహవములచేఁ దనివారన్
శీతాంశువదన మెలఁగఁగ
నా తలవరి యొక్క నాఁటి యామిని వేడ్కన్. 86

ఉ. పువ్వులతోడి కోరసిగ పొందగు చందురు కావి జాళువా
మవ్వపుటంచు పద్మపు రుమాలు సుగంధపుఁ బూఁత నేఁతచే
రవ్వగు చల్వ దుప్పటి కరంబున నాకులుఁ జంక వస్త్రమున్
నివ్వటిలంగ దానికడ నిద్దురఁ జెంద బిరాన వచ్చినన్. 87

క. చూచి ముదమంది దిగ్గున
లేచినదై యెదురుగా నిలిచి యాతని కే
లాఁచికొని పట్టి మెల్లనె
యా చెలి తన కేళిగృహము నతనిం జేర్చెన్. 88

ఉ. చేర్చి సరాళముల్ గలుగు చిల్కల కోళ్లఁ దనర్చి పట్టెచేఁ
దీర్చిన తూఁగు పాన్పునఁ గదించిన కమ్మని పువ్వు సెజ్జకుం
దార్చి వినోదముల్ సలిపి దర్పక దర్ప రణ ప్రవీణయై
పేర్చుచు నుండఁగా రతికిఁ బేర్కొని రెడ్డి ప్రియంబు సంధిలన్. 89

సీ. కమ్మి పచ్చడమును గంటీల పోఁగులు
మొలఁ జిట్టి కమ్ముల ముదుగు వల్లె
నిండు చల్వ రుమాలు రెండొంకుటుంగరం
బులుఁ జుక్కబొట్టు సొంపొలయ, మెడను
గందంపు నునుఁబూఁత కర్ణయుగంబున
నేర్పుగాఁ జెక్కి గన్నేరు పూలు
కత్తెర గండంబు గజ్జెలు నందెలు
నాదించు జిగి సకలాది తిత్తి

తే. పాదములఁ గిఱ్ఱు కిఱ్ఱని పలుకు మెట్లుఁ
గుచ్చు టద్దాలుఁ జేపట్టుకోల యమర
రెడ్డి ప్రియురాలి వాకిటఁ బ్రేమ నిలిచి
వాకిలి సడల్ప మనుచుఁ బిల్వంగ నపుడు. 90

క. తలవరి గడ గడ వడఁకినఁ
గలఁగకు మని పీఁపుఁ జఱచి ఘనురా లతనిన్
నిలిపె నొకమూల నటుకన్
నెలమిని వాకిలి సడల్చి హిత మలరారన్. 91

తే. రెడ్డి నింట్లోకిఁ బిలిచి నీరేరుహాక్షి
వాకిలి గదించి యపుడు దా వానికేలు
పట్టుకొని వచ్చి శయ్యపైఁ బవ్వళించి
ననవిలుతు కేళి నిద్దఱు పెనఁగుచుండ. 92

చ. తెలి తలపాగ చొక్క మొలతిత్తి బుజంబునఁ జల్వ పచ్చడం
బలి చిటివ్రేల ముద్రిక యొయారము మీఱఁ బొగాకుచుట్ట సొం
పలరెడు కావిదోవతి పదాబ్జయుగంబున ముచ్చె లొప్పఁగా
నలనిభుఁ డంత గ్రామకరణంబటకై చనుదెంచి వేడుకన్. 93

క. "పెను తలుపు గడియఁ దీ" యని
ఘనురాలి నతండు పిల్వఁ గాఁపుకొడుకు తా
విని దిగులొందిన వెఱవకు
మని రెండవమూల నటుక నాతని నుంచెన్. 94

తే. ఉంచి కదలకు మిచ్చోట నురగ మొకటి
కల దటంచును జెప్పి యాకాంత వేగఁ
గరణమును డాయఁగాఁ బోయి గడియఁ దీసి
లోపలికిఁ బిల్చి మరలఁ దల్పును గదించి. 95

మ. దయకద్దా ? యని పల్కరించి తమిఁ జెందం జేసి లేనవ్వులన్
ప్రియమొందించి కదించి ముద్దులిడుచుం బృథ్వీధరోరు స్తన
ద్వయి బల్ త్రొమ్మ్రనఁ గ్రుమ్మి క్రుమ్మి యనుమోదంబొప్పఁ గావించి యా
వియదాకార సుమధ్య సంగమ సుఖోద్వేల స్పృహాధీనయై. 96

క. తనివారక యరికట్టక
యనివారక మోహ దోహలామోదము హె
చ్చను వారట్లన్యోన్యము
చనువారఁ గళాదు లరసి సమరతిఁ బెనఁగన్. 97

వ. ఆ సమయంబున. 98

క. నిలువంగి యోర మెలికల
తలపాగ ఖలీతిశాలు తావి మెయిం బూఁ
తలు పోఁగు లంగ్రమిరక్షలు
వెలయఁగ వేపారి మీఱి వెలఁదుక కడకున్. 99

మ. వగకాఁడై చనుదెంచి శీవిని బహిర్ద్వారంబునన్ నిల్చి త
ల్పు గడెం దీయు మటంచు నా ప్రవిమలాంభోజేక్షణ బిల్వఁగా
దిగులుఁ బొంది నియోగి యెట్టు లనుచున్ దేహంబు కంపింప, నా
చిగురుంబోఁడి యమాత్యు పీఁపడఁచి తాఁ జెన్నొంద శీఘ్రంబునన్. 100

క. మూఁడవ మూఁలను నట్టుక
పై డించి నియోగి నయ్యెబల యధికారిం
గూడఁ జని తలుపు సడలిచి
వేడుకఁ గ్రీడాలయంబు వేగమె చేర్చెన్. 101

తే. చేర్చి వాకిలిఁ గదియించి చెలిమి మించి
కాంక్ష లూరించి చిన్నెల కలిమిఁ గాంచి
మొలకనవ్వులఁ దేలించి మోహముంచి
కళలఁ గరఁగించి సంధించి కౌఁగిలించి. 102

చ. మునుకొని మూఁడు మూలలను మువ్వురు గ్రుక్కిలు మ్రింగఁ జెంగలిం
చిన తమిచేత హెచ్చి మరుజెట్ల తెఱంగున డొంకి డొంకి పొ
ర్లిన గతిఁ బొర్లుకాడి చనులీలల నిద్దఱు నేకకాంక్షతో
ననవిలుకాని పోరునఁ బెనంగెడు వేళ నిజేశ్వరుం డొగిన్. 103

తే. పరధరాధిపు భార్యకు బట్టినట్టి
భూతముల వెళ్ళఁగొట్టి భూభుజుఁడు మెచ్చి
ధన పరిష్కార వస్త్రముల్ తన కొసంగి
యంపకము సేయఁ దన యింటి కరుగుదెంచి. 104

క. తలుపు సడలింపు మనుచున్
గులభామను మాంత్రికుండు కూ పెట్టినచోఁ
దలఁకెడి వ్యాపారి మన
శ్చలనము పో వీఁపుఁ జఱచి సంభ్రమ మొదవన్. 105

ఉ. నాలవ మూలయందు సుపనాథుని నుంచి కృశాంగవల్లియై
యాలువు భక్తి యుక్తిఁ దమి హెచ్చు భయంబునఁ దల్పుఁ దీసి యా
నీలశిరోజ నేత్రముల నీళ్ళనె కాళులు గడ్గి కౌఁగిఁటం
దేలిచి యింటి లోపలికిఁ దిన్నఁగఁ దోడ్కొని వచ్చె మెచ్చుగన్. 106

తే. పరధరాధిపు భార్యకుఁ బట్టినట్టి
భూతముల వెళ్ళఁగొట్టిన భూభుజుండు
దనియఁగా నీ కొసంగిన ద్రవ్య మేది ?
కనుఁగొనఁగఁ జూపు మన రౌద్రకర్ముఁ డపుడు. 107

చ. "తెమలని చిమ్మచీఁకటిని దీపము లేనిది జూపు టెట్లు? దీ
పముఁ గొనితెమ్ము చూపెదను భద్రముగా నివి నీవె దాఁచి పె
ట్టుము మును దాఁచు మూలనె కఠోరకుచా!" యని పల్కరింపఁగా
నమిత భయార్త చిత్తులయి యయ్యధికారిముఖుల్ చలింపుచున్. 108

క. మును దాఁచు మూల దాఁచు మ
టని భార్యను బొడిచియాడె, నది దీపము చూ
పినఁ జూచి వీఁడు మమ్మే
మనునో యను శంక చేత నలమట పడుచున్. 109

చ. నలువురు గుప్పుగుప్పునను నాలుగు మూలల నుండి దూఁకి వి
చ్చలవిడిఁ బాఱసాఁగినను సాహస మొప్పఁగఁ దక్షిభుండు గొం
దలపడి చూచి, "వీ రెవరు దాఁపక చెప్పుము, చెప్పకున్న న
గ్గలముగ నిన్ వధింతు'' నని కత్తిని దా నొఱదూసి పల్కినన్. 110

క. ఆ వేళ నెట్లు బొంకం
గా వలయునొ కొమ్మ! తేటఁగాఁ జెప్పి ధరి
త్రీపతిని నెనయఁ జనుమనఁ
గా విని యోజించి, వనిత, కళవళ పడుచున్. 111

ఉ. వింత కథారహస్యములు వీనుల విందుగ విందే పార్వతీ
కాంతునకైన శక్యమిది గాదు వచింపను, బ్రహ్మలోక ప
ర్యంతమునం జూడఁ దోఁప దిది, హంసపతంగము! [illegible] చెప్పు నా
కాంతునిఁ జేరఁ బన్నునుపు గాథనాతని ప్రోత్సహింపుచున్. 112

క. అన విని మేల్ నెఱజాణవు
గనఁ జెప్పఁగరాదె? యెంత కథ యిది నే నీ
కును దెలియకున్నఁ జెప్పెద
వినవే; ఘనురాలి బొంకు విశదము గాఁగన్ 113

చ. వినుము నిజేశ! నీవు చని వేఱొక యూరికిఁ బోవ నాఁటి రా
త్రిని నొకతెం బరుండఁగను దృష్టికిఁ గన్పడెఁ గొన్ని భూతముల్
కనుపడి మమ్ము నీ మగఁడు కాలిడనీయఁడు మాస్థలంబులన్
చనిమెద మేము నిన్ననుచుఁ దూటిన నందొక భూత మయ్యెడన్. 114

తే. నాతి! యీ వేళకును గాచినాము నిన్ను
నీదు మగఁ డింటి కరుదెంచి నిలిచినపుడు
మా తెరువు దాను రాకుండ మనవి చెప్పు
చెప్పకుండిన నీచావు సిద్ధ మనుచు. 115

క. బెదరించి నాఁటి రాత్రికిఁ
గదలెన్ భూతమ్ము లంతఁ గనుగూర్కెఁడు వే
ళ దినము దినమగపడి నా
యెదుటం బొడకట్టి నాపయింబడి త్రొక్కున్. 116

క. పది యైదు నాళ్లు భూతము
లదయత ననుఁజూచి "నీ నిజాధిపుఁడు మమున్
మెదలంగ నీయఁ డియ్యెడ
విదళింతుము నిన్నుఁబట్టి వెలఁదీ" యనుచున్. 117

క. ఇంతకు మును దనుకను న
న్నింతయు బాధించె నింటి కీవిప్పుడు రాఁ
బంతము చెడి నీ భయమునఁ
గాంతుఁడ! యవి పాఱిపోయెఁ గడువడిఁ గంటే! 118

క. ఈ రీతి నీ భయంబునఁ
బాఱెడి భూతములఁజూచి "భామా! వారె
వ్వా" రని సంశయమున ననుఁ
గారింపఁ దలంచి తహహా! కరుణయు లేకన్! 119

క. నీవింత లేని తఱి భూ
తావళిచే నొచ్చుకంటె నదయుఁడ! నీచేఁ
జావగుట లెస్స తన కటు
గావున నిదె నఱుకు మనుచుఁ గంఠము వంచెన్! 120

ఉ. వంచిన భామినీమణి సవార్య కృపంగని తద్విభుండు హ
స్తాంచిత మండలాగ్రము రయంబున నవ్వలఁ బాఱవైచి, రా
ణించిన వేడ్కఁ గౌఁగిఁటను నిల్పి నెఱుల్ కొనగోళ్ల దీటి లో
నుంచకు భీతి యంచు వినయోన్నతి నూఱటఁబుచ్చి యంతటన్. 121

తే. భూతరావును జుట్టి విభూతిఁబెట్టి
యంత్రములు గట్టి వెఱవకు మనుచుఁదట్టి
పోయె లెమ్మన్న స్నానాన్నభుక్తి రతుల
మగనిఁ గరఁగించి మనురాలు మమతనుండె! 122

క. అని యంచ పలుకు నఖ్యతి
నిపుఁ డుదయాద్రిని వసింప నింటికిఁజని యా
దినమెల్లఁ గడపి యామిని
చనుదెంచిన నృపతి నెనయు సంతోషమునన్! 123

ఉ. కొప్పున జాజిపూలు మణికుండలముల్ చెవులందుఁ గంధరన్
గొప్ప సుహాణిపేరుఁ జనుగుబ్బలఁ గుంకుమపూఁత పుక్కిటన్
గప్పురపున్ విడెంబుఁ గనకంపుఁ గడెంబులు చేతులన్ గటిన్
జొప్పడు చల్వదువ్వలువ సొంపు ఘటింప లతాంగి వచ్చినన్! 124

ఉ. కనుఁగొని హంసము తరుణీ !
విను మొండొక పిన్నకథ వివేకముతో నే
వినియెద నని నీవడిగిన
వినిపించెద ననిన విరహ విహ్వల బుద్ధిన్. 125

త. దినములు నీ గాథలచేఁ
జనెఁగావి నృపాలుఁ జేర సాఁగక పోయెన్
జనియెద నేఁడై నను నా
మనవిని విని వేగఁ దెల్పుమా : పతగమణీ ! 126

పదునొకండవ రాత్రి కథ.

కడఁద్రోయఁబడిన బడబ తిరిపగానిఁ గూడుట.

క. అని పలికిన హేమావతిఁ
గని పల్కెఁ బతంగవిభుఁడు కనకంబను పే
నునఁదగు పురి నొక విప్రుం
డనవద్యుఁడు చండరశ్మి యనఁ దనరారున్. 127

పండిత పరిశ్రమ

వ. అతఁ డక్షర లక్షణ ఋగ్యజుస్సామాథర్వణంబులు వేదాంత వైశేషిక భాట్ట ప్రాభాకర పూర్వోత్తర మీమాంసా శాస్త్రంబులును, బ్రహ్మాండ విష్ణు నారద మార్కండేయ వామనాగ్నేయ గారుడ భవిష్య ద్భాగవత స్కాంద మాత్స్య లైంగ కూర్మ వాయు వరాహ పద్మ బ్రహ్మవైవర్త బ్రహ్మోత్తర ఖండంబులను పదునెనిమిది పురాణంబులును, ఆదిసభారణ్య విరాటోద్యోగ భీష్మ ద్రోణ కర్ణ శల్య సౌప్తిక స్త్రీ శాంత్యానుశాసని కాశ్రమవాసాశ్వమేధ మౌసల మహాప్రస్థాన స్వర్గారోహణంబులను పదునెనిమిది భారత పర్వంబులును, శిక్షా కల్ప జ్యోతిర్వ్యాకరణ నిరుక్తంబులును, ఉక్తాత్యుక్త మధ్యా ప్రతిష్ఠా సుప్రతిష్ఠా గాయత్రీ

ఉష్ణిక్ అనుష్టుప్ బృహతీ పంక్తి త్రిష్టుప్ జగతీ అతిజగతి శక్వరి అతి శక్వరి అష్టి అత్యష్టి ధృతి అతిధృతి కృతి ప్రకృతి ఆకృతి వికృతి సంకృతి అభికృతి ఉత్కృతియను నిరువదాఱు ఛందస్సులును, బైలజ రోమజ వాసిష్ఠ సోమ సూర్యాది సిద్ధాంతంబులును, ఉపమా రూపక దీపకావృత్త్యాక్షేపార్థాంతరన్యాస వ్యతిరేక సమాసోక్త్యతిశయోక్త్యు త్ప్రేక్షా హేతు సూక్ష్మ లేశ క్రమ సర్వప్రియోర్జస్వి పర్యాయోక్తి సమాహితోదాత్తాపహ్నవ శ్లేషోక్తి తుల్యయోగితాప్రస్తుతప్రశంసా వ్యాజ స్తుతి నిదర్శనా సహోక్తి పరివృత్తి సంకీర్ణ విభావనాద్యలంకారంబులును అమరామరశేష విశ్వశాశ్వత శబ్దార్ణవ యాదవ వైజయంతీ నానార్థ రత్న మాలికా మేదినీ హలాయుధ వాగురి కేశవ తారపాల ధన్వంతరీ ధరణీ ధనంజయ రభస విశ్వప్రకాశ మాధవ చింతామణి జయ ప్రతాప శుభాంకాజయపాల క్షీరస్వామ్యేకాక్షరాది నిఘంటువులును, సంస్కృత ప్రాకృత శౌరసేని మాగధి పైశాచి చూళికోక్త్యపభ్రంశాంధ్రము లను నష్టభాషలును స్వర నిత్యసమాస ప్లుత కాక్వాదేశ ప్రాది ప్రాదియోగ వృద్ధ్యభేద దేశీయోభయ శకంధ్వ ఖండ విభాగ వికల్ప ప్రభునామ భిన్న వర్గ సంయుక్త వికల్ప సంయుక్తము లను చక్కటి యెక్కటి పోలికలును, సరసానుస్వార ఋజువు లనంబరగు యతుల విధంబులును, సమనామ సంయుక్త సంధిగతోభయ ప్రాది వికల్ప బింద్వర్ధబిందు ఋప్రాస త్రికార సమలఘుప్రాస మైత్ర్యంత్య దుష్కర ద్వంద్వ త్రిప్రాస చతుర్థప్రాసా ద్యష్టాదశ ప్రాసంబులును మగణ యగణ రగణ సగణ తగణ జగణ భగణ నగణంబులును, ఇంద్రేంద్ర సూర్యగణంబులును నుపగణంబులును బ్రయోగించి, తత్తద్దేవతాలక్షణంబు లెఱింగి శయ్యా శైలీ భేదంబు లెఱింగి ద్రాక్షా కదళీ నారికేళ పాకంబుల కవిత్వ రచన లెఱింగి సకల విద్యా పారంగతుండై యుండె నప్పుడు. 126

తే. అతఁడు తన సతు లిద్దఱు సహరహంబు
వాదొనర్చుట సైఁపక వలపుఁ గులుకు

పిన్న పెండ్లాము పక్షమై పెద్దభార్య
భాషిణీనామఁ గడనుంచె దోషమనక. 129

సీ. నెఱి గొప్ప నెఱరంగు నీలంపు సరమచుల్
నారద భావంబుఁ జూఱఁ గొనఁగఁ
గలికి కాటుకకంటి చెలువు భారద్వాజ
గరిమంబు నైనఁ జీకాకు పఱుప
మించు సిబ్బెపు గుబ్బ మినుకులు కుంభజ
సద్వృత్త మంతయు జడియఁ జేయ
మందయానపుఁ బ్రౌఢిమము మతంగజధైర్య
పర్యాయ మెంతయుఁ బగులఁ జేయ

తే. నవసుధామయ మధురోక్తి నైపుణములు
శుక మనోవృత్తి నెంతయుఁ జులుకఁ జేయ
మెఱుఁగు జిగినిచ్చు వగజగ్గు నెఱతనంబు
వెలయఁ జరియించు నదియు న వ్వీటిలోన. 130

తే. మగఁడు పెఱవాడ వై చిన మట్టు మీఱి
బిడ్డ పాపలఁ గని యెత్తి పెంచు జోలి
లేదు గావునఁ దిండిచే నూఁది పోఁత
బొమ్మ గతి నుండు నక్కొమ్మ యెమ్మె చిమ్మ. 131

చ. కుడువ సమస్త భాగ్యములు కోరిక మీఱఁగఁ గట్ట వస్త్రముల్
తొడుగ విశేష భూషణములున్ దనరార నలంద గంధమున్
ముడువను మంచి పుష్పములు మొత్తము గల్గిన భోగహీనలై
పడఁతుక లుండ నేర్తు రటె? ప్రాయమునన్ బెఱత్రోవ డాయకన్. 132

తే. పిఱుఁదుఁ బిక్కలఁ జెక్కులు బెడఁగుఁ దొడలు
వెడఁద యొడలును జన్నులు వెంగ్రడు కిడను
సందు లేకుండ బలియుట సకియ మనసు
జార సంభోగ కేళికిఁ జ్వారి వెడలె. 133

వ. అది మఱియును, 134

క. జారుల మది జాఱఁగ నా
నారీమణి మోవి లేఁత నవ్వేసఁగించున్
హారంబుల వారంబుల
హీరంబులనన్ రదాళి యించుక మెఱయన్. 135

తే. మనసు నిలువక తమి హెచ్చ మాఱుమగల
వెదకుచుండంగ నప్పు డా వీథి వెంట
వింత పరదేశి చతురాఖ్య విప్రుఁ డొకఁడు
వచ్చె భాషిణి కనువిచ్చి మెచ్చి చూడ. 166

ఆ. విప్రుఁ డివ్విధమున వీథి నేతెంచుచు
సొలసి తెలఁకు లరసి చూచికొనుచుఁ
దన్నుఁ జూచుచున్న ధరణీసురాగ్రణి
తరుణిఁ గాంచి దానిఁ దఱియవచ్చె. 137

తే. వచ్చి ధర్మాభివృద్ధి గావలె నటంచుఁ
బరమ భాగీరథివి మహాభాగ్యశాలి
వనుచు దీవించి నాకింత యన్న మనుచు
వేఁడ భాషిణి యా విప్రవిభున కనియె. 138

క. పేరెయ్యది? యూరెయ్యది?
మీ రెయ్యెడ కేఁగఁదలఁచి మెట్టితి రిటకం
చారసి యడిగిన బాడబ
సారసలోచనకు వేడ్కఁ జతురుం డనియెన్. 139

ఉ. మునుపు ప్రసిద్ధి మీఱఁ దమ మూఁడవ తాత తరాన నుండి యుం
డిన యది కాణయాచి దగుఁ డెంకణ ధారుణియందుఁ దండ్రి నన్

గని చదివించు బుద్ధి నయగారికి నప్పనసేయ, నక్షరా
స్యునిఁగ నొనర్తు నంచు బడి కొయ్యనఁ దోడ్కొనిపోయి యచ్చటన్. 140

ధూర్త విద్యార్థి చేష్టలు

సీ. నన్నయ్యవార లోనామాలు దిద్దుకొ
మ్మనినచోఁ గడుపు నొప్పనుచు నేడ్చి
దండమ్మనను గుణింతము పెట్ట రమ్మన్న
నంగుళి వ్రణమాయె ననుచు జుణిఁగి
శిష్యులచేఁ గాలు సేతులు గట్టించి
తెచ్చి పద్యముఁ జెప్పఁ దెమలకుండి
పలకవ్రాయు మటంచు బడి కెత్తుకొని పోవ
బలపంబు లేదని పలుకకుండి

తే. యలుకచే నుండ బుగ్గలు నులిమి తిట్టి
తొడలు వడిపెట్టి కోదండ మదరఁ గట్టి
కెట్టి లెగఁబెట్టఁ బట్టించు తేపు మాపుఁ
గొట్టు బెట్టుగ సజ్జనకోల పెఱుఁగ. 141

సీ. గద్దించి వడిఁ దిట్టి దిద్దుమంచును వ్రేలు
వెట్టింప నచట నేఁ బెట్టకుందుఁ
బలుమాఱు "లో" యని పల్కుమంచును గొట్టి
చెప్పిన శిలవృత్తిఁ దప్పకుందు
నొకటికి సెలవియ్య నుటికి చీఁకటి దాఁకఁ
బసుల కాఁపరుల వెంబడిన పోదు
జనని యడుగుకొని చదువుకోఁ బొమ్మన్న
వినక వేములు వెక్కి వెక్కి యేడ్తు

తే. సాటె పద్యపుఁ బలక పైఁ బసురు పూఁతు
నెప్పుడును పెద్ద పలక పై కెక్కి త్రొక్కి తేఁ జేతు

బాలరామాయణము పుస్తకాలు దాఁతు
వేయు సజ్జనకోలలు విఱిచి వైతు. 142

క. చరికుండఁ బగులఁ గొట్టుదుఁ
బరువడి సూత్రంబుఁ ద్రెంచి పాఱఁగ వైతున్
మఱిమఱి బలపము లిచ్చినఁ
బొరి దినమును బగులఁగొట్టి పోయె నటందున్. 143

తే. నన్ను బింగీలు పెట్టించునాఁడె యయ్యొ
వారు నిద్రింపఁగాఁ జూచి చేరి యచటఁ
జింత ద్రేల్కొమ్మ వంచుక సిగను గట్టి
విడిచి యుఱికితి నయగారు మిడికి తూయ. 144

తే. అంతఁ దలిదండ్రు లయగార లది మొదలుగ
వేఁడి వెసలట్లు వేసరి విడువ నేను
గొంటె వగ నాకతాయులఁ గూడుక పలు
గాకి చేష్టల నాటలఁ గ్రందుకొంటి. 145

వ. అంత మఱియును. 146

బాలక్రీడలు.

సీసమాలిక :

దూచియు జాబిల్లి బూచి కన్నుల కచ్చి
గుడిగుడి గుంజాలు కుందెనగిరి
చీఁకటి మొటికాయ చింతాకు చుఱుచులు
పులి యాటలను జిట్ల పొట్లకాయ
తూరన దుక్కాలు తూనిఁగ తానిగ
చిడుగుడు మొకమాట చిల్లకట్టె

దాఁగిలిమూఁతలు తనుబిల్ల యాలాకి
గుప్పిటి గురిగింజ కొండకోఁతి
చిక్కణ బిల్లయుఁ జెల్లెము గొడుగును
బిల్ల బిద్యము లక్కిబిక్కి దండ
గడ్డెనబోడి యొక్కసికొక్కు బరిగాయ
పోటు గీరనగింజ బొంగరములు
పెంచుల బేరి దోపిల్లు గాలిపటంబు
సరిబేసి పుటచెండ్లు చాఁకిమూట
గోట దొర్లుడుకాయ గొబ్బిళ్ల మోపిళ్ల
నీగ పోగిస బంతి దూగిలాట
వెన్నెల కుప్పలు త్రేలు బొట్టగ సిరి
సింగన్న వత్తియుఁ జిందుపరువు
గచ్చకాయలు కిఱ్ఱుగానుగ త్రిప్పుళ్లు
గుఱ్ఱపెక్కుడు మంటిగూళ్ల సూళ్ల
కాలికంచంబును గట్టె గుఱ్ఱము వినా
యకు తిరితూనె కొట్లాట చెమట
కాయత్తు గొడుగు బొంగరము రామన్నాట
పొడుగుళ్ల నుయ్యాల బోర్ల పక్క
బండ్లికలును జొప్ప బెండ్ల మంచంబులు
గంగెద్దులాటలు గనికె కుండ
లీనె గాజులు పోఁతుటీనె గుఱ్ఱంబులు
నాల్గు కంబాలాట నట్టకోఁతి
దంటు కిన్నెర మంటిగంటి పోట్లాటలు
సింగన్న దాఁటులు చిరుకురాతి
దాబాటలును మంచి తాటాకు చక్ర చ
క్రాల త్రిప్పుడు తోఁచిగాయ పదుపు
పాతుపా తరమాళ్ల పాతరల్ బంతులు
చిమ్మన గ్రోవులు చిఱ్ఱు బుఱ్ఱు

లాకుపీఁకెలు జంద్రలాటలు చుంద్రాళ్లు
గిలకలు చిటికెలు కీచు బుఱలు
కోలాటములు పిల్లగ్రోవులు గుమ్మడి
క్రోవి కూఁతలు నూఁదుక్రోవు లొడ్డు
విడుపు నెట్టుడు గాయ వింద్లమ్మలాటలు
పులిజూదములు కట్టె పుట్టచెండ్లు
దాయాలు సొగటాలు దాట్రాయి చదరంగ
మును బోటురాళ్లను మూఁత పొడుపు
వామన గుంటలు వడి గుప్పి గంతులు
చెఱకుల పందెముల్ చిమ్మఱాయి
తుమ్మెద రేఁపుళ్లు కుమ్మర సారెలు
బందారు బసవన్న పత్తికాయ
తిరుగుడు బిల్లల త్రిప్పుళ్లు జరుగుళ్లు
చిటి తాళ మీళలు నెటికె తట్లు

తే. తాటియాకుల చిలుకలు తాళ్లపాము
లకట ! యగచాట్ల ప్రాఁతనై యాడుకొనుచుఁ
జదువుపై సంధ్యపై నాస్థ చాల లేక
పొలఁతి! యీరీతి నేఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుండ. 147

క. విను మాట్లాడఁగఁ బెద్దలు
ననుఁగని పనిసేయు మనుచు నాటిన కోపం
బున నేవలాడ వినలే
కను దేశభ్రమణ వృత్తిఁ గైకొని మఱియుణ్. 148

క. సత్రాశన పాత్రుఁడనై
విత్రాసము మాని వింత విషయముల బడిణ్
యాత్రావస్థలఁ దిరిగితి
ధాత్రి పవర్ణనక విన్నుము ధాశేందుముఖీ ! 149

క. ఇంత యేమిజీ కంటేన్ని. 150

సీ. తల్లికిఁ గలనైన దయలేదు నామీఁదఁ
దండ్రి యెప్పుడు చూచి వేండ్రపడును
పినతండ్రి బెదరించుఁ బెదతండ్రి కారించుఁ
బెదతల్లి యూరక బెట్టుఁ దిట్టుఁ
పిన తల్లి మెటికలు ఫెళ్లన విఱుచును
నన్నదమ్ములు చూడ రతులకరుణ
వదినెలు మఱఁదండ్రు వదరుచు శాపింతు
రక్కలుఁ జెల్లెండ్రు లెక్కఁగొనరు

తే. మేన మామలు బావలు గానివానిఁ
గాఁగఁ జూతురు మా వాడకట్టువారు
కంటగింతురు నన్నంతె, కమలజాతు
వ్రాఁత ఫలమేమిదో కాని, వనజగంధి! 151

తే. ఇంక నెన్నైనఁ గలవు నా హీనదశలు
నాపదలుఁ జెప్ప నేఁటిమీఁదాఱు నెలలు
పట్టు నది యేటి జోలి! నా పాపఫలము
నేఁటితోఁ దీజె నోకొమ్మ! నిన్నుఁ జూడ. 152

క. అని చతురాస్యుఁడు వేగమె
తన వృత్తాంతంబుఁ జెప్పి తరలాక్షి! క్షుధా
ర్తిని దస్సితి భోజనమిడు
మని భాషిణి నడుగఁగానె యది యిట్లనియెన్. 153

క. ఈవేళ మాత్ర మన్నముఁ
గావించెదఁ గాని, మాపు కదలక దినముల్
నీవు పరుండెదవా? సుఖ
జీవితముగ నిచట నొకటి సెప్పెద నీకున్. 154

తే. అనినఁ జతురాస్యుఁ డామాట కాశఁబొంది
"నీవు చెప్పిన మర్యాద నిజము నేను
జేయఁగల వాఁడ"నని బాసఁజేసి యపుడు
భోజన మొనర్చి వెలువడిపోయి యతఁడు. 155

సీ. అప్పుడె యేమని యడుగ నైతి నటంచుఁ
బలుమాఱుఁ దలఁచి యూర్పుల నిగుడ్చు
నీసారి చని వేఁడ నేమనునో యని
సంకోచమునఁ గొంకి చక్కఁబోవు
న స్తమానము గాదటంచుఁ బాదచ్ఛాయ
లానరించు బ్రేళ్లెంచికొనుచు నుండు
నీ యూర గడియార మేడ లేదాయని
వీథి వెంబడిఁ బోయి వెదకి చూచు

తే. లీలఁ బవళించు దిగ్గన లేచిపోవు
నిలుచుచోటను నిలువక నిప్పుద్రొక్కు
కోఁతి చందానఁ జతురాఖ్యకుండుఁ దిరుగు
వెలఁదిపై మోహ మెదహత్తి వెఱ్ఱి యెత్తి. 156

క. ఇటులఁ దమి హెచ్చి మారుఁడు
సటలం బెట్టంగ నొచ్చి సడి నటు నిటుఁ జెం
దుటకు వెఱసొచ్చి రతిసం
ఘటనార్థము మిగుల వేఁగు కాలమునందుఁజా. 157

ఉ. భానుఁడు గ్రుంకఁగాఁ గని యపార ముదంబునఁ బొంగి, భాషిణీ
మానినియిల్లు చేరి వగమాటల తేటలఁ బ్రొద్దుపుచ్చి, యా
యా నిపుణోక్తులం జెనక నాబిడ "చూచిటు రమ్మటన్నచోఁ
బూనిక నిల్లు చేకొనెడు బుద్ధిటు వచ్చితి వేమి చెప్పరా ! 158

తే. మంచి తగిన గృహస్థుఁడ వెంచఁ, బరక
కెత్తు కొమ్మనఁ బాతిక కెత్తుకొంటి"
వనినఁ జతురుఁడు వణఁకంగ నప్పళించి
"జడియకు" మటంచుఁ గౌఁగిటఁ జక్కఁ జేర్చి. 159

క. తరి తీపు వగలు చిన్నెలు
ముతిపెములు వినోదకథలు మోహపు భాషల్
పరిపరి వింతల వలపులు
నెరయంగాఁ జూపి సురత నీరధి ముంచెన్. 160

వ. ఇట్లు చెలంగి. 161

చ. "కురు సురతక్రియాం, ప్రణయ కోపమతిం త్యజ, పూర్వ సంగమం
పరిచిను, దేహి గాఢ భుజ బంధన, మంగజ శాస్త్ర వాసనామ్
స్మర, రదఖండనం ఘటయ, మా మవ మారశరా న్నఖక్షతం
విరచయ" యంచుఁ బల్మఱును వేడ్క వచింతురు జారదంపతుల్. 162

వ. ఇట్లన్యోన్య సరస సల్లాపంబుల నెడతెగని మోహాతిరేకంబున సంఫుల్ల హల్లకభల్ల మల్లయుద్ధ మహోద్ధత సన్నద్ధ బుద్ధిని సరికట్లం బెనంగి పుల్లసిల్లి, కరంబులు కరంబుల, నురంబు నురంబున, ముఖంబు ముఖంబున, నూరువు లూరువులం గీలుకొల్పుకొని నిద్రించు సమయంబున. 163

చ. వనితయు నిద్రలేచి తెలవాఱెను లెమ్మని జారు లేపి, "నీ
వనుదిన మిట్లు రాత్రి సమయంబున వచ్చి, యనంగ సంగరం
బున నను డాయు" మంచు, నెఱ మోహముతో వినుతింప, మంచి దం
చును వచియించి వేడ్కపడుచున్ జతురాహ్వయుఁడేఁగె నెంతయున్. 164

తే. ఏఁగి సంధ్యాద్యనుష్ఠాన మెలమిఁ దీర్చి
పురములో రచ్చ తావులఁ బ్రొద్దు పుచ్చి

యస్తమయము సమీప మౌనంత, నేటి
కేఁగి మజ్జనమాడి యథేష్టముగను. 165

క. అక్షసరం బార్ద్రాంశుక
మక్షయ కరపాత్ర మమర నతఁడప్పురిలో
"భిక్షాం దేహి" యటంచు స
పేక్షం బ్రతి గృహముఁ దిరిగి భిక్షం బెత్తున్. 166

తే. ఎత్తి తెచ్చిన భిక్షాన్న మెల్లఁ జల్ల-
శాక మిడునింట భుజియించి సకల వైశ్య
బాల యాచిత లబ్ధ తాంబూల చర్వ
ణోష్ఠ శోణిమ మోమున నొఱపు నెఱప. 167

క. మనుజులు నిద్రాశయులై
యొనరిన తఱి నాల్గు దిక్కు- లొగిఁ జూచుచు వే
చని భాషిణి యింటికి ముద
మునఁ జతురుఁడు నిచ్చ దాని ముచ్చటఁ దీర్చున్. 168

వ. ఇట్లు ప్రతిదినంబును నతండు భాషిణీ యోషాభిప్రాయంబుఁ దీర్చు ;
నంత. 169

మ. ఉహుహూకార తనూ విధూనన జనవ్యూహోపభూ జృంభమా
ణ హసంతీ జ్వలనంబు శీతపవమాన స్పర్శ రోమోద్గమో
ద్వహనాంగాఖిల జంతు సంఘము హిమ వ్యాప్తాంబుజాతాండ మి
మ్మహి మీఁదం బొడసూపె నెయ్యెడల హేమంతంబు దుర్దాంతమై. 170

సీ. సకల దిశా వ్యాప్త బక సితీకృతములు
బహుళ నిద్రాముద్ర పంకజములు
నిబిడ వర్షిత మహా నీహారకణములు
శీతలోత్తర జాత వాత తతులు

ప్రర్తిత నిర్ధూమ వహ్ని హసంతులు
కైరవ వికసన కారణములుఁ
దాళవృంత విహార కేళివారణములు
యామినీ సముదయాయామదములు

తే. సరస మృగమద మేచకాగురు సుగంధ
బంధుర శ్రీ కుచ ద్వంద్వ బాధ యుక్తి
చకిత పురుషావళీ శీత సాధ్వసములు
భాసురములయ్యె హేమంత వాసరములు. 171

ఉ. శాంతములయ్యె నెండలు, నిశాంతములయ్యె వధూకుచంబు ల
త్యంతము వాడి వేఁడిమికిఁ దాంతము లయ్యెఁ బయోజముల్ ప్రవణా
క్రాంతములయ్యె వాతెఱలు, కాంతము లయ్యె మహోష్ణ వస్తు, లా
శాంతములయ్యెఁ దావులు, నిశాంతములన్ హిమవారి బారికిన్. 172

తే. అట్టి హేమంతకాలంబునందు నొక్క-
నాఁడు చతురుఁడు భాషిణితోడఁ గూడి
రాత్రిఁ బరిపరి రీతుల రసికవృత్తి
సురతకేళుల నైపుణిఁ జూపు నపుడు. 173

చ. నెలవునఁ జండరశ్మినిఁ గనిష్ఠకుటుంబిని లేనిపోని వా
దుల జగడించు చిల్వేడలఁదోలిన బ్రాలిన చింతనొంది యూ
ర్పు లెనయ "దైవమా" యనుచుఁ బొక్కుచు నెవ్వరుఁబల్కరించుఁ బే
రెలుఁగున భాషిణీ యువతి యింటికి వచ్చె నతండు ఖిన్నుఁడై. 174

తే. వచ్చి యచ్చండరశ్మి తా వాకిటికడ
నిలిచి తన యగ్ర మహిషినిఁ బిలువఁ గానె
గుండె ఝల్లని చతురుండు కొంకుచుండ
నతని నెట్లింతి యిలువెళ్ల ననుపవలయు? 175

క. ఇది దెలిసిన నృపు నెనయన్
బదమని రాయంచ వలుక, భామామణి నా
కది తెలియ దెటుల ననిపెను
విదితముగాఁ దెలుపు మనిన విహగం బనియెన్. 176

తే. అటుల నిజపతి తనుఁబిల్వ విటునికేలు
వట్టి తో డ్తెచ్చి, భాషిణీ పద్మగంధి
తలుపుఁ దెఱచుచు నామూల నిలిపి వాని
నాత్మనాథుని కెదురుగా నరిగి యపుడు. 177

ఉ. నెయ్యము మీఱఁగాఁ జరణనీరజముల్ తలసోఁక మ్రొక్కి వే
డ్కయ్యెడఁ బల్లవింప హృదయంబున భాషిణి యాత్మనాయకున్
శయ్యకుఁదార్చి దివ్వె లిరుచక్కి వెలుంగ ముసుంగు వెట్టి "నేఁ
డెయ్యెడకైన నేఁగవె చెలిః" యని పల్కి పరుండెఁ దిన్నగన్. 178

చ. అనువచనంబు దన్నునొక యన్య గృహంబునకేఁగుమంచుఁ బ
ల్కినదని యాత్మనెంచి వడి గేహము వెల్వడి యావిటుండు పో
యిన తరువాత భాషిణి నిజేశుని దగ్గరఁ బండసైఁపకన్
గానకొని లేనివాదు లొనఁగూర్చి చరించెను వేఁగునంతకున్. 179

క. జాగులపై నాసక్తులు
నారుల కున్నటుల నాత్మనాయకుల పయిన్
గోరిక లున్నవె ? యని ఖగ
మారయ వచియించుతఱి నిశాంతంబైనన్ః 180

మ. కని హేమావతి దానిమెచ్చుచు సమగ్ర స్వర్ణ సౌధాంతరం
బున నక్షీపని జాళువా గొళుసులన్ బొల్పొందు నుయ్యాలపై
ఘనతం జేరి వసుంధరాధిపతి యోగప్రాప్తి ముప్రాంతమౌ
దనుకంగుంది తమ్మిసమౌట కెద మోదంబంది యాపిమ్మటన్. 181

సీ. సకటాక్షదీప్తి కాంచన రత్న తాటంక
ధగధగల్ చీఁకట్లు తలఁగఁద్రోయ
సకపోల కాంతి మౌక్తిక హారవల్లికా
చకచకల్ సాంద్రచంద్రికలు గాయ
సవలయ ధ్వని హేమ సప్తకీ కింకిణీ
ఘణఘణల్ శ్రుతికౌతుకముగ మ్రోయ
సశ్వాసక సుగంధ సారస దళదామ
ఘుమఘుమల్ ఘ్రాణోత్సవమును జేయఁ

తే. గళుకుపని చిల్క వగ లేఁత తళుకు లొలుకు
జాళువాకమ్మి సరిగంచు చలువ వలువ
ధళధళల్ జాజిపువ్వు మొత్తములు గురియ
నంచకదఁ జేరె సాతాని మించుఁబోఁడి! 182

క. చేరిన హేమావతి ముఖ
మారసి నెఱజాణ వౌదు వనుదినము మెయిన్
పేటొక వగ గుల్కఁగ శృం
గారింపఁగ ననుచు ముదముఁ గల్పించి యనెన్. 183

పంద్రెండవ రాత్రి కథ.

శివదత్తయోగినతి కోడిపందెగానిఁ గూడుట.

చ. మనవి పరాకుమాని విను మానిని! పూనికమైఁ గళింగభూ
మిని సిరికాస్పదంబు జనమేజయుఁడేలు సుగంధ బంధురం
బను పుర ముల్లసిల్లు మణిహర్మ్య వినూతన కేతనచ్ఛటా
జనిత సువాతధూత సురసాలపతత్సుమ ధౌత వీథియై. 184

శా. అందుండున్ భసిత త్రిపుండ్రములు కామాక్షుల్ జడల్ కక్షపా
లందుం దండము కావి వస్త్రములు రుద్రాక్షల్ దువాళించు కా

లందెల్ పాదుకలున్ మృగాజినము నిత్యం బొప్ప సంసారి యో
గీంద్రుండొక్కఁడు శూద్రుఁ డీశపద భక్త్యైకాగ్ర చిత్తాబ్జుఁడై. 185

వ. అతండు పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశంబులను పంచభూతంబులును, ద్వక్చక్షు శ్రోత్ర జిహ్వాఘ్రాణంబులను జ్ఞానేంద్రియంబులును, వాక్పాణి పాద పాయూపస్థలను కర్మేంద్రియంబులును శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధంబులను విషయంబులును మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారంబులను నంతఃకరణ చతుష్టయంబును జీవునితోఁగూడి పంచ వింశతి తత్త్వంబులగునని యెఱింగి యమ నియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధ్యాన ధారణ సమాధులనం బరగు నష్టాంగ యోగంబులఁ జతురుండై కమల యోగ బ్రహ్మ గరుడ సుఖ వీర కూర్మ సిద్ధానంత కుక్కుటాసనంబుల నిశ్చలత నిలిచి రేచక పూరక కుంభంబులఁ, బ్రాణాపాన వ్యానోదాన సమానంబులను ప్రధాన వాయువులను నాగకూర్మ కృకర దేవదత్త ధనంజయంబులను నుపవాయువులను స్వాధీనత నొందించి, యిడా పింగళా సుషుమ్నా మార్గంబులను, నున్మనీ మనోన్మనులను నాద బిందు కళలను సాంఖ్య తారకామనస్కంబులను మంత్ర హఠ లయ రాజ యోగంబులను మూలాధార స్వాధిష్ఠాన మణిపూరకానాహత విశుద్ధాజ్ఞా సహస్రారంబులను చక్రంబులను దెలియనేర్చి యాత్మాంతరాత్మ పరమాత్మజ్ఞానాత్మ స్వరూపంబు లెఱింగి సత్పురుషుల నాశ్రయించియుఁ దత్ఫలలబ్ధిఁ గానక కేవలంబు శైవమత ధురంధరుండై యుండె సంతట. 186

క. ఆరాధ్యుఁడు తమ వంశా
చారమునకు గురుమహత్త్వ సత్తముఁడు ప్రియం
బారఁగ నతనికిఁ బెట్టిన
పేరును శివదత్తుఁడండ్రు బిసరుహగంధీ! 187

తే. సంతతంబును జంగమార్చనలు సల్పి
భౌమవారంబునను వీరభద్రు పళ్ళె

రంబునిడి వారి పాదతీర్థమున భుక్త
శేషమునఁ దృప్తిఁబొందుచుఁ జెలఁగు నతఁడు. 188

సీ. అయ్యావళీ ముఖ్యమై తనరారెడు
మిండ జంగంబులు మెఱసి నడువ
గొరఘే మల్లప్ప గంగకుఁ జనా కంచి
కావళ్లవారును గలిసి చనఁగ
గుమ్మెతల్ కిన్నెరల్ గూడి వాయించుచు
భైరవజోగి వెంబడినె కదల
బసవగంటలు బృహత్పటుశంఖములు మ్రోయ
శివరాత్రి జంగాలు చేరి కొలువ
తే. లశున తిలపిష్ట చూర్ణభాగశన మసిమి
యుల్లి పచ్చళ్లు పులిదోసె లూరుఁబిండ్లు
మూట జోలెలు చిటిగాళ్లు మోసితేఁగ
నాతఁ డేఁటేఁట శ్రీశైల మరిగివచ్చు. 189

తే. వీర శైవంబు ముదిరి యేవేళనైన
"హరహర శివా మహాదేవ" యనెడు పల్కు
పలుకునేకాని యితర సంభాషణంబు
లాతఁ డెన్నఁడుఁ బెండ్లాము తోడనైన. 190

క. ఆతనికి విశాల నయనం
గాఁ దరుణియొకర్తు తనరుఁ గమ్మవిరి లకో
రీ తురక రౌతు లాయము
లోఁ దేజీరతన మనుచు లోకులు పొగడన్. 191

క. దాని విలాసపు వదనము
దాని చొకాటంపు గబ్బి తళుకుల గుబ్బల్
దాని పసమించు దేహము
మానవతీ! పొగడ శక్యమా ? విధికైనన్? 192

సీ. నీలాల రుచినవ్వు నెఱివేణి మొ త్తమ్ము
తమ్ముల నిరసించు నెమ్మొగంబు
గంబురా బుగబుగల్ గలఁగించు నునుఁ బల్కు-
పల్కుదు రాణుల పసనుమించు
మించుల నిర్జించు మెయితీవ పొంకంబు
కంబుసోయగముల గళము మారు
మారు గుడారముల్ దోరుచు గుబ్బలు
బలుదీవినగు నితంబంబు మహిమ

తే. హిమమయూఖాస్య యూరుల యేపుఁ దెగడు
గడుసు రంభల సొగసు జంఘలు జయించు
నించువిలుకాని శరధుల నేణనయన
యనఘ పదములు కెంజివుళ్లను హసించు. 193

క. చివురాః వాతెఱ నల్లని
కవురాః నునుసోగ వెంౘ్రుకలు పు త్తడి మేల్
సవురాః దేహము ముద్దుల
దవురాః యని జనులు పొగడ నాబిడ యలరున్. 194

తే. దాని నెమ్మేని మెఱుఁగుఁ దాఁబూనఁ గడఁగి
పు త్తడి వెలంది చిద్రుపలై మ్రుద్రవడసి
యొఱసి యొట్టంబువడి కాఁగి నెఱయఁ జిమిడి
కరఁగి నీరయి పోవును గలువకంటి! 195

ఉ. సారసమా నవీనఘృణిసంపదఁ గాంచును నెమ్మొగంబు కా
సారసమాన విభ్రమము సారెకుఁ జయించును నాభియున్ సుధా
సారసమాన మాధురిని జాల రహించును మోవి చంద్రికా౼
సారసమాన హృద్యరుచి సంతతి మించును గాంతహాసముల్. 196

శా. పున్నాగంబును గెల్వఁజాలు రుచిరాంభోజాస్య వేణీరుచుల్
పున్నాగంబును నవ్వఁజూపి నెఱయున్ లోలాక్షియానంబులున్
బున్నాగంబును గేరి మీఱి మెఱయున్ బూఁబోఁడినూఁగారుడాల్
పున్నాగంబును మించు నాభిచెలువంబున్ సారె వర్ణింపఁగన్. 197

క. ఆతను జయధర్మ లీలా
హితవృత్తిన్ గన్బొమలు రహించె ననుచుఁ దా
మతను జయధర్మలీలా
హితవృత్తి రహించి మించు నింతికుచంబుల్. 198

చ. అది పతిభక్తిమీఱఁగ దినాంతముదాఁకను సేవఁజేసి యిం
పొదవఁగ నారగించి వసనోత్తమ భూషణ పుష్పగంధ సం
పదలను దేలి రేలు ప్రియభర్తను సిబ్బెపుగబ్బిగుబ్బలన్
గదిసి కవుంగిలింపఁ జనఁగాఁ గని కోపవిఘూర్ణితాత్ముఁడై. 199

క. శివదత్తుఁడు "హరహర!!" యని
"యవలికిఁబో! జంకులాఁడి!" యని తను ద్రొబ్బం
గ వయసువి గనుక నాశలఁ
దివురుచు, బ్రతికతివ మోహదీక్ష చెలంగన్. 200

సీ. వదము లొత్తెదనంచుఁ బతిజంఘికలు తన
తొడలపై వేసికో మిడిసిపడును
నడుము పట్టెదనంచు నాథుని చిఱుఁదొడల్
పుడికినఁ జీయని పొరలు నవల
సువర్ణ మెగఁద్రోయ నుంకించి మోముపై
మోముఁ జేర్చినఁ జూచి ముదుగులాడు
ప్రేర్మెడికలు దీయ వెసనెత్తి హస్తంబు
కుచములపై వేసికొనినఁ దిట్టుఁ

తే. ప్రక్కలోఁజేరి కౌఁగిటఁ జిక్కఁబట్టి
కులుకు గుబ్బల నెదఁజొమ్ము గ్రుమ్మి క్రుమ్మి
రతి బలాత్కారమునఁ జేయ ధృతి వహించు
ప్రేయసిని జూచి రోయుచుఁ ద్రోయు నతఁడు. 201

క. ఈలాగు నిచ్చ నిచ్చలు
వాలుగు టెక్కెంబుఁ బూనువాని దురంబుల్
లీల నొనరింపఁ జూచు వి
శాలను "ఛీ!అంకులాఁడి!చను" మని తిట్టున్ 202

తే. అతఁడు పరసౌఖ్యమునె కోరి యాసఁబొందఁ
డిహమునం దుచ్చ సౌఖ్యాప్తి కింతయైన
జాతికిడునట్టి గిలిగింతలై తనర్చుఁ
గాని ప్రియురాలి చేష్టలు గలఁప పతని. 203

వ. మఱియును. 204

సీ. ఎడలేక కవఁగూడి యేప్రొద్దు రతిసల్పు
వారి వైఖరుల కేఁకారఁ దొడఁగు
సయ్యాటములు గల్గు జంపతిక్రీడకుఁ
గెరలి వేమాఱు గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగుఁ
గందర్ప కేళులఁ బొందు సతీపతు
లాసక్తికిని భావమందుఁ గుందు
సురతఖేలన వధూవరుల మైత్రికి మాన
సమున నిట్టూర్పులు సల్పి పొక్కు.
తే. విరి లకోరీ ధునేదారి దురముఁ గోరి
మీఱి పోరాడు సుకుమార మిథునతతుల
వైభవముఁ గాంచి హా! యంచుఁ బరితపించు
సంగమ విహీనయైన యా జలజనయన. 205

తే. కుడువఁ గట్టను దొడుగను ముడువఁ బుడమి
నెంత గలిగినఁ బ్రాయంపు టింతులకును
గ్రామ్య ధర్మంబు లేకున్నఁ గలుగు దుఃఖ
మెంతని వచింపవచ్చు నో దంతిగమన! 206

తే. వినుము నానావిధంబుల దినము దినము
రాత్రి రమణునిఁ గదియఁబో "అంకులాఁడి !
పోవె" యని త్రోయ, గుబ్బలఁ బొందు పైఁట
చెఱఁగుఁ బఱచుకఁ బండు నుస్సురు మటంచు. 207

ఉ. మిన్నక యిట్లు భర్త తనమీఁద విరాళి వహింపకున్న నా
కన్నియ చూచి "యీ ముది బికారునితోఁ బనియేమి నా" కటం
చున్నిరసించుఁ "బంచశరసుందర రూపుల జారవీరులం
గొన్నవవింటివాని మొనకున్ గదియించెద" నంచు నెంచుచున్. 208

క. వేవిన శివదత్తునకును
సేవలు సేయుటలు మాని చిత్తం బలరన్
భావజనిభులగు జారుల
త్రోవలు గనుచుండె విరహ దోహల కాంక్షన్. 209

చ. చికిలి విభూతిరేక, జిగిఁ జిల్కెడు కమ్మల కాంతిఱేక, హా
టక మణిభూషణంబుల మిటారపుఁ డెక్కులమూఁక వాసనా
ధిక సుమగంధ సంపదల తేటగు సిస్తుల వీఁక యొప్పఁగా
నకట! విశాల నామసఖి హర్షముతోఁ జరియింపుచుండఁగన్. 210

కోడి పందెములు—కోళ్లు.

క. అంతట నితాంత హర్ష
స్వాంత యుత ద్యూత జన రవక్షుభిత హరి

ద్దంతిశ్రుతియై నగర
ప్రాంతంబునఁ గోడిపదువు పందెము సాఁగెన్. 211

తే. కాలి ప్రాఁతలు దారాలు కట్టుముళ్లు
ముష్టులును నీళ్ల ముంతలు మూలికలును
గత్తుల పొదుళ్లు మంత్రముల్ కట్టు పసరు
లెనయ వచ్చిరి పందెగాండ్రేపు రేఁగి. 212

తే. డేగ నెమిలి పింగళి కోడి డేగకాకి
వన్నెలై దింటి కిరవొందు వన్నెలందు
రాజ్య భోజన గమన నిద్రా మరణము
లను విచారించి యుపజాతులను వచించి. 213

సీ. పట్టైజుట్టుది మైల పుట్టజుట్టుది గూబ
చిలుకజుట్టుది మూఁగ చిల్లకోడి
పట్టుమార్పుది యరజుట్టుది బోరది
బూడిద వన్నెది పొడది చిల్ల
కాలుది గుజ్జుది గాజులకాలు దో
గలది పండెట్టిది గద్దకాలు
దెట్టని దురగది నీఁకెల కాలిది
నల్లది కొప్పుది తెల్ల యురగ.
తే. పిల్ల ర్వేళ్లది మొద్దుది నల్ల యురగ
లనఁగఁదగు కత్తి కాల్పుంజు లందులోనఁ
బసపు పావళ్లు కాలందె లెసలు కట్లు
రావి రేకలు బిరుదులు రీవి గలుగు. 214

సీ. గరుడండు శరభంబు కంచు డమారము
రణభేరి కార్చిచ్చు జూతిబొమ్మ

రాము బాణము మిత్తి రాహుత్తి పిడుగు హం
పీరుండు పుంజుల వేరువిత్తు
గండక త్తెర గుండెగాలంబు మాష్టీఁడు
పట్టభద్రుఁడు జెట్టి భైరవుఁడు
కత్తులపొది సింహగాలి బేతాళుండు
పసులపాఁతర పాదరసము చిలుకు

తే. టమ్ము సుడిగాలి చక్రంబు నలజ డదరి
శూలము పిరంగి వెలినక్క సాలువంబు
కాళరాత్ర్యంతకుఁడు పందెగాండ్ర మెచ్చు
లనెడు పేరుల పుంజులఁ గొని మొగించి. 215

చ. చొరఁబడి కాలి ప్రాఁతలను జుట్టియుఁ గత్తులు వేసి సందిటం
బెరయఁగఁబట్టి చెక్కు గఱపించి, గితేర్పడగిచి నిల్పికొం
కురలఁగఁబూంచి పందియపు టుంకువ దీద్దుచుఁ జిక్కెవేసి స
ల్లిరి మటి "భో" యటంచును ఖళీఫెళి పుంజులు తన్నులాడఁగన్. 216

క. కృకవాకువులం బుట్టిన
కకపిక వాదడరుచుండఁ గాలజ్ఞ రణో
ర్వికడను నిలిచిన శకనా
మకు నొక నాయకునిఁ జూచి మానిని మెచ్చెన్. 217

ఉ. మెచ్చినయంతలోఁ జిగురుమేలడిదంబు బిరాన దూసి, బ
ల్పచ్చని వింటిబోయ చెలిపైఁబడి నిబ్బరపుబ్బు సిబ్బెపున్
మచ్చగలట్టి గుబ్బకవ నాట ఖచిక్కునఁ గ్రుమ్మి క్రుమ్మి తా
నచ్చుగఁ బేర్చియార్చె హరిణాక్షిమనంబు గలంగ నెంతయున్. 218

తే. అపుడు తనుఁదానె తెలుసుక యబ్జనయన
కులుకు గుబ్బలఁ జిన్నారి గోట్ల రవిక
పిగులఁ బోకముడూడిపోఁ బేర్మితోడ
శకునిఁ జూచుచుఁ దన యింటిచక్కి నిలిచి, 219

చ. అతఁడొక నీటికాల్వకడ కంతట వేచని తాౖమచూడ శో
ణితయుత హస్తముల్ కడుగు నేర్పున నుండఁగ వాని చెంతకున్
గుతుక మెలర్పఁగా జని శకుంగని కోమలి కొంకుపాటుతోఁ
గొతుకుచుఁ బల్కె నొంటి నిటు గూడునె రాఁదనవంటి దానికిన్. 220

క. అని నీళ్లఁ గాళ్లు గడుగుచుఁ
"జనఁ గావలె నమ్మచెల్ల ! సరె తడవాయెఁ
గన నెవ్వారును లే" రని
ఘనకుంతల పల్కుచుండఁగా శకుఁడంతన్. 221

క. "ఇంతీ ! యెవ్వరు లేరని
గొంతేటికిఁ జేసె దెవరు గొనిపోయెదరే !
యెంతపని వచ్చినను నిదె
చెంతనె యున్నాఁడ, భీతిఁ జెందకు" మనినన్. 222

చ. విని చిఱునవ్వునవ్వి "భువి వింతలు పో! మగనాంౖధ నీగతిన్
బనివడి యొంటినుండఁగని పల్కుట న్యాయమె ?" యంచుఁ బల్కె,"నీ
వనుదిన మెందునుందు వెవరైనను వచ్చెద, రేది? చెప్పుమా
ననవిలుకానివంటి నెఱనాయక !" యంచు విశాల వేఁడినన్. 223

క. "నేనుండు దెపుడు మాపురి
లోనన్ నాపేరు శకుఁడు, లోలాయతనే
ౖతా : నారుల మానసములు
పూని కనుంగొనెడు బుద్ధి భూమిఁ జరింతున్." 224

వ. అని చెప్పి నవ్వుచు వెండియు నిట్లనియె. 225

క. "ఈ వీట నొండు చిౖతము
గావించెడి ఫాల్గిదానిఁ గనఁ జీవఱకున్

సీపై తె జాణవౌదువు
గా వోలున్ మాట లటులఁగా వినఁబడియెన్. 226

క. అదిగాక నిన్నుఁ జూచిన
మొదలున్ మదనాస్త్ర తతుల మొనఁబడితి ననున్
గడియించి గబ్బిగుబ్బల
పొదుగున నీదేర్పు రతులఁ బొసఁగించి సఖీ !" 227

తే. అనిన విని యా విశాల యౌరా! యటంచు
మెచ్చి నా మదిలోఁగల మేలిమెల్లఁ
దెలిసితివి జాణవౌదని పలికి, యతని
రమ్మ నాయింటి కిపుడని నెమ్మి మీఱ. 228

క. త్వరితగతిన్ దనయింటికిఁ
దిరిగి తిరిగి చూచుకొనుచుఁ దెఱవ యేఁజనె, నా
సరణిని బడి శకుఁడావిడ
శరణమునకుఁ జనియె వేడ్క సఫలతఁ బొందన్. 229

తే. ఇద్ద ఱీరీతి నింటిలో కేఁగినప్పు
డొంటి పాటయ్యె శివదత్తుఁ డింటలేని
కతన ననిపొంగి యన్యోన్య కాంక్షలూర
సురత కేళికిఁ జెలరేఁగి చొచ్చిపెచ్చి. 230

చ. అలసటలేక సహ్యగుణమందక తగ్గక తొట్రుపాటునం
గలఁగక ప్రాలుమాలక వికారముఁ బొందక యాలసించకం
దొలఁగక నిద్రమబ్బుగొని తూలక నిద్దఱు నేకకాంక్షతోఁ
దలిరుకటారివాని బెడిదంపుదురం బొనరించి రెంతయున్. 231

చ. లకుముకులట్లు సర్పముల లాగునఁ గుక్కుటజాతి చాడ్పునన్
బికముల లీలఁ బావురపుఁ బిట్టల తీరునఁ జెట్లవీఁక ధే

నుకముల వైఖరిన్ గవుల నూఁకుడు భంగిని భైరవాళ్వయు
గ్మకములరీతి సింహముల కైవడిఁ బోరి రనూన చాతురిన్. 232

తే. అటులఁ దమీ దీఱకుండెడి యాస్థతోడ
ముచ్చటలు దీఱ నిరువురు మొనసి పెనఁగు
వేళ శివదత్తుఁ డింటికి వేగవచ్చి
చూచె నాశ్చర్యకోప విస్ఫురితుఁడగుచు. 233

వ. ఇత్తెఱంగున. 234

క. ఘర్షించి కనుల నిప్పుల
వర్షంబులు గురియఁజూచు వల్లభునకు నా
ధర్షణి యపు డేవిధమున
హర్షముఁ గావింపవలయు నని యడుగుటయుఙా. 235

తే. హంసకుల సార్వభౌమ ! నీ వనుదినంబు
కథకుఁ గథకిట్లు నన్నడుగంగ నేల ?
చెప్పు మేలాగు హర్షింపఁజేసె మగని
ననిన హేమావతిని జూచి హంసయనియె. 236

క. విను మటుల మగఁడు కోపము
పెనఁగొని ఘర్షించి పలుక భీతిల్లక యా
వనజదళాకార విలో
చన ధైర్యము చెదరనీక చతురత ననియెన్. 237

క. మరుకేళిఁ గవయ 'కవ్వలి
కరుగవె చీ ! అంకులాఁడి!' యని నను నిచ్చల్
నిరసింతువు, యోగివ కన
నరకా! నీ వాకె తాఁకె నాకుం జూడన్. 238

ఉ. పలుమఱు 'అంకులాఁడి' యనిపల్కెడు నీ వచనం బమోఘమై
నెలకొని తాఁకె, సిద్ధుఁడవు నీ మహిమంబది యేల వ్యర్థమై
తొలఁగు?" నటంచుఁబల్కి చెలి దూఱిన, నాత్మతపో విభూతిచేఁ
దలకొను వాక్యసిద్ధికి ముదంబు గొనెన్ శివదత్తుఁ డెంతయున్. 239

చ. అటుల నిజాధినాథుఁడపు డాత్మమహత్త్వ గుణోపలబ్ధి కు
త్కటమగు మోదమందఁగను గామిని చూచి, "ననుం బతివ్రతా
పటిమ వహించుమంచు బహు భాషలఁ బల్కుము, పల్కకున్న నీ
కిట ఘటియింతు హత్య, తనువేటికి నేఁటికి నింద వచ్చినన్" 240

తే. అనెడు సతివాక్యమునకు స్త్రీహత్య కులికి
తనదు వాక్సిద్ధికిని నద్భుతంబుఁ జెంది
"నీ విఁక మహా పతివ్రతా భావ మహిమ
వెలయవే!" యని యోగి దీవించెఁ బ్రీతి. 241

క. అటువలె దీవించుచు నె
ప్పటియట్లనె వేఱులేని పక్షంబున న
జ్జటిలుండుండెను జెలియును
బటు ముదమున మెలఁగుచుఁడెఁ బడఁతుక! వింటే? 242

క. ఆరీతి మహోపాయము
నేరిచినన్ జారుఁ గవయ నెలకొను మన, నౌ
రౌర! జగజంత యని తెల
వాఱుటఁ గని భామ కేళివసతికిఁ జనియెన్. 243

వ. అని ప్రత్యుత్పన్నమతి చెప్పిన విని హర్షంబు నొంది నలుండు తరువాతి
వృత్తాంతం బాన తిమ్మని ప్రార్థించిన. 244

మ. నిరవద్య స్వయశో వినిర్జిత మహానీహార నీహార భూ
ధర పుత్రీశ్వర కావ్యగోత్ర విధికాంతా గౌరవా గౌరవా
కర మందార పటీర శంకరపతాకాతారకా తారరా
డరవిందోద్భవవాహ పథ్యతిథి పాత్రాహార కాహారపా ! 245

అనులోమ విలోమ కందము.

రామా కుజరాజనుత ర
మామర సుమరాగకర సుమాకర సమీరా
రాము సరకమాసుర కగ
రామ సురమమార తనుజ రాజకుమారా ! 246

తోటక వృత్తము.

వారణ వారణ వారణ రక్షా !
సారస సారస సారస పక్షా !
శారద శారద శారద కీర్తీ !
హారిమ హారిమ హారిమ మూర్తీ ! 247

గద్యము :

ఇది శ్రీమత్కౌండిన్యస గోత్ర పవిత్రాయ్యలరాజాన్వయ సుధావార్ధి
పూర్ణిమా చంద్ర నిస్సహాయ కవిత్వ నిర్మాణ చాతుర్య నిస్తంద్ర
శ్రీ రామనామ పారాయణ నారాయణామాత్య
ప్రణీతంబైన హంసవింశతి యను
మహా ప్రబంధంబు నందు
దృతీయాశ్వాసము

—: o :—

హంస వింశతి

చతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీరాజిత ! జితవారిధి !
వారిధితనయాంశజాత వసుధాపుత్రీ
హారి స్తనకుంకుమ ఘన
సార మృగీమద సుగంధ చర్చితవక్షా ! 1

వ. అవధరింపుము. ప్రత్యుత్పన్నమతి నలున కిట్లనియె. అట్లు ప్రభాతకాలంబు కావచ్చినఁ గనుంగొని. 2

క. చిగురాకుఁబోఁడి చొచ్చెను
మగరా జిగి రాయిడించు మందిరభూమిన్
జిగరాజిల్లెడు తొగరా
జగరాతికి నది రసించు సాయంబైనన్. 3

క. కని జలకమాడి సొమ్ములు
దనరంగ నలంకరించి తరళేక్షణ రా
ట్తనయుని పై మోహంబునఁ
జనఁగా రాయంచ చూచి సఖితో ననియెన్. 4

పదమూడవ రాత్రి కథ.

నియోగిభార్య జోస్యునిఁ గూడుట.

తే. "అక్క ! రుచిగల్గు చక్కెర లానవాలు
పెట్టెదవె, యొక్కగాథఁ జెప్పెదను వేడ్క

నది నవీనప్రవాళ రాగాధరోష్ఠి !
వినిన నొక్కింతనేర్పు నీకెనయుఁజుమ్మి." 5

క. అనవిని చిలుకనవ్వాలయం
"బనిచెలుపుల కథలు చెప్పి పార్థివుఁజేరం
జననీయ వైనఁజెప్పుము
వినియెద"నన సతికి హంసవిభుఁ డిట్లనియెన్. 6

తే. పూర్వమున బ్రహ్మసభకు నేఁబోయి కొంత
కాలమందుండి యజుఁడంపకంబుసేయ
మానస సరంబునకు వచ్చి మామకీన
కులజులను గాంచి భువిఁజూచు కోర్కి పొడమి. 7

పర్వతములు.

సీ. హిమవ న్నిషధ మేరు హేమకూ టాస్తోద
య ద్రోణ మలయ వింధ్య త్రికూట
మాల్యవ న్మందర మైనాక గంధమా
దన సహ్య పారియాత్రక సువేల
ఋష్యవ చ్ఛతశృంగ ఋష్యమూ కాంజన
చంద్ర గోశృంగ మహేంద్ర వృషభ
శాలేయ ధూమ్రవజ్ర మతంగ కైలాస
శతకేతు భృగు నీల చక్రవాళ

తే. కనక మేఘాంశుమ త్పుష్ప గరుడ భద్ర
చిత్రకూట సుదర్శన శేష సింహ
రోహణ శ్రీగిరి క్రౌంచ రుద్ర మత్స్య
సూర్య వైద్యుతముఖగిరుల్ చూచియంత. 8

కంప చెట్లు.

సీ. కోరింద నలితుమ్మ గొటికె కోడారెయు
వెఱుతు రూడుగు దంతె వెఱ్ఱితుమ్మ
చిటిగార సుందరి చీ కెఱ్ఱతుమ్మయుఁ
దెల్లతు మ్మెల్లింద కళ్ళి తొట్టి
జమ్మి బలుసు గార చంద్ర పఱికి తెల్ల
పూలి లొద్దుగ జిడ్డు బుడ్డతుమ్మ
కలివె రేఁ గుంద్రయు గచ్చ పెన్నంగయు
దుద్దుమంగయు భూతతొట్రు కోవె
తే. మంగ చిటికొక్కి సీకాయ మంద్రకుక్క
వెంఁగ వాకుడు పల్లేరు ముఁక జీల్గ
నగిరె నీర్గొబ్బి మొదలుగా జగతిఁ గల్గు
కంపలన్నియు వేవేగఁ గడచి కడచి. ౯

చిఱు చెట్లు.

సీసమాలిక.
జిల్లేడు వెంపలి జిడ్డువెంపలి పైఁడి
తంగేడు తంగేడు తగిడి యుస్తె
ములువెంపలి ములుస్తె గలిజేరు గుంటగ
ల్జేరును దంతి బందారి నేల
తంగేడు మెట్టబందారి దుండుగ బ్రహ్మ
దండి భూతుల సెఱ్ఱదొండి చల్ల
పిల్లిమాడుపు చార పిల్లద్గు చిత్రమూ
లము నల్లతీఁగె కోలాకు పొన్న
ముయ్యాకుపొన్నయు మొగచీర తుత్తెర
బంకదు త్తెర హంసపాది గంటె
కామజిలుగు మెట్టదామర వెఱ్ఱి సె
నగ జంబిరము కాచి నల్లకాచి

శ్రీతులసియు సంబరేణు నేలుసిరి కీ
శ్వరి నేలవే మూటి చల్లగడ్డ
సహదేవి దుష్టపు చలిపిండి చిటిముటి
పెన్నేరు విషబొద్ది పిండిదొండ
నెమటాయి గొలిమిడి నీరుబచ్చలి ప్రబ్బ
పీర గన్నే రాఁడుబీర నేతి
బీర పేరాముష్టి పీచరములు గొలి
మిడి చేఁదుపొట్ల యుమ్మెత్త తిప్ప
తీఁగె విష్ణుక్రాంత తీంద్రెజ్జ చిత్రమూ
లము దొండతీఁగె ముల్లంగి నల్ల
జీ డెద్దుమట్టాకు చేగొడ్డ చంద్రకాం
తెజ్జని యచ్చెంద యెజ్జతుమికి
కుప్పి సూర్యక్రాంత ముప్పుడు సరవండు
గాడిదగడపర కన్నెకొమర
నల్లగెంటెన పూలి తెల్లగెంటెన యుత్త
రేణి గుబ్బిరి సంబరేణు బండి
గురిగింజ గురివింద తురకపత్తియుఁ బత్తి
తలపిడు చబ్బెంద నులియ చిట్టి
వెలఁగ విషమదారి వెజ్జికుందెన మంచి
కుందెన కలబంద గువ్వగుత్తి
మామెనయును నేలమామెన యటికమా
మిడి దూల గోవెల మేఁకమేయ

తే. నాకు నల్లేరు నులిజెముడాకు జెముడు
నేలజమ్మి కసిందయుఁ గోలజెముడు
బొంతజెము డుల్లియును సదాముష్టి మొదలు
గాఁ గలుగునట్టి చిఱుచెట్లఁ గాంచి యంత.

మహా వృక్షములు

సీస మాలిక.

రావి మామిడి కొండరావి మేడియు బ్రహ్మ
మేడియు జీడిమామిడియుఁ జింత
పులిచింత మోదుగు ములుమోదుగును వెల్ల
పుల్లవెలఁగ వెట్టిచిల్ల చిల్ల
బూరుగు కలిగొట్టు భూతపాదిరి కొండ
బూరుగు చిటిగొట్టి భూతనెరిద
నేరేడు మఱి యల్లనేరేడు పాదిరి
తడగూబ తడ బేఁకు కడప బట్టి-
కడప కొడిసె పాలకొడి సెట్టులొద్దుగు
చిరిబేఁకు లొద్దుగు జీడిపాల
కలుజువ్వి వావిలి గండువావిలి యేరు
మద్ది మద్దియును నేలొద్ది యొద్ది
తెల్లకాంచనము తుందిల మెట్టకాంచన
ముప్పి తెల్లుప్పి నీరుప్పి యిప్ప
తాంద్ర చందన మేపె దాసాన మెట్టదా
సానము చిందుగ చారజేన
మట్టి విరిగి తూకి కట్టితూ కిబ్బెడ
నక్క విరిగి చంద్ర ప్రక్క దంతె
కాకితూ కందుగు కానుగు వరగోఁగు
గొలుగు బొట్టుగు బిక్కి కొండగోఁగు
గోఁగు పొగడ ములుగోరంట గోరంట-
వెలమ సుంకేసరి వెట్టి బిక్కి
నారువ సురపొన్న వారిజమును బొన్న
నెల్లి మూలుగ బిల్లు నెమిలి యడుగు
కొండగుమ్ముడు రేఁగు కొరవి సంపఁగి కొండ
సంపంగి మారేడు సరళ తగిస

గుమ్ముడు క్రోవియుఁ గమ్మరేఁ గూడుగు
పొల్కి గుగ్గిల మెఱ్ఱపొల్కి జమ్మి
దేవదా రుసిరిక తిలకము తెల్లన-
గిరి వేఁప కరివేఁప తురక వేఁప
వేరుపనస గుత్తి వెఱ్ఱినారువ రేల
పనస కరకకొమ్మి పలుక రేణి
బండచింతయు నల్లబలుసు సురభిచీకి-
రేని కుంకుడు నెమ్మి ప్రేంకణమ్మ
భూతాంకుశ మశోక భూర్జపత్రమ్ము లం
బాళము-మంకెన బలుసు గంగ-
రేఁగు తక్కిలి పులువేగి భూచక్రపు
మొక్కస కొక్కస మొల్లమాను
హనుమంతబీర మంకెన గిరికర్ణిక
పెదమల్లె కొండముక్కిడియుఁ గోల-
ముక్కుదాడిమ బీర మొగలింగ గోదాడు
నేదాడు ఖర్జూర మీఁత నేల
తాడి బగిస పోఁక తాడు కొబ్బెర చెట్టు
పెద్దమాను పతంగి బెండ గలుగు

తే. కణుదు రిరుకుడు కాలుగ కాన సన్న
విరిగి సోమింద గున్నంగి దిరిసెనంబు
మొదలుగాఁగల్గు బహువిధ భూరుహములు
నిండియుండెడు కానల పిండు లరసి. 11

క. వెస జంబూ ప్లక్ష క్రౌం
చ సుపుష్కర శాల్మలి కుశ శాక ద్వీపా

12)

లెసఁగఁ గనుఁగొంటి లవణే
క్షు సురా ఘృత దధి పయో విశుద్ధజలాబ్ధుల్. 12

సీ. స్వాయంభువో త్తమ స్వారోచిష బ్రహ్మ
దక్ష వైవస్వత తామసేంద్ర
రౌచ్య రైవత రుద్ర భౌచ్య చాక్షుష సూర్యు
లనెడు చతుర్దశ మనువు లమరి
బ్రాహ్మర్ష దివ్య బార్హస్పత్య సౌర చాం
ద్ర గురు పావన పితృ నామక నవ
మానమ్ములును గేతుమాల కింపురుష హి
రణ్మయేలావృత రమ్యక కురు
తే. భరత భద్రాశ్వ హరిసంజ్ఞ వర్షములును
భారతేంద్ర కశేరు గభస్తి నాగ
తామ్ర రౌహిణ సౌమ్య గాంధర్వకాఖ్య
లమరు నవఖండముల నొప్పు నవనియందు. 13

సీ. ద్రవిళ విదేహ మాళవ మత్స్య మళయాళ
కొంకణాంగ విదర్భ కురు పుళింద
చేది టంకణ వత్స సింహళ కర్ణాట
మగధ ఘోట కళింగ మద్ర యవన
కుకురు బాహ్లిక పౌండ్ర ఘూర్జర నేపాళ
శక వంగ కాంభోజ సాల్వ లాట
సౌరాష్ట్ర చోళాంధ్ర శబర పాండ్య వరాట
కుంతల కేకయావంతి కాశ

తే. నాట కరహాట సింధు గాంధార నిషధ
కేరళ తురుష్క పాంచాల శూరసేన
కోసలోత్కల కాశ్మీర కుత్స బర్బ
ర మరు హూణాఖ్య సర్వ దేశములు చూచి. 14

క. యమునా తమసా మధ్య
క్షమఁ గమలోత్పల మరంద సంగ్రహణాద
భ్ర మతిభ్రమ ద్భ్రమర వి
భ్రమ గీత తతాభ్ర సురతరంగిణి చెంతన్. 15

సీ. పొడయెండ గాయని పొన్నగున్నల నీడఁ
గ్రొమ్మ త్తియపుటరంగులు చెలంగ
గొజ్జంగి పొదరిండ్ల పజ్జలఁ బచ్చక
ప్రపులు, నిండిన ద్రాక్ష పందిలి తగ
శశికాంత కుట్టిమ స్థలులఁ బన్నీటి తుం
పర జల్లు జలయంత్రపాళి దనరఁ
గేళి కేళాకూళి క్రేపఁ జక్ర చకోర
హంస భ్రమత్సారసాదికలిత

తే. కలకలారావ విస్తార కమల కుముద
సౌర భాగార నీహార నీరపూర
వీచికావార దుర్వార విహృతి ధీర
శీతల సమీర కాసార సీమఁ గంటి. 16

వ. మఱియుఁ తత్కాసారం బనిమిష సంచార యోగ్యంబై యమరావతీ పురంబును, శంఖ మకర కచ్ఛపాధిష్ఠానంబై యలకాపట్టణంబును, ధార్తరాష్ట్ర విహారస్థలంబై హస్తి నగరంబును, బకనివాసంబై యేక చక్ర పురంబును, శంబరాధారంబై కాంతారంబును, శింశుమార చక్ర వికాసితంబై మేరువునుం బురుడించుఁ దత్తీరంబున. 17

క. పల్లవిత కలిత పుష్పిత
సల్లలిత మరంద వశిత సత్ఫలిత మహీ
జోల్లసితాభ్రంకషమై
యుల్లము రంజిల్లఁజేయు నొక వన మొప్పున్. 18

ఉ. ఆ వనసీమ నొక్క తరు వంబరచుంబిత శాఖమై ముదం
బావహిలంగఁ జేయఁ గని యాగమన|శమమున్ క్షుధార్తియున్.
బోవ నొకింతకాల మల భూజముపై వసియుంచి నాకగం
గా వనజాత జాత బిసఖండము లానుచు నుంటి నయ్యెడన్. 19

ఉ. కొండలు క్రిందుమీఁదుగను గూల దిశావళి వ్రీల నుష్ట్రివే
దండము లుర్వి|వాలఁ ద్వరితంబుగ వారిధు లింకి|కాల బ్ర
హ్మాండము తూల నాది మహామహిప సూకర కూర్మమూర్తు లొం
డొండఁ గలంగి సోలఁ జటులోద్ధతి నుర్లెను నేల యమ్మొగిన్. 20

వ. అప్పుడు. 21

చ. హరి శిఖి దండి దైత్య వరుణానిల యక్షప భర్గులెక్కి యా
మరకరి మేష వాహరిపు మానవ నక్ర మృగాశ్వ నందులన్
గురుపవి శక్తి దండ వరకుంత గుణధ్వజ ఖడ్గశూల భృ
త్కరులయి కుంభయంత్ర గతిఁ దాల్చిరి దిక్పుర సైన్య సంగతిన్. 22

క. ఆ తఱి నే నాకసమున
కాతత సంరంభగతుల నతిజవ మొప్పం
గాఁ దెలివి నెగసి చూడఁగ
భూతల చలనం బడంగి పోయిన పిదపన్. 23

క. ధరణీసుర భూభృ ద్వి
ట్చరణజ భట రథ గజాశ్వ సద్వస్తుంచే
నిరవొందు పాండ్య భూమిని
బరిపూర్ణం బనఁగ నొక్క పట్టణ మున్నన్. 24

తే. కని మహామోద మొనరింపఁగాఁ బురంబు
కాఁపురంబుగ నుండెడు ఘనజనముల

కలిమి బలిమియు వీక్షించు కాంక్షవొడమి
యొక్క సౌధంబుపై డిగ్గి యుంటి నందు. 25

తే. పరక తలగుడ్డ యొకపాటి పచ్చడంబు
ముదుక సీర్కావి దోవతి మొలను సంచి
తిత్తి వెండుంగరము వ్రేలహత్తి యొప్ప
నుండు శరుఁడను పేద నియోగి యొకడు. 26

సీ. క్షేత్రఘాతంబుల స్థితులు వక్కాణించి
సౌవర్ణ గణితోక్త సంఖ్యఁ దెలిసి
మిశ్రిత గణితార్థ మిళిత మనస్కుఁడై
గాఢ ప్రకీర్ణక గణిత మెఱిఁగి
త్రైరాశికాద్యంత సారాంశము గ్రహించి
సూత్రగణితంబుఁ జొచ్చి కలఁచి
మఱి భిన్న గణితంబు మార్గమెల్లను గాంచి
పర గణితంబులఁ బాఱఁజూచి

తే. నిఖిల సిద్ధాంతసూత్రముల్ నేర్చి జగతి
గణక కుల సారభౌమత్వ గణనకుఁ దగి
గణిత మర్మజ్ఞుఁ డితఁడని ఘనులు మెచ్చఁ
దెలిసి యతఁడెంత లెక్కైనఁ దేటపఱచు. 27

సీ. త్రైరాశిక ప్రకీర్ణ సువర్ణ పంచరా
శిక మేరు పౌర్ణరాశిక సమాధి
కార వీరాచార ఘాట కుంటాహ్వాయ
చ్ఛాయార్యభట బృహజ్జాతకోత్క
లిత సప్తరాశిక లీలావతీ వర్గ
వర్గమూల క్షేత్ర వాస్తు భాగ
గణితసార చతురంగ ప్రశంసౌబల
నాధీయ బీజ భిన్న నవరాశి

తే. క ఘన ఘనమూల శిల్పసంకలిత సూర్య
సోమ సిద్ధాంతయుగ లబ్ధ శోధ రత్న
ఘట్టితై కోనరాశ్యాది గణిత తతులు
దెలిసి యతఁడెట్టి లెక్కైనఁ దేటపఱచు. 28

తే. సరవి గుడిగట్టు గాచెంగ సరసిఁ ద్రవ్వి
యంతకముసేసి కులవర్గు లాయకట్లు
దీర్చి దినవహి నపరగతి ప్రతీర
నౌరవణి నిర్ణయింప శేషాహి యతఁడు. 29

చ. చదువులు చెప్పిచూచె మఱి సారెకుఁ గూలికి లెక్క వ్రాసి చూ
చదవదఁ గోలుకాఁడగుచు నన్నిఁట మండువలన్ నటించి చూ
చదియనుగాక రాయసపు టార్యుల ఘంటము లాకు దుద్దులున్
వదలక మోసి చూచె నొకపట్టునఁ బొట్టకులేక తక్కినన్. 30

క. పొరుగిరుగువారి కలిమికి
గుఱిగాఁ దానింత కూడు గుడుచుచు, వీటం
దిరుగాడి ప్రొద్దు గ్రుంకెడు
వఱ కొక పాతికకుఁ గొలుచు వడిఁగొని తెచ్చున్. 31

తే. తెచ్చి సుఖమతి యను నామధేయమునను
బరఁగు ప్రియురాలిచేతి కేర్పడఁగ నీయ
నాబి డన్నంబు సంకటి యంబలియును
జేయ సమరేయి వేళ బోసేసి పోవు. 32

క. అతఁ డీలాగున గ్రాస
స్థితికై యూరెల్లఁ గలయఁ దిరుగాడంగా
నతనాలు మరుని కేళికి
వెతఁగొని తిరుగున్ భుజంగవీరులఁ గలియన్. 33

క. ఒసవరి వగలది ముద్దుల
నసియాడెడు గౌనుగలది యందముగల పైఁ
డి సరైన మేని చాయల
పస గలదని విటులు దాని పని కలవడుచున్. 34

తే. ఎనయ నేవేళ నెందైన నేపురేఁగి
పురిని గల జారు లత్యంత మోహులగుచుఁ
గ్రుక్కిళులు మ్రింగికొనుచు నొక్కొక్క రొకరె
తిరుగుచుందురు దానింటి తెరువుఁ బట్టి. 35

ఉ. ఇందుఁడు కందు, నిద్దపు రహిందగు సుందరి మోముగోము తా
నందమి, నిందిరేందుముఖినందనుఁడుం దన డెందమందు నిం
దిందిర కంద బృంద కచ దృక్తతి చందనుఁ జెందఁజాలు వా
లొందమిఁ గుందు, జారులిఁక నుగ్మలిఁ బొందమిఁ గంది కుందరే!. 36

శా. నెత్రావుల్ వెదచల్లు పుష్పలతలన్ నెమ్మేను, సింగంపు రా
మొత్తంబున్ నునుఁగౌను, శ్రీల గరిమంబున్ వీను, లందమ్ము ద
శ్క్కొత్తుంగ్గొవ్విరి గుత్తులన్ మినుకులొల్కుం గబ్బి చన్గుబ్బలున్,
నెత్తమ్మిన్ గళదేరు మోము చెగడున్, సీమాటి రంభన్, నగున్. 37

క. ఆ సుఖమతి తరుణవయ
శ్శ్రీ సంగతి నలరు విటులఁ జేరి రతులకున్
వేసారక యుసికొల్పఁగఁ
దా సుఖపడి వచ్చు నట్టి ధన్యులలోనన్. 38

చ. ఒకనికి మోముచుంబనము లొక్కనికిన్ మొనగుబ్బపోటు వే
ఱొకనికిఁ జెంపపెట్టు మఱియొక్కనికిన్ బిగికౌఁగిలింత లొం
డొకనికి గాఢసంగమము లొక్కనికిన్ రతిబంధ నైపుణుల్
కకవికఁ జూపు మన్మథుఁడు గట్టినఫట్టి సడల్ప నియ్యకన్. 39

మ. పసిఁడిరంగారు పికిటులు పూఁగొనుచుండెడు గీలుగంటుపైఁ
బసిఁడి పూలు నిగ్గుగల ఫాలతలంబునఁ జాదుబొట్టు దృ
గ్వసతికిఁ గజ్జలంబు సరకాలును సంపులు జీలు చీర, తా
పసము పుష్పకంచుకము రంజిలఁగాఁ జరియించు వీథులన్. 40

తే. ఇటులఁ జరియింపఁగా దాని యెమ్మె లెఱిఁగి
పట్టి యనుమానములచేత బెట్టు గుంది
కని విరూపిఁజేఁగాఁ జేసి కాంత వీడి
చనియెద నటంచు నెమ్మది శఠుఁడు దలఁచి. 41

క. ఒకనాఁటి రాత్రి యింటను
సకియ కడన్ బవ్వళించి సంభ్రమమునఁ బొం
ద్రక దేశమునకుఁ జనియెద
నొక పనికని వేగ యూమముండెడు వేళన్. 42

తే. పయనమై లేచిపోవునో భార్యతోడఁ
జెప్పు నొక్కింతదూర మచ్చిగురుఁబోఁడి
సాఁగ నంపి బహిర్భూమిక కేఁగ, నతఁడు
దిరిగి కికురించి వేగ మందిరము చొచ్చి. 43

ఉ. దూలముమీఁది యట్టుకను దొంగవిధంబున నిశ్చలాంగుఁడై
తాలిమిఁ జిక్కఁబట్టి కులతామరసేక్షణ చర్యలెల్ల నా
మూలముగాఁ గనుంగొనెడు బుద్ధిని నాశఠుఁడుండు నంతఁ బ్రా
క్శైల శిఖాగ్ర భాగమున సారసమిత్రుఁడు తోఁచె నంతటన్. 44

క. పనిపాటుఁ దీర్చి సుఖమతి
పనివడ నేఁడింటితొడుసు బాసెగదా యం
చును వెల్వడిచని వీథిని
మనసిజ వేదనల జాలిమాలి తిరుగఁగాన్. 45

సీ. గౌరి పంచాంగంబు గౌళిపల్కుల పంతు
 పక్షుల శకునముల్ పైఁడికంటి
పలుకుల రీతులు ప్రశ్న భాగంబులు
 గబ్బిల్లు కూఁతలఁ గలుగు మేలు
కీడును, బొచ్చెల్ల జాడెఱింగెడు నేర్పు
 దిగ్విదిక్కులఁ జూచి తెలుపు నుడువుఁ
దుమ్ము లక్షణములు తొడరు కాకరవంబు
 సాముద్రిక స్థితిఁ జతుర మహిమఁ.
తే. తెలియనేర్చిన యొక మహాధీరవరుఁడు
శకున విద్యా విచక్షణాధికుఁడు సొకు
మార్య రేఖల మాటట మారుఁడైన
యవనిదివిజుండు మతిమంతుఁ డనెడువాఁడు. 46

క. ఎదురైనఁ జూచి సుఖమతి
కదియంజని వాని సొబగు కలిమికి మోదం
బెదనొంది యతని "నో నవ
మదనా!" యని పిలుచునంతమాత్రనె యతఁడున్. 47

తే. దీనిఁ దగిలించుకొనవలెఁ దియ్యవిలుతు
దురము పనిలోకి నేఁడు ముద్దుగ నటంచుఁ
దలఁచు నంతటిలో జాణతనము లాడి
లోఁ బఱచి వానిఁ దోడ్తెచ్చె లోలనయన. 48

మ. అటులం దోడ్కొని వచ్చుచోఁ గులుకు టొయ్యారంబుగాఁ జూచుఁ, జో
క్కటపున్ సిబ్బెపు గబ్బిగుబ్బ నెలవంకల్ సామునాన్పింపఁ బై
పట మొక్కింత సడల్చుఁ, బచ్చి దొరలన్ భాషించు, లేనవ్వుతో
నటలం జేష్టలొనర్చుఁ బైపయిఁబడన్ జారుండు హర్షింపఁగన్. 49

చ. నిలయము లోని కిట్టు విటునిన్ వెసఁ దోడ్కొనివచ్చి హెచ్చి కం
బళము ముదంబునం బఱచి పల్లవుఁడందు వసించినంత న
య్యళికచ యే క్రియం గనెనొ యట్టుకపై నిజభర్త యుండుటల్
తెలిసిన భీతిలేక సుదతీ! యపుడేమని బొంకెఁ జెప్పుమా! 50

చ. అని యల వానజాలిపులుఁగా వనజాక్షినిఁ జీరి వేఁడినన్
విని తలపోసి చూచి యిది వింతసుమీ! తెలియంగ లేను నే
ర్పున నది భర్తకింపు మదిఁబుట్టఁగ నెట్టుల బొంకెఁ జెప్పవే
యనఁ గలహంస వంశ కలశాంబుధిచంద్రుఁడు కాంత కిట్లనున్. 51

క. విను హేమావతి! సుఖమతి
తన వల్లభుఁ డటుకమీఁద దాఁకొని యున్నాఁ
డని తెలిసి ధృతి చలింపక
యనుపమ చాతుర్యధుర్యయై విటు ్రమోలన్. 52

క. వక్కాకిడి సద్భక్తిని
మ్రొక్కి కనుం గీఁటి, "శకునములు చూడు వరుం
డె క్కార్యంబున కేగెనో
యక్కార్యము లెస్సఁగ సఫల మౌనో? కావో! 53

తే. లెస్సగాఁ జూచి చెప్పుము లేమిచేతఁ
జనిన నాపతి శీఘ్రంబె సఫలుఁడై సు
రక్షితంబుగ వచ్చునో రాఁడొ" యనుచుఁ
దెఱవ యడిగిన నా సైఁగఁ దెలిసి యతఁడు. 54

జోస్యుని సరకులు

సీ. అంగుళి క్రమమున నశ్విని భరణియుఁ
గృత్తిక రోహిణి మృగశిరార్ద్ర
పొసఁగఁ బునర్వసు పుష్య మాశ్లేషయు
మఖ పుబ్బ యుత్తర మఱియు హస్త

సరవిఁ జిత్రయు స్వాతి పరఁగ విశాఖాను
రాధలు జ్యేష్ఠయు రమణ మూల
పూర్వో త్తరాషాఢ లుర్విని శ్రవణ ధ
నిష్ఠలు శతభిష క్ప్రోష్ఠపదలు.

తే. ను త్తరాభాద్ర రేవతు లొనర నెంచి
మేష వృషభ మిథున కర్కి మృగప కన్య
కా తులాళి ధనుర్నక్ర కలశ మీన
రాశి సంఖ్యలు వరుస నేర్పడ గణించి. 55

తే. సూర్య శశి భౌమ బుధ జీవ శుక్ర మంద
రాహు కేతు గ్రహస్థాన రాశి కూట
చార కోణోపచయ కేంద్ర సార నీచ
పరమ స్వోచ్చాంశ లగ్నముల్ పదిల పఱచి. 56

తే. జన్మ కర్మ సాంఖ్యాతిక సాముదాయి
కాంగ జామిత్ర వైనాసికారి వామ
పార్శ్వవేధలు ల త్తలు భావ దుస్స్వ
భావ నీచా స్తమయములఁ బరిహరించి. 57

సీ. ద్వాదశాబ్దాబ్దమాత్ర గ్రహ మాతృ న
క్షత్రాంశ రాశి మాస దిన మరసి
పద్మ సింహాసన పణకూర్మ నర చాప
కుంతల ఖలజీవ కుంభవర్గ
శని ఖడ్గ రథ గజాశ్వవ్యూహ నాడికా
దిగ్విధ చ్ఛత్ర ద్వితీయ పంచ
విధ దశవిధ రాహు వృశ్చిక లాంగూల
పంచ స ప్త శలాక పక్షిడింభ
కౌమాఖ్య తోర్మణ గౌళిక్షుత శ్యేన
యాత్రా త్రికాల సూర్యఫణి జయక

ఘోర కాలానల గూఢకాలానల
భూచర ఖేచర పుణ్యభూమి

సీ. చంద్రకాలానల సంకట సూర్యకా
లానల రాహు కాలానల కలి
వర్తుల భాస్వర వామ గౌడ ద్వితీ
య తృతీయ మాతృకా చతుర దీర్ఘ
వర్ణేశ్వరాహ్వ దైవతయోగ తుంబురు
ప్రస్తార సర్వతోభద్ర కులకు
లాల కోటా మహాలక్ష్మినఖక్షితి
వలయ లక్ష క్షేత్ర వాల భూమి

తే. ఘన పుళింద కొల్లాపురి వెనక పటక
కాలరేఖ మహామాలికా నిరామ
యాఖ్య లలరారు చక్రము లందు బీజ
పంక్తి లిఖియించి తత్ఫలాఫలము లరసి. 58

క. ఈలాగు చక్రముల గ్రహ
జాలము లిఖియించి చూచి చంద్రాస్య వరుం
డాలయమున దాఁగుండుట
కాలజ్ఞుఁడు తెలిసి పలికెఁ గౌతుక మెసఁగన్. 59

తే. "కడుపులోఁ జల్ల గదలక కలికి! వినుము
నేఁడు రేపటఁ దలపువ్వ వాడ కతఁడు
రాఁ గలఁ" డటంచు శపథ మేర్పడఁగఁ జెప్పి
యతఁడు తా నిల్లు వెలువడి యపుడ చనియె. 60

ఉ. ఆ సమయంబునందు శరుఁ డట్టుకపై వసియించి యుండి యెం
తో సుముఖత్వ మొప్పఁ గని తొయ్యలిభక్తికి సచ్చరిత్ర లీ
లా సుగుణ ప్రసిద్ధికి భళా! యని మెచ్చుచు డిగ్గివచ్చి "రా
వే! సరసీరుహాక్షి!" యని వేగమె కౌఁగిటఁ జేర్చి వేడుకన్. 61

క. "ప్రమదా: నీ పాతివ్ర
త్యము భక్తియుఁ గంటి సందియము లేదిఁక" నం
చు మనోరాగంబున శతుఁ
దమిత స్తుతు లొనరఁ జేయు, నది యి ట్లనియెన్. 62

తే. "కాంత! నే నెన్నుకోరాదు గాని నన్నుఁ
బోలఁగల సాధ్వు లున్నారె? పుడమిలోన"
ననుచుఁ బతితోడఁ జెలరేఁగి యాడుకొనఁగ
నిండుమోదంబున సుఖాన నుండె నతఁడు. 63

చ. అని కలహంస చెప్పిన నయారె! కథాస్థితి యంచు మెచ్చుకొం
చును దపనోదయ ప్రభలు సుందరి కన్గొని యింటి లోనికిం
జని పవ లెల్లఁ బోఁగడపి సారసమిత్రుఁడు పశ్చిమాద్రికిం
జనిన యనంతరంబ మనుజప్రభుపై విరహంబు మీఱినన్. 64

సీ. కళదేరు కస్తూరి తిలకంబు వాసనల్
లపన గంధములకు లంచ మొసఁగ
నవరత్న తాటంక వివిధ కాంతిచ్ఛటల్
నునుఁ జెక్కు జిగికిఁ గానుక నొసంగ
నలరు మానికపు సోయగపు దండల చెక్కు
కనకాంగ దీప్తికిఁ గట్న మిడఁగఁ
జెంగావి వలిపంపుఁ జీరంచు సరిగడాల్
పదశోణ ఘృణులకుఁ బగిడిఁ బెట్ట
తే. మదన మదహస్తి విడిపడ్డ మాడ్కిఁ బడఁతి
పుడమియొడయని కడ కేఁగ బెడఁగు నడల
నడచు పడిఁ గడుఁ గ్రొమ్ముడి సడలి విరుల
జడి పొడము నిల్లు వెలుపడి చనఁగ నపుడు. 65

క. కని రాజహంసవరుఁ డి
ట్లను "భళి! మేల్జాణ వౌదువౌ సొగ సమరెన్
జననాథు నెనయఁ బోయెదొ
విని పొ మ్మొక కథ" యటన్న వెలఁ డిట్లనియెన్. 66

మ. "కలహంసాధిప! నీ స్వబుద్ధి నిటులన్ గల్పించెదో; కాక పె
ద్దలచేఁ బూర్వము విన్నవాఁడవొ; మహోదైవ ప్రసాదంబొ! విం
తలు సుమ్మట్లు వచింప నన్యులకు, మేధాశక్తి నిన్ బోలు వా
రలు లేరింక, బలారె; చెప్పు" మనుచున్ రాజాస్య ప్రార్థించినన్. 67

పదునాల్గవ రాత్రి కథ.

కోమటిబోటి సుంకరి కొల్వుకానిఁ గూడుట.

క. ఆ మానసౌక మభినవ
తామరస మరంద బిందు తత బృందంబుల్
నేమించి కురియు వాక్కుల
హేమావతి కనియె మోద మిగురొత్తంగన్. 68

చ. వినుము విదర్భ దేశమున విశ్రుతమై సిరులందు విహ్వాలం
బన నొక పట్టణం బమరు, నచ్చట నొండొక వైశ్యుఁ డెంతయున్
దనరు హిరణ్యగుప్తుఁ డను నామముతోడఁ దదీయ భార్య హ
స్తిని యను పేరునన్ బరఁగుఁ జెప్ప నశక్యము దాని వైఖరుల్. 69

క. మిల మిల మను మెయి తళుకులు
పొల యలరుల వలపు గులుకు పొలుపగు నగవుల్
చిలుకల కదుపుల నదలుచు
చెలి సొలపుల పలుకు లలరుఁ జిలుకలకొలికీ! 70

క. విరులా! నగవులు, సీలపు
సరులా! కురు, లుబ్బు గబ్బిచన్నులు జాళ్వా
గిరులా! యూరు లనంటుల
సిరులా! యని జనులు మెచ్చఁ జెలువ చెలంగున్. 71

కం. చిందం బనఁదగు గళమును
గుందమ్ములఁ దీరు రదన కోరక పంక్తుల్
మందమ్ములు గమనమ్ములు
చెందమ్ములు పొగడఁ దరమె? చెలువపదమ్ముల్. 72

ఆ. కలువ చెలువ చెలువుఁ గై కొను కన్నులు
జగ మెఱుంగు రంగు జగమెఱుంగుఁ
గులుకుఁ దొలుకు మొలక గుబ్బల పసగల
వనిత మేలు కొక్క వనిత మేలు. 73

సీ. బలితంపుఁ బులినంపు వెలఁ బెంపు జఘనంపుఁ
బోఁడిమెన్నఁగ నొక్కనాడు పట్టు
విరితమ్ములను గ్రమ్ము సిరిఁజిమ్ము వదనమ్ము
చెలువమెంచుట కొక్క నెలయుఁ బట్టు
నిరు లెప్పుడును గుప్పు నెఱికప్పుగల కొప్పు
ప్రణుతింప నొక్క యబ్దంబు పట్టు
జిత జంభకరికుంభ తతడింభ కుచకుంభ
యుగమెన్నుటకు నొక్కయుగము పట్టు

తే. చొక్కటపు రిక్కగమి నిక్కు టెక్కు జక్కు
నఖముల నుతింపఁ గల్పకాంతంబు పట్టుఁ
గెంజిగురు సంజకెంజాయ పుంజిఁ దెగడు
పదము లెన్నంగ బ్రహ్మకల్పంబు పట్టు. 74

క. ఘన జఘన స్తన యుగములు
వెనుకను దలఁమోల నుద్దవిడి నొత్తంగా
మన లేక యారు మఱుఁగునఁ
బనుపడ దాఁగెననఁ గౌను భామకుఁదనరున్. 75

సీ. విష్ణుపదంబంటె వేమఱు మేఘంబు
చంద్రుండు ముట్టె నీశ్వరు శిరంబు
తీర్థఁబులోఁగొని ధృతిస్సిల్చె శంఖంబు
కోరి ప్రసాదంబుఁగొనె ఘటములు
దండనుండిన సాధుతరులఁ దాఁకెను లత
లతనుధర్మముల తోడనియె విరులు
పుణ్య నదీనదంబుల సిల్చెఁ బులినమ్ము
లల పితామహునాజ్ఞ నలరె నంచ
తే. కుంత లానన కంధర కుచ సుబాహు
నఖ కటీ యాన పటు శోభనత వహించి
దీటు రాలేమటంచును దృఢ మనీషఁ
జెలియ యంగమ్ములకు బాస చేసినటుల. 76

ఆ. మొగము నిండియుండు మోహంపుఁ గన్గవ
యురము నిండియుండు నుబ్బుచనులు
వీఁపు నిండియుండు వేనలి జొంపంబు
దానిఁ బొగడఁదరమె! మానవులకు. 77

క. ఆ హస్తిని యౌవన ము
త్సాహమునన్ బిడ్డ పాప సందడి లేమిన్
మోహన తర విట వృషభ
వ్యూహములకు వల్లెత్రాటి యొఱపున మెఱయున్. 78

చ. మిడి మిడీ గాని చేకటులు, మేలిమి సూలల దండ జోడుకా
ల్కడెములు సందిబొందె విడికమ్మల మించుల మించు మించులన్
నిడి బుగడల్ జరాసరి హొణీలఁ దనర్చిన కట్లదండ బే
గడ కుతికంట్లు సూసకము ఘల్లను మెట్టెలు పూని పీఁగుచున్. 79

క. అది గర గరనగు పురుషం
డెదుటఁబడ వీఁడు జీవితేశ్వరుఁ డయినన్
మదిఁ గల దుఃఖం బెల్లను
దుదముట్టు నటంచు మోహ దుర్దశ నొందున్. 80

వ. అది మఱియును. 81

చ. పుదపుసఁ బల్లె ప్రట్టలకు మూఁటకు పుల్లెకటించు నాథుఁ డిం
పొదవఁగ నేఁగ జారజన యూథ హితప్రద భాగధేయమై
కదిసి చరించుఁ జిన్నెలను గాసిలఁ జేయుచు మోహ కాంక్షతో
మదనుఁడు సొనచిమ్ములు సుమాళము తోడుతఁ జిమ్ముచుండఁగన్ 82

వ. ఇట్లు సంచరించు నయ్యవసరంబున. 83

సీ. హేరాది యొడ్డాది ఖారాదులను వచ్చు
గోనెలు తణగాలు గోతములును
నూలాసు నగలు కంట్లాలు కంబడికట్లు
మూఁటలు చిక్కాలు బాట నుండు
వల లావణము పట్టి వార తుక్కోలును
సుంకము బీటికాసులును మగలు
కావలి దేవళ్లకాసులు కుప్ప బ
త్తెము విశేషము దోవ తీర్వ యర్థ

తే. మాన్యముల తఱుగు విడుపు మడుపు మణియ
కాఁడు కోల్కాఁడు బంట్రౌతు కరణములును
నారి వెట్టి బసివి గణాచారు లచటి
వారి లెక్కలు రాఁబట్టువాఁ డొకండు. 84

ఉ. సుంకరి కొల్వుకాఁడు సరసుండను పేరిఁటి వాఁడు చూడ నే
ణాంక వసంత కంతుల జయంతుని నెంతయుఁ బోలువాఁడు ని
శ్శంక నలంకరించుక హుశారున వీథికి వచ్చి యప్పుడా
పంకజలోచనం గని సెబాసని మెచ్చిన యంతలోపలన్. 85

చ. పొగడ హిజారు, చెంగలువబొందళ, మేలకిపువ్వుఛట్టి, సం
పఁగి విరితేఁటి మేల్లనినపాగ, శిరీషపు గోషుపేషు, మేల్
జిగితొగడాలు, జాజిబరిచిం గొని చిల్కలవాజినెక్కి పెం
దెగువను గంతుపాదుష హదే ! యని యార్చెదతొమ్ముఁ గ్రుమ్మినన్ 86

సీ. వ్రీడావహిత్థప్రవేగోన్మదోగ్ర రో
ష ప్రదోష వితర్క చపల దైన్య
పరుష సత్రాసక చరమ లీలాప ని
ర్వేదనాసూయ విషాదగర్వ
మోహాంచితాస్మృతి మోహనసమాధుర్య
జడ గుప్తి ధృత్యపస్మార హైన్య
హర్ష విజ్ఞాన శంకాలస్య సుఖ శ్రామ
ధేయముల్ గల్గి వర్తిల్లు నష్టి
తే. ముప్పదియు మూఁడు సంచారములను మ్రగ్గి
స్వేద వైవర్ణ్య రోమాంచ విస్వరాశ్రు
కంపముల్ ప్రళయ స్తంభకములనఁ జను
సాత్త్వికపు భావములచేత వడిసి తెలిసి. 87

సీ. సాక్షాత్కరించిన చంచలాలతికయో !
మాటాడ నేర్చిన మణిశలాకొ !
జీవంబు వచ్చిన చిత్తరు బొమ్మయో !
కడు రూపుఁదాల్చు శృంగారరసమొ !
చేష్టలు వెలయించు చివురుఁబూ రెమ్మయో !
చెఱలాడు జాబిల్లి చిన్నికళయొ !
కలితరేఖ నటించు కమ్మనెత్తావియో !
మోహింపఁజేయు సమ్మోహనంబొ !

తే. కాకయుండిన నీతళుక్కు, కాంతి, మురువు,
సొగ, సలంకృతి, కళయును, సురభిశుభద
విభ్రమంబులు గలవె ? త్రివిష్టపముల
నిండి యున్నట్టి చక్కని నెలఁతలందు. 88

క. కరములు సుమలతికా శ్రీ
కరములు, చిఱునవ్వు లబ్జకరసుబు, పద్మా
కరములు నాభీరుచు, లా
కరములు సొగసులకుఁ జెలికిఁ గల యవయవముల్. 89

క నారి కెన సఖులు లేరే !
లే రేదొరఁ దెగడు నిటలలీల లయారే !
యా రేపు మరు నారే
నా రేఖకుఁ దగు ఘనాళి నాఁగను మెఱయున్. 90

కం. బాలా దృక్తతి వాలా ?
నాలారుంగన్ను లతుల వనజశ్రీలా ?
శ్రీలా ? చెవుల సులీ, లా
*లీలావతి కంఠరవము లెరబాబాలా ? 91

---

* ఈ చరణము చెడినది.

సీ. శశిరేఖ శశిరేఖ సత్కళా సౌందర్య
ములు మాయఁ జేయు నిచ్చెలువ తీరు,
పద్మినీ పద్మినీ పరిమళ జాతుల
నలరింపుచుండు నిక్కలికి సౌరు
రేవతీ రేవతీ రేఖా విలాసముల్
తలఁకింపఁ జేయు ని త్తరుణి మురువు
వరహేమ వరహేమ సురుచిర లీలలు
గరఁగంగఁ జేయు నీకాంత హరువు

తే. తార తార నుదారను దారసించు
భద్ర భద్ర సుభద్రను బరిహసించు
నౌర ! యిట్లుండవలదె ? శృంగార మనుచు
మెచ్చి పల్మాఱు బలుమోహమెచ్చి కెరలి. 92

క. మిణుకైన యీ కృశాంగీ
మణి నిప్పుడు మోహినీ సుమంత్ర జపాక
ర్షణకళ నాకర్షించుక
కణఁకం బలుగతుల రతులఁ గవిసెద ననుచున్. 93

క. మది నూహ చేసికొని తన
సదనంబున కపుడె వచ్చి చలమునఁ దన్నున్
మదనుం డేచఁగఁ దమిచే
నాదవిన యొక యమృతసిద్ధియోగము నందున్. 94

వశీకరణ మంత్ర ప్రయోగము.

సీ. వైష్ణవి కౌమారి వారాహి చాముండ
బ్రాహ్మి మహేశ్వరి బగళ లలిత
కాత్యాయ సేంద్రాణి కాళరాత్రి భువనే
శ్వరి మహామాయి పంచదశి దుర్గి

భగవతి మాతంగి బాల మహాకాళి
కామేశ్వరియు భద్రకాళి శక్తి
మలహరి కృష్ణాక్షి మాధవి శాంభవి
శాకంభరియు లఘు శ్యామలాంబ

తే. మోహినీ కామరాజాఖ్య ముఖ్య దేవి
రాజ రాజేశ్వరియు మంత్రరాజ రాజ
ముఖి విరూపిణి భైరవిముఖ్య మూల
మంత్రములలోన మోహినీమంత్ర మరసి. 95

సీ. కడుభక్తి శుక్లపక్షమునఁ బుష్యార్క-ము
నాఁడు హస్తిని వీథి నడచు వేళఁ
గుడియడుగిడు మన్నుఁ గొనితెచ్చి శయన మం
దిరము గోమయమున నెఱయ నలికి
మధ్యమంబున నెఱ్ఱమంటి పట్టిడి పస
పున ముగ్గొసఁగి మధ్యముననను మన్ను
నెఱపి యాపైని నన్నెలఁత రూపము వ్రాసి
చుట్టు యంత్రము గురుస్తుతి యొనర్చి
తే. మొదల నోం శ్రీం వినిర్మించి "మోహ మోహి
నీ ఫటు స్వాహ" యని మంత్ర నియతిఁ దీర్చి
యందు దిగ్బంధన మొనర్చి యరుణగంధ
పుష్ప దీపాదులను లెస్స పూజఁజేసి. 96

ఆ. లక్ష జపము చేసి లక్షణయుతముగఁ
దద్దశాంశము మధుతర్పణంబు
తద్దశాంశమగుచుఁ దగు పలాశ లతాంత
హోమ విధియుఁ దీర్చుచున్న యపుడు. 97

సీ. మినుకొప్పు నునుగొప్పు మినమినల్ దూలాడఁ
గన్నుల ధళధళల్ మిన్నులాడఁ

బునుఁగిడ్డ నెఱపూఁత ఘగఘగల్ చెఱలాడ
గుబ్బల చకచకల్ ద్రొబ్బులాడ
జిగిపూని తగు మేని ధగధగల్ దిరుగాడ
నగుమోము నిగనిగల్ నాట్యమాడ
గుమిగూడు విరిదండ ఘుమఘుమల్ పొరలాడ
నందెల ఝుళఝుళల్ చిందులాడ

తే. నెదుట సాక్షాత్కరించు మోహినికి నతఁడు
గరిమతో లేచి మ్రొక్కినఁ గరుణఁ జూచి
తనకుఁ బూర్ణాహుతి యొనర్చి తప్పకుండఁ
దంత్రము ముగింపుమా ! నీవు తలఁచి నట్టు. 98

క. వరమొసఁగెద నన, నటువలె
జరిపి 'మనోజాత పంచశర' యని యంత్రా
వరణముఁ దుడిచి మదీప్సిత
ము రయంబునఁ దీర్పు మనిన మోహిని యంతన్. 99

తే. మంచిదని యచ్చెలిని నావహించి శక్తి
తెచ్చి ముందట నిల్పి యదృశ్యయైన
సంభ్రమంబున సరసుండు సరస రతులఁ
బరవశత్వంబు నొందించి భ్రమముఁ గొల్ప. 100

చ. కనుఁగవ విప్పిచూచి యల కామిని, 'యెక్కడి దీ నిశాంత మీ
ఘనుఁ డితఁ డెవ్వఁ డిట్టి రతి గల్గుటయే' మని విస్మయంబుచే
మనమున నెన్ని 'యేమయిన మంచిదె ! నామదిఁ గోర్కెఁ దీర్చెఁ బ్ర
బ్బిన మకరాంకు నింక ఘనభృత్యునిఁగాఁ బనిఁబూని యేలెదన్. 101

వ. అదియునుంగాక. 102

తే. భద్రుఁడన దత్తుఁ డనఁగను బరఁగు కూచి
మార పాంచాల ఘోటక పీఠమర్ద నాగ

రిక విదూషక లనఁ బ్రౌఢరీతి మెలఁగు
నాయకులవంటి రసికుఁడీ నాయకుఁ' డని. 103

చ. మనమున మెచ్చి, "నాయకుఁడ! మా నెఱజాణవు ప్రౌఢ వేక్రియన్
గొని రతినేలినాఁడ వనుకూలము నాకిది నిచ్చనిచ్చలున్
ననవిలుకాని కేళికలనన్ వెలయించు" మటంచుఁ బల్కి నన్
విని సరసుండు మంచిదని వేడుక నాతినిఁ బంపె నింటికిన్. 104

క. అది మొదలుచేసి హస్తిని
మవి రంభిల సరసుమీఁది మమతను నిచ్చల్
మదనుని కేళికిఁ బిల్చును
ముదఁ దన గృహమునకు సందు దొరకిన యెడలన్. 105

వ. ఇట్లు విహరింపుచుండి యొక్కనాఁడు. 106

క. మధ్యాహ్న వేళ జనతా
రాధ్యుండగు సరసుఁడలరి రతిపతికేళీ
సాధ్యత "బుద్ధిమతాం కిమ
సాధ్య"మ్మని యావధూటి సదనమె చేరెన్. 107

తే. చేరినప్పటి సరసుని తీరుఁజూచి
భుజము లొప్పొంగి హస్తినీ పుష్పగంధి
కలయఁబడి మఱి పస్నీటఁ గాళ్లుగడిగి
మేలమాడుచుఁ దో డ్తెచ్చె మెచ్చుహెచ్చి. 108

సీ. జీవదంతపు జగాజీని నఖాసు మే
ల్తళుకుటద్దపుబిళ్ల బెళుకు రవలు
వింత సంతనఁజేసి విప్పుగాఁ దాపిన
హంరుమంజి పూసల మెఱుఁగు కుచ్చు

లునిచి తీర్చిన సొంపు మినుక్కైన కెంపురా
మొనముక్కులుండెడు ముద్దు గులుకు
కళుకుఁ గ్రొంబని పచ్చచిలుకలు రహిమించు
తొగ రా చలువరాల నెగడులోప

తే. గల పగలనిండు పచ్చని జిలుఁగు ప్రతిమ
కళల నిరవొందు చిత్తర్వు కప్పురంపు
మెప్పు మేల్కట్ల చవికెలో మెఱయు హంస
తూలికా తల్పమునఁ జేర్చి తోయజాక్షి. 109

క. తొడరి సునుగబ్బి గుబ్బల
పొడవడఁగఁగఁ గౌఁగిలించి పొడమిన దార్ఢ్యం
బెడలంగ నీక మన్మథు
బెడిదపుదురమం దతనికిఁ బ్రియమొందించెన్. 110

తే. ఇత్తెఱంగున వారిద్ద తేపు రేఁగి
మిథున కార్య ప్రవిష్టులై మెలఁగుచుండ
దాని పతి యింటి కరుదెంచి తలుపుఁ దెఱువు
మనిన నది యెట్లు బొంకంగఁ జనునొ చెపుమ? 111

తే. తెలిసెనా నీకు? హేమావతీ లతాంగి!
తెలియకుండినఁ జెప్పెదఁ దెలిసికొనుము.
విభుఁడటులఁ బిలిచిన విని విటుఁడు పడఁక
వెఱవకు మటంచు ధైర్యంబుఁ గఱపి యపుడు. 112

చ. ముసుఁగిడి పండుకొమ్మనుచు మోహముతోడ వితర్దిఁ జూపి తా
నుసురసురంచు ఖిన్నుయయి యొయ్యన నేఁగి కవాట మవ్వలన్
బెసబెసఁద్రోచి మూటఁదల బెట్టుక వచ్చిన భర్త కింత సా
ధ్వస మొదవంగఁజెప్ప విని వాఁడు విభాఖిత "ఘ్నేమి" యంచనెన్. 113

వ. అని హీనస్వరంబున, 114

క. అడిగిన పతితో నిట్లను
"దడవాయెను సుంకరీఁడు తమ లెక్కలకై
పడియున్నాఁడిదె కను"మని
పడఁతి యతనిఁ జూచి భయముప్పొంగన్. 115

క. వెనుకడుగు లిడుచు నవ్వలఁ
దన పొరుగింటను విభుండు దాఁగినచో జా
రుని రతి తృప్తాస్థన్ వే
తనిపి వెడల ననిపి తరుణి ధవునిం బిల్చెన్. 116

తే. పిలువ నతఁ డెప్పటట్లన భేదపడక
కూర్మితో నుండెఁ బతిదాను కుందరదన!
వింటివా? యిట్టి చాతుర్య విశదశక్తి
నీకుఁ గలిగినఁ బోవమ్మ! నృపతి నెనయ. 117

చ. అని కలహంస చెప్పఁగ మహోపరణంబుల నాలకించు నం
తనె తపనోదయ ప్రభలు తద్దయుఁ గప్పుతఁ గేళికా నికే
తనమునకేఁగి యచ్చట సుధాకరబింబనిభాస్య ప్రౌఢ ప్రం
కిన దనుకా వియోగమునఁ గేవలమున్ వెతఁజెంది యుండుమున్. 118

క. కుముదమ్ములు కుముదమ్ములు
సముదమ్ములు గాఁగ మెఱయు సాయంపైనన్
రమణీమణి ఘన కచభా
ర మణీఘృణి సిరులు నిరులు రంజిలువేళన్. 119

సీ. తారకావృత పయోదముమాడ్కి సుమదామ
పరివృతంబగు కొప్పు పరిఢవిల్లఁ

దీఁగను నవలు హత్తిన చందమున మేన
సొగసుగా రతనంపు సొమ్ము లలర
వదనచంద్రునిఁ గూడ వచ్చిన రోహిణి
మురువున ముత్తెంపు ముక్కఱ మర
మంచు గప్పిన గట్లసంచున వలిపెంపుఁ
బైఁటలో గబ్బిగుబ్బలు చెలంగఁ
తే. బరఁగు జగడాల పగడాల బరణిలోనఁ
గ్రాలు మగరాల నిగరాల లీల విడెపు
టరుణ రుచిఁ జిల్కు నోరఁ బల్వరుస మెఱయ
వచ్చి నిల్చిన యాహేమవతిని గాంచి. 120

క. జలజభవాశ్వం బిట్లనుఁ
జెలియా! యింకొక్క గాథ చిత్రతరంబై
చెలువొందెడిఁ జెప్పెద వినఁ
గలవేః యని యడుగ, వినెదఁ గాకని నిల్చెన్. 121

వ. హంసం బిట్లనియె. 122

పదునేనవరాత్రి కథ.

రెడ్డిసాని యొకపగ లిద్దఱినిఁ గూడుట.

మ. ఇతర ధ్యానముమాని నీవు వినుమీ హేమావతీ! ద్రావిడ
క్షితిలోఁ జిత్ర విచిత్ర వస్తువితతిన్ జెన్నారు కాంచీపురిన్
స్థితుఁడై కాఁపురముండు శూద్రుఁడొకఁడా శ్రీదృష్టికిం బాత్రమై
శ్రిత నానాజన భాగధేయమగుచున్ సీరాంక నామంబునన్. 123

కృషీవలునిల్లు, ధాన్యములు, కాయలు

సీ. ముంగిటఁ బులిజూదములు గీచియుండిన
రచ్చబండలు గొప్ప ప్రహరిగోడ

పంచతిన్నెలు చాలుపట్టెలు ముమ్మూల
గూండ్లు దీర్చిన యట్టి గోడ లలరు
దేవర చవికె, పందిరి కోళ్లగూఁడులు
గొట్టు గుంటక కాఁడి గొడ్లపల్పు
లట్టువ గల కాఁడి కొట్టంబు పలుగాఁకి
కంపపాతిన లేఁగకదుపు దొడ్డి

తే. ప్రత్తి గూటంబు తొట్టియుఁ బలక పీఁట
బావి పిడుకల కుచ్చెల పసుల మేఁపు
మంగలము దాలి తో లిర్క్క్రమాని సందు
గలిగి విలసిల్లు నాతని నిలయ మెపుడు. 124

వ. అవియునుంగాక మఱియును. 125

తే. ముద్ద గిడ్డ జమిలిమార్పు ముసుగు పచ్చ
మార్పు జింకపురి పరంగి మల్లెమార్పు
పాల్పసర కొమ్ముమూఁగూరి పైరజల్లి
మసర తెల్లెఱ్ఱ జొన్న లమ్మంగఁ గలవు. 126

సీ. జడకొఱ్ఱ కొఱ్ఱలు చామలు వెలిచామ
కుట్టారి కారిక కొందబదిగె
బదిగె సజ్జయు గిడ్డ గిరసజ్జ మజ్జపా
ల్గిడ్డచే న్పెద్ద రాగెయును యవయు
గోదుమ పెదనువ్వు కుఱునువ్వు తెలినువ్వు
కుసుమ తెల్లగిసెయు గోఁగు జనుము
చిటితోఁట వెలి పొద్ద చెపరంగి పేరాము
దము చక్కెర చిటాముదమును మఱియు

తే. మినుము నెఱ తెల్లకంది చిర్సెనగ సెనగ
పిచ్చ నలపిచ్చ కుఱుపిల్ల పెసరకాయ
మల్ల నలసంద లుబ్బదాల్ నల్ల తెల్లి
యులవలు ఘటాణములు పుట్ల కొలఁది గలవు. 127

సీసమాలిక.

బంగారులుతీఁగల గంగాజలమ్ములు
కస్తూరినిగరాలు కటకసరులు
నిప్పపూరాజనా లేనుంగు కొమ్ములు
మల్లె శ్రీ గంధులు మదనగంధు
లేలికరాజనా లీశ్వరప్రియములు
రావిపూ రాజనాల్ రత్నసరులు
కసుమపూ రాజనాల్ గుత్తి బల్గుత్తులు
కస్తూరిపట్టెలు గంధసరులు
మంధి గంప్రడలు నాగమల్లెలు తీఁగమ
ల్లెలు కృష్ణనీలాలు వెలువడాలు
మన్మథబాణాలు మరువంపు మొలకలు
సన్న మఱింగెలు జున్నుబ్రాలు
పొన్న శ్రీ రాజనాల్ పునుఁగు రాజనములు
ముద్దుఁ బ్రాలారళ్లు ముత్తుసరులు
సన్న సూదులు పచ్చగన్నేర్లు కోదండ
రామముల్ కేసర్లు రాయసర్లు
చంద్రదవంకలు జీనిసరులు కాంభోజులు
వంగాకు బుడమలు పొంగుబ్రాలు
జీలకర రాజనాల్ చింతపువ్వులు గోరు
రాజనాల్ బూదప్రోల్ రాజనాలు
రామబాణాలు రెక్కాములు వెన్నము
ద్దలు జిల్మ బుడమెలు దాళువాలు
గొప్పకాయలు బలుగుత్తులు పాలమీఁ
గడలు శ్రీరంగాలు కామదార్లు
తెక్కపాలలు కాకితెక్కలు పుష్ప మం
జరులు సీతాభోగసరులు గౌరి
కుంకుమల్ రణబెండ్లికొడుకులు పిచ్చుక
గోళ్ల ప్రయాగలు గొజ్జుఁబ్రాలు

గరుడసరుల్ పోతుగంట రాజనములు
మోదుగ తొడిమలు ముదుకసరులు
పచ్చసరుల్ రెడ్డిపాలవంకెలు సుఖ
భోగులు పచ్చకర్పూరసరులు
నివ్వరుల్ దెబ్బసల్ నీరుకావులు గాజు
కప్పెరల్ కురువడాల్ కంఠసరులు
సాలంక లలుగు రాజనములు సంభావు
లవసరదార్లు మోహనపు సరులు
మణిసరుల్ మేసరులు మంకెనల్ పగడంపుఁ
దీఁగెలు మదిప్రాలు దేవసురులు
లత్తుకబొత్తులు లక్ష్మి మనోహరాల్
భారతీసేసలు భాహావురులు
వజ్రపుఁ దళుకులు వాసన రాజనాల్
జవ్వాదివంకెలు గవ్వసరులు
సంపంగి పూవడ్లు జాజి రాజనములు
గంబూర రాజనాల్ కన్నెసరులు
తమ్మిపూ రాజనా లమ్ముదు కొణిగెలు
జీనువ ముక్కులు చిలుకముక్కు
లేదుకళ్లులు వంకె లిసుక రాజనములు
పులిగోళ్ల వంకెలుఁ బొగడసరులు

తే. జిలి తొగల రాజనమ్ములు సంపదులును
దెల్ల నల్ల చెన్నంగులు దీపసరులు
నాది యగు పేర్లు గలుగు వడ్లతో నుంట
నుండు శతకోటి పుట్టు [illegible] కనుము. 125

తే. దొండకాయ ములకకాయ తొట్లకాయ
జంబికాయయు నెట్టల సందకాయ
వెలయు నుస్తెకాయయు రామములకకాయ
మేడికాయ కాకరకాయ చూపె నొకడు. [illegible]

సీ. రామగుమ్మడి యోబరాజుగుమ్మడి చార
గుమ్మడి బూడిదగుమ్మడులును
గిండిసొఱయుఁ దీఁగెకిన్నెర సొఱయును
బీఱ సముద్రపు బీఱ నేతి
బీఱ పిచ్చుక పొట్ల పెద్ద పొ ట్లేనుఁగు
దంతపుఁ బొళ్ళలు తంబలు వెలి
కాకర పొట్టి కాకరలు మేఁకచెవి చి
క్కుడు పాల గణుపులు గోరు చిక్కు
తే. డులు సుగంధాలు బొంతనంటులు సురళులు
గంజి పందిటి కపురపొంకాయ తరులు
బూజుపచ్చ కురాసాని పుచ్చ పెద్ద
దోస నక్కదోసలు వాని తోఁటఁ గలవు. 130

ఆ. చేమ కంద గెనుసు చిఱిగోరు పెండ్లము
పొసఁగు తెల్లగెనుసు భూతగెనుసు
లల్ల ముల్లి పసుపు ముల్లంగి వెల్లుల్లి
గాజరయును మొదలుగాఁగఁ గలవు. 131

చ. గుఱుగెఱ బొద్ది చెంచలియుఁ గుచ్చలి చిట్టి తగిర్సి తుమ్మి దు
స్సరి బలుగూటి బొద్దినెలి చల్మలి పల్లెరు రూక పాత్కె వె
ల్వరిగిసె ముస్గ యెల్కచెవి పావిలి దొగ్గలి పొన్నగంటి దే
దరి నరవంజి చేతర సదాపయు గొంగలి కొండపిండియున్. 132

తే. పాల వాయింట తక్కలి బచ్చలి కొయి
గూర చక్రవర్తము చిల్క కూర గోళి
కూర దుంపబచ్చలి తోఁటకూర కొతిమ
రాకు సోపు మెంతాకు చుక్కాకు గలదు. 133

పనస సీతాఫలాల్ చిననిమ్మ గజనిమ్మ
దూడనిమ్మయు నారి మాది ఫలము

నారద ఖర్జూర నారికేళాదులు
రామ ఫలంబులు జామ ఫలము
లలరారు బొంత కిత్తళియుఁ బోకయుఁ బోక
పిప్పలి నేరేడు పెద్దవెలఁగ
రామావళియు గమరక జీడిమామిడి
బొరంగి పెనురేఁగు పాలఫలము

తే. చెట్లు పండెడి తోఁటలు చిట్టిగొట్టు
చెఱకు రసదాళి చెఱ కెఱ్ఱచెఱకు నల్ల
చెఱకు తోఁటలు కలుఱోడ్లు సీర్పిదినుసు
కారపాకాకు దోఁటలు గల వతనికి. 134

సీ. మామిడికాయయు మారేడుకాయయుఁ
గొండ ముక్కిడికాయ కొమ్మకాయ
గరగుకాయయు మొల్గకాయ యందుగుకాయ
యుసిరికకాయయు నుస్తెకాయ
యేకరక్కాయయు వాకల్మికాయయుఁ
జిణినెల్లి కాయయుఁ జిల్లకాయ
కలుబంద గజనిమ్మకాయ నార్దపుఁగాయ
చిన నిమ్మకాయయు జీడికాయ

తే. కొండెనపుకొమ్ము మామెనకొమ్ము బుడమ
కాయ యల్లము మిరియంపుఁగాయ బీర
కాయ కంబాలు కరివేఁపకాయ యూది
[illegible] యూరుఁగాయలు గల వత [illegible] 135

తే. పంట మోటాటి పెడకంటి పాకనాటి
యరవెలమ లాడ కొండారె మో[illegible]సు గోన
గొణిదెకాపులు మొదలైన క్షోణివరులు
[illegible] పులకునెల్ల [illegible] యక [illegible] కొనుచు 1[illegible]

తే. అతని కొక్క కులాంగన యగ్రమహిషి
చనిన పిమ్మట సత్యకేశిని యనేటి
పేరు గల్గిన చిన్నాలు బిసరుహాస్త్రిఁ
దేలు ప్రియురాలు నాఁగ సొంపెక్కె క్రాలు. 137

సీ. మెఱుఁగంచు కమ్మలు మెడనూలు గెఱల ము
క్కర యుద్దబుగడలు కట్లసరులు
దండి తీరైన చింతాకు తీఁగెయు నాను
పల్లెరుపూవులు బన్నసరము
కుప్పెసౌరము మెచ్చికొన్న సూలలదండ
యందగించిన జోడు సందిబొందె
నిగరమైన సిరాజి పగడాల చేకట్లు
కాలికడెంబు లుంగరపుజోళ్లు
తే. గిలుకు మట్టెలు జంటీల జిలుఁగు అవిక
సన్నమౌ వేయుఁగన్నుల చలువ చీర
పసిమిఁ జిల్కెడు మంజేతి పచ్చలమర
దుడ్డెతనమునఁ దిరుగు నా రెడ్డిసాని. 138

క. ఆ చొక్కపు జిగి చన్గవ
నా చిక్కని మెఱుఁగుటారు నా మోమందం
బా చక్కని రూపము పస
చూచిన మరుఁడైన భ్రాంతి సొలయక యున్నే? 139

సీ. మేఘేందు కార్ముక మీన దర్పణ వజ్ర
కచ ముఖ భ్రూ నేత్ర గండ నాస
దరసుధా బింబకుంద శ్రీమణీ కర
గళ వాగధర దంతకర్ణ జిహ్వా
పద్మ లతా ధర భంగ భోగ మృగేంద్ర
కర భుజా కుచ వళి కక్ష మధ్య

బిల తుండ చక్ర కాహళ తార పల్లవ
నా భ్యూరు తటి జంఘ నఖర పాద

తే. ప్రసవ విద్రుమ చలదళ పత్ర కనక
కదళికాపర్ణ కౌముదీ గంధసార
మార్ద వాంగుళ్యనంగ సద్మరుచి చరమ
హాసివాసన యగుచు నయ్యబల మెఱయు. 140

క. మినమిన లీనెడు నునుమే
నున నౌనరిన వనజనయన నూతన నలినా
ననమున ననువుగఁ గనుఁగొనఁ
దనరుఁ గనత్కనక వననిదాన స్ఫూర్తిన్. 141

సీ. పలుకులు కప్రంపుఁ బలుకుల వర్షించుఁ
జూపు మారుని తూపు రూపుమాపుఁ
గరములు బిసభీతికరములై సిరులొందు
జడజగ్గు లిరులను జడియఁజేయు
మందయానము హంస చందము నిరసించు
మించు మైనిగ్గు క్రొమ్మించు నొంచుఁ
గుచముల పసలు లికుచముల నిర్జించుఁ
జెక్కుళ్లు ముకురాలఁ జెక్కు వైచుఁ

తే. దావి కెమ్మోవి యమృతంబు బావి తీవి
యారు చెన్నారు చీమలబారు దూఱు
నూరు లలరారు ననఁటులసౌరుఁ గేరుఁ
గాంత నగుఁ గాంత లతికాంతకుంతకాంత. 142

క. కమలంబులఁ గమలంబులఁ
గమలానన లోచనముల కాంతి జయించున్

ప్రమదాళులఁ బ్రమదాళుల
రమణీమణి వాలుఁజూపు రహి నిరసించున్. 143

తే. దాని బిగిగబ్బి సిబ్బెంపుఁ దళుకు టుబ్బు
గుబ్బ చన్నుల కౌఁగిలి కోరసట్టి
మానవాగ్రణి వసుమతి స్థానమునను
వెదకి చూచిన లేఁడుపో! విద్రుమోష్ఠి ! 144

తే. అది మనోజ్ఞములైన యాహారములను
గండ మెండైన మదముచేఁ గన్నుఁ గాన
కమిత పల్లవ రతికేళి కాస వొడమి
మీఱు చిత్తముతోడ నేఁకారఁ దొడఁగె. 145

సీ. పని వంటవార్పుల బాధలించుక లేక
తీరిన మంచి సంసార మొదవె
నత్తమామల పోరు నారు దూఱెఱుఁగక
పొందొంద నిచ్చఁ గాఁపురము దనరెఁ
గుడువఁగట్టను బూయఁ దొడుగ వస్తువులు య
థేచ్ఛముగా నుండు నిల్లు దొరకెఁ
బట్టి పల్లార్చ కేపట్టున దయఁ జిల్కు
మనసు గల్గిన యట్టి మగఁడు గలిగె
తే. నింత గల్గిననేమి నా హృదయ మెఱిఁగి
మనసు దీఱను బడివేలమంది మగలఁ
గలుగఁ జేయక చెడు దోసకారి బ్రహ్మ
యొకనిఁగాఁజేసె ననుచు నూరక తపించు. 146

క. ఆ పాపమేమి చెప్పుదుఁ
గాఁపుడి మదమెత్తి కన్నుగానక పురిలోఁ
జూపరుల నెవరి నైనను
నేపున సంభోగకేళి నెనయం జూచున్. 147

చ. అటువలెఁ జూచువేళ నొకఁ డంగడ నామకుఁ డాయుధోప జీ
వటకుఁ బ్రయోజనార్థము రయంబున వచ్చిన వానిపెక్కు చా
క్కటపు టొయారమారఁగని కాఁపుది మోహము నిల్పలేక పి
క్కటపు రతిప్రయత్నమునకున్ గరఁగించెద నంచు నిట్టులన్. 148

తే. ''ఎన్నఁడును రానివాఁడ వీవేమిపనికి
వచ్చినాఁడవు కూర్చుండు వన్నెకాఁడ !
మంచమదె తెచ్చి యింటిలో నుంచినా" న
టన్న విని వాఁడు "పోవలె'' ననుచుఁ బలుక. 149

ఉ. "పోవలెనంటివా? రమణి మోమటు చూడక యాడనుండ లే
వో? విలపించు బిడ్డలకు నొయ్యనఁ జన్నిడి నిద్రఁబుచ్చఁ బోఁ
గావలెనో? భ్రమించు పెటక త్తెల యల్లరులు దీర్పఁబోయెదో ?
శ్రీవిభవోత్తమా! యెఱుఁగఁజెప్పు?" మటంచును రెట్టఁబట్టుకన్. 150

తే. కోర్కు నిండారఁగా దొడ్డ గొంగడపుడు
పఱచి యాతని మంచంబు పైకిఁజేర్చి
వలచి వలపించి చిన్నెల వగలు చూపి
యెనసి రతికేళి నేలె నయ్యెగురుఁబోఁడి. 151

వ. ఇత్తెఱంగున. 152

క. అనిరుద్ధ చేష్ట ఖేలన
మనివారిత దంతఘాత మతిచిత్రతరం
బనిదంపూర్వానందం
బనుపమ గురుసురతసౌఖ్య మబ్బినయంతన్. 153

క. ఈలాగు నిచ్చనిచ్చలు
మేలుగఁ గోరికలు దీఱ మిథునత నున్నన్

దేలింపు మనుచు ననిపినఁ
జాలన్ బాగుగ నతఁడటు సలుపుచునుండెన్. 154

క. అల కాఁపు వగల చిలుకల
కొలికికిఁ దమి యింతయైనఁ గోల్పడక మదం
బలరారి యుండ నొకనాఁ
డెలమిని నయ్యూరి బేరి హితమలరారన్. 155

చ. ముదుక రుమాలుగుడ్డ భుజమూలమునన్ గడితంబు మీఁదఁ బ్రాఁ
తదియగు దుప్పటంబు మొలఁద్రాసును గీసరలుండు తిత్తి స
న్నది నెలవంక నామము వినాయకు నుంగర మంగుళంబునం
బొదలఁగ రత్నగుప్తుఁడు సమున్నతి నింటికి రాఁ బ్రియంబునన్. 156

క. ఆ సత్యకేళిసీసతి
నాసత్య సమాను వైశ్యనాయకు రూపం
బాసఁగొని చూచి మోహము
తో సరసము లాడుకొనుచుఁ దోషణ మొదవన్. 157

క. వక్కాకుఁ బొగాకిడుమని
చక్కటికిసి బోయి పైఁట జాఱఁగ నెదుటన్
మొక్కనగ వొప్ప నిలఁబడి
"దక్కితి విఁక నెందుఁ బోయెదవురా! బావా!" 158

తే. అనుచుఁ దమినిల్పలేక* నయ్యంబుజాక్షి
వలుఁద గుబ్బలఁ గౌఁగిఁట బలియఁబట్టి
సురత కేళినిఁ దేలించి చొక్కుచుండ
నపు డటకువచ్చి యయ్యంగ దాహ్వాయుండు. 159

ఉ. ''వచ్చితి రెడ్డిసాని! తలవాకిలిఁదీయు'' మటంచుఁ బిల్వ లో
హెచ్చిన సాధ్వసాప్తి నపుడెంతయు వైశ్యుఁడు సంచలింపఁగా

---

* ఈ కవి ద్రుతాంతముగనే వాడును

నచ్చపలాక్షివాని ''భయమందకు'' మంచాక గావె లోపలం
జెచ్చెరనుంచి నాయకుని చెంతకుఁజేరి మహానురాగయై. 160

ఉ. వాకిలిఁదీసి చొక్కటపు వాలుగ కన్నులఁ దేలఁజూచి నా
శీకదళాక్షి కుందనపు లిబ్బులనేలెడు గుబ్బచన్గొనల్
సోఁకఁగఁ గౌఁగిలించి నెఱసొంపునఁ గేళిగృహంబు లోనికిం
దోకొనిపోయి వాని రతినూతన సంభవ పారవశ్యయై. 161

క. అలకాపుర సంపద లల
రల కాఁపువధూటి యాననాలంకృతి కా
ర్యలకా పుంజితయై వే
డ్కలఁ గాఁపుర మొప్పఁజేయు కాలము నందున్. 162

ఉ. నల్లనికమ్మి పచ్చడము నామముబొట్టును గుచ్చుటద్దముల్
తెల్లరుమాలువల్లె మొలఁదిత్తి కరంబునఁగోల వ్రేళ్ల సం
ధిల్లిన వంకుటుంగరము తీరగుపూజల జంటగుండ్లు రం
జిల్లఁగవచ్చి రెడ్డి, తన చెల్వను వాకిలిఁ దీయఁ బిల్చెనన్. 163

క. ఆయెడ నిద్దఱు మిండలఁ
బాయక రతిసల్పు కాఁపుపడఁతుక యెటులన్
మేయించి బొంకవలెఁ జెపు
మా ! యని చక్రాంగ వంశమండన మనినన్. 164

ఉ. ఆ వచనంబు వేడ్కవిని యౌదల యూఁచి నిడూర్పు పుచ్చి హే
మావతి పల్కె, "హంసవర ! మాటికి మాటికిఁ బ్రచ్ఛ యేల ? నీ
వే వినిపింపుమా ! వినెద ! వింతసుమీ ! తెలియంగరా దదె
ట్లో విశదంబుగా" ననిన నుత్పలగంధికి హంస యిట్లనున్. 165

చ. తన నిజనాయకుం డిటులఁ దల్పు సడల్పు మటంచుఁ బిల్చినన్
విని యల వన్నెకాఁడు భయ విహ్వలుఁడైన 'వడంక వద్దురా'

యని నగి వీపుఁ దట్టి, "చనుమా ! పగఁ జూటుచు, మళ్ళి చూడ కే
మనకను రెడ్డితోడ" నని యా సఖి పంచిన నాతఁ డంతటన్. 166

వ. "మంచి" దని యప్పుడు. 167

క. త్వరితమ్ముగఁ దల వాకిలిఁ
దెఱచుక బంట్రవుతు నోటి తీఁటయుఁ దీఱన్
బొరి పొరి వదరుచుఁ జనియెడి
తెఱఁగు నిరీక్షించి రెడ్డి తెగువన్ మగువన్. 168

తే. పిలిచి కోపారుణాక్షుఁడై పేర్చి పలికె
"నేమి బంట్రౌతుగాఁ డిటు లెమ్మె మెఱసి
వచ్చినాఁ డదిగాక తా వదరు కొనుచుఁ
బోవుచున్నాఁడు సెప్పుమా ! పువ్వుబోఁడి" 169

క. అని పతి యడిగిన జడియక
"వినుమా !" యని రెడ్డిసాని వింతలు గులుకన్
నునునగ వొప్పఁగఁ జెప్పెను
"గనుమా ! యీ సెట్టిగాని, ఘర్షణ మొదవన్. 170

తే. నగరివారలు పిల్చుచున్నా రటంచుఁ
దఱుముకొని రాఁగ నిలుఁజొరఁ దలుపువేయ
గోడతఁడు దూఁకి వచ్చి తోడ్కొనుచుఁ బోవ
'రెడ్డి లేఁడు గదా' యని యడ్డ పడితి. 171

ఉ. అంతట నీవు వచ్చితివ యాతఁడు నాగ్రహవృత్తి చేత న
న్నెంతయు దూఱుకొంచుఁ జనియెన్ మగఁడా !" యని చెప్పి వైశ్యునిన్
జెంతకుఁ జేరఁ బిల్చిన వసించు కుసూలము వెళ్ళి సాధ్వసా
క్రాంత శరీరుఁడై యెదురుకట్టకు వచ్చిన రెడ్డి యంతటన్. 172

తే. వాని దయఁ జూచి "నేనున్న వాఁడ నీవు
భయపడకు సెట్టిగా !" యని పల్కరించి
సొమ్మనిన మ స్తకవిధూననమ్ము చేసి
యేఁగె నాతఁడు తనయింటి కేమి యనక. 173

ఉ. ఆవిధి బొంకనేర్చిన నృపాగ్రణి దగ్గర కేఁగుమన్న హే
మావతి నాసికాగ్రమున మాటికి వ్రేలిడి కర్ణపత్ర శో
భావళి చెక్కులన్ నటనమాడ శిరంబటులూఁచి మెచ్చుచున్
వేవినఁ జూచి యంత నిజవేశ్మముఁ జేరఁగ నేఁగె గొబ్బునన్ 174

క. ఈ గరిమను నిజ గృహమున
కేఁగి ధరాధీశమోహ హృదయాంబుజయై
యా గజగామిని యొండొక
లాగున దినమెల్లఁ గడిపి లలి నిశియైనన్. 175

చ. ఘనశితికంఠకంఠ కలకంఠ ఘనాఘన నీలకంఠ కం
జనయన ఖంజరీట బలశాసన నీల తమాలమాలికా
ప్రణుత మృగేక్షణా చికురభార మృగీమద చంచరీక కా
ననకిట కాక కజ్జల వనద్విప సన్నిభమైన చీఁకటిన్. 176

ఉ. కొప్పున జాజిక్రొవ్విరులు కుంకుమగంధపుఁబూఁత గుబ్బలన్
గొప్ప సుపాణి రాసరులు గోమలదేహ లతాంతవల్లికన్
గప్పెడు సొమ్ము పెఱసిరులు గన్నుల పండువు లాచరింపఁగా
నెప్పటియట్ల వచ్చి హరిణేక్షణ నిల్చెను హంస సన్నిధిన్. 177

ఆ. నిలువఁ గలువకంటి చెలువంబు వీక్షించి
దినము దినము నొక్క తెఱఁగు దోఁప
సొగసుఁ బూన నేర్చు సుందరాంగివి నీవె
యనుచు మెచ్చి హంస మనియె సతికి. 178

పదునాఱవ రాత్రి కథ.

జాలరిబిత్తరి తైర్థికునిఁ గూడుట.

మ. పొగడం జొప్పడు సౌరసేనజగతిన్ బుణ్యోపలబ్ధం బనే
నగరం బొక్కటి యందుఁగాఁపుర ముదీర్ణప్రౌఢితోనుండు భ
ద్ర గుణోపేతుఁడు సూతవంశజుఁడు శుద్ధాలాభిధానంబునన్
దగఁ బెంపొందినవాఁడు రూపజితకందర్పుండు భామామణీ ! 179

తే. రాజ నలరాజ రతిరాజ రామరాజ
రాజ రాజాత్మ జామర్త్యరాజజ వన
రాజ రాజిత రేఖా విరాజమాన
సౌష్ఠవాకార సంపత్తి జరగు నతఁడు. 180

క. తరణి జని తరణి ధరణీ
తరుణీ రమణీయ వేణిఁ దత నిర్ఝరిణీ
వర రమణీమణి శ్రిత జన
దురితాటవ్యరణి సుగుణ ధోరణి యమునన్. 181

పడవలు, వలలు, జలచరములు.

తే. ఈఁదుకొయ్యలు తెప్పలు నీఁదుకాయ
లరడ లరికోళ్లు పడవలు తరులు పుట్లు
చేపడవ లోడ లాదిగాఁ జెలఁగునట్టి
యంబుతరణంబులకు నెల్ల నధిపుఁడతఁడు. 182

క. ఆకర్ణదఘ్న పుణ్యక
థాకర్ణన లలిత హృదయుఁ డసమాన యశం
డా కర్ణధారుఁ డంహతి
ధీకర్ణుఁడు ధీవరకుల దేవుం డరయన్, 183

తే. కొడమ తిజ్జడ్డకొడమ ద్రొబ్బుడు పటంబు
చాప యెత్తెల గూడయు జల్లిగూడ
లుంట గాలంబు తెరదీము లుసురుగాల
మొసుకు గొరకు పుణుకు సొక్కు లెసఁగుచుండు. 184

క. మెడవల సన్నపువల త్రో
పుడువల డొంకవల మింట ముక్కిడివల దాఁ
టుడువల సింగిత మనుకువ
లెడవల కుండెవల లాదు లెసఁగెడి వలలున్. 185

సీ. నీరు కుమ్మరపుర్వు నీరింగె తలకప్ప
తెలిదమ్మ కరివేల పొలికె నత్త
గుల్ల చుట్టుడుగుల్ల కురిమింద నాచుడు
గవ్వ మురుండము కాకిచిప్ప
యెఱగుల్ల నులిగుల్ల పురుగు గోదురుగప్ప
కప్ప కత్తరి యెండ్రకాయ జెలగ
గులకరింతయు నీరుగట్టు శంఖనఖంబు
పలుకాసి నసిమిరి బంగపురువు
తే. పెలుక నిర్ఘాత కోఁచు తాఁబేలు పిడక
మొసలి శింశుమారము పెద్దమొసలి నీరు
పాప నీరేన్గు నీర్పులి ప్రాచి పురువు
లాది కొఱగాని జంతువు లన్ని విడిచి. 186

సీ. కొరద దాసరికొయ్య కొఱ్ఱమీ నులస ము
చ్చంగి బేడిస జెల్ల చాఱమీను
వాలుగ ముకుదొమ్మ వల్లికతట్ట పు
త్తడికాసు పూమీను కడిసెలంబు
పక్కె చిత్తర నీరుపాపెర మలుగు మీ
న్నర్రుజు నిల్లెపుఁజేప యాకుజెల్ల

మిసి కల్లురజు నడమీను తొల్లిక జాతి
గొరక మాపురమును గుంటముక్కు

తే. మోరపక్కెర దొందును గూరముక్కు
పుల్లురుజు గెజ్జె గెండయు బొమ్మడాయ
యల్లె దమ్ముప్పు చేఁపయు గొల్లదొంద
పరిగె రొయ్యాదియగు మీలఁ బట్టునతఁడు. 187

క. కులనాయకపుం జాలరి
కులనాయక తాంబుతరణ కోటీశత్వం
బులు జాలక్రియా శాసన
మలవడఁ గుద్దాలుఁ డందఱౌనన మెలఁగుణ్. 188

తే. మేలు బలువాలుగలనేలు మిసిమి గ్రాలు
కన్నుగవడాలు మరునాలుకరణిఁ బోలు
మురిపెముల ప్రోలు కలదొక్క ముద్దరాలు
వాని యిల్లాలు దొమ్మరవాని డోలు. 189

తే. దాని నామంబు తగు భద్రసేన యనఁగ
రూపయౌవన గరిమ నారూఢికెక్కి
యీడు జోడును సరిసాటి యెందులేక
విఱ్ఱవీఁగుచు నుండు నా విద్రుమోష్ఠి. 190

సీ. జడ చిల్వ యాస్యంబు శశి నొసల్ నెల బొమల్
ధనువు లక్షులు తొవల్ నాస గంధ
ఫలి చెవుల్ శ్రీల్ దంతములు మొల్ల లధరంబు
తలిరు చెక్కిళ్ళద్దములు గళంబు
జిగిశంఖ మంగుళుల్ పగడాలు కరము ల
బ్జములు కక్షములు భోగములు భుజము
లు లతలు గుబ్బలద్రులు వళులూర్ములా
వాల్నాభి గుహ కౌను బయలు కటిల

తే. తొడ లనంట్లు మోఁకాళ్లు బిరడలు పిక్క-
లు శరధులు గుల్ఫము లరడలు ప్రపదములు
కూర్మములు గోఱ లుడు లడుగులు మహోత్ప
లములు వె౯ పల్కుయై యొప్పు లలన కెపుడు. 191

క. కెంపా? వాతెర జిగిబిగి
శంపా? నునుమేను, మోముసో రిందుని మేల్
సొంపా? బలభిన్మణి ఘృణి
గుంపా? కుంతలవిభూతి కోమలి కెన్న౯. 192

సీ. సారంగ సారంగ సారంగములఁ గేరు
గమనంబు కనుదోయి కచభరంబు
సారాబ్జ సారాబ్జ సారాబ్జముల నేలు
వదనంబు కంఠంబు పదయుగంబు
పున్నాగ పున్నాగ పున్నాగములఁ బోలుఁ
దీరైన నాభి నూఁగారు నడుము
తారక తారక తారకమ్ముల మీఱు
దంతముల్ నఖములు దరహాసములు

తే. వడిఁ బ్రవాళ ప్రవాళ ప్రవాళగతి న
దల్చు భుజములు ప్రేళ్లు నెత్తావి మోవి
రమ్యతర చక్ర చక్ర చక్రములఁ దెగడు
ముదిత జఘనంబు చనుగవ ముఱుఁగు లరయ. 193

క. మబ్బులు గ్రమ్మెడి క్రొమ్ముడి
జొబ్బిల్లెడి తేనెమోవి సొబగౌ మొగము౯
సిబ్బెంపు గబ్బి గుబ్బలు
నిబ్బరమౌ పిఱుఁదు తొడలనిగ్గు చెలంగున్. 194

సీ. మృగధర బింబంబు మెలఁత నెమ్మోము మృ
గంబు కన్దోయి ధరంబు లుదుటు
గబ్బిసిబ్బెపుఁ జనుగుబ్బలు బింబంబు
తావి చక్కెరలొల్కు మోవి కీవి
సుమచాప బాణంబు లమరు పాదమ్ములు
సుమములు నవ్వు చాపములు బొమలు
బాణముల్ క్రొవ్వాఁడి రాణించు వాల్చూపు
లళులు నిద్దపుఁ గుటిలాలకమ్ము
తే. లమృతద రమా విహారమ్ము లలరుకురులు
నమృతములు పల్కులు దరమ్ము రమణిగళము
మావికెంపు చివుళ్లు సమ్యక్కరములు
హారములు దంతపంక్తి సోయగము లరయ. 195

ఆ. భ్రమరకములఁ బోలు భ్రమరకముల డాలు
పృథు లకుచము లొఱయుఁ బృథుల కుచము
లతనుభామఁ గేరు నతను భామాకృతి
యలరుఁ గొమ్మఁ దెగడు నలరుఁగొమ్మ. 196

శా. ఆ రాజన్ముఖ మా వినీల చికురం బా చెక్కుటద్దంబు లా
శ్రీరమ్యాధర మా భుజాలతిక లా సిబ్బెంపుఁ జన్గుబ్బ జో
డా రోమావళి పొంక మా నడల యొయ్యారంబు వీక్షింప న
మ్మారుండైన నను దాని సంగతికిఁ బ్రేమజ్ఞ బంటు గాకుండునే ! 197

తే. అదియు జవ్వన ముదయించినది మొదలుగ
సంగమాపేక్ష తలకెక్కి చాలఁ దివురు
నంత నుపకాంత సంగతి యబ్బెనేని
యాకసము తూఁటు వొడుచుకయైనఁ జనును. 198

సీ. కలికి చొకాటంపు బెళుకుచూపుల ముద్దు
కనుబొమల్ ఝంకించు కొన్నెడు ఛాయలు

కలయిక మాటలఁ గరఁగించు చెలువంబు
లాస పుట్టఁగ నవ్వునట్టి నేర్పు
తేలించి చేతులు ద్రిప్పెడు పొంకంబు
హర్షించి తాను చుక్కనెడు సొబగు
చిన్నెల పసఁజూపి సన్నఁ జేసెడి తీరు
ముక్కుపై వ్రేలిడి చొక్కు వగలు

తే. వలుఁద గుబ్బలఁ బయ్యెద వైచు తీపి
నఱకు మెట్టెలు రొదలీన నడుచు సొగసు
విను త్రిలోకము లందుండు వెలఁదు లందుఁ
గానఁబడ దెన్నటికి నైనఁ గమలగంధి ! 199

తే. అదియుఁ గ్రొవ్వున పీఁడువాఁడనక చొచ్చి
టెక్కు గలవాని రూపు సొంపెక్కువాని
బలము గలవాని రతులఁ బేర్వడిన వానిఁ
గనిన విడువదు వానితోఁ గలిసి కాని. 200

వ. ఇట్లు ప్రతిదిన ప్రవర్ధమానానూన మోహాతిరేకంబున నన్యమానవ వితాన మీనకేతనా యోధనాధీన మానసాంభోజయై యయ్యంభోజనయన విజృంభించి మెలంగుచున్న యవసరంబున. 201

చ. ఒకఁడు కిరాతదేశమున నుండెడు కోమటి పోలిసెట్టి పు
త్రకుఁడు హిరణ్య నామకుఁడు తండ్రి యదల్చిన నల్కతో సఖి
ప్రకరము గొల్వఁగా సుకృత పాటవమొప్ప మహానదుల్ నిధుల్
సకలముఁ జూడఁగోరి చనె సత్వర యానమునన్ ముదంబునన్. 202

వ. ఇట్లు చని చని. 203

పుణ్యక్షేత్ర తీర్థ విశేషములు.

ఆ. బదరికా గుహేశు కదళికా చంపక
నహుష దేవదారు నైమిశములు
దండకావనంబుఁ దనరు వింధ్యాటవి
యాది యగు మహావనాళు లరసి. 204

సీసమాలిక.

గంగ సరస్వతి కాళింది గౌతమి
చిత్రోత్పల విశాల శీత చంద్ర
భాగ కావేరి విపాశ సితాలక
శీతలవాహిని సింధు సరయు
గిరి యిరావతి గండకి దశార్ణ కృష్ణవే
ణిక శంబమాల దేవిక తృణఘ్ని
బహుళ విశాఖిని బ్రహ్మభాగ సురాప
వాలుకా వాహిని వర్ధమాన
శోకావధూత పినాకిని బుభు తామ్ర
పర్ణి వలని తామ్రవతి వితద్రు
నర్మద బాహుద నంద చిత్రిత యుత్ప
లావతి కపిల మాల్యవతి త్రిదివ
లక్షణ హరిణిక లాంగలిని త్రిసామ
ద్యుమతి కుముద్వతి తుంగభద్ర
ఋషిత జితావగ ఋజ్వభద్ర సునంది
భృగువర గండకి భీమరథి మ
హాజల గోమతి హంసావశీశ్వర
గండక హరిగండక శతభద్ర
బ్రహ్మగండిక నీల పద్మావ తీశావ
తి హిరణ్య శాఖావతి హిమ క్రౌంచ

హరితల మానస హంసకంబు సుమేఘ
సౌభద్ర కౌశిక చక్రధార
శ్యామ మహోత్కట సోమ మహా వక్ర
శౌక్లి పాశావతి చంద్రమత్త
పంచగంధ్యరుణ ప్రభాంజని వల్లవ
వజ్రవాలుక శూక వరుణ వక్ర
పంచ మహామాయి ఫల్గుణి సురకర్త్ర
ష ధనుష్మతి వితస్త చంద్రవక్ర
స్కందావతి సమూల చక్షు కదంబక
పుండరీక పయోష్ణి భూత పాద
కూట వైఘయుఁ జిత్రకూట వేదవతి న
క్రవతి వేగవతి వేత్రవతి గర్భ
వతి యింద్రనందియుఁ గృతమాల కృష్ణ పా
ద జయంత వంద శాత్రాఖ్య శుక్తి
మతి హరిధృతి సువర్ణతటి మణిప్రభ
ప్లక్ష కుజల పిప్పల శుచి సింధు
వర్ణ కాశ్యపి మణికర్ణిక మందాకి
ని మలప్రహారి సానుమతి క్షీర
కౌమోదకీ సఖీస్వామిక కరతాల
వేదత్రయి మయూఖ విలయ విదిత
భవనాశనియు సర్వ పాపహ కిటికక్ష
ప్రోద వేదస్వ జంబూక కుంభ
కరణి త్రిసంధ్యయు గాయత్రి ఋషికుల్వ
ప్రభ విష్ణువు వికూట రత్న కృష్ణ
తోయ పాపఘ్ని విద్యుత దౌర్గ్య సర్వద
వైర్ణ దృష్టి ద్యుతి వందవార
శీఘ్రోదయుఁ బ్రణీత చెయ్యేఱు గుండ్లక
మ్మయుఁ గుందు మొదలుగా మహిఁ దనర్చు

తే. పుణ్య కూలంకషా బృందముల నమంద
వికస దరవింద గంధిల విమల కమల
ఝర వరంబుల నురుభక్తి జలక మాడి
సకల దానాది సత్క్రియల్ సలిపెనంత. 205

తే. శార్ఙ్గ కోటి గదాకోటి శంఖకోటి
చక్రకోటి సరః కోటి చంద్ర కోటి
సిద్ధకోటి మహాకోటి చిత్రకోటి
పుణ్యకోటి ధనుష్కోటి ముక్తి కోటి. 206

తే. పద్మసరసి యింద్రసరసి బ్రహ్మసరసి
శుభ్రసరసి మహాసర సభ్రసరసి
గృధ్రసర సిందుసరసిని క్షీరసరసి
మానస సరసి నన్నింట స్నానమాడె. 207

సీ. స్వామి పుష్కరిణిలో స్నానంబు గావించి
శశి పుష్కరిణి నీళ్లు చల్లు లాడి
చంద్ర పుష్కరిణిలో జలకంబు ఘటియించి
సోమ పుష్కరిణిలోఁ జొచ్చి పొరలి
గుహ పుష్కరిణి నీఁత కొమరొప్ప నొనరించి
యమృత పుష్కరిణి నాడి వెడలి
నిత్య పుష్కరిణిలో నీళ్లాడి చిత్రపు
ష్కరిణిలో స్నాతక క్రమముఁ జూపి
తే. శంఖ పుష్కరిణిని గ్రుంకి చక్ర పుష్క
రిణి మునిఁగి దేవతా పుష్కరిణిఁ దొలంచి
క్షీర పుష్కరిణిని దూఁకి సేతు పుష్క
*రణిని మజ్జన మాడి సరాళముగను. 208

* పుష్కరణి తప్పు : పుష్కరిణి ఒప్పు.

సీసమాలిక.

మత్స్య కూర్మ వరాహ మాండవ్య నరసింహ
రామ పరశురామ రామ వామ
న మహేంద్ర చక్ర గో నారద శంఖ పాం
డవ శార్ఙ్గి పక్ష్యగస్త్య విజయ జయ
కపిల వసిష్ఠ మార్కండేయ భృగు జహ్ను
వాయు ముని బ్రహ్మ వరుణ విష్ణు
ధర్మ పరాశర దామోదర కపింజ
ల శుక కౌండిన్య గాలవ హిరణ్య
వసు కృష్ణ శాండిల్య వజ్ర కౌశిక ధనం
జయ ముక్తి దేవర్షి శర్వ పిప్ప
ల సరస్వతీ ముద్గల భరత పర్వత
పరమ కాశ్యప శేష పంచగోప
రైభ్య భరద్వాజ శైభ్య తుంబురు గౌత
మ జటిల భార్గవ మాధవ గురు
బాభ్రవ్య పుణ్య గోపాల ముకుంద త్రి
విక్రమ సౌర గోవింద మోక్ష
కుల్యాచ్యుతామృత గోమద సుర కృప
నారాయణ మను జనార్దన హరి
వైకుంఠ కేశవ వాసుదేవ పతంజ
లి విరజ ధన్వంతరి కురు భోగ
సావన శ్రీధర పావన ప్రద్యుమ్న
పురుషోత్తమ పరమ పురుష సిద్ధ
పాతకనాశన పాపహారి ఋరు
విమల భాస్కర మధు కమల సోమ

ఆ. నామధేయములను భూమిలో సార్ధత్రి
కోటి తీర్థములను మేటి వనఁగ

15)

దనరు నట్టి నూట యెనిమిది తీర్థాల
స్నా దాన విధులు సలిపె నంత. 209

క.- తిరుకొళము నూయి కోడును
జెలువు మడువు లొండు కుంట చెలమ పడియ కో
నెఱు బుగ్గ వాఁగు దొనతల
పరి గుండము కాల్వ డిగ్గి బావి దొరువులన్. 210

సీ. సంకల్పములు సెప్ప సాగు బ్రాహ్మణు లుండ
భైరవార్ఘ్యంబిచ్చి భక్తితోడ
స్నానంబు గావించి సంచి మాత్రము దక్కఁ
గల ధనమెల్ల బాపల కొసంగి
కపిల గోఘృతములు క్రముక పర్ణంబులు
గుడుములు ఫలములు గుగ్గిళులును
గానుకల్ వత్తుల కట్టలు పూలస
రాలు గైకొని మోద రసము చిల్క

తే. నార్ద్ర వస్త్రంబు లంగంబు లంట వడఁకి
కొనుచు నమ్రత నడుగడుగునకుఁ బెద్ద
మాట "గోవింద" యనుచును నూట యెనిమి
ది తిరుపతులలో స్వాములఁ దెలియఁజూడ. 211

వ. తలంచి మఱియుఁ జని చని. 212

మంజులగతి రగడ.

శ్రీవైకుంఠ క్షేత్రంబునఁ దగు
వాసుదేవునకు వందన మొనరిచి
యామోదస్థలి యందలి సంక
ర్షణునకుఁ గర్ణాచ్ఛాదనముల నిడి

సరవిఁ బ్రమోద స్థలమునఁ జెలఁగిన
ప్రద్యుమ్ననకును బ్రణతి యొనర్చుచు
సమ్మోదాఖ్య స్థలమున నుండెడు
ననిరుద్ధునకు సమారాధన మని
సత్యలోకమున సతతమ్మెనసిన
విష్ణువునకు గోవిందలు సల్పుచు
సూర్యమండలిని సొంపుగఁ బ్రబలిన
పద్మాక్షునకుఁ బ్రపత్తి వహింపుచు
క్షీరాబ్ధిస్థలి శేషశయనునకు
హస్త స్వస్తిక మనుబంధింపుచు
శ్వేతద్వీప క్షితిఁ బ్రభవించిన
తారక హరికిని దండములొసఁగుచు
రమణ బదరికారణ్యం బందలి
నారాయణునకు నమ్రతలొసఁగుచు
నైమిశ పుణ్యవనంబును బొందిన
హరికిని మంగళహారతు లెత్తుచుఁ
దనరు హరిక్షేత్రంబున నెలకొను
సాలగ్రామస్వామి గణింపుచుఁ
బొసఁగ నయోధ్యాపురిలోఁ జెలఁగెడు
రఘునాయకునకుఁ బ్రణిపాతము లని
మథురాపురిలో మహిమలఁ జెందిన
బాలకృష్ణునకుఁ బ్రాణాచారము
మాయాస్థలిలో మధుసూదనునకు
నిరతం బల్లో నేరేళ్లనుకొని
కాశీస్థలి భోగశయానునకును
నమరఁగ నూర్ధ్వశయంబుఁ జొనుపుచును
దలఁప నవంతీస్థలిలో నవనీ
పతిదేవునకును బ్రాంజలు లిడుచును
ద్వారవతిన్ యాదవకుల భర్తకుఁ

దాళహస్తములు దప్పక కొట్టుచు
వజ్రపురిని దావలమై చిక్కిన
గోపప్రియునకు గొబ్బిళ్లనుచును
వసతిగ బృందావనమున నిలిచిన
నందాత్మజునకు నతులొప్పించుచు
నలరఁ గాళియ హ్రద తలమునఁగల
గోవిందునకును గొండీ లెన్నుచు
గోవర్ధనమునఁ గొలువై కన్పడు
గోపవేషునకుఁ గొణిగె లొనర్చుచుఁ
దనరు భక్తమోచనము భవఘ్న
స్వామికి హస్తస్తంభనఁ బట్టుచు
మహిమ వెలయ గోమత పర్వతమునఁ
జేరిన శౌరికి సేవలటంచును
రమ్యహరిద్వారమునఁ బ్రసన్నుం
డైన జగత్పతి కభివాదనమని
చాలఁ బ్రయాగ స్థానమ్మునఁ గల
మాధవునకు సన్మానకరంబులు
గయలో సాక్షాత్కారమునొందు గ
దాధరునకు జోతలు చెల్లింపుచు
గంగోదధి సంగస్థలిఁ జెలఁగిన
శ్రీనిష్ణువునకు జేజేలనుచును
జిత్రకూటమున సేమంబందిన
రామునకు నేత్రనిమీలన మని
నంద్రిగ్రామముననను జెలువొందిన
రాక్షసఘ్నుఁడగు రాముని కెఱఁగుచు
సరవిఁ బ్రభాస్థల సంచారుండగు
విశ్వరూపునకు వినతులు సేయుచు
శ్రీకూర్మస్థలిఁ జేకొను కూర్మ
స్వామికిఁ బుష్పాంజలు లర్పించుచు

నీలాచలమున నెలకొను పురుషో
త్తమునకు హారిగెలు దండిగఁ జేర్చుచు
సింహాచలమునఁ జెందిన నరసిం
హాకారునకు జొహారులు నెఱపుచుఁ
దులసీవనమునఁ దులకించు గదా
ధరునకు నర్చలు తఱచుగఁ గఱపుచుఁ
గృత శౌచస్థలిఁ గేళిక లొందెడి
పాపఘ్నునకు సపర్యలు సలుపుచు
శ్వేతాద్రిస్థల సింహలోచనున
కెలమిని గేకిస లిచ్చుచుభక్తిని
ధర్మపుర క్షేత్రము యోగానం
ద స్వరూపునకు దాస్యము సలుపుచు
శ్రీకాకుళమున నిస్తుగఁ దోఁచిన
యాంధ్రనాయకున కర్చన మనుచును
ఘనత నహోబల గరుడాద్రి హిర
ణ్యాసుర వధునకు నలిజోబిళ్లని
పాండురంగమునఁ బాటిలు విఠల
దేవునకు సదా దిగ్విజయములని
వేంకటగిరిపై వెలసిన తిరువేం
గడ ముడయానులఁగని కానుకలిడి
యాదవ పర్వత మందలి నారా
యణునకు జయజయ లావర్తింపుచు
ఘటికాచలమునఁ గల్గు నృసింహునిఁ
గృపణత్వంబునఁ గీర్తన నడుపుచు
వారణగిరిపై వరద స్వామికిఁ
బిడికిలింతలని పెంపుగ నుడువుచుఁ
గాంచీపురిలోఁ గమలాక్షునకును
మోదము తోడుత ముకుళిత కరమని
యొప్పుననుండు యథోక్తస్థలము య

ఘో క్తకారునకు దోయిలిఁ దీర్చుచుఁ
బరమస్థలిలోఁ బరమేశ్వరునకుఁ
గర మర్థింపుచుఁ గన్నుల మ్రొక్కుచుఁ
బాండవ భూస్థలిఁ బాండవదూతకు
వలగొను బాహులు వైపుగఁ దీర్చుచు
విక్రమస్థలిఁ ద్రివిక్రమ హరికిని
సారెకు సారెకు సాగుబళా యని
కామాశికిలో గఞతికి నెక్కిన
శ్రీనృసింహునకుఁ జేతుల మొగుపని
యష్టభుజస్థలి నష్టభుజునకును
జిత్తము రంజిలఁ జిన్నిపువ్వులని
ప్రవాళస్థలినిఁ బ్రవాళవర్ణునకు
నమర నమోనమ యని వర్ణింపుచు
దీపాభస్థలి దీపాభునకును
మోహముతోడ నమోవాకంబని
రాజిలు గృధ్రసర స్త్రీరస్థలిఁ
గలుగు విజయరాఘవునకు శరణని
రసికత వీక్షారణ్యశయానుని
వీరరాఘవుని వేఁడుకొందునని
తోతాద్రిస్థలిఁ దుంగశయాన
స్వామికి నిత్యోత్సవములఁ బనిగొని
యలరు గజస్థలమందు గజార్తి
ఘ్నునకు శయద్వయిఁ గోలాటంబని
బలిపురమందున బలియు మహాబల
దేవున కిదిగో తిరువారాధన
భక్తసారమునఁ బ్రబలు జగత్పతి
కిని సంధించిన గిడిగిళ్లో యని
యైంద్రదస్థలమున నవతారముఁ గొను
దేవ దేవునకు ధృత హృత్పుటములు

గోప పురస్థలి గోపదేవునకు
నెలమిఁ బ్రదక్షిణ మేఁగెద గొబ్బున
శ్రీ ముష్టి స్థలిఁ జెలఁగు వరాహ
స్వామికిఁ జేర్చెదఁ జంకలఁ జేతులు
మహితస్థలమున మసలక పొదలెడు
పద్మాక్షునకును బడువాటులు వడి
శ్రీరంగస్థలి శేషయనుఁ డగు
రంగస్వామికి రహి మ్రొక్కెదనని
శ్రీరామస్థలి సీతాప్రియునకు
మానక యెపుడు నమస్కారము లని
శ్రీనివాసమను క్షేత్రంబునఁ గల
పూర్ణమూర్తి కిదె పొరిఁ బూజింపని
స్వర్ణమందిర సువర్ణస్వామికిఁ
గేరుచు జరిపెద గిడిగిళ్లనుచును
వ్యాఘ్రపురస్థలి యందు మహాబా
హుస్వామికిఁ గేలొసఁగెద హితముగ
నాకాశనగర మం దనువొందెడు
హరిమూర్తికి నిదె యప్పాల్ దిరిగెదఁ
బరఁగ నుత్పలాపతగ స్థానం
బందలి శౌరికి నారాధన మని
మణికూటస్థలి మలయు మణిప్రభు
పెరుమాళ్లకుఁ గడుఁ బింపిళ్లాడుచు
విష్ణుపురంబున విలసిల్లు మహా
విష్ణుస్వామికి వెన్నెల కోళ్ళని
భక్తస్థానము భక్తిప్రదునకుఁ
బొసఁగఁగఁ జేసెదఁ బొర్లు దండములు
శ్వేతవరాహ క్షేత్రంబందలి
శాంతమూర్తికిని సంసర్గంబులు
నగ్నిపురస్థలి యందు మురద్విషు

నకు నొనరింతుఁ బ్రణామము లూకొని
భార్గవతలమున భరతస్వామికిఁ
గీలించెద లంకెగఁ గేల్మొడతలు
వైకుంఠపురీ వాసుండై తగు
మాధవునకును నమస్కృతిఁ బేర్కొని
పురుషోత్తమమునఁ బొల్పగు భక్తస
ఖస్వామికి నిజ కైంకర్యంబని
చక్రతీర్థ సంచారి సుదర్శన
దేవున్ మదిఁ బ్రార్థించెద ననుచును
గుంభకోణమున గొనకొని కదలని
శార్ఙ్గధరు నుపాసనఁ జేసెద నని
భూతస్థానము పురంబు నెలవగు
శార్ఙ్గస్వామికిఁ జాఁగు బడికెలని
యరయఁ గపిస్థల మందలి దంతా
వళ వరదునకు నివాళి కరము లని
చైత్రకూటమున సరసతఁ గొల్వగు
గోవిందునకును గొల్పుడు చేతులు
నుత్తమ తలమున నుత్తమ హరికిని
ఘనతర భక్తిని గైలాటము లని
శ్వేత గ్రావ క్షేత్రంబునఁ గల
పద్మలోచనునిఁ బ్రస్తుతి సేయుచుఁ
బార్థస్థంమున బాగుగ నుండు ప
ర బ్రహ్మమునకు రాముడాము లని
కృష్ణకోటి యను క్షేత్రములోని మ
ధుద్విషునకున్ను నిదె తాంగలిపాట్లని
నందపురీభవనం బందు మహా
నందునకును శరణార్థి ఘటింపుచు
వృషపురస్థలిని విడియు విప్రాశ్రయ

దేవుని కిదిగో దీవెన కోళ్లని
కడఁక సంగమ గ్రామంబందలి
సంగమమూర్తికి సాఁగిలింత లని
తనరు శరణ్యస్థలము శరణ్య
స్వామికి నిదె కైవారపుఁ జెయ్యని
చెన్నగు సింహక్షేత్ర మహాసిం
హస్వరూపునకు హస్తార్పణ మని
మణిమంటపమున మల్లరి సామికిఁ
బొందించెద గోవింద లటంచును
నిబిడస్థలిలో నిబిడాకార
స్వామికి మతిఁ గై చాపు లొసంగుచు
ధానుష్కస్థలిఁ దలకొను జగతీ
శ్వరునకుఁ బెట్టెద సరిచెంకణ మని
మాహూర మందసమానత విడిసిన
కాలమేఘునకుఁ గై మోడుపు లని
చక్కని మధురాస్థానంబునఁ గల
సౌందరరాజ స్వామికి మేలని
యనిశంబును వృషభాద్రిని యళఘరి
పేరిటి హరికిని బేడిస లెన్నుచు
వరగుణస్థల వ్యాపకుఁ డగు నా
థ స్వామిని మది ధ్యాన మొనర్చుచుఁ
గుళికస్థలమునఁ గూర్చున్న రమా
సఖుని మంత్రపుష్పము లిడి వేఁడుచు
గోష్ఠిపురస్థలి గోష్ఠిపురస్వా
మికి నర్పించెద మేలుకొల్పు లని
దర్భసంస్తరస్థలి శయనించిన
దాశరథికి నతితతు లొనరించుచు
ధన్వి మంగళక తలమున నెలకొను

శౌరికిఁ దగు పరిచర్య లొనర్చుచు
భ్రమరస్థలమునఁ బరఁగు బలాఢ్య
స్వామి సలామని సత్కార మెత్తుచు
ధరణిఁ గురంగస్థల మందలి పూ
ర్ణస్వామి నవారణమునఁ గొల్చుచు
నవని పటస్థల మందలి విష్ణు
శ్రీమూర్తికి నిదె చెంగనలో యని
క్షుద్రనదీస్థలి శోభిలుచుండెడు
నచ్యుతునకును శిరోఽవనతుల నిడి
యంత ననంతశయన మందుండెడు
పద్మనాభునకుఁ బాణిమోడ్పు లని
ధృతి నూటెనిమిది తిరుపతులందుల
నవతారంబుల నలరఁగ వెలయుచుఁ
గృపతో మము రక్షించెడు స్వామికి
సలుపుదుఁ బదివేల్ సాష్టాంగంబులు. 213

వ. అని ప్రపత్తి పూర్వకంబుగా నష్టోత్తరశత తిరుపతులు సేవించి, యంత. 214

సీసమాలిక.

అభిషేకవల్లి మోహనవల్లి విద్రుమ
వల్లి చంపకవల్లి వజ్రవల్లి
మకరందవల్లి కోమలవల్లి మాణిక్య
వల్లి చందనవల్లి వచనవల్లి
జంబూరవల్లి కాసారవల్లి వసంత
వల్లి శోభనవల్లి వసుధవల్లి
మరకతవల్లి నిర్మలవల్లి మౌక్తిక
వల్లి కస్తూరివల్లి గంధ
వల్లి విభ్రమవల్లి వర్తులవల్లి వ

రహావల్లి నిక్షేప రాజవల్లి
యంబుజవల్లి విహారవల్లి వినోద
వల్లి నిత్యోత్సవవల్లి చిత్ర
వల్లి మనోహరవల్లి కేతకివల్లి
సారంగవల్లి కర్పూరవల్లి
కల్యాణవల్లి శృంగారవల్లి మనోజ్ఞ
వల్లి మాయకవల్లి స్వచ్ఛవల్లి
సౌభాగ్యవల్లి కేసరవల్లి మాధుర్య
మాలతీవల్లి సామ్రాజ్యవల్లి
మంజులవల్లి సంభ్రమవల్లి శుకవల్లి
నర్తితవల్లి యానందవల్లి
కేయూరవల్లి కోకిలవల్లి సుందర
వల్లి సుమంగళవల్లి మదన
వల్లి సరసవల్లి వైభవవల్లి కి
సలవల్లి రుచివల్లి చారువల్లి
కౌతుకవల్లి శర్కరవల్లి వికసిత
వల్లి మండనవల్లి పరమవల్లి
హసనవల్ల్యమృతవల్లి యనురాగవల్లి కు
సుమవల్లి సుఖవల్లి శుభ్రవల్లి
చంచలవల్లి భూషణవల్లి సుకుమార
వల్లి వనజవల్లి వామవల్లి
రంగవల్ల్యకలంక రత్నవల్లియు శ్యామ
వల్లి కుండలవల్లి వకుళవల్లి
విచికిలవల్లియు వేదవల్లియుఁ బెరుం
దేవివల్లియు భూమిదేవివల్లి
యలమేలుమంగ తాయారును బీబి నాం
చారు శ్రీరంగ నాంచారు తాయి
కొమరొందు శ్రీచూడికుడుత నాంచారమ్మ
చెలువొందుచుండెడు శ్రీపిరాట్టి

నందగు పేళ్లఁ జెన్నొందు దయాన్విత
సీతాభిధాన లక్ష్మీ స్వరూప

తే. ములను నూటెన్మిది తిరుపతుల వసించు
విష్ణుమూర్తులతోఁ గూడి వివిధ గతుల
ననుపమ విహారముల మించు నమ్మవార్ల
పాద పంకజముల కతిభక్తి మ్రొక్కి. 215

సీ. వారక పొయిఘాళువారులఁ గొనియాడి
వఱలు భూదత్తాళువార్లఁ గొలిచి
ధీరత బేయాళువారల దర్శించి
పెరియాళువారల పేరుఁ దలఁచి
నమ్మాళువారల నెమ్మదిలో నిల్పి
తిరుమంగయాళ్వార్లఁ దెలియఁ జూచి
తిరుముషి యాళ్వార్లఁ బరికించి మఱి తొండ
రడిపొడి యాళ్వార్ల కడిమిఁ బొగడి

తే. వేడ్కఁ గులశేఖరాళ్వార్ల వినుతిఁ జేసి
మఱి తిరుప్పాణియాళ్వార్ల మఱుఁగుఁ జెంది
మధురకవి యాళువారుల మాట లెన్ని
నాథముని యాళువార్లకు నతులొనర్చి. 216

క. సాక్షా ద్వైకుంఠం బిదె
వీక్షింపుం డనుచుఁ జూపు విధినిఁ బ్రపత్తిన్
నిక్షేపించి సుమేరు స
దృక్షంబుగ నున్న వైనతేయునిఁ గొలిచెన్. 217

సీ. మత్స్యావతార ! నమస్తే మహాకూర్మ
దేవా ! నమస్తే వరాహ వర ! న

మస్తే నృసింహ ! నమస్తే వటో! నమ
స్తే భృగుకుల నమస్తే దశరథ
తనయ ! నమస్తే ఒర్కతనయా విభేదనో
ద్దండ దోర్దండ ప్రచండ విక్ర
మక్రమోదగ్ర ! నమస్తే బలానుసం
భవ ! నమస్తే బుద్ధ భవ్య రూప

తే. ధర ! నమః కల్కి వేష సుందర ! నమోఽస్తు
శక్రముఖ దిక్పతి పయోజజాత రుద్ర
సిద్ధ సాధ్యాది నుత ! నమస్తే యటంచు
వివిధ విష్ణుస్థలములు సేవించి వేడ్క. 218

వ. తదనంతరంబ శ్రీశైల ఝిల్లి చక్రేశ్వర మూకాంబికా కోటీశ్వర గోకర్ణ కేదార హాటకేశ్వర జంబుకేశ్వర బ్రహ్మేశ్వర పుండరీక పంచనదీశ్వరారుణ గిరీశ్వర జటానాథ వైద్యనాథ గౌరీనాథ రామేశ్వర శంకర నారాయణ సుబ్రహ్మణ్య స్థలాద్యధీశ్వరులగు నీశ్వరులను సేవించి వెండియు మహీమండలిం గల పుణ్యస్థల విశేషంబులం జూచుచు సంచరించు నయ్యవసరంబున. 218

శా. సర్వ ద్వీపవతీ ప్రపూరిత పయస్సంబంధ ధారాధరా
ఖర్వధ్వాన భయోత్పతిష్ణు బిసభుగ్రాజీవ కూర్మాదికం
బుర్వీంద్రాయుధ పాత భగ్న కుబిలవ్యూహా క్షరద్వాః పత
త్తర్వశ్మ క్షుభితాహిలోక మగుచున్ దర్పించె వర్షంబిలన్. 220

సీ. నెళనెళ ధ్వనులతో ఫెళఫెళ మను గర్జి
తములు కర్ణ క్షోభదములు గాఁగ
ఛళఛళ ద్యుతులతో మిలమిల ల్గల మించు
లక్షి బలౌద్ధత్య మడఁచు చుండ

ఘళ ఘళార్భటులతో ఫళ ఫళారను వాన
ధార్త రాష్ట్రాదిమహార్తి సింపఁ
జిట చిటారవముతోఁ దట తట వడగండ్లు
యువరాజ ముఖులను నొదుగఁజేయ

తే. విజయ విఖ్యాతి నమ్మహావృష్టి సమర
మమర వరధర్మ విలసనం బనిలజాత
ఖేలనము కృష్ణ ఘనయుక్తి చాలఁ గలిగి
యవని జనములు వినుతింప నతిశయించె. 221

క. ఆయెడ సఖు లొకఁ డొక్కఁడు
కూయిడి జతఁగూడ కెడసి కునుకుపరువులం
బోఁఖురి చెంగటి యూరుల
కా యూరవ్యఁడు హిరణ్యుఁ డట్లతిగతితోన్. 222

తే. వడఁకు చట భద్రసేన యావాసమునకుఁ
బోయి "నేను ప్రవాసి నో పుణ్యరాల !
తడిసితిని వర్షధారలఁ దాళఁజాల
నేర్పెఱుఁగ నిందు రానిమ్ము ! నిద్రఁజెంద." 223

క. అని వేఁడిన వైదేశికు
ఘన కరుణాదృష్టిఁ జూచి కామిని, "పడుకొ"
మ్మని ముంగలి చావిడిఁ జూ
పిన హా లక్ష్మి యటంచుఁ బేర్కొని యచటన్. 224

చ. తడిసిన వస్త్రముల్ విడిచి తాళ్లపయిన్ వెస నాఱవేసి, "యో
పడఁతుక! నీదు పెద్దలకుఁ బల్కఁగ శక్యముగాని పుణ్య మ
య్యెడు నిట కగ్నిఁదెచ్చి సెగ యించుక చూపు" మటంచు వేఁడఁగాఁ
దొడివడి యట్లొనర్చి యల తొయ్యలి యాతని రూపసంపదల్. 225

తే. మంట వెలుఁగున వేమాఱు మనసు దూలఁ
దళుకు దెలివాలుగన్నుల బెళుకుఁ జూచి
"యెప్పు డేగ్రామ మందుండు దేమి పనికి
నెచటి కేఁగెదు నీదు పేరేమి? చెపుమ ! 226

క. అనిన సఖికనియె "నుండుదు
ననిశంబు కిరాతదేశమందు, హిరణ్యం
డనఁదగుఁ దనపేరిలఁ బు
ణ్యనదీ నిధులెల్లఁజూచి యరిగెదఁ బురికిన్." 227

చ. అని వచియించు తైర్థికున కా వనజాయత పత్రనేత్ర యి
ట్లను "నవయౌవనంబున రతాస్థఁ దొలంగి కులాబ్జగంధిపైఁ
గనికర మింతలేక తిరుగన్ మనసొగ్గనటో యి!నీకు?" నా
విని "నిజమౌను నీ పలుకు వేయననేల? వివాహహీనుఁడన్. 228

తే. ఆలి కే నంగలార్చుచు నన్యసతులఁ
జూచి గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగుచు సుఖములేని
కతన యాత్రఁ జరించెడి కతయె కాని
మనసు సంభోగవాంఛల మరగి తిరుగు." 229

చ. అను పరదేశికుంగని మహాదరణంబున లేచి కౌఁగిటన్
నునుజిగి గబ్బిసిబ్బెపుఁ జనుంగవ నాటఁగఁ జేర్చి మోహముం
జినుకఁగ మోవినొక్కి మరుచివ్వకుఁ దార్చిన వాఁడు పేర్చుచుం
డిన తమిచేతఁ దద్రతికి దీవి సమున్ముఖుఁడై ముదంబునన్. 230

తే. గుబ్బలను నట్టు లూఁతఁగాఁ గొని మనోజ
కేళికావార్ధి లోపల నోలలాడు
చుండె నవ్వేళ దాని నాథుండు వచ్చి
"యెవరువా?" రని ఘర్షించి హెచ్చరింప. 231

క. ఆ సమయంబున నెటువలె
భాసురమతి బొంకవలయుఁ బలుకంగఁగదే!
యో సుదతీ! యని యడిగిన
నాసఖి యిది తెలియదనుచు నటుమొగ మయినన్. 232

తే. హంస హేమావతికి నిట్టులనియె వేడ్కఁ
దెలియకుండిన నేమాయెఁ దెలిసికొనుము
వింటివా? పతి ఘర్షింప విటుఁడు వడఁక
వెలవకు మటంచుఁ జెలి వాని వెన్నుఁ జఱచి. 233

ఉ. కీలెలుఁగున్ ఘటించి పరికింపక పండుకయుండి పల్కె "యా
త్రాలసచర్విచారులము రాత్రి జనించిన నేఁడు తావకీ
నాలయమందు మేమిదె సుఖాప్తిని సుప్తియొనర్చి రేపుషః
కాలమునందుఁ బోయెదము కారుణికోత్తమ ! పండనీయవే!" 234

తే. అనిన "మంచిది" యని లోని కరిగె నాథుఁ
డరిగినది చూచి సఖి లేచి యంతలోనఁ
బంటితో నీళ్లు పట్టుక యింటిలోకిఁ
బోయి "యేడుంటి వీసరి ప్రొద్దు దనుక ? 235

క. ఒక్కతెనె గ్రుక్కు మిక్కని
దిక్కెడసిన రీతినుండి తెరువరు లెవరో
యిక్కడకుఁ బండ వచ్చిన
నక్కట ! ప్రాణమ్ములుండె నధిపా ! యనినన్. 236

ఆ. నిండినింటిలోన నీకేల భీతిల్ల
గోల ! యూరఁ ప్రొద్దు గ్రుంకలే ద
టంచుఁ గౌఁగిలించి యనుమాన మొందక
యోర్పుతో సుఖాప్తి నుండెఁ జెలియ ! 237

శా. ఈ లీలన్ వెస బొంక నేర్చిన నృపత్యేకాగ్ర చూడామణీ
కేళీ సంభ్రమ చిత్తవృత్తి సురత క్రీడా చమత్కార చ
ర్యా లాలిత్య కథా ప్రయత్నమున కత్యాసక్తితోఁ బొమ్మ లే
దా, లోలాంబక! యూరకుండు మని కాదంబేంద్రుఁ డిట్లాడఁగన్. 238

చ. తెలతెలవాఱు వచ్చుట సతీమణి యప్పుడు చూచి కేళికా
నిలయముఁ జేరనేఁగి ధరణీధవుపైఁ దమి మీఱ నుండె నా
చెలి యనుచుం బురోహితుఁడు సెప్పిన నాత్మ జనించు వేడ్క నా
నల నరపాలమౌళి తదనంతర గాథ వచింపుమా! యనన్. 239

*శా. రక్ష శ్శిక్షక రక్ష యక్షయ నృపాధ్యక్షా సదాక్షేమ కృ
ద్వక్షా రక్షిత శుభ్రపక్ష హయదార్ఢ్యక్ష్మాభృ ప్పుద్రారి స
రక్షా యన్యనిలాక్షరాక్షస జలాధ్యక్షాగ్ని వాయుః క్షపా
త్ప్రేక్షార్భక పద్మరక్షక రమాధ్యక్షారవిందేక్షణా. 240

పాదభ్రమక కందము.

రామానుత తను మారా
ధీ మదవనధీ వర రవ ధీ నమ దమ ధీ
తామస జయ యజ సమతా
నామగతాఘ నయతత యనఘతా గమనా. 241

*మణి గణ నికర వృత్తము.

హరిహయ హరిణాభ్యదయవ భరణా
హరిహయ హరిణాభ్యదమ విభరణా

---

* ఈ పద్యము వ్రాయసగాండ్ర చేతులలోఁ బడి చెడి యిట్లున్నది.

* ఈ పద్యపు పూర్వార్ధమున ఛందోభంగము.

నరవర విగమన నవినుత చరణా
నరవర విగమన నవిమల కిరణా. 242

గద్యము.

ఇది శ్రీ మత్కౌండిన్యస గోత్ర పవిత్రాయ్యలరాజాన్వయ సుధావార్ధి పూర్ణిమా చంద్ర నిస్సహాయ కవిత్వ నిర్మాణ చాతుర్య నిస్తంద్ర శ్రీరామనామ పారాయణ నారాయణామాత్య ప్రణీతంబైన హంసవింశతి యను మహాప్రబంధమునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

—: ౦ :—

హంస వింశతి

పంచమాశ్వాసము

శ్రీధర! ధరధర! వరధా
రాధర నిభవర్ణ! సమదరావణ మకుట
క్ష్మాధర చరశర! విబుధా
రాధిత! కరుణాభిరామ! రఘుకులసోమా! 1

వ. అవధరింపుము. నలరాజన్యునకుఁ బ్రత్యుత్పన్నమతి యిట్లనియె, అట్లు ప్రభాతంబుగావచ్చిన నిజమందిరంబు చేరి మఱునాఁడు దినాంతంబగుటయు ననంతరంబ హేమవతీకాంత యత్యంత సంతోషంబున. 2

సీ. నిటలాధరీకృత స్ఫుట చంద్రకళ లీల
నెలవంక నామంబు నీటుగులుక
మరుదాప్తి రేఖగా నెరయు పద్మరజంబు
వలె వక్త్రఘనసార తిలక మమర
నంతస్స్థ నృపవిరహాగ్ని పైఁబర్విన
గతి గుబ్బఁ గుంకుమ కలప మలరఁ
జిగిరించి పూచిన చిన్నారి లతరీతిఁ
జిత్రపట్టాంబర గాత్ర మమరఁ

తే. గనక సుమదామ ఘుమఘుమల్ కచములందుఁ
గంబురాపూఁత ఘుగఘుగల్ గళమునందు
నంద మొందంగ వాసింప హంసమున్న
నెలవునకుఁజేరె సాతాని యలరుఁబోఁడి. 3

తే. చేరినప్పుడె కలహంస శేఖరుండు
తివిరి హేమవతీకాంత దిక్కు-జూచి
వేడుకలరంగ నొకగాథ వింటివేని
చెప్పెద నటన్న మంచిది చెప్పుమనిన. 4

వ. హేమావతికి హంసం బిట్లనియె. 5

పదునేడవ రాత్రి కథ

కుమ్మరిగుమ్మ సాలెవానిఁ గూడుట

క. పరఁగు నొక పురము రత్నా
భరణంబనఁ దరణికిరణ పటలీ సంరో
ధ్యురు సౌధస్థిర కేతూ
త్కర చిత్రపటాంశు చిత్రిత ద్యుతలంబై. 6

తే. తనయుఁడగు రాజు ఘనమార్గమునను రాఁగఁ
గోట యాత్రోవ నరికట్టుకొన్న సుద్ది
విని జలధి దానిచుట్టును విడిసె ననఁగ
నారసాతల నిమ్న ఖేయంబు దనరు. 7

ఉ. అందొక కుంభకారక మహాన్వయమండల దుగ్ధవార్ధి పూ
ర్ణేందుఁడు చక్రదాసుఁడన నెన్నిక కెక్కిన పేరుగల్గి చె
న్నొంది మనోహరాంగ రుచిరాకృతి సంపదచేత నిందిరా
నందనుఁడే యితండగు ననందగి కాఁపురముండు నెప్పుడున్. 8

ఆ. సలుప కడవ రాయి సారె కలాసంబు
కట్టె యిసుము జల్లి కడవ ముల్లు
మంటిముంత గుబ్బ్రమాను సావంబును
మన్ను మోయఁ బోతు మలయుచుండు. 9

కుమ్మరి - పరిశ్రమ

సీ. ఆదివరాహంబు మేదిని నెత్తిన
మాడ్కి- చొప్పడఁగఁ దా మన్నుమోయుఁ
బ్రథమవేళల సృష్టి బ్రహ్మచేసిన యట్లు
ఘటకోటు లుత్సాహగరిమఁ జేయు
విష్ణువు చక్రంబు వేడుకఁ ద్రిప్పెడు
చాడ్పునఁ బలుమాఱు సారెఁద్రిప్పు
బయలి పురంబులు భర్గుండు గాల్చిన
దంబు సూపట్టి నావంబుఁ గాల్చుఁ

తే. గపివరుఁడు పర్వతంబులు గమిచితెచ్చి
కుప్పలిడురీతిఁ గుండలు కుప్పవెట్టు
నవి దివియు ధాతకాండంబు లడఁచు సరణి
సాధుపథవర్తి ఘటకార చక్రవర్తి. 10

తే. కాఁగు మజ్జిగ ముంతయుఁ గడవ గూన
బాన వెసలయు బుడిగెలు పరపు చట్టి
కడవ ముంత కరిగె దుత్త పిడత గురిగి
కుందె లటికయు మూఁకుడు బిందె ప్రమిద. 11

చ. చెవులపెనంబు గోలమును జిల్లుల సిబ్బియు దోని తొట్టియుఁ
గువిచిలుమూఁత మాలయును గుమ్మెత యందపు ధూమపాత్రయున్
సవరని బూద పెందొనయు సానికె యొప్పు కమండలంబు వే
డొవతెవ కంబి దుత్త నెరడుల్చియుఁ గప్పెరపంటు లాదిగన్. 12

తే. తీనెపూజలు కులుకులు త్రేటగట్లు
గరల మురువులు పడికట్లు కిరుదుకట్లు
బొద్దుటీనెలు నునుపులు మొదలు గాఁగఁ
బనులు నిర్మించుఁ గుండలపై నతండు. 13

సీ. దేవకార్యములకుఁ దిరునాళ్లకును మహో
        త్సవములకును గంగజాతరలకు
సంప్రోక్షణములకు జన్నములకుఁ బెండ్లి
        వడుగు నోములకును వ్రతములకును
సత్రంబులకు సహస్రంబులకును సమా
        రాధన పితృకార్యయూథములకుఁ
బండుగులకు నాలపంబులకును బొంగ
        లికిని దేవరకు గొబ్బికిని నదరు
తే. జంగమార్చనలకు బాల*దాస భోజ
నములకును దండువెట్టికి నగరివారి
కొండ బక్కలకును భిక్షుకులకు నైనఁ
గొఱఁత వడకుండఁ గుండ లాకుమ్మరిచ్చు. 14

క. ఒకపాటి కలిమిచేతను
గకపిక పడ కప్పులేక కనకాభరణాం
శుకముల గరగరికల నిం
చుక తక్కువగాక యతఁడు సుఖమున నుండున్. 15

క. ఆతని కొక్క కులాంగన
శీతాంశునిభాస్య రూపసేనాఖ్యను వి
ఖ్యాతిని వెలయును గంతుని
చేతి జగా బాఁకనంగ జిగిబిగి వగతోఁ. 16

ఆ. ఘనము ఘనము కన్నఁ గచనైల్యవిస్ఫూర్తి
మెఱుఁగు మెఱుఁగుకన్న మేనిచాయ
విపుల విపులకన్న నుపమింపఁ గటితటి
దాని కెనయె భూమిలోని సఖులు? 17

---

* యతిభంగము,

ఉ. పోఁకల రీతినొంది మెఱుపుల్గొని మిట్టలు గట్టి పై మొనల్
జోకగఁదీసి తాళముల చొప్పునఁ గన్పడి చెండ్ల వైఖరిన్
దీకొని యొప్పి గిండ్లపగిదిన్ గొమరొప్పఁ బసిండి కుండలై
వీఁకను దండనుండి యళివేణికుచంబులు పొల్చు నెంతయున్. 18

ఉ. పంచశరాహితుండికుఁడు భామిని పొక్కిలిపెట్టెలోనఁ దా
నుంచిన కాలసర్పము సమున్నతి నాడఁగ తేవమీఱ బు
స్సంచు ఫణాగ్రమెత్తి యలరారెడు చాడ్పున రోమరాజి య
భ్యంచితలీల మించి మది హర్షముఁ జేయు జనాళి కెప్పుడున్. 19

సీ. చంద్రభాగ నిరూఢి సతిమోము రాణించు
నెఱికొప్పు కృష్ణవేణి గతిఁగాంచు
నువిద వాల్గనుదోయి యుత్పలావళి నొంచు
సకియపల్కులు సరస్వతిని మించు
శంఖవర్ణారూఢి సఖిగళంబు జయించు
నవ్వులు క్షీరసుందరత మించు
స్తనము లుత్తుంగ భద్రసులీల దర్పించు
నారు నీలాకృతి నందగించు

తే. జఘనము విశాల హేలల సంభ్రమించుఁ
బదయుగము పల్లవాకార మద మడంచు
నడలు హంసావళీ ఖ్యాతిఁ గడు వహించు
నంగము హిరణ్యకళలతో నతిశయించు. 20

క. తమ్ములు చెలికరములు కుం
దమ్ములు పలువరుస పర్వతమ్ములు బలుచం
దమ్ములు చన్నులు తావలం
ధమ్ములు కను లలక లంబుదమ్ములు పొగడన్. 21

చ. హరివరకాంచనాబ్జకమలాళిఘనాకృతులందు దెంత య
బ్బురము పటూక్తి నాస గళముం గరముల్ కుచయుగ్మ మంచు న
త్తెఱవ సుమధ్య దేహ ముఖ దృక్తతి కుంతల కేశపాశముల్
హరివర కాంచనాబ్జ కమలాళి ఘనాకృతులందు నిచ్చలున్. 22

ఉ. దాని మిటారి సోయగపు దట్టపుమోహము లూరు చూపులున్
దాని కచంపు సొంపు వగఁదాల్చిన చాయల రాయడించుకన్
దాని రసోక్తు లాకుల మనంబుఁ గనుంగొని లోనుగాని య
మ్మానవుఁ డెందులేఁడు వినుమా! యనుమానము మాని మానినీ! 23

చ. అది నెఱప్రాయపున్ సొగసుదొట నొకానొకచైన గర్వముం
బొదలని దొట నింటి యెనుబోఁతునకంటె మదంబు హెచ్చి నె
మ్మది పరసంగమంబునకు మార్కొని సొక్కఁగ జారవీరులన్
వదలక చూచుచుండఁ దలవాకిలి కాఁపురమయ్యె దానికిన్. 24

క. చిటిపొటి సొమ్ములు వెట్టుక
పుటపుటగా వీధివెంటఁ బొరుగిండ్ల బడిన్
విటుల నిమిత్తము మట్టెలు
చిటుకు చిటుక్కనఁగఁ దిరుగు సి స్తగు వగతోన్. 25

సీ. జేజేల రారాల జిగిఁగ్రాలు నిడువాలు
కురులు వేమఱు దువ్వి కొప్పువెట్టు
బలువాలుగల నేలు తెలిడాలు గల మేలు
కనుల రేఖలఁ దీర్చుఁ గజ్జలంబు
కపురంపు రుచిఁ బెంపు కడునింపుఁ దులకింపు
పెదవిపైఁ గెంపెక్క విడెము సేయు
వలసిబ్బెముల గుబ్బలుల నిబ్బరపు గుబ్బ
చనులఁ బూయును మంచి చందనమ్ము

తే. మంగళాభంగ రంగద్రథాంగ వృత్త
ఘన జఘనసీమ సవరించుఁ గలువచెలువు
నలవరుచు నల్లనైన దువ్వలువ మెఱయఁ
జిత్తజుని దాడి కుమ్మర చిగురుఁబోఁడి. 26

సీ. తరితీపు వగలు బిత్తరపుఁ జూపులు మోవి
విఱుపులు సొలపులు వింత మాట
లుదుటు చొకాటంపు టొయ్యారి చేష్టలు
సోఁబాన పాటలు సొగసు గుల్కు
పొగరు వికావిక నగవులు బెళకించు
కనుసన్న నేర్పులు కలికి కతలు
సామెతల్ చిన్నెలు జాణతనంబులు
తెచ్చికో ల్మురువులు తేటపడని
తే. జంకెనలు బొమ్మతాటింపు సాహసములు
పచ్చి తేరఁగఁ బల్కెడు ముచ్చటలును
విటులఁ గనుఁగొన్న వేళల విస్తరించు
రూఢిమించిన తమితోన రూపసేన. 27

క. ఈ లాగునఁ జెలి పల్లవ
జాల చకోరములకెల్లఁ జంద్రోదయమై
చాల విహరించు చుండెడు
కాలమ్మున నొక్కనాఁటి కడయామమునన్, 28

మ. పరఁగం గూలిన యిండ్లు వెళ్లు గరిసెల్ పల్లేరు లుమ్మెత్తలున్
జిటిపెంకుల్ చిగిరింతలున్ గునుకలున్ జిల్లేడులున్ మూషికో
త్కరముల్ దున్నిన పెంటదిబ్బలును నక్కల్ పందికొక్కుల్ దరుల్
దొలఁగన్ బ్రూడిన పాఁతబావుల్ పడిన గుళ్లున్ గల్గు పాడూరిలోన్, 29

ఉ. లాడికి మూఁగు కాకులఁ బలాయన మొందఁగఁ జేయ వీఁపుపైఁ
బ్రాడున బ్రేలు నీఁకెగుది తాపిన దేహము పేఁడి కాళ్ళకున్
రోకి నశించు తోఁక బలు రోమము లంటిన జోరుటీఁగలున్
గూడిన బంధముం గలిగి కూర్కుచు నుండొక బక్క గుబ్బమున్. 30

తే. మందగుది రిప్ప గొరిసెలు మక్కి రొల్ల
బరతుమురు కొమ్ములును దోటు బర్ల తడక
వాటు తెఱడొక్క మిడితోఁక వేటుగాళ్ల
నేరు ద్రోసిన యొక బీద యెద్దుఁ జేరి. 31

వ. అందు వసించియున్న సమయంబున. 32

చ. నలువగు తుంకి చేవనఁ గనంబడు కొమ్ములు వింత చింత ని
ప్పుల సరివచ్చు కన్నుఁగవ పోసరమున్ మెడ ముద్ద ప్రక్కలున్
దెలుపులరాలు లావు పొలతిందగు (?) పాదము లుక్కుపోఁత సం
ధిలిన విధాన నుండు బలు దేహము గల్గిన పోతు వచ్చినన్. 33

ఉ. చేరి, "శుభంబె ? ఘోటకమ ! శ్రీకరమే ? వృషభంబ ! మీర లీ
తీరున దస్సియుండు కథఁ దెల్పుఁ" డటంచును బోఁతు వేఁడ, "వే
సారక విన్ము చెప్పెదను సైరిభవర్య ! మదీయ గాథ" యం
చారసి యార్తిఁ గ్రుంకుచు వృషాగ్రణి పోతును జూచి యిట్లనున్ 34

సీ. తలయేరుఁ బెట్టి బీడులు దున్ని పదఁగొట్టి
గాలు చిక్కన బండ్లఁ గట్టి మొత్తి
పొలముకాండ్లకుఁ బంచి తలదిమ్ము పట్టించి
పట్టుడు కవిలెలఁ బదనుఁ జెఱచి
పాపనమ్ములఁ జిక్కుపఱచియు రెండేసి
గొర్లకాఁడి నమర్చి గొట్టు చేసి
బలు గుంటకల చేను పాయుచో సాగని
త్రావుల శ్రీలకోలఁ దాఁక మొత్తి

తే. గానుగలఁ ద్రిప్పి సరువళఁ గలఁచి బంతి
దుడ్డు బరువెత్తి యెకిరింత దోలి యొడలు
గళ్ళపడి రెండు దుక్కులు వెళ్ళ దున్ని
యట్టు గడిగి పోఁ దోల నిల్లైతిఁ జుమ్మి ! 35

క. అన విని తలఁ దిప్పెను బో
తనియె "మహోక్షంబ ! కష్ట మనుభవమయ్యెన్
వనజభవు వ్రాఁతఁ గడవఁగ
మన తరమా ?'' యనుచు వగచి మహిషము హరితోన్. 36

తే. నీవు హరిరీతి గంధర్వ నిచయమెల్లఁ
గొలువ దేవమణీ చక్రములు వహించి
విబుధుల భరింపుచుండెడు విధము లెల్లఁ
దొలఁగి చిక్కితి విటులేల తెలుపు మనిన. 37

వ. తురంగంబు మహిషంబున కిట్లనియె. 38

క. ఆనాఁటి కటుల నుండితి
నీనాఁటికి నిటుల నయితి నేమందు నయో !
లేనాఁటి మేని సత్తువ
లేనాటికిఁ గలవె ? విను చరించిన విధమున్. 39

సీ. ప్రేమ నెదుర్కోలు పెండ్లివారల కిచ్చి
తెవులైన వారి కద్దెలకు నొసఁగి
మేయఁబోయిన చోట మెడవెంట్రుకలు వట్టి
యాకతాయలును వాహ్యాళిఁ దోలి
సారె గృహప్రవేశమువారి నెక్కించి
సంత సారెకులందు స్వారి వెడలి
ఫల్లె పట్రలనుంచి బర్వు వేసుక వచ్చి
వ్వలసల చేకంట్లముల ఘటించి

తే. తీఱకున్నట్టి కష్ట సంసారమునకుఁ
గసవుకట్టెల లద్దుల గాసి పఱచి
లావు సత్తువ చెడఁగొట్టి లాఁడె పోవఁ
జేసి తోలిన నిటకు విచ్చేసినాఁడ. 40

చ. గొఱపము చెడ్డయొట్టు చలి గొట్టినచోఁ గవణంబు కల్ల మే
నఱసిన మాదమాఱ జలమార్చుట యెన్నఁడు కాని వావి యే
తఱిఁ గలలోననున్ బడెఁడుదాణ యెఱుంగను బేదదంటు ముం
దరఁ బడవేసి యెద్లకడ దామెనత్రాడునఁ గాలు గట్టినన్. 41

తే. ఎడ్లు పోట్లాడి కొమ్ముల నెత్తివేయ
గేదె లొకదిక్కు సెలఁగఁగఁ గ్రేపుఁదల్లు
లాస్థఁ దన్నంగ నమ్మహావస్థ చేత
గోడిగై పుట్టియును గోడు గుడువవలసె. 42

గడ్డి రకములు

సీ. పిల్లపీఁచర నక్కపీఁ చెల్కచెవి గొఱ్ఱ
పాలలంబును మేఁక పాలలంబు
బుడ్డకాసర యుట్లబొద్ది దొంతరలంబు
మాడుపు గురుగును మదనకట్టె
నూనెముంతలమును నానఁబ్రాలలమును
గొండగురుగు పాలపెండలంబు
పొర్లుగాడియు నల్లపూలల పిసుక చెం
చలి కందికారము గిలకలంబు

తే. కన్నెకొమ రెద్దుమట్టాకు వెన్న వెదురు
లంజెసవరము వెఱ్ఱి పూ*లలము చిట్టి

* యతి దుర్బలము.

బొట్టలము గోళ్లగొండియుఁ గట్టలంబు
నల్లతీఁగాది యలములు సళ్లవిడిచి. 43

తే. కనుము లీడని కోరికె కాకివెదురు
దర్భ చిగిరింత గోరిగె దాడయంబు
జంబు నూదర తుంగ పెన్ జంబు పెద్ద
తుంగ భోజవతియు నక్క్రతోఁక విడిచి. 44

సీ. కాచిగోగడ నెట్టుకాచి బూడెడ తోల
కాచి పండెడ గోళ్లగడ్డి యూల
ముల్లూపు చెంగాయ మల్లయ కరివెల
యెఱగొయ్యి వెణుతురు మెఱుఁగుగడ్డి
గంప దొల్లోకకొమ్మ కారెపోతర ముల్లు
వట్రింత కదురు కార్వాకు చిత్ర
కందురు బూతరాకాసి పిచ్చుక మియ్య
మశ్మరి వెర్రి చేమర్లు గునుక
తే. చీమచిప్పర చిప్పర చేతిబోద
పుట్టగడ్డుట్ల చిప్పర పూడు కసవు
పొలికె పెనుకెడ కుందేటి పొరుబు గఱిక
పరికి సాళువ సొంపెకుందురు గొలిమిడి. 45

వ. మఱియును. 46

తే వేరు తొఙ్ఙంగి తొండును వెళ్లి మూరు
తోప రిట్రింత యెద్దుకొమ్ము ప్పి గడ్డి
పుల్ల పూరూచయును బూద పూలగడ్డి
కచుప తుంగాకు తుంగలుఁ గలయ విడిచి.

ఉ. చిక్కులమారి యా బలిజసెట్టి వయాళులఁ గట్టె బద్వ్యలన్
స్రుక్కెడలంగఁ గొట్టి తన సుందరిచేతికి గడ్డికోసమై
చెక్కడుపాఱ యీయఁ బడిసేటది చక్కని కోడెకాండ్రపైఁ
బ్రక్కల వ్రాలి సోలి నగుబాటునకళ్కక సంజెచీఁకటిన్. 48

తే. దాసకపువాండ్రు లద్దిలోఁ దలఁగఁ దీసి
దిబ్బలను వ్రేయఁ జెడుగత్తు గబ్బుగడ్డి
గంపలో వేసికొని వచ్చి చంపఁజాలు
పూనికను గ్రమ్ముకొని నామొగాన వైచు. 49

క. విను మాపెచర్య కినుమడి
గొనకొని కావించు దానికోడలి నడతల్
కనికని వేసారితి హె
చ్చైను బాపఁపుఁగాల మనుచుఁ జెప్పెడు వేళన్. 50

గాలి — వాన

సీ. చండవేగోత్థ భూమండల ధూళ్యాప్తి
పంకీకృతాభ్ర కూలంకషాంభ
మ శ్రోత్పతద్వృష ద్వ్యాఘాత భగ్నధా
త్రతండక్షర ద్బాహ్యకాండకాండ
మ ద్రిథిత్కల్యట వ్యగ్ర భాగద్రాక్రా
త ప్రోద్ధతక్షమాస్థ క్షమాజ
ము గ్రత్రిపుర ధీకృదుగ్ర త్వరోద్ధత
ద్యోవీధ్యటద్ధరిత్ర్యున్నత పుర

తే. ముద్ధతాబ్ది ప్రహవ ప్రహాదినీద్ధ వార్మ
హార్మహార్హతి నిపతద్బహూరుచక్ర

వాళ మ్మద్వ్యశ్మ పూరిత వార్ధి వీచె
భయదగతి నొక్క ఝంఝాప్రభంజనంబు. 51

మ. వరుణాశాగత మారుతోద్ధత శిలా వ్రాతాహతిద్రాగ్గళ
త్తరళ ద్వ్యోపతనాతి భీతి భరితాంత బ్రహ్మదత్తార్జునో
త్కర ముత్రప్త స్తరముఖ్యవస్తు ఘటిత స్తంభ భ్రమాపాది భీ
కర వాతోత్థ ధరాపరాగ వలయౌఘమ్ముల్ దనర్చె న్మహిన్. 52

వ. మఱియు నవ్వాయువు శోషిత సింధురాజంబును గర్వవిస్ఫాటనంబును గావున ధనంజయ పరాక్రమంబును నష్టకబంధనంబును బలాశివిజయంబును గావున దాశరథిప్రతాపంబును ఖగరాజ మానభంగంబును శైల బలఘాతియుఁ గావున మహేంద్రవిక్రమంబు ననుకరించె నంత. 53

ఉ. భేక శుభప్రదం బనలభీమ మనేకప ఘోణికాసరా
నీక శరీరతాపహ మనీర తటాక నదీనదాది నీ
రాకర హర్షకారణ మహఃపతి దీప్తి నిరోధికంధరా
లోకన హృష్ట భీత శిఖిలోక మరాళము సోన దోఁచినన్. 54

చ. జలదము నీలిచల్లడము శక్ర శరాసనమొప్పుకాసె ధా
రలు తెలిజిల్లుపేరు బకరాజి వహించిన బూదిపూఁత ల
గ్గలపు మెఱుంగు లాయుధపుఁ గాంతులు గర్జిత గర్జలొప్పఁగాఁ
దొలకరి వీరముష్టి కడుఁద్రొక్కె నభస్థ్సల పణ్యవీథికన్. 55

సీ. ఆకాశ కరికుథంబై యొప్పు మొకమాలు
కాల కువిందోత్థ నీల పటము
మిహిరాంగనాభంగ మేచకోల్లాభంబు
కకుబంగనా నీల కంబళంబు
కమలజాండ భ్రాష్టరిగత మషీవ్రాతంబు
ద్యుమణి దీపోత్థిత ధూమచయము

నడిమిలోకము తేని నల్లపట్టు గుడారు
 ప్రకృతి కస్తూరికా పంకచర్చ
తే. యనుచు జగముల జనములు వినుతిసేయ
సీల కాకోల కలకంఠ నీలకంఠ
కజ్జల ప్రజ్వల న్నీలకంఠకంఠ
ఖంజరీటాభ ఘనఘనాఘనము నెరసె. 56

మ. తగఁ దేజంబను బల్విరంగి జలధృత్సంఘంబు మందుంచి పొం
దుగ శంబంబను గుండువేసి పటువిద్యుద్వహ్నిచే భ్రాష్టి మం
టఁగఁ గాలంబను యంత్రకారకుఁడు చూడన్ మ్రోయు నామ్రోఁతలై
జగముల్ కంపమునొంద మ్రోసె ఘనముల్ సంభీషణాహంకృతిన్. 57

సీ. వనదాంజనగ్రావమునఁ గనచ్ఛోణాంశు
 వితతిగళత్సుధా ప్రతతు లనఁగ
జలదపూర్ణాజాండ జలరాశితట మరు
 చ్చలిత విద్రుమలతాచయ మనంగ
నమరులకడ వినోదము చూపు సనుయ మాం
 త్రికు నోర వెడ లగ్నిదీప్తు లనఁగ
ధారాధరాహ్వయ వారణేంద్ర మదారు
 ణేక్షణాంచలకాంతు లెసఁగె ననఁగ
తే. ఘనఘనా ఘన గహన సంఘాతములను
గర్జిత ధ్వానములు మ్రోయఁగా రహించు
దావ పావకకీల లందంద పర్వె
ననఁగ దళుకొత్తెఁ జంచల లభ్రసరణి. 58

సీ. బిబిబిబి ద్గరగర ద్భేక భీమధ్వని
 వివిధ జంతుశ్రేణిఁ జెవుడుపఱుప
ధిగధిగ ద్ఖద్యోతగణ దేదీప్య విద్యుచ్ఛ
 టల నిశల్ పవలట్ల వెలుఁగుచుండఁ

బెటపెటార్భటి రటచ్చటులాభ్ర నిర్ఘోష
ముల ముజ్జగమువార లులికిపడఁగ
ఘుమఘుమారావ సంకుల కులాచల కుభృ
త్కుహరానిలముల దిక్కోటు లురుల

తే. ఖిటఖిట యటంచుఁ గరక లుత్కటలురాల
నిగనిగద్యుతి మేఘముల్ నింగి నెరయ
ఫళఫళ పయఃపృషత్పరంపరలు గవియ
ఝూరు ఝూరున దారుణాసార మడరె. 59

క. పటుధాటీరట దుత్కట
పటహాలటహ కోటరములు పాటిలినటులన్
నెటనెట పటపట వెటవెట
పిటపిట చటులార్భటులను బిడుగులు పడియెన్. 60

వ. అప్పుడు. 61

సీ. గగనమండల భద్ర కాయమానంబున
ఘనపంక్తులను మేలుకట్లు కట్టి
ధరణి వేదిక మీఁదఁ గరకానికాయ మౌ
క్తికముల రంగవల్లికలు దీర్చి
ఘనఘోష భేరికాధ్వనులు బర్హిణగళ
ధ్వానకాహళ నినాదములు మ్రోయఁ
దెగని మెఱుంగుల దివ్వటీలు వెలంగ
ద్విజరాజమంత్రముల్ విస్తరిల్ల

తే. వృష్టి గజరాజగామినీ విభుఁడు సమయ
పురుషుఁ డయ్యెడ నిమ్నగాపుత్రికలను

గాంచి పెంచి ప్రమోదంబు గదలుకొనఁగఁ
బరిణయమొనర్చె శరధికి భవశరధికి. 62

తే. అప్పు డవ్వానకొట్టున నశికి యుశికి
పడిన గోడలు నొరుగు కంబముల పట్లు
వదలి కూలిన గోపురావళులు గల్లు
పాడుగుడిలోని కెనుబోతు పఱచి నిలిచె. 63

క. అంతట వర్షము నిలిచె ది
నాంతము జనియించెఁ గజ్జలాభ్ర తమాలా
క్రాంతరుచి పర్వె నెల్లెడ
సంతమసము చుక్కలమరె సత్పథ వీథిన్. 64

క. ఎనుబోఁతు నపుడు కుమ్మరి
తన యింటికి రాకయున్నఁ దత్పుర మందున్
వనముల వంకల డొంకలఁ
గనుగొనుచున్ వచ్చివచ్చి కని యచ్చోటన్. 65

ఉ. లంపులమారిదాన! నిను లాచుక మాదిగవాఁడు గోయ, వే
కొంపకుఁ బొమ్మటంచు మిణుగుర్లు జనింపఁగఁ బండ్లుదీటి మై
కంపముపుట్టఁ జేగుదియకట్టెను దిట్టుచుఁ గొట్టఁ బోతు బల్
గుంపెన నింటికై చనినఁ గుమ్మరి గాఁడినిగట్టెఁ గట్టినన్. 66

తే. కట్టు విడువకుమని చెప్పి కాంతతోడ
రేయి యొకరీతిఁ గడపి యా రేపకడను
గుమ్మ రయ్యూరిపల్లెలఁ గుండలమ్మ
వెడలఁ దద్భార్య జారుల వెదకుచుండె. 67

ఉ. సారణ నామధేయుఁ డొక సాలియవాఁడు మనోజ్ఞమూర్తి కా
శ్మీర ధరిత్రినుండి యల సింధువసుంధరఁ జేరఁ బోవఁగా

దారిని రాఁగ రాగమునఁ దప్పక యాతని దిక్కుచూచి, "యే
యూ ? రెటకేఁగె : దేమి పని ? యున్న తెఱంగెఱిఁగింపుమా !"
యనన్. 68

తే. అతఁడు దాని నెగాదిగ నరసి చూచి
దుడ్డె గట్టిది పనిలేక తొ ఱఁ దానె
పిలిచె నిది పాట్లమారి గావలె నటంచుఁ
జేరి తనపేరు పురిపేరు చెప్పినిలిచి. 69

సీ. దప్పికిమ్మన మతి దప్పినదా ? యనుఁ
జెంబు దెమ్మనినఁ గుచంబె ? యనును
గూరఁ బెట్టుమనఁ జేకూఁతెనా ? హిత మను
నన్న మడిగిన నధ్వాన్న మనును
సున్నమిమ్మన్నఁ గూసున్న మేలనుఁ బోఁక
వక్కలేవన్న గుర్వక్కె యనును
నిప్పని పలుకఁగా నిప్పనికని యను
నాకిమ్మనిన మసియాకె యనును
తే. దేహమలసె నటన్న సందేహమా ? య
టంచు నిల్లేపురేఁగి యమ్మించుఁబోఁడి
యతని మాటల కరమాట లాడుకొనుచుఁ
గేరి నవ్వినఁ జూచి యా సారణుండు. 70

క. నెఱమాటలఁ గోడిగముల
నరమాటల జాణతనము లతిచతురతలన్
బరిహాసంబుల నీసరి
పెఱకాయపు సతులు లేరు బిసరుహగంధీ ! 71

వ. అని పలికి యత. 72

ఉ. కొమ్మరొ! ప్రొద్దుగుంకె నెటకుం జనలేను బరుండ నింత చో
టిమ్మని పల్కరింపఁ దరళేక్షణ మంచి దటంచు నవ్వుచున్
రమ్మని చేరఁబిల్చి యరరమ్మొగి మూసి గడెస్ గదించి మో
దమ్మున రెట్టఁబట్టికొని దర్పకు కేళికి సంభ్రమించినన్. 73

తే. అతఁడు సురతాభిలాష సంగతుఁడుగాన
మంచిదని సమ్మతించిన మమత తోడఁ
గుచ్చి కౌఁగిటఁ జేర్చుక కుచములొత్తి
యెనసి మదన రణక్రీడఁ బెనఁగులాడ. 74

ఉ. అంతట దానిభర్త నిలయాంగణ సీమకు వచ్చి నిల్చి య
య్యింతిని దల్పుదీయుమని యెంతయు ఘర్షణతోడఁ బిల్చినం
జింత యొకింతలేక యల చేడియ యేగతి బొంకుఁ? జెప్పు మో
కాంత! యటంచు నంచ యడుగన్ విని యాబిడ యూర్పు సంధిలన్. 75

తే. తెలియ దెటువలె బొంకునో జలజగర్భ
వీతిరత్నమ! చిక్కులు పెట్టనేల?
చెప్పినను జెప్పు మిక్కథఁ జిత్త మలర
వినియెద నటన్న రాయంచవిభుఁడు పలికె. 76

చ. అటువలె భర్త పిల్చిన భయంబున జారుఁడు కంప మొంద నా
కుటిల సుకుంత లయ్యెడను గొబ్బున వాని భయంబు వాపి యు
త్కటధృతి సైరిభంబు మెడఁ గట్టిన త్రాడు వదల్చి దైవమా!
కటకట! యెట్లు సంగతముగా నెనుఁబోతును గల్గఁ జేసితే! 77

తే. గాఁడిపట్టున నిల్వదు కట్టివేయఁ
దరము గాదంచు వాకిలిఁ దెఱచి "పోతు
వెడలి పొయ్యెని వాకిలి వేయు" మంచు
మగనితోఁ జెప్పి యా దిట్ట మమత పుట్ట. 78

తే. ఈ దయానిధి వీథిలో నేఁగుచుండఁ
బిలిచి తోడ్తెచ్చితిని మెడఁదలుగుఁ బెట్టి
వింత మానిసిఁ గని కట్టివేయ నీక
యురుకఁగాఁ దల్పు వేసితి నోయి రమణ! 79

క. అని చెప్పి మగనిచే జా
రుని నుతి సేయించి వారిరుహముఖియు విభుం
డును దొంటి రీతి నుండిరి
యని యంచ వచించునెడ నిశాంతంబయ్యెన్. 80

చ. పొనపొన నిద్రమబ్బునఁ బ్రఫుల్ల సరోజదళాయతాక్షి మె
ల్లన నృప మోహతాపమునఁ లంపటతోఁ జనె నంచ దెల్పఁ దా
వినిన కథాచమత్కృతికి వేమఱు నొఁదల యూఁచికొంచు హా
యనుచు నిడూర్పు పుచ్చుచు నయారె యటంచును బోయె నింటికిన్. 81

తే. పోయి యభ్రంకషంబైన చాయ లొలుకు
కలువరాతాల కళుకు లోపల రహించు
తళుకు మగరాల గోడలుగల సుపాణి
మేటి క్రొమ్ముత్తియపు జాతి మేడలోన. 82

చ. పఱుపు పరంగి పోషుగల బంగరు మంచముపై వసించి భా
స్కరుఁ డుదయింప నూడిగపుఁ గామిని లేపఁగ నిద్ర లేచి త
త్తరకరుఁ డస్తమించు దనుకా నొకరీతి మెలంగి చీఁకటుల్
నెరసిన పిమ్మటన్ నలిన నేత్ర మహిపతిమీఁది కోరికన్. 83

ఉ. రాలు మెరాలు వాలు సవరాలు మెఱుంగుల నూపురాలు ప
గ్రజాల సరాలు మేలు బవరాలు వరాల జిరాలు తూలు హా
రాలు తురాలు ముంగయి మురాలు తతాల సిరాలు సందితో
రా లుదుటుంగరాలు జిగిరాలఁగ నా జవరాలు దా ల్చొగిన్. 84

సీ. చీర కుచ్చులు నేల జీరకుండఁగఁ బట్టి
కొని పార్శ్వముల సఖీజనము నడువఁ
బాదుకల్ మెట్టిరాఁ బదిల మం చుడిగంపు
టిఁతులు కైదండ లిచ్చి కొలువ
మనవుల కని చెలుల్ గుసుకు పర్వున వచ్చి
మొగ తెఱకట్టుతో ముచ్చటాడఁ
బ్రొద్దుననే పనుల్ పూని చేయుద మంచు
బోనక త్తెలు వేగిరాన రాఁగఁ
తే. త్వరితగతి నిండ్లకుఁ జనంగఁ దమకుఁ దమకు
సెల వొసఁగు మంచుఁ బాటలు సెప్ప విప్ర
యోష లేతేర నొయ్యార ముట్టిపడఁగ
వచ్చి నిల్చిన రాయంచ మెచ్చి యపుడు. 85

సీ. సొగసు మిటారంబు సొంపు నొయ్యారంబు
నీటు జగ్గుఁదనంబు నెఱతనంబు
సొబగు నాగరికంబు చొక్కాటముసు డెక్క-
గరగరికతనంబు ఘనత నడత
హొయలు చక్కఁదనంబు నొసపరి నెఱతీవి
సవరణ చెలువంబు సరసరీతి
హొసు చమత్కార మారజంబును నేర్పు
గహ్వారంబును (?) నాయకంబు వన్నె
తే. సిస్తు జిగిబిగి వగబాగు చిన్న యొప్పు
పేరు నాణెంబు మురిపెంబు పెద్దతనము
కులుకు ప్రౌఢత్వ మభినుతి గొనబు నెలవు
నడత యిట్లుండ వలదె ? హా ! యనుచుఁ బలికె. 86

వ. ఇవ్విధంబునఁ దనుమెచ్చి పలికిన రాయంచం జూచి హేమావతి యిట్లనియె. 87

క. తురగము వృషభముతోఁ దన
తెఱఁగెన్నుచుఁ దనకుఁ గసవు దేని చెలిని ద
ద్వరసుతు సతి నెంచెఁ గదా!
యెఱిఁగింపుము దాని చర్య లెట్టివొ యనినన్. 88

ఆ. అంచ మించుఁబోఁడి యాననం బీక్షించి
యడుగవలయు నిట్టు లడిగినపుడు
చెప్పకున్నఁ దనదు శేముషి యది యేల
యనుచు నిట్టు లనియె నాదరమున. 89

పదునెనిమిదవ రాత్రి కథ.

అత్త కోడండ్రు ఉపపతులఁ గూడుట.

శా. శ్రీధామంబను నొక్క పట్టణము ధాత్రిన్ మించుఁ జంచన్మణీ
సౌధస్తోమ వధూముఖేందు ఘృణి సంస్పర్శస్రవ త్స్వచ్ఛ తా
రాధీశాశ్మ పయఃపృషచ్ఛయ విధూతాకాశ కూలంకషా
సాధూత్తుంగ తటీ మునీశ్వర తపస్సంజాత సంతాపమై. 90

తే. సాల మున్నతి భూర్భువస్స్వర్మహర్జ
న సుతపస్సత్యములు ఖేయ నైమ్న్య మతల
వితల సుతల తలాతల తల రసాత
లము మహాతల బలిసదనము లెఱుంగు. 91

చ. కనఁ బురిచుట్టు తోఁటల సుగంధ ఫలంబులు రాల వానిపైఁ
బనసలు పండి వ్రెళ్లిపడుపాటున రొంపులు గట్ట వాని మీఁ
దనె రసదాళి వ్రీలి రసధారలు నించఁగనైన యుబ్బలిన్
జనువడిఁ ఖాంధు లంధుఁ బడ సాఢె హసింతురు శాలిపాలికల్. 92

క. అప్పురమున నొకఁ డుండును
గాఁపురముగ బలిజెసెట్టి గణదాసుఁ డనన్
దీపురము గాఁగ నయ్యల
కాపురమున ధనదుఁ డుండుగతిఁ గడువేడ్కన్. 93

వ. వెండియు నతండు. 94

చ. సరిపెణతోడిసజ్జ బలు సందిటి తాయెతు లంగవస్త్రముల్
సరిగె చెఱంగుపాగ విలసన్మణి ముద్రిక లంచుకమ్మలున్
మెఱుఁగులు గుల్కు దోవతియు మిన్నగు నీలపుఁ బోఁగుజోడు చి
త్రరపు విభూతిరేఖ లఱుతన్ రుదురక్కలు గల్గి భాసిలున్. 95

ఉ. మోర కసీదుపట్టు మొగముట్లు తలాటము జల్లుపేరు చిం
బోరయుఁ గంచుకుప్పెలును బూదెల గొల్సును బెద్దగంట సిం
గారపు దృష్టిదండ మెడ గజ్జెలపేరులు నందెలొప్పలా
వేరిన దొక్కపస్పె యొకిరింత మహోక్షము పొల్చువానికిన్. 96

చ. తగణము లానుకంట్లములు తండిగముల్ సలకల్ దడెల్ కుతూ
గణములు చెక్కుగుంపు లడిగంబులు పంబులు త్రాడుగట్లు మం
కెణములు గోతముల్ నగలు గెంటెపు బోరెము లాతనింటిలో
గణన కశక్యమై వెలయుఁ గంజసమాన విశాలలోచనా! 97

సీ. గూటపుఁ దిరుగుళ్ల కొలికి దామెన త్రాళ్లు
కందళి కెముకలి కదురుకోల
మఱగజుమును మోడి మెఱుఁగుగాఁ దీసిన
పిల్ల చుట్టులు నల్లుబిళ్ల లొల్లె
త్రాళ్లను బురికొసల్ దబ్బనములు నుసి
గంతలు నడ్డెన కట్టె లసిమి
బలుపొన్ను లలరారు బగిస గూటంబులు
పెలుజోగి పట్టెడ పిల్లపట్టె

తే. దలును బూవుల కోరగిన్నెలు విభూతి
పండ్లు గంగాళమును గుసిగెండ్లి పాల
మడ్డి బరణియు రుద్రాక్ష మాలికా స
మూహములు గల్గియుండుఁ దద్గేహమునను. 98

ఉ. కాముని మేనుగాలెఁ బలుగాకి జయంతుని రూపుగూలె నా
సోముని సత్కళా గరిమ చూడఁగఁ జూడఁ గృశింపఁజాలె నా
భూమి జనించి యాక్షణమె పొల్చువసంతుని యాకురాలె నో
హో! మఱి వీనిరీతిఁ జెలువొందిరె వా? రని యెంతు రంగనల్. 99

చ. అతనికి నొక్కయాలు గల దన్నిట మేటి మిటారి రూపునన్
రతి నిరసించు మీఱి మరురాయని దిగ్జయభేరి వింతలా
చతురతలందుఁ గేరి ఘనసాహస చర్యల బల్తుటారి వా
క్తతిఁ జెలువంపుఁగీరి యభిధానము చేత విహారి యారయన్. 100

చ. కమలభవాలయారి గజగర్వమడంచు ముఖంబు యానముల్
కమల భవాలయారి కళలన్నగుఁ గంఠము శ్రోణిబింబమున్
గమలభవాలయారి గతిఁగ్రైకొనుఁ గన్నులు గబ్బిగుబ్బలున్
గమల భవాలయారి ఘృణిఁగాంచుఁ గరంబులు వేణి యింతికిన్. 101

చ. ఘనము కచంబు చెంబులన గబ్బిచనుంగవ మించు మించులన్
దనురుచి రూపుమాపు నెలతళ్కుల గెల్చు మొగంబు గంబురా
లనఁదగుఁ బల్కుఁ బల్కుదు రయారె! సుపాణులు పాణు లబ్జముల్
మనసిజునారి నారి యసమానపు టారలరారుఁ దీరుగన్. 102

క. ఆలపమున శశి బింబం
బాలపనము తేనె ధార లంబుదవర్ణ
శ్రీ లపనయించుఁ గబరీ
శ్రీల పనలు బొగడఁ దరమె? శేషునకైనన్. 103

ఆ. కాంత కరము గళము కల ముద్దురూపంబు
దరము దరము దరము తరము వరము
వాలు మీలఁ బోలు వనజాక్షి కన్నులు
సారె సారె సార సారసములు. 104

సీ. మొనయైన నఖరాన మినుకీను నిటలాన
జోక గుల్కు విభూతి రేకమర్చి
యయ్యారె జిగిదేఱ నొయ్యారె మలరారఁ
బసపుతో సన్నంపుఁ బట్టె దీర్చి
యలదండ కల తండముల నిండుతనముండ
సరస కుంకుమ రేఖ సంఘటించి
యా చెంత కాసంత యాసంత జగజంత
సొగసుగా నిడు చాదుచుక్కఁబెట్టి

తే. మెడను జందనచర్చ ధమ్మిల్లసీమ
విచికిలంబులు గంబూర కుచములందుఁ
గప్రపు విడెంబు పుక్కిట ఘుమ్ము మనఁగ
విటుల వలపించు మరునైన వెస భ్రమించు. 105

తే. మీఱి గడిదేఱి భోగము కేరి చేరఁ
జీరి చిన్నారి వగఁగేరి వారి దారి
కోరి విటుఁజీరి రానిచో మారుబారి
సారె వేసారి పొరలు విహారి నారి. 106

వ. ఇత్తెఱంగున. 107

క. పరపురుష చింత నచ్చెలి
నిరతము చరియింపఁ జూలు నిలిచెను వృద్ధిం
బరఁగుచు నవమాసంబులు
జరగిన తదనంతరమునఁ జంద్రవదనకున్. 108

కొఱగాని కొడుకు.

సీ. గుడి మీఁదఁ బడు రావి కడిలోని చెదుగీఁగ
పుణ్య నదీ తీర్థమునను మొసలి
కంటిలోఁ గొర వెంట్రుకయు రచ్చమట్టిని
బ్రహ్మరాక్షసి కాఁపురమ్ము సేయు
భవనసీమను ద్రాఁచుపాము కల్పకుజంబు
కడ గచ్చపొద పాలకడలి విషము
వనమునఁ జిచ్చు దివ్యౌషధికినిఁ బుప్పి
బ్రతుకు బాలెడు నింటఁ బరశురాము

తే. హస్త ముదకాన గ్రుడ్డు సస్యమున మల్లె
జీవవితతికి రోగంబు చెఱకు వెన్ను
మణికి బోషంబు నృపునందు మార్దవంబు
పుట్టు చందానఁ బుట్టెను బుత్రుఁ డొకఁడు. 109

తే. వాఁడు నానాఁటి కభివృద్ధి వఱలఁ బెరిగి
కాఁకలను దేఱె గడిమీఱె గట్టిపాఱె
రాలుఁగాయతనాన బేరజపు దారి
నాఱితేఱియుఁ బలు గుంటమారి యయ్యె. 110

మ. గుణమా? సెబ్ర, వివేకమా? నహి, మనోగూఢత్వమా? లేదు, భా
షణమా? కల్ల, విచారమా? రవళి, వంశాచారమా? నాస్తి, మా
ర్గణ ముఖ్యావన శీలమా? శశక శృంగప్రాయ, మాప్తాది తో
షణమా? దబ్బర, సత్యమా? హుళి, గణించన్ వాని కద్రిస్తనీ! 111

ష. షెండియ్యు నతండు, 112

సీసమాలిక.

ఆకతాయ బికారి యడిబండ గుండఁడు
మొండికట్టె గులాము మొప్పె గోపు
పోలెవాఁ డగచాట్లపోఁతు దుర్మార్గుండు
పడిసేటును గరాసు పంద లండి
కొయ్యద్రిప్పు ఖరాబు కూళ బందెలమారి
ముండరి పాపాలముద్ద ధగిడి
యోగు దూబరదిండి యోచవాఁ డవలక్ష
ణమువాఁడు గోల వ్రాత్యుఁడు బజారి
పలువిత్తు పలుగాకి ప్రాడ్వాకుఁ డుచ్ఛిష్ట
మొందు సుద్దులమారి యులిపికట్టె
పాపిష్ఠి బజిగేడి పంచ మహాపాత
కియు వ్యతీపాత పోకిళ్లమారి
దరిబేసి చెడుగొట్టు జెరికి దగాకోరు
విషపాలవిత్తు చిల్విప్పము దగులు
బాజి హరాంకోరు వాజ ప్రక్కల మ్రుచ్చు
చీవాట్లమారి ప్రాచీనవిత్తు
మూసిన ముటికి నిర్మోహి స్వామిద్రోహి
దుష్టు రోఁతలమారి దోసకారి
బడిమి కూళ్ళకు మిత్తి పడిసె యెంగిలికాయ
పడుపుగూ డెసగొట్టు పాడెగట్టు
గండకుల్లెడము తాకట్లమారి యభాసి
కడుప్రేత నడపీన్గు గలపడింపు
దూర దర్శన మూఢు తోఁకచు క్కైన గుల్లి
గుత్తాల గో వోదెకొరుకు బల్లి

తే. కొంటె కసుమాళమును దూబ కొఁపచెఱుపు
చేడి గేరి చెరపనచేట రోసు-
బడియ దుర్బీజమును భ్రష్టు మడియచేట
పెయ్యకళ్ళుమ్రుచ్చు చెడుగు సాపెనలమారి.

క. అనుచుం బొరుగిరువారుం
దనవారుం గానివారు తక్కిన వారున్
దనుఁ దిట్టఁజేయు దుడుకులు
మనమున లజ్జింప కతఁడు మఱి యు న్మఱియున్. 114

తే. వాని కెనిమిది యేండ్లది మేనమామ
కూఁతుఁ బెండిలి చేసినఁ గోడె వయసు
పాక ముట్టూఁత లూఁగెడు భార్యమీఁద
మనసు చాలించి దుర్మార్గమతి వహించి. 115

క. బోగాలవారి యిండ్లకు
బోగాలకు మించి యరుచిబోఁ గామించున్
బోగాల వలపు విడియపు
బాగా లిడఁ గుసుమదీప్తివలె మూఁపెనయన్. 115

వ. ఇట్లు నిజవధూ వైముఖ్యంబును వారవనితాభిముఖ్యంబును వహియించి వల్లవుం డనువాఁడు వర్తింపుచుండ నొక్కనాఁడు. 117

సీ. రంభ ఘృతాచి యూర్వశి మణిప్రభ చిత్ర
రేఖ మేనక శశిరేఖ హరిణి
హేమ స్వయంప్రభ హితమోహ మోహిని
పుంజికస్థల రత్నపుంజ సరస
ధాన్యమాలిని తిలోత్తమ వరూథిని మంజు
ఘోష సౌగంధిని కుంద తార
మణిమాలిక సుమంజు మంజరి మణిభద్ర
మణిక విద్యున్మాల మదమయూర
తే. దివ్యమూర్తి సువర్ణ దేదీప్యమాన
రుచిర మకరంద సుమదామ విచికిలాంగి
యనఁ దనరు నప్సరస్త్రీల కన్న మిన్న
చెన్నలరు వారసఖుల హెచ్చెన్నఁ గలఁడు. 118

క. ఆ వారసతులలో సొగ
సై వారణలేని కలిమి నందఁరు సుశో
భావార మరుని పసిఁడి జి
రావారణ మన నొక ర్తు రతిసేనాఖ్యన్.

సీ. కల ధనమెల్లఁ బోకడఁ బెట్టి సన్న్యాసి
యై బిచ్చమెత్తని యగ్రజుండు
చేతికై దువును నాశింపక తెగఁగట్టి
కులశేఖరులఁ గూడుకొనని రాజు
సంచి మూల్యము నిచ్చి సడికోర్చి త్రైవర్ణి
కులజంటఁ దిరుగని కోమటీఁడు
కారు కలప మొదల్గా నమ్మి సీమపై
జోగులఁ గలియని శూద్రబిడ్డ
తే. లేఁడు ధరలోన రతిసేనఁ గూడి మాడి
యున్న విటులందు రతియందుచున్న వేళ
సందుగని పెట్టుకొని పెట్టు మందుగుళిగె
మహిమ యెటువంటిదో కాని, మధురవాణి!

వ. అది మఱియును.

నృత్య గాన విశేషములు

సీ. భారుడంబును శుద్ధపద్ధతి బహురూప
లక్షణంబులు దండ లాస్యములును
బెక్కణ పద్ధతి పేరణా పద్ధతి
కుండలీ నృత్తంబు భాండికంబు
రాసకాఖ్యము నాటరాసకంబును జిత్ర
పద్ధతియును దేశ్య పద్ధతియును
జర్చరీకందుక చానరి కోలాట
ములు నాఁగఁ దగు పేళ్లఁ గలుగునట్టి

తే. షోడశం బగు నృత్తంబు చొరవ లెఱిఁగి
సరవిఁ జంచుపుటంబును జాంపుటమును
ధ్రువము మధ్యము రూపక త్రిపుట జంపె
యేక తాళాట తాళాదు లెల్ల నెఱిఁగి.

సీ. భైరవి మాళవి బంగాళ హిందోళ
రాజమంజరియు శ్రీరాగ గౌళ
భూపాల లెన్మిది పురుష రాగంబులు
దేశాక్షి ఘూర్జరి దేశి తోడి
దేవక్రియాందోళి దేవగాంధారియు
గౌళ గుండక్రియాహోళి సలలి
త బిలహరి కురంజి ధన్యాసి పూర్వగౌ
ళ వరాళి నాట భల్లాతకి మల

తే. హరులు సారంగ రామక్రియలు ననంగఁ
గన్నడ యనంగ మంగళకౌశికి యన
వెలయు నారాయణియుఁ జతుర్వింశతి విధ
ములను దనరారు స్త్రీరాగములను మరియు.

సీ. కాంభోజ కేదార గౌళ శోకవరాళి
పున్నాగ గుమ్మకాంభోజి శంక
రాభరణము మేఘరంజి తోడి వరాళి
నాదనామక్రియా నాట రీతి
గౌళ రామక్రియ మేళ రామక్రియ
గౌళ నారాయణగౌళ మధ్య
మావతియు ముఖారి మలహరి సామంత
పంతువరాళియు బౌళి రాగ

తే. చెంచు మలహరి దేవాక్షి శ్రీవరాళి
మాళవియుఁ బాండి సింధు రామక్రియయు వ
సంత సామంత శుద్ధ వసంత గుజ్జ
రియును హెజ్జిజి నీలాంబరియు ననంగ.

తే. పొసఁగు ముప్పదిరెండు నపుంసకములు
మాళవశ్రీ యనంగను మలహరి యన
దేవ మలహరి రేగుప్తి దిర ముకుంద
మలహరన నైదు మిశ్రత లీ మర్మ మరసి. 125

తే. షడ్జ గాంధార మధ్యమర్షభ నిషాద
పంచమ సుధైవతాఖ్య సప్తస్వరములు
మంద్ర మధ్యమ తారక మహిమలెఱిఁగి
యాడఁ బాడఁగ నేర్చు నయ్యబలఁజూచి. 126

క. వలచి యతఁడు కడుమోహము
తలమునుకలు గాఁగ మరుని తామరవిరి తూ
పుల కకబికలకు లోఁబడి
మలయుచుఁ దా వెంట జాలిమాలం దిరుగున్. 127

వ. ఇట్లు దిరుగుచుఁ దాఁజేయు యత్నంబులఁ దన కభిమతంబు ఘటింపం దలంపని యా రతిసేనను మరులుకొల్ప నూహించి యా వల్లవుండు వైద్యసహవాసం బొనర్చి యంత. 128

స్త్రీ వశీకర ణౌషధములు.

తే. ఇంద్రగోపంబు రోచన మెఱ్ఱులు వెలి
గారము జలభ్రమణములు నీరుగొబ్బి
వి త్తనాల్ పుట్టపండు రసోత్తరముగ
నూరి మడుపునఁ బెట్టిన నారి వలచు. 129

సీ. నల్లేరు కణికగందము తేనె వగనూరి
లేపించి కూడిన లేమ వలచుఁ
గరక తాండ్ర యుసిరికలు కోష్టు పాలచే
నూరి పట్టించిన నారి చేరు

వెలిగారమును నెఱ్ఱవిసెపూలు నిజతనూ
జలముల నూరిడ్డఁ జెలియ కలియుఁ
గలుగొట్టు నీరావు కాల్మడిచే నూరి
విడెములోఁ దగిలింప వెలఁది చిక్కుఁ

తే. గూర్మి జిల్లేడు దూదిని గోశఫల ర
సమున మేదించి వత్తిగాఁ జక్కఁ జేసి
కుసుమ నూనెను దీపంబు పొసఁగఁ బెట్టి
చూప లోనౌదు రెటువంటి సుదతులైన. 130

తే. జాజికాయలు జాపత్రి చారపప్పు
సెనగ లసుములు గసగసల్ మునుగపువ్వు
మదన విత్తులు కొబ్బెర మందపాల
నూరి త్రాగిన మదమబ్బుఁ జేరు వేళ. 131

క. అనుచు నిజరచిత వితరణ
జనితా మోదమున వైద్య జనములు దెలుపన్
వనితా వశ్యౌషధములు
విని యట్లొనరించి యింతి వెస వలపింతున్. 132

క. అని నిశ్చయించి యా బొజుఁ
గనుపమ మణిహేమ ఘటితమై సిరులొలయన్
దనరు రతిసేన మందిర
మును గాపెట్టుకొని యుండు మోహము కల్మిన్. 133

సీ. పంచాంగమయ్యకు బాగ సమర్పించు
నట్టువకానికిఁ బెట్టు మురువు
భరతంపు టొజ్జకుఁ బచ్చడం బొగిఁ గప్పుఁ
బొగడు బట్టుకుఁ జేర్చుఁ బోఁగుజోడు

కథఁ జెప్పు భూసురాగ్రణికి దోవ తొసంగు
　　సనువు కానికి బత్తె మెనయ నడుపుఁ
బూల్గట్టు సాతాని బోటి కుంగర మిచ్చు
　　గందొడివానికి విందు సేయుఁ
తే. చతురికకుఁ జీర దూతికి సందిబొందె
కడెము పరిచారికకు సారికకును అవిక
తాపికకు సొమ్ము వేశ్యసూతకును గానక
లిచ్చిచెప్పించు రతిసేన కెచ్చు తమిని. 134

వ. మఱియును. 135

ఉ. గుండనికిం బసింది పనికో, రడిబండకు వెండి తాయెతుల్
లండికిఁ జేకడెంబు పదిలంబుగ గుమ్మెతకాని కందెలున్
బెండెము జాడుగోలునకు భృత్యునకున్ మెడనూలు చాటుక
త్తండున కుంగరాలు మొలత్రాడులు కుంటెనకాని కియ్యఁగన్. 136

క. వారందఱుఁ దమ చాతురి
మీఱి మహాసంపదాప్తి మించినవాఁడీ
జారాగ్రణి యని చెప్పిన
నా రతిసేనపుడు మంచిదని యియ్యకొనెన్. 137

క. పడఁతుక నతఁడీగతి లోఁ
బడఁజేసుక మురిపె ముట్టిపడఁ గడుఁదమి తుం
దుడు కొనరింపఁగఁ గోరిక
లడరఁగ రతిసేన రతుల కాయత్తంబై. 138

క. పన్నీట జలక మొనరిచి
కన్నర రానున్న మిన్న గన్నన్నకు మున్

మున్నొసఁగి సన్నబియ్యపు
టన్నము మితభుక్తి చేసి యమితోత్సుకుఁడై. 139

తే. చాఁదు శ్రీగంధ మగరు కేసరి కదంబ
మంబరు పునుంగు జవ్వాది హరిణమదము
బుక్క యత్తరు గోవ గంబూర బోలు
చట్ట కలపంబు పన్నీటఁ జాఁది పూసి. 140

క. సిగ సరవిరి సరములు పొం
దుగవేసి రుమాలు గట్టి దుప్పటి వలెవా
టుగ వైచి విడెము సేయుచు
సొగ సుట్టిపడంగ నతఁడు సొంపు జనింపన్. 141

సీ. సకినెల పట్టెమంచము పాన్పు తలగడ
బిళ్ళలు చందువ మల్లెవిరులు
కరడె సురటి గిండి గద్దె సున్నపుఁగాయ
గాజద్ద మడపము కలపము చిటి
చాఁప తబుకుసాన జాలవల్లిక దీప
ములు గందవడిదట్ట పునుఁగుబరణి
యాకుసంబెళ తంబు రగురుధూపము పాదు
కలు తమ్మపడిగము కప్పురంబు

తే. క్రోవి కస్తూరి వీణె కుంకుమ సుమంబు
పొట్లములు రుద్రవీణె మేల్కట్లు బాగ
ముల కరండంబు రతిబంధ కలిత చిత్ర
ములు గలుగు కేళినిలయ మింపలరఁ జేరి. 142

తే. బలసి కూకీలు నొడ్డీలు పల్లటీలు
పావురాయులు బకదార్లు బట్టిగాండ్రు

రంచలు నెమళ్లు కేర్జముల్ పంచవన్నె
చిలుకలు పికాది శకునముల్ గలసి పలుక. 143

తే. చంద్రకావి ఖురాళంబు సరిగెచెఱఁగు
జిలుఁగు కెందమ్మి దోదుమ్మి చీని కమ్మి
పైఠిణీకమ్మి తెఱచాటు పాన్పుమీఁదఁ
బదటు తమినుండునంత నప్పుణ్యకాంత. 144

వ. మజ్జన భోజనాదివిధుల సంతుష్ట హృదయయై భావసూచక బిబ్బోక హావ భావ లలిత కుతూహల కిలికించిత విహృత విచ్ఛిత్తి విభ్రమ ధైర్య లీలాహాస మాధుర్య హేలా విలాస చకితాది శృంగార చేష్టల కనువైన యాలింగనంబులలో సరసాలింగనంబు దృఢాలింగనంబు సర్వాలింగనంబు స్పృష్టక విద్ధక ఉద్ఘృష్ట స్ఫుటక పీడితక ఊరూపగూహన జఘనోప గూహన కుచాలింగన లాలాటిక నిరూపణ లతావేష్టిత వృక్షాధిరూఢ తిలతండులక క్షీరనీరకంబులను చతుర్దశాలింగనంబులు గావించి యుప్పొంగు తమకంబున నతండు. 145

తే. చుంబితంబును బరిమృష్టకంబు కబళి
తంబు చూషిత మనుపేళ్లఁ దనరు నాల్గు
గతుల ముఖరతి భేదముల్ గలయఁ జేసి
ద్రవముఁ బుట్టించు తానకాల్ తడవి చూచి. 146

తే. సకియ యంగుష్ఠ పదగుల్ఫ జాను జఘన
నాభ్యుర స్స్తన కక్ష కంఠ సుకపోల
దంత గల్లాక్షి ఫాల మస్తక శిరోజ
ములు ప్రతిపదాదిగాఁ గళాస్థలములంటి. 147

సీ. చెవుల నిమిత్తంబు చెక్కుల స్ఫుటితంబు
నధరోష్ఠమున భ్రాంత మదరఁ గన్ను

గవఁ దిర్యగంబును గక్షదేశంబులఁ
బ్రథితంబు చనుదోయి నధరకంబు
చిత్తజు గృహమున నుత్తరస్ఫుటితంబు
పొక్కిఁట సంపుటంబును శిరోధి
ననుపదం బూరుల నన్వితం బన నొప్పు
దశచుంబనములఁ దత్తత్స్థలములఁ
బొదలు ముదమునఁ బర్యాయమున ఘటించి
కలయ శశకవ్రత మయూర ఫలక రంజి
సుచ్ఛురిక మండలిక గండ సుత్రిభాగ
ముఖ ముఖ నఖక్షతంబులు మొనయఁజేసి. 148

క్షతరదోచ్ఛూన ఖండాభ్రక ప్రవాళ
మణిక గూఢక రుచిబిందు మణికబిందు
మాలికా కోల చర్వితాఖ్యాళివెలయు
పదిరదక్షతముల వేడ్కఁ గదియ నొక్కి. 149

స్థితమును దిర్యగ ముత్తా
నితమును నాభిస్థితమన నిపుణజనులు ప్ర
స్తుతిగొనఁ దనరు చతుర్విధ
రతుల గతుల నతుల మబ్బురము గావించెన్. 150

వెండియు నఖండసురత పాండిత్యంబున విటుండును నయ్యండజయానయు, మదవేదండంబులరీతి జృంభక కూర్మక రణాస్కంధయుగ గర్భపీడిత సాధుక దృఢలావుక కర్కట సముద్గక వేణుదారిత సంయమ కృత కోపరతి ధృతోరుక నాగరక ప్రేమాభిరామ చక్రభ్రమణ ప్రసాదిత శూలాంచిత పాదవేష్టిత బాణరంజన మదనరంజన పార్శ్వఘట్టన భావికోల్బణ మండూకకరణ గ్రామ్యకరణ సర్వతోభద్ర మండలప్రభ మధురకంపితాంగసంపుటార్ధసంపుట పద్మక అర్ధపద్మక అంబురుహ భార చరణ పాదపదక పాదబంధపాదాశ్లేషణమదనడోలన చంద్రార్ధ మండలార్ధ

ఊరు చరణ కక్షపాద వేష్టితక హాళికకరణ నాగపాశాంగ చక్ర గుహ్యక ద్విరదావలంబన చిత్రలాఘవ మదనకుంచిత గగనకరణోర్ధ్వ బాహూ త్ప్లుల్లక మర్కట విమర్దన వేణుకోద్వేగ పరావృత్త గజాంగ దృఢాంగ సింహావలోకన పాదారోహణ ప్రియాంగ బాడబబాణ కృత్తమదన రాజహస్త లాఘవ బాహుచరణ చక్రపాద మదన సంఘట్టన పాదమేళన గోముఖాంగ సంవేద్యకరణ నమితాంగ కరణంబులను చౌశీతిబంధంబులను జమత్కారంబులఁ బెనంగుమండి రయ్యవసరంబున. 151

మర్లు మందు

సీ. గంబూరమును జాజికాయ లుమ్మెత్త వి
త్తులు మర్లు మాతంగి కలువగడ్డ
పచ్చయెన్నులు కోష్టు పచ్చిక మంచేనుఁ
గుమదము గుళ్ళసున్నమును రుద్ర
జడవేరు వస ఖురాసాని వామము పుడు
కల పోలుగాఁడు మైఁగారు చెమట
నీరావు గజ్జల చేరిన మష్టును
గాల్మడి జాతంటుగాను నూరి
తే. కలయ గురిగింజలంతేసి గుళిక లమరఁ
జేసి నీడనె యాఱించి తీసి దాచి
యున్న మందింత మడుపుతో నొసఁగె నతని
కధికతర మోహమూన నా హంసయాన. 152

క. ఈ బాళిమందు మసగొని
యాబిడ తనకండ్లు గట్టినట్లుండ నతం
డేబుద్ధి లేక యచ్చెలి
సోభల కెదఁ జిక్కిచిక్కి చొక్కుచుఁ దిరుగున్, 153

తే. వాఁడటులమీఱి బోగమువారి గేరి
చేరి రతిసేన రతిరాణఁ జెలఁగు మదిని
దాని సౌమ్మైన, నమ్మైన దట్టమైన
వయసు మరుబారిఁబడఁజేయ వానిజాయ. 154

సీ. బొమ్మలపెండ్లిండ్లు బువ్వఁపు బంతులు
పుణికిళ్లు నిట్టుక్కి బొమ్మరిండ్లు
గుజగుజరేకులు గొబ్బిళ్ల నీఁగలు
బుడిగించు జాబిల్లి పుక్కటిల్లు
గుజ్జెనగూడులు కోటకోలన్నలు
గీరనగింజలు పారుపట్లు
పిప్పిళ్ల త్రొక్కిళ్లు బేడిసె తిరుగుళ్లు
నచ్చనగండ్లు దాయాలు పొళ్లు
తే లడరు వామనగుంట లాదైన దట్టి
యాటపాటలఁ బ్రొద్దుపో నను(గు(జెలులఁ
బాయక చరించు బాల కీప్రాయమేల
వచ్చె విరహాగ్ని యిటులేల హెచ్చెననుచు. 155

క. నెఱవయసు పిక్కటిల్లఁగ
సురతంబొక వేళనైనఁ జొప్పడని మదిన్
బర పురుష వాంఛ వొడమిన
విరహంబున రేయిపవలు వేఁగుచునుండున్. 156

చ. ఉదుటగువానిఁ బ్రాయమున నుండెడువాని మనోజ్ఞలీల సం
పద గడిదేఱువాని గుణపాటవమొందెడువాని నేపుచేఁ
బొదలెడు వాని గీతముల పొల్పు లెఱింగినవాని సంగమో
న్మదమున మించువానిఁ గనినన్ మరుబారికి నగ్గమై పడున్. 157

తే. ఇరుగు పొరుగుల దంపతు లేపురేఁగి
సంగమక్రీడ నోలాడి సరసమాడు
సొవసొవలు విన్నమాత్ర నుస్సురుమటంచు
మన్మథునిబారి గొట్టియై మగువ దలఁకు. 158

వ. అంత నక్కాంత వేఱొక్క వాసరంబున. 159

చ. అటువలె వేఁగుచుండి మగఁడత్తయు మామయు నింటలేమి వె
ల్పటికి హుషారునం జని గుబాదెబ వీథులవెంట జంటలై
చిటిలిన పూఁతగందముల సిస్తగు పాగల నిండుచల్వ దు
ప్పటుల విభూషణావళుల బాగుగనేఁగెడు దుండెకాండ్రలోన్. 160

సీ. పసిఁడికుప్పెలతీవి బారుకుచ్చులు నింద్ర
గోపంపు జగజంపు గుంపు వారి
కుచ్చుకుక్క సిగ్గెముల్ గొల్పెల్లు ముసనాబు
చెక్కడపుం బచ్చ చిలుకచెండ్లు
పట్టుపట్టంచు తాప్తాలేపు జీవదం
తపు గోడియలు పట్టుత్రాళ్ల దిండ్లు
నేనుంగు కొమ్ము కాటేరికిఁ బేటాకు
విలకెలమ్ములు సెల్లు వెండవీటి
తే. కేను తీవంగి సోఁక పొక్కిలుల పోలు
పుప్పి చిమతిండియును లేఁతముదురు నిడుద
గణపు సదులావు నీల రక్తముల పన్ని
కొమ్ము పున్నాగమమ రందలమ్ములందు. 161

క. వగ లుట్టిపడఁగఁ దమతమ
సొగసులతో విఱ్ఱవీఁగు సొంపుల మీసాల్
వగలున వడివేయుచుఁ జిఱు
నగవులఁ బధమనుచు జారనాయకు లలరన్. 162

సీ. ఖైచర మోరడి బలిమికం బొద్దిక
ముల్లడితాఁకుడు జల్లికట్టు
మైసళ్లు మెడగుడు మారువెంబడి బిట్టు
జతుకు సమాధాన జతన మడుగు
లోదాటు నడ్డకాలువ పాదబెళకు ని
బ్బరము నీరడికందు బలిమిదిరుగు
నుమ్మలిసెలవు పాదొత్తుకలు ధుతాళి
తొడిగట్టయును గాల జడుపులావు
తే. హొయలు బూరుగ వన్నాగహొయలు బిగువు
బొట్టు దేగురు రేకప్పు బెట్ట డిసుము
పటమ తాకుడు మొగవాయల్ పదిల మదిగొ!
హెచ్చరికటంచు వడిబోయ లేఁగుచుండ. 163

ఉ. సంచపురేకుదుప్పటులు జారుసిగల్ బిగిచల్లడాలు వా
సించెడి గంధపట్టియలు జిల్గురుమాలలు సందితాయెతుల్
మించఁగ సాన చిమ్ము నునుమీసలు దీటుచు మీఱి కేరి ధి
క్కేంచు వటంచు గుంపుగొని కేకలువేయుచు వచ్చువారిలోన్. 164

తే. మంతుఁడన నొప్పు నెఱవింత హొంతకారి
సొగసు బయకారిఁ జానయుఁ జూచి దగ్గి
కేకరించిన నాతఁడు కెరలి కాంచి
యిదియు వగలాఁడిరా యని కదియఁజనఁగ. 165

ఉ. గేదకి రేకుటత్తమునఁ గీలొన్న చూతధళంబు నాళ మిం
పూఁదిన జాజిమొగ్గ గజముత్పలపున్ జలికట్టు సంపఁగిన్
బాదురుగా నొనర్చిన తుపాకిని బుప్పొడిమందు కప్రపుం
బూదియ గుండునుంచి మరుబోయఁ డమీయన నేసె నిర్భరన్. 166

వ. అప్పు డామంతుఁ డాయింతి చెంతకు సంతసంబున వచ్చుచు నిజాంతర్గ
తంబున. 167

ఉ. ఆరయ నేరెటేటి యనలందుల వెన్నెలతేట నించి తొ
ల్కారు మెఱుంగురంగు లిడి కమ్మసుధన్ బదనిచ్చి మేటి శృం
గార రసంబుతోడఁ బొసఁగంగ ననంగవిధాత చేసెఁ గా
కీ రమణిన్ విధాత సృజియించుచు నంటినఁ గందకుండునే? 168

సీ. దీర్ఘమై విలసిల్లుఁ దేటవాల్గనుదోయి
గుడుసౌచు నాభియుఁ గుల్కుచుండుఁ
గొమ్ములగతి హెచ్చుఁ గొమిరెచేతుల రీతు
లుత్వంబు చందాననొప్పు జఘన
మౌత్వంబుభాతిని నమరుఁ గర్ణద్వయం
బేత్వమై జడపొంక మెసఁగుచుండు
నైత్వంబు విధమున నల యూరు లలరారుఁ
దలకట్టువలె మించుఁ దళుకునొసలు

తే. సున్న నడుము విసర్గలు చన్నులారు
పొసఁగు వలపలి గిలక యద్భుతములనఁగ
నలరు గుణితంబు వైఖరిఁజెలఁగు నంగ
సౌష్ఠవముతోడ నున్నది సకియ యనుచు. 169

వ. కదియంజేరి యప్పుడు. 170

చ. "చెలియరొ! యేపురఁ? బెటకుఁజేరఁగవచ్చిట నిల్చినావు? పీ
ఱెలరవమొప్ప దగ్గితివి నెమ్మదిలోఁగలపూనిక్కఁ దెల్పు మా
యలు పచరింపఁబో" కనిన, నమ్మకచెల్లరొ! యీతఁడెందు కెం
దుల కురులొగ్గె నేచి కడుదొమ్మికి రాఁదలఁచెన్ సెబాసుపో! 171

తే. అనుచుఁ జిఱునవ్వు మోవిపై నంకురింప
భయము సిగ్గును దనుముంపఁ బలుకునెడల
గద్గదరవంబు జనియింపఁ "గన్నెదాన
మేలు పడినాను జాణ! నన్నేలుకొనర!" 172

క. అనిన విని మంచిదని యొ
క్క నివాసస్థలముఁ జేరఁగా రమ్మని వ
చ్చినఁ జేరి ముద్దులిడి మె
ల్లనఁ జేష్టల నుబుసుపుచ్చి లాలిత్యమునన్. 173

క. కళలంటి ముద్దువెట్టుక
వెలసినతమి మోవినొక్కి వీఁపునఁ జనుము
కుర్కులు వెళ్లఁ గౌఁగిలింపుచుఁ
బలురీతుల రతులఁగలసి భ్రమనొందించెన్. 174

క. ఈచక్కి నీవు నిచ్చలు
రాచిలుక సిపాయి రౌతు రణమున వలపుల్
పీఁ చణఁచు మనిన హాయని
యా చిగురుంబోఁడి కాతఁ డభయం బిచ్చెన్. 175

తే. ఇచ్చి సందైన యపుడెల్ల వచ్చి సైగ
చేసి విటుఁడేగఁ దానేఁగి చెలియ యింట
సురత కేళుల నలరింప సుఖము మరగి
తిరిగెఁ దన యత్త కన్నఁ గావరము పట్టి. 176

ఆ. అత్తకన్న కోడ లయ్యె త్త కోడలి
కన్న నేపు రేఁగి యాప్త జార
జనులఁ గూడి మాడి చరియింప సాఁగిరి
యొంటిపాటు దొరకియున్న యెడల. 177

తే. అత్త యేమఱి యుండెడు నంతలోనఁ
గోడలు చరించి వచ్చును గొంత తడవు
కలయఁగ గుణాలు వచ్చు నాక్షణమె బుద్ధి
కోడలికిఁ జెప్పి యత్త అంకాడఁ బోవు. 178

క. ఈ మాడ్కి-ని నన్యోన్యం
బేమాత్రము తెలియకుండ నిచ్ఛావృత్తిన్
గామించుచు నొక దినమున
లే మాపునఁ గోడలింట లేకుండు నెడన్. 179

క. వలవని సతిపురుషులకును
వలపులు పుట్టించు మందు వగనెఱిఁగి రతిన్
వలపులు మరుపంజాలిన
బలియుండగు హొంతకారి పథమున రాఁగన్. 180

ఉ. అత్తయు హొంతకారిని రయంబునఁ దోడ్కొ-ని మూల యింటిలో
హత్తుక కేళి సల్పునెడ నంతటఁ గోడలు వచ్చి యింట మా
మత్త విభుండు లేరనుచు మంతునిఁ దోడ్కొ-ని యిల్లు సేరినన్
దత్తరమారఁ గోడలిని దద్విటునిం గని యత్త కిన్కతోన్. 181

తే. అపుడు గృహమధ్యమున నుండు నత్త, నత్త
విటునిఁ గోడలు గాంచె నవ్వేళ యందు
నేర మొక్కింత రాకుండ నేర్పు మెఱసి
వార లిరువురు బొంకఁగా వలయుఁ జెపుమ ! 182

క. అన విని హేమావతి యే
యనువమరఁగ నితర శంక లంటకయుండన్
ఘనకచలు బొంకి తమ విట
జనముల నిల్వెడల నంపఁజాలిరొ యెఱుఁగన్. 183

క. నీ వెఱిఁగించిన వినియెద
నా విని, హేమావతీ ! వినన్ గడు వేడ్కన్
భావమున నున్న వినుమని
ధీవిభవము హంసవంశతిలకం బనియెన్. 184

తే. అటుల విటయుక్తయై యింటి కరుగుదెంచు
కోడలిని జూచి యత్త సక్రోధ యగుచు
"వీఁడెవఁడు ? వీనిఁ దోడ్కొని వేశ్మమునకు
సంజకడ రాఁ బనే ?" మని జడియ నడుగ. 185

క. దిట చెడక దిగులుగొని సొట
సొటవోవక వెనుకముందుఁ జూడక బొంకే
దెటు లని చింతింపక యా
ఘటకుచ తడఁబడక యత్తఁ గన్గొని పలికెన్. 186

తే. "తల్లిదండ్రులు మీరు బాంధవులు మఱియుఁ
జిక్కి తక్కినవారలు చెప్పినపుడు
వినక నా పతి నన్నిట్లు విడిచి పెట్టి
తిరుగుచున్నది మీకెల్లఁ దేట గాదె ? 187

క. వనితాపురుషుల కీయన
యనువున నన్యోన్య మోహ మందఁగ జేయున్
ఘనుఁడని కొందఱు చెప్పఁగ
విని తోడ్కొని తెచ్చినాను విభు నను గూర్పన్. 188

క. ఇది యే క్రియ నీయనచే
ముదమునఁ జేయింపవలెనొ ముగ్ధను ప్రాయం
బొదవిన దానను మోహము
మది సైపఁగఁజాల" ననుచు మమత ఘటిల్లన్. 189

ఉ. కోడలు పల్కు పల్కు విని కొంకక నిక్కముగాఁ దలంచి యీ
చేడియ నాదు జారుఁ గని చిత్తములో నెటులం దలంచునో
దూడెల నమ్మరాదని విధుంతుద వేణి తసందు సత్యపుం
జాడ గనంబడన్ స్వతనుజాతలతాంగిని జూచి యిట్లనున్. 190

క. నీ వింత యడుగ నేటికి
నీ విభుఁడు పరేచ్ఛంబూని నిను విడిచి చరిం
చే విధము తెలిసి కాదే
యీ వైద్యుఁ దోడి తెచ్చి తింటికిఁ దరుణీ! 191

వ. అని యజ్జగజంత నిశాంతంబున నున్న తన యుపకాంతునిఁ జూపి
వెండియుఁ గోడలి కిట్లనియె. 192

క. నీపతి నిన్ను పరింపన్
బ్రాపగు యత్నంబు నితఁడు భవ్యస్థలిలో
నేపున నొనర్చినాఁ డిఁక
రేపట మర్నాట నీదు ప్రేమ ఘటిల్లున్. 193

తే. అనుచుఁ దనయందుఁ జెలి సందియమ్ముఁ జెంద
కుండ నెఱిఁగించి యత్త "యో యుత్పలాక్షి
యతని నంపించు మిప్పటి కితనిచేతఁ
గాక యుండినఁ జూతముగాక" యనిన. 194

క. విని కోడలు నాయందలి
నెనరున నీయత్త యతని నిక్కమ తోడ్తె
చ్చినయది పతి నను గూర్చుట
కని తలఁచటు సందుగామి ననిచెన్ విటునిన్. 195

ఆ. అంత దానియత్త యాత్మోపపతిఁ జూచి
సైగ సేయఁ దెలిసి జారుఁ డపుడు

తత్ప్రియత్న మపుడె తగఁ జేసితని వార
లిరువు రెఱుఁగఁ బలికి యింటి కరిగె. 196

చ. అని కలహంసవంశమణి సాంగముగా వినిపించె పీనుదో
యినిఁ గడు సమ్మదమ్ము జనియింపఁగఁ దత్కథ యాలకించి కాం
చనసుమగంధి యా సతుల చాతురికాత్మ సెబాసటంచు మే
లనుచు గణించుకొంచు నిలయంబున కేఁగె నిసుండు దోఁచినన్. 197

క. ఈరీతిఁ బడకటింటికిఁ
జేరంజని మఱుసనాఁడు చీఁకటి జేజే
రారా కళ రా రాఁగల
యా రజనీవేళ విరహ మగ్గల మైనన్. 198

సీ. విరిదండ నెత్తావి నెఱి గుంపు గండుతు
మ్మెద పిండునకు మోద మొదవఁజేయఁ
గాశ్మీర తిలకంబు కాంతులు వదనేందు
బింబంబునకు సంజ డంబు గూర్పఁ
గస్తూరి పత్ర భంగముల నిగ్గు కపోల
శశి ఖండములకు లాంఛనము లీన
వాసించు నెఱ గందవడి పూఁత పసుగుబ్బ
పువ్వుగుత్తులకుఁ బుప్పొడులఁ గురియ
తే. నీలమణికాంచి ఘృణులు విశాల జఘన
ధరణి కంబుధి మేఖలాత్వము ఘటింప
నృపతిమణిఁ జేరు కోర్కె నన్నీరజాక్షి
వచ్చి రాయంచకడ నిల్చె మెచ్చు లొల్క. 199

వ. అప్పుడు హేమావతికి హంసం బిట్లనియె. 200

పందొమ్మిదవ రాత్రి కథ

గాండ్లచేడె ద్విజవటువును గూడుట.

క. శ్రీకర మను నొక పురము సు
ధాకర బింబ భ్రమప్రద స్వర్ణమణి
ప్రాకార గోపుర వర
ప్రాకార సువజ్ర కలశమై సిరులొందున్. 201

శా. సాలాగ్రస్థల కేళి తత్పర మహీస్వామ్యర్భక వ్యూహ దోః
పాళీ క్రీడిత రత్నకందుక మహా బాధ వ్రణావాప్తిచే
నాళీకప్రియ ధీరసారథికి మున్ పాటిల్లి యానాటికిన్
బోలేదయ్యె ననూరునామ మదివో మూలంబు తత్సంజ్ఞకున్. 202

మ. పరిఘాంభః పరిదృశ్యమాన విలస త్ప్రాతాళ సంచార బం
ధుర దర్పోత్కర భోగ రత్న ఘృణి సందోహంబు కెందమ్మి మొ
గ్గ రహిన్ గుల్క హరింపఁ బూని యది రాకన్ దక్కనన్ బల్మిఖున్
గరముల్ సాఁచఁగ బోంట్లు, నవ్వుదురు వీఁకన్ వారికేళిన్ సతుల్. 203

తే. ఆ పురంబున ఫణిహారుఁ డనెడు పేరఁ
గాఁపురము సేయు నొక తిలఘాతకుండు
సంభ్రమంబున నాకార సౌష్ఠవమున
వాఁడు కందర్పునకుఁ జీటి వ్రాయఁగలఁడు. 204

తే. గానుగ కడెంబు మోకులు గడ్డపాఱ
కాఁడి సిద్దెలు గూటంబు కడవ జల్లి
గంప కనుగంత తక్కెడ గట్టి యెద్దు
చుట్టు చవికెయు సర్వ వస్తువులు దనరు. 205

తే. వెల్లగిసెనూనె కుఱునూనె వెట్టినూనె
నల్లనూ నిప్పనూనెయుఁ దెల్లనూనె
కుసుమ గానుగ దుండుగ కొబ్బరయును
నూనె పొగనూనె తగిరెసనూనె దీయు. 206

క. పరిపాటి కల్మి చేతను
గరగరిక వహించి మించి కడు నాగరిక
స్ఫురణన్ దమ వంశంబున
కరయంగాఁ బిన్న పెద్దయై యతఁ డుండున్. 207

చ. అతనికి నొక్క యింతిగల దంగజు పట్టపుదంతి జారిణీ
సతులకు మేలుబంతి విటజాలము లాడెడు పూలబంతి యా
యతమతి జార చిత్తజ మహా విరహాగ్నికి శాంతి దేహ ని
ర్జిత చపలా సుకాంతి మణిచిత్రిణి నాఁ దనరారు పేరునన్. 208

నిరోష్ఠ్య కందము.

దర గళ ఘన రసధర కచ
ధర సదృశ స్తన సురదన తరళ నయన సుం
దర కంఠ కక్ష కరయుగ
సరస చరణ యనఁగఁ దరుణి సరసతఁ దనరున్. 209

సీ. నీల ధారాధర నిర్మల కాంతుల
గడియలో మాయించుఁ గలికి వేణి
సంపూర్ణ పూర్ణిమా చంద్రబింబ స్ఫూర్తి
దినము కుందఁగఁ జేయుఁ దెఱవ ముఖము
నిద్దంపు రుచు లొల్కు నద్దమ్ము వీక్షించి
గవిసెనల్ పెట్టించుఁ గాంత చెక్కు

లలరారు జిగిదేఱు నల చకోరంబులఁ
బుట్టు గ్రుడ్లని పల్కఁ బొలఁతి కనులు

తే. నెట్టుకొని గట్టువగ పట్టు పుట్టచెండ్లఁ
బట్టి కొట్టించు వీఁపునఁ గొట్టుఁ బాఱఁ
గొమిరె సిబ్బెంపు గబ్బి చన్గుబ్బదోయి
విను మదారంభ గంభీర వేది గమన ! 210

క. తనుకాంతి మెఱుఁగు మినుకా
మినకావర మణఁచుగొను మేలిమి గనకా
కనకాద్రి తోడ సరిచనుఁ
జను కాఠిన్యమ్ము పొగడ నన్మణి తునుకా! 211

తే. నీరజేక్షణ సిబ్బెంపు నిబ్బరంపు
గబ్బి గుబ్బల నెఱ రూపు గాంచి తొడరు
కాంతిఁ బొంగారు బంగారు కలశములకుఁ
గనలు బిబ్బోక నీరాకఁ గలుగఁ జేసి. 212

మ. వనజాతాక్షి పయోధరంబు లలకవ్రాతంబు కంఠంబు మో
హన లీలం దగు ఫాలభాగమును నూఁగారున్ గనల్లిలచే
ఘన నీలాబ్జ కళాకలాప జయకాంక్షన్ మించుటే మ్రబమౌ
ఘన నీలాబ్జ కళాకలాప జయ కాంక్షన్ వేణి రాణించఁగన్. 213

ఆ. దాని జవ్వనంబు దనువు నిరీక్షింప
మౌని కైన నెనయ మనసుపుట్టు
నితర జనులు చూచి యేణాక్షి రతిఁ జెంద
నిచ్ఛయింతు రనుట కేమి యరుదు? 214

తే. త్రుప్పు తుల్లిన నొప్పారు తోయజాస్త్రు
చికిలి నిద్దంపుఁ గైదువు చెలువు తోఁప

సూనె మెఱుఁగున నునుచాయ మేను దనర
నది విటాళుల కన్నాసయై మెలంగు. 215

చ. నడపడి గల్లువాఁడు కడు నాణెము చేఁ గలవాఁడు రూపునన్
బెడగగువాఁడు బల్ రతుల బేరజమై తగువాఁడు నిద్ధరన్
జెడుఁగడు బ్రహ్మ దీనిని నిసీ! మగనాలుగఁ జేసెనంచు లో
మిడుకుచు దాని యింటికడ మీసలు దీటుచు నుందు రెప్పుడున్. 216

సీ. పనిలేని పని పూనుకొని వచ్చి ముంగిలి
నెలవుగఁ దిరుగని సీటుకాఁడు
వేఱొక్కకడ కేఁగు వేళల నటు తొంగి
చూచిపోఁ దలఁపని సొగసుకాఁడు
సంగడికాఁ డిందుఁ జనుదెంచెనాః యని
వాకిలిఁ ద్రొక్కని వన్నెకాఁడు
గానుగ యీప్రొద్దు కట్టలేదా ? యంచుఁ
గూర్చి యింటికిరాని కోడెకాఁడు
తే. మందునకు నైనఁ బ్రాయంపు మనుజులందు
వెదకి చూచిన నొకఁడైన వీటిలోనఁ
గలుగఁ డటువంటి మహిమ గల్గంగ దాని
కేమి జనవశ్య మున్నదో యెఱుఁగ రాదు. 217

ఉ. ఆ మణిచిత్రిణీ సుదతి యన్య జనోత్కర సంగమంబుపైఁ
బ్రేమ జనింప నాత్మ పిరుపీకులు వెట్టఁగ వీటిలో విట
స్వాముల గారవించుఁ గృకవాకు భుజంగమ ధేనుకేళ ము
ఖ్యామిత బంధకేళులఁ గళాదు లెఱింగి కరంగఁ జేయుచున్. 218

తే. ప్రేమఁ గన్పట్టి వేఖలో బెళుకు మగల
నరసి కనుసైగ చేసెడి యంద, మంత

తోనె లోఁబడఁ జేయంగనైన నేర్పు
దానికే కాక కలుగ దేచాన కైన. 219

తే. ఇరుగుపొరుగింత వినకుండ నింటిమగఁడు
తెలియకుండఁగఁ బరరతిఁ దేలి నంగ
నాచివలె నుండుఁ గాని యా నాతిగుట్టు
బ్రహ్మదేవునకైనను బయలుపడదు. 220

వ. వెండియు నయ్యండజయాన విటకాండంబులఁ గూడి యఖండమోహంబునఁ బలుదెఱంగులఁ జరించుచుండె నివ్విధంబున. 221

వసంతము

ఉ. అంత వసంతవేళఁ జెలువంతట నెంతయు సంతసిల్లె న
త్యంత లతాంతకుంత సమరాంత దురంత నితాంత తాంతతా
శాంతికరంబు కంతుశరసంతతి సంతత కాంతతాసమా
క్రాంత వనాంతరంబు కలికాతతి దంతురిత ద్రుమాంతమై. 222

తే. కలయఁ గొమ్మలతోఁగూడి కాననమున
నుండువిటపుల ననిల చోరుండు పట్టు
కొని దళాంబరముల దోఁచుకొనియె ననఁగఁ
బండుటాకులు గాడ్పులుపర్వ రాలె. 223

క. వనలక్ష్మి మాధవ శో
భనమగు నత్తఱిని బాదపలతా పురుషాం
గన లన్యోన్యము క్రీడిం
చిన నెరయు వసంతమనఁగఁ జివురులు మొలిచెన్. 224

చ. వనకమలారుణాంబర మవారితకుంజ పికౌఘశోణలో
చన ఘృణిమండలంబు తరుసంఘ దిగంబరపంక్తి మస్తకో

కనదభ సజ్జటావృతము కాననమేఘ తటిల్లతోత్కరం
బనఁగ నవీన పల్లవచయంబు రహించె నరణ్య భూములన్. 225

చ. అళితతి దక్కడొల్ల కుసుమావళి చుక్కలనామ ముల్లస
త్కళికలు పూసపేర్లు నన దట్టపు బట్టఁగఁబూని మావిజా
ఱులకు శుభాశుభాలు పికసూక్తులు దెల్పుచుఁ జైత్రకుం డనే
యల బుడబుక్కవాఁడు కలయన్ జరియించె వనాలయంబునన్. 226

చ. అళికుల గానవైభవము హర్షమొనర్పఁ బరాగపూగ మన్
చలువపుఁదావి గందవడి సమ్మదమీయఁగఁ గల్కిచిల్క ప
ల్కులు నలరింపఁ గ్రొత్త విరిగుత్తి చనుంగవ లింపునింపఁ బొ
ల్పలరు లతాలతాంగులను బాయుట లెట్లగుఁ బల్లవాళికిన్. 227

ఉ. చారుతరాతపత్రములు చామరముల్ సురటీలు పావడల్
సారతరోత్తరీయములు చల్వపు వల్పెపు దుప్పటంబు లిం
పారు సుగంధలేపనము లందముఁజిందు వితానపంక్తులై
మీఱె వసీరమాసతికి మెల్లనిగాడ్పుల రేఁగు పుప్పొడుల్. 228

వ. ఇత్తెఱంగున జగన్మోహనంబైన వసంత సమయంబున నవనీసురాదు లగ్నిష్టోమంబును షోడశ్యాప్తోర్యామంబు ద్వాదశాహస్సు వాజపేయంబు పౌండరీకం బతిరాత్రంబు చయనంబు గరుడచయనం బశ్వమేధంబు గవాలంభనంబు ప్రతిపత్సోమంబు మహావ్రతంబు విశ్వజిత్తు రాజసూయంబు సర్వతోముఖంబు విశ్వతోముఖంబు సత్రయాగంబు బృహస్పతిసవనంబు ప్రాతస్సవనంబు మాధ్యందినంబు సౌత్రామణియు నాగ్నేయం బుషస్యం బాశ్వినంబు హేమంత ప్రచ్యవరోహణంబు వృషభయజ్ఞంబును మొదలగు సకలక్రతువు లొనరింపం దొడంగి రట్టిసమయంబున, 229

క. హరిశర్మ యనెడు పేరునఁ
బరఁగిన యొకసోమయాజి పనిచిన నొక భూ
సురసుతుఁ డొకదిక్కున న
ధ్వరపశువును బట్టుకొని ముదంబున రాఁగన్. 230

క. కంతు వసంత జయంతులఁ
బంతంబున గెల్చు నతని భవ్యాకృతి న
త్యంత ముదంబునఁ గన్గొని
కంతు శరాహతుల కళికి క్రాఁగుచు నాత్మన్. 231

చ. కలికి చొకాటపున్ సొగసుకాయము కాయజుఁ గేరిమీఱు నీ
కలికి వయోవిలాసు బిగికౌఁగిఁట సౌఖ్యముఁ జెందలేని యా
కులుకు టొయారిగబ్బి నసగూఁటి మిటారుల యందమేలః యె
మ్మెలపస యేలఃయం చతనిమీఁదను గొంత దృఢానురాగయై. 232

ఉ. చెంతకుఁ జేరనేఁగి ముఖసీమ దరస్మితమొప్ప వారసీ
మంతిని కీయనో! వెలకు మార్చనొ! యేటికిఁ గొంచుఁబోయె ద
త్యంతరయాన ఛాగము నటంచును మాటలు దీసిపల్కి న
క్రాంతముదంబుఁ గైకొని ధరామరసూనుఁడు విచ్చుఁగన్నులన్. 233

మ. అనవద్యాకృతి యౌవనంబుదగు నయ్యబ్జాక్షి నీక్షించి హా!
వనజాతాసనసృష్టికౌశలము తేవన్ దీని నిర్మించినం
తనె కానంబడె నేర్పరౌననుచుఁ దద్వాణీశుఁ గీర్తించి మె
ల్లనె చేరంజని దానిచెంగటను మేలంబాడుచున్ నిల్చినన్. 234

తే. అలరుకన్నులఁ దేలించి హర్షమొదవ
సరసమాడుచుఁ గనుసైగ నెఱపి వేగ
నింటికేఁగిన నచ్చెలి వెంటనేఁగి
క్రతుపశువు నాతఁడొకచోటఁ గట్టివైచి. 235

వ. అప్పుడు. 236

క. మోహంబుమీఱఁ గంద
ర్పాహవమున వారలిరువు రతులప్రౌఢిన్
బాహాబాహి కచాకచి
దేహాదేహిని బెనంగి ధృతినున్నంతన్. 237

ఆ. దానివిభుఁడువచ్చి తలుపుదీయు మటంచుఁ
దనదు సతిని బిల్వ విని విటుండు
కడుభయంబు నొడమఁ గంపితదేహుఁడై
యింక నెట్టులనుచు నింతికనియె. 238

ఉ. అత్తఱి నెట్లుబొంకి వసుధామరశేఖరుఁడైన యా జం
గోత్తము వెళ్లనంపవలె నుత్పలగంధసుగంధి! లెస్సగాఁ
జిత్తములోన యోజనలు చేసుక తెల్పుమటన్న హంసతో
బిత్తరి నేనెఱుంగ నిది పెంపుగ నీవువచింపు నావుడున్. 239

క. మంచి దిది విను మటంచున్
గాంచనగర్భాశ్వ మబలఁ గన్గొని పలికెన్
బ్రాంచ న్మధుర సుధారస
చంచ న్మకరంద బృంద సదృశ మృదూక్తిన్. 240

ఆ. లలన నటుల భర్త పిలిచినఁ దా విని
వసుమతీసురుండు వడఁకుచుండ
వెఱవ వలదటంచు వీఁపు దట్టి లతాంగి
వేగ మేకపోఁతు విడిచిపెట్టి. 241

తే. "పొదువు పోసీక పట్టుము భూమిదేవ
వర్య !" యనుకొంచు వచ్చి కవాటము గడె

యెదపినంతనె తద్భర్త యింతి తోడ
''నెవ్వఁ డీతండు ? గజిబిజి యేమి ?" యనుచు. 242

చ. గదిమిన నా వధూటి కలఁగంబడ కాత్మ భయంబు లేక ''భూ
మిదివిజుఁ డీతఁ డీ సవనమేషముఁ బట్టుక పోవఁ ద్రాడు చే
వదలిన వేగవచ్చి మన వాసముఁ జొచ్చుక చిక్కకుండినన్
బదపడి తల్పు మూసికొనఁ బల్మఱు మేషము ద్రిప్పు లాడెడిన్. 243

క. చూడు'' మని చూపి, ''బాపన
బోడిక ముగ్గుండు మేకపోఁతును బట్టి
మ్మేడకుఁ బోవలెనో'' యని
చేడియ చెప్పిన నతండు చిఱునవ్వొలయన్. 244

తే. తఱిమి మేషంబు పట్టిచ్చి తఱలు మయ్య
బ్రాహ్మణోత్తమ ! యని పంపి భార్యమీఁద
సందియము లేక యెప్పటి చందమునను
వేడ్క లిగురొత్తఁగా నుండె వెలఁదిమగఁడు. 245

క. ఈ మర్యాదఁ జరింపం
గా మహిమ యొకింత నీకుఁ గలిగిన భూమి
స్వామినిఁ జేరఁగఁ బొమ్మని
హేమావతితో మరాళ మిట్లను వేళన్. 246

సీ. కృకవాకు కంఠకీచక నివృత్తి కదంబ
కములకుఁ బడమటికడ మరుత్తు
బహుళ నిద్రాముద్ర పద్మకానన పద్మ
భవనను మేల్కొల్పు పాతకుండు
చక్రవాక ద్వంద్వ సంబంధ సంధాన
శేముషీ భూషణ చేటకుండు

సురమార్గ దీర్ఘికాంతర తీర బిసఖండ
భక్షణాయాత వలక్ష పక్షి

తే. భూరి కైరవ వనరమా ముఖ వివర్ణ
భాగ సంపత్కరంబైన పగలువ త్తి
కులట లెదగ్రుక్కు జోరులు గుట్టలెక్క
వేగ జనియించె జిగినిక్క వేగుఁజుక్క. 247

చ. అపుడు కథా చమత్కృతికి నద్భుతమై తలఁదిప్పి యద్దిరా !
నిపుణత ! తద్ద మెచ్చఁగల నేర్పరి వౌదని పల్కి యంత న
చ్చపల మృగాక్షి దివ్యమణి సౌధములో విరిదమ్మి పాన్పుపై
విపుల నృపాల మోహ పరివేదనచే శయనించెఁ బొక్కుచున్. 248

వ. ఇట్లు శయనించి కొంతతడవు నిద్రించి హేమావతి రాజదూతి యగు
హేలతో ముదంబున నిట్లనియె. 249

చ. కల యొకటేనుగంటిఁ గలకంఠ సుకంఠి ! శుకాశ్వ కేళికా
కలిత కళా కలాప పతిగాఢ భుజాపరిరంభణ క్రియా
సలలిత పారవశ్య సుఖ సంభ్రమ గుంభన జృంభమానపుం
గలనల మేలుకొంటి రవిఁగంటి నకుంఠతరోదయోపరిన్. 250

వ. అనిన హేమావతింగాంచి నీ యిష్టంబు శ్రీఘ్రంబునన యీడేరు నని
దూతి చెప్పిన విని సంతోషించి యమ్మగువ క్రమ్మర దినాంతంబున.
251

తే. నీలకాకోల కాకోల నీల నీల
కంఠ శ్రీకంఠ శ్రీకంఠ ఘనఘనాఘ
ఘనఘనాఘ ఘటాఘట ఘటన రుచుల
పెంపు గనిపించు చీఁకటి పేర్చువేళ, 252

క. నలుగిడి కుంకుమ పిండిని
దల సంపెఁగనూనె నంటి తావుల గంధా
మలక మొసఁగి పన్నీటన్
జలకం బొనరించి చల్వఁ దడియొత్తి వెసన్. 253

సీ. చీని కలంకారి చీటి కుచ్చుల మీఁద
సిరిమించు సరిగంచు చీరఁగట్టి
కొదమ రాచిల్కలఁ గూర్చి తీర్చు కసీదు
సవురు మేల్పని చల్వ రవికఁ దొడిగి
తళుకు మానికపు నిద్దా చెక్కడపుఁ బైడి
సొమ్ములు నెమ్మేన నెమ్మిఁ దాల్చి
కమ్మ నెత్తావి చొకాటంపుఁ గలపంబు
నెఱనీటుగా మెడనిండఁ బూసి

తే తుఱుము లోపల నరవిరి సరులు దుఱిమి
వేడ్కఁ గపురపు బాగాలు వేసికొనుచుఁ
గులుకు బిగిబిగి వగ వింత గొలుప వచ్చె
బోఁటి లావణ్య మదన వధూటిఁ బోలి. 254

క. వచ్చి తన ముందు నిలిచిన
యచ్చపలమృగాక్షిఁ జూచి హంసము భళి ! నిన్
మెచ్చితి నీ సొగసునకున్
మెచ్చుము కథవిని యటంచు మెలఁతకు ననియెన్. 255

ఇరువదవ రాత్రి కథ

మంత్రికుమారుని భార్యలిద్దరు నిద్దరినిఁ గూడుట.

క. ఉజ్జయిని యనఁగ నొకపుర
మిజ్జగతిఁ బ్రసిద్ధికెక్కె నిద్ధ విభా సం

పజ్జలజరాగ హర్మ్య చ
ర జ్జారాలింగితాప్సర స్త్రీగణమై. 256

మ. నెలఱాలోవలు చిల్కఁ దళ్కుఁ బని వన్నెల్ వన్నె ముత్తెంపుఁ దా
పల కప్రంపు టనంటి మొగ్గ మగఱా బల్బోదె దంతంపు సి
స్తులు గుల్కుం బవడంపుఁ జూపులు రహింపన్ గెంపుఱా యోడుది
ళ్లల నిద్దంబగు నిల్వుటద్దముల మేడల్ వేనవేలప్పురిన్. 257

చ. పురవన భూజ పుష్పఫలముల్ గొను వేడుకఁబూని తద్గిరిమో
త్కరముల మీఁదికెక్కి సతతంబును దండల నుండు నందన
స్ఫురదురు వృక్షపంక్తి సుమముల్ వెసఁగైకొని కొప్పులం దలం
కరణ మొనర్తు రాపురిని గల్గిన భిల్ల సుపల్లవాధరల్. 258

వ. ఇట్టి పురంబున. 259

మ. చతురోపాయ సమర్థుఁ డప్రతి కళాచాతుర్యధుర్యుండు వి
శ్రుతకార్యజ్ఞుఁడు రాజనీతి పథ దక్షుం డింగితజ్ఞాని య
ద్భుత శక్తిత్రయపారగుండు గుణ సంపూర్ణ ప్రభావుండు సం
తత భూపాదరణీయుఁ డొక్కరుఁ డమాత్యశ్రేష్ఠుఁడుండుం బురిన్. 260

తే. అతని నామంబు బహుమానుఁ డంద్రు జనులు
మానినీరత్నమ ! పరాకు మాని వినుము
భర్తృహరి చెంగటను గీర్తిఁ బరఁగు నట్టి
మంత్రిజనులందు మేటి యా మంత్రిజూటి. 261

సీ. నిర్ణయంబా బ్రహ్మనిర్ణయంబు స్వమాయ
విష్ణుమాయయుఁ జర్య కృష్ణచర్య
వాక్యంబు శ్రీరామవాక్యంబు దృష్టి యీ
శ్వరదృష్టి దీప్తి భాస్వంతుదీప్తి

బల్మి భీముని బల్మి పద వింద్రపదవి స
త్యము హరిశ్చంద్రు సత్యము ప్రతిజ్ఞ
రాము ప్రతిజ్ఞ, ధైర్యము మేరునగ ధైర్య
మాజ్ఞ సుగ్రీవాజ్ఞ ప్రజ్ఞ గురుని

తే. ప్రజ్ఞ బలము సుయోధను బలము కట్టి
దన భరతు కట్టడి కలిమి ధనదుకలిమి
గాఁగఁ బతి మెచ్చ నఘటన ఘటన పటిమ
న మ్మహామంత్రి రాజ్యభారమ్ముఁ దీర్చు. 262

వ. మఱియు గురు మహాప్రధాన సామంత సేనాపతి ద్వారపాలకాపసరిక ఘటికా నిర్ధారక గణక లేఖక పౌరాణిక పురోహిత జ్యోతిషిక నైయాయిక వైయాకరణ మీమాంసక కావ్యకారక దేవతార్చక మాలాకారక పరిమళకారక గోష్ఠాధికార గజాధికారాశ్వాధికార భాండాగారాధికార ధాన్యాధికారాంగరక్షక సూత సూద భేతాళ మత తాంబూలిక బాళప్పంతిక నరవాహక చ్ఛాత్రిక చామరిక కళాంచిక శరశారిక కీరమాలిక పాదుకాధారక నర్తక గాయక వైణిక శాకునిక మాగధ వైతాళిక స్తుతి పాఠక పరిహాసక క్షౌరక రజక సౌచిక చర్మకారక ముద్రాధికార పుర పాలక వనపాలక నరవైద్య గజవైద్యాశ్వవైద్య పశువైద్య భేరీవాదక మురజవాదక రౌమక శిలాచ్ఛేదక స్వర్ణకారక కాంస్యకారక కుంభకారక చిత్రకారక వ్యావహారిక మృగయాకారక పక్షివాహిక వణహారికోగ్రాణాధికార వైశ్యజనంబు లాదియైన డెబ్బదిరెండు వినియోగంబులవారు సేవింప నతండు వెలయుచుండు. 263

ఉ. వానికిఁ గొన్నినాళ్ల కిల వార్తకు నెక్కినవాఁడు రూప రే
ఖా నవ పంచబాణుఁ డనఁగాఁ దగు చక్కనివాఁ డొకండు స
న్మాన విభూషణుండు సుకుమారుఁడు దైవకటాక్ష వీక్షణా
నూన కృపాప్తిచేఁ గలుగ నుత్సవ మొప్పఁగఁ బెంచి రెంతయున్. 264

తే. పెంచి యెలప్రాయ మొదవఁగాఁ గాంచి యతని
పెండ్లి సేయుద మనుచు సంప్రీతి నొందు
తల్లిదండ్రులతో బంధుతతుల తోడఁ
బరిణయము నొల్ల నేనని పలుకుచుండు. 265

కామినీ గర్హణము

ఉ. ఊరక పెండ్లి యేమిటికి నొల్ల నటంటి వటంచుఁ బల్కినన్
వారల కాతఁ డిట్లనియె "వారిజనేత్రల నమ్మరాదు, మా
యా రచనా ప్రవీణలు పరానుగతేచ్ఛ లిఁకేమనన్ వలెన్
వారక యాఁడురూపములు వ్రాసిన యింటను నిల్తురే? బుధుల్. 266

క. కుల మెంచ రాడికోళ్ళకుఁ
దలఁకరు సడి వావి వరుసఁ దలఁపరు నీతిన్
దలకొనరు సత్య మాడరు
కలకంఠులు వారి నమ్మఁగా నెటు వచ్చున్. 267

ఉ. చన్నులకన్న మున్ పొడము సాహసముల్ బెళికించు దృష్టికిన్
మున్నుగఁ బుట్టుఁ బెద్దలను మోసము పుచ్చు మనీష యౌవనా
సన్నతకన్న మున్నె యగు సత్య మసత్య మసత్య మెన్నఁగాఁ
దిన్నగ సత్యమంచు ధృతి దీకొను ధీరత పువ్వుబోండ్లకున్. 268

ఉ. టెక్కులు నెమ్మెలున్ సొగసు ఠీవియు నాగరికంబు నిద్దపుం
జక్కఁదనంబు జవ్వనము సంపదసొంపు వినోదపున్ వగల్
చొక్కపు వైఖరుల్ వలపుఁ జూపఁగఁ జాతురె గల్గువారికిన్
దక్కిన యట్లు భర్తలకు దక్కరు నిక్కవ మింతు లెంతయున్. 269

తే. గరగరిక నుండు మోహనాకార విభవ
శుభవయః పాక పురుషులఁ జూచి నపుడె

దృష్టి వారలపై నిల్పి తెవులు లేని
దశలఁ గృశియింతు రింతులఁ దరమె తెలియ! 270

క. అని పల్కెడు తత్పుత్రునిఁ
గనుఁగొని తలిదండ్రు లాప్తగణములు బంధుల్
వనితాభిముఖునిగాఁ దమ
యనుపమ చాతురి నొనర్చి రతి సంప్రీతిన్. 271

క. కుల గుణ రూప ప్రజ్ఞా
దులు గల కన్యకల మానధూర్వహ సంజ్ఞన్
జెలఁగిన యతనికిఁ బరిణయ
మలరఁగఁ గావించి రంత నతఁడు నిజాత్మన్. 272

తే. నెలఁతలను నమ్మరాదని నిశ్చయించి
పోఁతుటీఁగకు నైనను బోవరాని
యొంటికంబపు మేడలం దునిచెఁ దత్స
తీద్వయంబును హితసఖుల్ తెలిసి ప్రోవ. 273

వ. ఇత్తెఱంగున నన్యులఁ బొంద శక్యంబుగాని సౌధంబుల నిజ భార్యా
ద్వయంబును వేర్వేఱఁ గాఁపురం బుంచి తత్పరిపాలనార్థంబు పెద్దలగు
హిత వయస్యుల నియమించిన నచ్చెలికత్తె లత్తీరున నన్నపానాద్యుపచా
రంబులఁ బోషించుచుండునెడ భువన మోహనాకారంబైన యౌవనోదా
యంబు సంభవించిన, 274

సీ. కంధర కమలారి కార్ముక కంజాత
కాంచనకంబుల గర్వమణఁచి
పద్మరాగ పటీర పద్మారిఖండ ప
ల్లవ పద్మముల సముల్లాస మెంచి
వజ్ర వల్లీద్వయ వసుమతీధర వార
ణారి వారణ వసుధాళిఁ గేరి

కదళికా కాహళ కచ్ఛప కలకంఠ
కనక కర్పూర సంఘముల మీఱి

తే. కచ ముఖ భ్రూ నయన నాసికా గళోష్ఠ
పరిమళ కపోల కోమలపాణి దంత
బాహు కుచ మధ్య గతి నితంబాంక జాను
పద వనోఽంగ స్మితము లొప్పు భామినులకు. 275

చ. తరుణుల కౌనులాకృతులు తప్పె మొగంబులు చన్గవల్ సుచా
క్స్వరములు పాణులున్ మెడలు సారనితంబము లారురేకలున్
దరళవిలోచనంబులు పదంబులు మేలు మెఱుంగు లారయన్
హరికమలాబ్జ చక్ర నివహంబు నయంబు రయంబునన్ నగున్. 276

సీ. ధరజయోన్నతిమించెఁ దనరు చన్నులు, కృష్ణ
వర్త్మ ఘనాకృతి వఱలె నెఱులు
కనుబొమల్ ధర్మవిఖ్యాతిఁగైకొనె ముఖం
బులు నిశాచర కళాకలనఁ గనియె
జలచర సంభ్రమంబులఁ గేరె నాభులు
కటులు మహాబలోత్కటతఁ దనరె
నీలకంఠప్రియ శ్రీలందె నారులు
గజవైరి గతిఁదాల్చెఁ గలికికౌను

తే. అమరకాంతల లీలల నవయవములె
పరిహసింపంగ మెఱయు నప్పద్మపత్ర
సదృశనేత్రల కిఁక ధరాస్థలిఁ జెలంగు
చెలువలన నెంత హాసనిర్జితలతాంత ! 277

సీ. మెఱుఁగుమోవులు ప్రభాకరబలంబు వహించె
లపనముల్ చంద్రబలంబుఁ గాంచె
జఘనముల్ వసుమతీజాత బలంబందెఁ
గలితబుద్ధులు సౌమ్యబలముఁ జెందె

గురుబలంబు భరించె గుబ్బచన్గవలు న
ఖంబులు శుక్రబలంబుఁ బూనె
మందబలంబు సమ్యగ్జ్యానములు దాల్చె
స్వర్భానుబలముఁ గచంబు లొందె
తే. నతనుకేతు బలంబూనె నలరుకన్ను
లిట్లు సకలగ్రహబలాప్తి నెనసియు సుమ
నోజ బలవేధఁ దత్సతుల్ నైజనాథ
బలము చాలక కోరిరి పరబలంబు. 278

వ. ఇవ్విధంబున నివ్వాటిల్లి యౌవసగర్వాతిరేకంబున నిర్మానుష్యంబులగు సౌధాంతరంబుల నుండుటంజేసి పంజరబద్ధ కీరంబులదాఁకిని సపార జార విహార విచార పూరిత మానసలైన యా మానసకాసార గభీర[illegible] స్వాత్మగతంబున. 279

క. పతిరతిఁ దీఱదు తమి పర
పతిరతి యేరీతి దొరకు భావంబున సం
గతమగు నీవెతఁ దీర్చెడి
హితవరు లెవరని తలంచి రెంతయు వంతన్. 280

సీ. అమరఁ దిర్యగ్జాతులందైన వేయక
నరజన్మమేల యందఁగ నొనర్చె
నొనరించుఁగాక నింపొదవంగఁ బురుషులఁ
జేయక మమ్మేల స్త్రీలఁజేసెఁ
జేయుఁగాక రతీచ్ఛఁ జెందువానికిఁ గూర్ప
కీరీతి నిర్మోహికేల కూర్చెఁ
గూర్చుఁగాక యథేచ్ఛఁగాని చరింపఁగ నుంచ
కీ దుర్గమస్థలి నేల యుంచెఁ

తే. గటకటా! మాయెడా పాపకఠినహృదయుఁ
డాయెఁగాఁబోలు వాణిఁ దటులఁగాక
యున్న నిట్లేలచేయు నంచువిద లాత్మఁ
బరితపింతురు మరుబారి విరహమొదవ. 231

వ. ఇట్లు తమకు వలయునెడఁ బడఁతులఁగొదప తడవని తమ మొహపుఁడు తమ్ము మిగులఁ గూడిమాడి యుండమికి దుర్గమస్థల సంస్థితలగుట జారి క్రీడకుఁబొసఁగమికిఁ గంతుశర సంతత సంతాపమ్మునకు సంతపించుచుఁ జిన్ననాఁటనుండియును దమ్మునెత్తిపెంచిన దాదులకు సైతము నెఱుంగ నీయక యొండొకతెఱంగున నయ్యంగనలు మెలంగుచుండె దమ్మొక సువర్ణయను తదగ్రభార్య మోహంబున మదనాదులనుద్దేశించి తన మనంబున. 232

సీ. నీ సుమశరముల నీసుమ సమ హాస
నీ సుమతిని నేయ నేల ? మదన !
నీరాక కులుకు నన్నిరాఁక విడక పో
నీరా ! కళాకర ! నీరజారి !
ఘనమార్గ ముడిగించి ఘనమా ? వధూవధ
ఘనమా విషాపాది వనరె ? నిన్నుఁ
బవమాన ! కరుణ నింపవ ? మానగతిఁ జరిం
పవ మానమున కల్కుపడవు నీవు
తే. మధురధర్ముఁడు సర్వజ్ఞమౌళి సురప
థానువర్తి మహాబలుం డనెడు నిజమ
హత్త్వములు మాని యిట్లు స్త్రీ హత్యఁ జేయు
చున్న మీరీతి నెవరైన విన్న నగరె? 233

క. తారాధిప ! రజనీకర !
కైరవ భేదన సమర్థ ! గౌరీశ శిరో-

మార ! కమలాభి శంసన
కారణ ! వారాశి భంగ కార్యభ్యుదయా ! 284

చ. పరిధి మిషంబు, మూలికల బంతి కళంకపుఁ గావుబొట్టు భీ
కరకిరణంబులన్ జడలు కౌముది భూతియుఁ దాల్చి మంత్రివై
విరహులఁ జంప సాఁగితివి వేయన నేమిటి కూరు ముక్కఁడిం
బరఁగిన తోడుబోఁతుల రవం బనుమాట నిజంబె పో ! శశీ ! 285

క. కీరమణీ ! నీ కోడక
కీరమణీ రత్న మిదియ కిల్బిష మతివే
కీ రమణీయపుఁ జనవు శు
కీరమణా ! కాని వారె కీరాలాపల్. 286

తే. మాటి మాటికి వేఁడు నీమాటి యెడలఁ
బాటి దప్పిన వార లేపాటి వారు ?
కావున దయార్ద్రబుద్ధి నన్గావు నీకుఁ
దేఁటి ! నామీఁదఁ గోప మింతేటి కరయ. 287

క. పికమా ! ఘోరాకృతి చూ
పిఁక మాదృశ విరహిణుల రతీశ మహోద్దీ
పక మార్గము చూపఁగ నో
పిక మానసమూని యేఁచి బింకమె నీకున్ ? 288

వ. అని వెండియు నయ్యండజయాన పెక్కు తెఱంగుల నయ్యనంగుని సైన్య సమేతంబుగఁ బలుకుచున్న సమయంబున దైవయోగంబున 289

ఆ. ఆ సువర్ణ మందిరాంగణమున నొక్క
పాదుకాద్వయంబు పడియె నంత
దాని వెంబడిన మహీనిర్జరుం డొకఁ
డతిరయమునఁ బడియె నంగ మ్రదువ. 290

వ. ఇట్లు పడిన యప్పుడమి తెఱగంటి కొమరు నత్యనుపమ మోహనాకారు
నిరీక్షించి భయవిస్మయ హర్షాదులు ముప్పిరిగొను చిత్తంబున దాయంజని
యొంటిపాటగుట వివిధోపచారంబుల సేదఁ దీర్చి, నీ వెవ్వండవు
విట్లిందుఁ బడుటకు నిమిత్తంబేమి యనిన నా సుపర్వకు నతండిట్లనియె. 291

మ. హిమవత్పర్వత మందు మందుఁడను మౌనీంద్రుం డొకండుండు నం
యమిచంద్రుండు తపఃప్రభావుఁ డల సన్న్యాసిన్ వెసన్ మోసపు
చ్చి మహాభ్రస్థలి వాయువేగమున వేంచేయన్ సమర్థంబులై
యమరం బావలు, వానిఁ బూని చనుచో నాకాశ మార్గంబునన్. 292

ఉ. మున్నలవాటులేమిఁ బదము క్తములై పడె నిందుఁబావ, లే
ను న్నిలుపోపలేక దివినుండిటవ్రాలితి నట్టి పావలం
దున్నవొ చూపుమంచనిన నుగ్మలి యందొకచోటఁ గాంచె మేల్
సొన్నపుసన్నపుంబనుల సొంపుఘటింపఁగఁజాలు పాదుకల్. 293

వ. వానిగ్రహించి యచ్చంచలాక్షి యాహారాదివిధుల సంతుష్టుంజేసి యా
బ్రాహ్మణ కుమారునెత్తుకొని తత్పాదుకాసామర్థ్యంబున నిజనికేత
నిజపతికేళికారామంబు చేరి తదనంతరంబ. 294

ఆ. తగిన ప్రహరిగోడ దక్షిణోత్తరముల
నలరు వెడఁదకూట మందమొందు
మందిరంబుఁగాంచి యందొక్కయెడఁ దన
పడకటిల్లు చేసెఁ బద్మనయన. 295

ఉ. అందొకయింతసేపు వసుధామరపుత్రునితోడ వేడుకన్
గెందలిరాకువిల్తు రణకేళినిదేలి యజస్రమిట్లు పొ
ల్పొందిన యిప్పురంబున శుభోన్నతిచే వసియించినన్ రతిన్
జెంది సుఖింపు నీ వితరచింతలు మానుము భూసురాగ్రణీ! 296

క. సీకితర భయంబులు రా
నీక మెలంగుదునటంచు హితవుఁగఁబిపి బి
బ్బోకిని యతనికి వ్యయమున
కై కొంత పదార్థ మిచ్చి యనిచెన్ బురికిన్. 297

వ. ఇట్లతనిఁ బ్రియపూర్వకంబుగా నాదరించి సెలవొసంగి క్రమ్మరఁదన యిల్లుచేరె నివ్విధంబునఁ దత్పాదుకా సామర్థ్యంబున. 298

క. కేళీవనమున సముచిత
కాలంబున సతనితోడఁ గంతు రణక్రీ
డా లలిత సౌఖ్యవారిధి
నా లోలమృగాక్షి యోలలాడుచునుండెన్. 299

వ. ఇవ్విధంబునఁ బ్రథమభార్య సుఖించె నంత ద్వితీయభార్యయగు సుప్రభయు సపత్నిరీతినుండియుఁ బరపురుషవాంఛ వొడమి కడుమిడుకుటంజేసి యేచందంబునం బ్రొద్దువోక యొక్కనాఁడు సౌధాగ్రంబున. 300

క. ఆ సుప్రభ సంగీత క
ళా సరసత గలదియౌట లలితముగ సము
ల్లాసమున వీణమీటుచుఁ
జేసెన్ గానంబు సౌధశిలలు ద్రవింపన్. 301

క. సురపథమున నపుడొక ముని
యరుగుచు నిజగాన నిస్వనాకర్ణన వి
స్ఫురితానందంబున నట
కరుదెంచిన లేచి చూచి యతనికి మ్రొక్కెన్. 302

ఆ. మ్రొక్కి నిలిచి వనిత మునితో స్వవృత్తాంత
మంత మనము గరఁగునటులఁ దెలిపి

"దేవ! నీవు రతులఁదేలించి నన్నుఁబ్రోవు"
మనుచు వేఁడుకొనినన నబలఁజూచి. 303

తే. "నేను విజితేంద్రియుండను గాన సతులఁ
జెందఁగారాదు నాకుఁ బూర్ణేందువదన!
యైన నీయిష్ట మీడేరునట్టి నేర్పు
తెలియఁజెప్పెద విను"మని తెలివకవుడు. 304

వ. కామశిక్షాగ్రేసరుండై యొక్క సిద్ధమంత్రంబు చెప్పి యీ మంత్రస్మరణం
బున వలయునెడకుం బోయిరావచ్చుఁ గావున నీవాంఛితంబు దీనం దీర్చు
కొమ్మని యానతిచ్చి మౌని విచ్చేయుడు, నంత నాకాంత యత్యంత
సంతోషంబున నొంటిపాటైన సమయంబున. 305

క. ఆ రాజన్మంత్ర స్మృతి
నారామముఁ జేరియున్నయపు డచ్చటికై
చేరిన తద్వనపాలుని
మారసమాకారుఁజూచి మదిముదమొదవన్. 306

తే. ఓరచూపులఁ జిన్నెల బేరజముల
మనసుఁ గరఁగించి తనమీఁద మరులుగొలిపి
వానిఁదోడ్కొనిపోయి యా వాలుఁగంటి
కదమయజలోన రతికేళిఁగలిసి చనియె. 307

క. అదిమొదలు వానిఁ గవఁగొని
మదవతి యారామమధ్యమందిరమున నిం
పొదవఁగ రమింపఁ దొడఁగెను
మదనుఁడు విల్లెక్కుడించి మరలిచనంగన్. 308

ఉ. అంతట నొక్కనాఁటి నిశియందు శశిగ్రహణంబుగానఁ ద
చ్ఛాంతికి స్నానదానములు సల్పను వేకువజాము వచ్చు ప

ర్యంతముపట్టు సందనుక రాఁడిపు డింటికి నాథుఁడంచు దా
దెంతయు వచ్చిచెప్పిన మృగేక్షణ లాత్మల వేడ్కఁ-లూనుచున్. 309

వ. ఒంటిపాటైయున్న సమయంబున. 210

తే. జలక మొనరించి జిలుగు వల్వలుధరించి
కమ్మనెత్తావి కలపంబు కలయనలఁది
యరవిరుల కొప్పులమరించి యారగించి
తమ సమర్థతఁ దద్వనాంతరముఁజేరి. 311

క. ఒకరి నొక రెఱుఁగనీయక
సకియలు పడకిండ్లుచేరి చౌశీతి సుబం
ధ కళానై పుణి నుపనా
యకులతొ రతికేళిఁ బెనఁగులాడెడివేళన్. 312

సీ. ఫణిరాజ తల్పంబుపైఁ బద్మనాభుండు
తిన్నగా శయనించు వన్నెఁదెగడి
తనరు శ్వేతద్వీపమున గాఢతమ మొక్క-
దెసనుండి పర్వెడుపస హసించి
క్రమమునఁ బుష్పగుచ్ఛముమీఁద మగతేఁటి
మొత్తంబు వ్రాలెడు దత్తు మీఱి
హిమశైల తుంగశృంగమున నీలాభ్రంబు
పర్యాయమునఁగప్పు భాతి మెఱసి

తే. సార కర్పూర డిండీర హార హీర
తారకోదార ధవళాంశువారకలిత
నీరజారాతిబింబ మున్నిద్రరౌద్ర
గతి గ్రసించెను ధాహు వక్కాలమున్నను, 313

సీ. మంత్రికుమారుఁ డామానధూర్వహుఁడు ది
వ్యౌషధం బవ్వనంబందుఁ గలుగు
టెఱిఁగియుండుటఁజేసి హితమిత్రపరిజనా
న్వితముగ చివ్వటిల్వెలుఁగ నేఁగి
బదనికగల పాదపముఁజూచి యది తీసి
కొనిరండు పొండని కొందఱ హిత
వరుల నంపించి వారరుదెంచు నందాఁకఁ
దా విశ్రమింపఁగాఁ దలఁచి తనదు

తే. సతులకెప్పుడు సంకేతసదనమైన
తద్వనీమధ్యసద్మంబు దండకరుగఁ
బ్రస్ఫురత్కరదీపికా ప్రభలుచూచి
పరులెవరొ వచ్చిరని యుపపతులు వడఁక. 314

తే. వెఱవకుఁడటంచు వెరవుచే వెన్నుఁజఱచి
యుపపతుల నిండ్లలోననె యుండఁజేసి
నిలయములనుండి వెలువడి నెలఁతలు తన
కెదురుగా రాఁగ మదిఁ గోపమొదవఁ జూచి. 315

తే. పరులకటు తొంగిచూడను బాటుగాని
దుర్గమస్థలి నుండెడి తోయజాక్షు
లివ్వనంబున కేరీతి నెమ్మెఱసి
వచ్చినారను సందియం బిచ్చఁబూని. 316

తే. ''ఇమ్మహానిశి నిచ్చోటి కేమిపనికి
వచ్చితిః''రటంచు గద్దించి హెచ్చరించు
వల్లభునితోడ నవ్వేళ వనితలెట్లు
బొంకిపోవలెః నెఱిఁగింపు పంకజాక్షి! 317

క. అని యడిగిన హేమావతి
తనతలఁ గదలించి తెలిసి తానిది వివరిం
పనుజాల నీవెతెల్పుము
వినియెద నన హంసమపుడు వెలఁదికి ననియెన్. 318

తే. మానధూర్వహుఁ డప్పుడా మానవతులఁ
గాంచి వీరలు మత్కులకాంతలనుచు
నిశ్చయించక రౌద్రనిర్నిద్రబుద్ధి
"మీర లివ్వేళ నిటకేల చేరినారు ? 319

ఉ. చెప్పఁడు చెప్పకున్న మిముఁ జిత్రముగా వధియింతునంచు తేఁ
డప్పుడు తమ్ముఁ రొప్పిన భయంబు వహింపక యాసువర్ణ సొం
పొప్పఁగ భర్తకిట్లను సుఖోన్నతలీలల నివ్వనంబునన్
దప్పకసంచరించు వనదైవతకాంతల మమ్ముఁజుల్కఁగన్. 320

క. నీమనమున మద్భామిను
లీ మగువ లటంచు మమ్మునెంచితి వాదిన్
మేము భవదీయసతులము
గా మస్మత్కళలు నీదు కామిను లనఘా! 321

వ అదియునుం గాక. 322

క. ఈయెడ మేము చరింపను
మాయంశమ్ముల జనించు మదిరేక్షణలన్
నా యిల్లాండ్రని పల్కితి
వే! యేమి నిమిత్తమనిన నెఱిఁగింతు మొగిన్. 323

తే. చైత్రరథమున మును మేము సరసగతుల
సంచరింపఁగ నవ్వేళఁజైత్రుఁడచటి

కరుగుదెంచినఁ గాంచి యనాదరమున
లేవకుండిన సక్రోధలీలఁ జూచి. 324

తే. సాపరాధల మమ్మా వసంతుఁ డరసి
మర్త్యసేవను నూతేండ్లు మహిని మెలఁగుఁ
డని శపించినఁ బ్రత్యక్ష మటుల నుండఁ
జాలమని మేము ప్రార్థింప సదయుఁడగుచు. 325

సీ. ఆరీతి మీరు ప్రత్యక్షంబున మెలంగ
కున్న నేరంబేమిః యువిదలార!
మీయంశములఁ బుట్టు మెలఁతల మానధూ
ర్వహుఁడను బహుమాన వరకుమారుఁ
డగు విప్రునకు భార్యలై యుండ నియమింపుఁ
డని తెల్పి యావేల్పు చనిన, నచటఁ
గూర్మితోనీకు మేల్గోరుచునున్నవా
రము సుపర్ణయన సుప్రభయనంగ
తే. మామకాంశముల జనించు మనుజసతులు
నీకుఁ గులకాంతలైనారు నిక్కమిదియ
రూప యౌవన సంపదారూఢి నీదు
చానలకు మాకు భేద మింతైనలేదు. 326

తే. ఇట్టి చుట్టఱికంబుండు టెఱిఁగి కాదె
నిను సహించితి మితర భూజనులు మేము
మెలఁగుచోటికి నివ్వేళఁబొలసినపుడె
చెడ శపింతుము నీవింక నుడియరాకు. 327

క. చుట్టఱిక మెంతగలిగిన
రట్టున రారానియెడకు రా వారలపై

నెట్టి సుబుద్ధులకై నను
బుట్టును రోషంబు దానఁబుట్టున్ జెట్టల్. 328

క. కావున నీవిచటికి నిఁక
రావలదు వసంతశాప రాహితలమై మా
దేవవని కేఁగినంతట
నీవిట నెమ్మదిఁజరింపు నీయాప్తులతోన్ 329

క. అని సంతోషము భీతియు
జనియింప సువర్ణపలుకుజాడనె పలికెన్
వనితామణి సుప్రభయును
విని తద్వాక్యములు మాని విభుఁడపుడాత్మన్. 330

ఆ. ఏపు జన్వనంబు రూపొక్కటై యుండు
టాత్మసతులు వీరలనుచు నుండి
నేము నీసతులము గామస్మదంశజ
లీ లతాంగులని రిదేమొ సతులు. 331

క. ఇంటికిఁ జని కనఁదగు వా
ల్గంటుల నీపలుకు లాత్మకామిను లింటన్
దొంటిగతి నున్న సత్యం
బింటను లేకున్నఁ గల్ల యిది దృఢమరయన్. 332

ఆ. అనుచు నిశ్చయించి యతఁ డింటికేఁగెను
వానికన్నముున్నె వనజముఖులు
నిజసమర్థతా ప్తి నిలయంబులకుఁ బోయి
పవ్వళించియుండి రవ్విభుండు. 333

చ. వెసఁ జనుదెంచి యింట నళివేణులఁగన్గొని తద్వధూవచో
విసరము సత్యమౌననుచు వేడుకఁగైకొని తప్పునిద్రలం

బసగలహంసతూలికల పాన్పులపై శయనించియున్న యా
త్మసతుల లేపి తొంటి వనితావిముఖత్వము మానె మానినీ! 334

తే. అరమరలులేని కూటమి నధిపుఁడపుడు
కులవధూటుల నెంతయుఁ గుస్తరించి
పచ్చివగదేరు రతులతో నిచ్చనిచ్చ
లిచ్చకము పుట్టఁజేయుచు నెనసియుండె. 335

క. ఈమహిమ నీకుఁ గల్గిన
భూమివిభున్ రతులఁ గలయఁబొమ్మని హంస
గ్రామణీ వినిపించిన విని
హేమావతి మెచ్చుకొని ఖగేంద్రుని కనియెన్. 336

తే. జనపతిని జేరఁజోనీక దినముదినము
కతలుచెప్పఁగసాఁగితో కతలకారి!
చిన్నిరాయంచ! యింకనైన సెలవొసంగు
పోయివచ్చెదనన హంస పొలఁతికనియె. 337

క. ఇరువది దినముల కింటికిఁ
బరతెంతునటంచు నీదుపతి చనుచో నా
కెఱిఁగించె రేపవశ్యము
బరతెంచునుగాన నీకుఁబఱవందగునే? 338

చ. నరపతిఁజేర దర్పకరణక్రియలన్ దగఁ బ్రొద్దువుచ్చి ని
ద్దురగొనియైన రాజు నినుఁదోడనె పాయఁగలేనికూర్మి మం
దిరమున కేఁగు మంచనక నిల్పిన నిల్చుటలైన నింటిలోఁ
దెఱవరో! నీవులేమి నరుదెంచిన నీపతికేమి దోఁచునో! 339

క. కావున భూవిభుఁ జేరం
బోవుట కార్యంబుగాదు పొమ్మింటికి కటం

చా వనజాక్షికి హంస ధ
రావరమణి దెల్పునపుడు రవి యుదయించెన్. 340

తే. అంత హేమావతియు హృదయాంతరమున
భూమివిభు మీఁది మోహంబు పొంగిపొరలఁ
బడకయిలు సేరి వేఁగొక్క పగిది నుండె
నపుడు తత్పతి సహచరుం డరుగుదెంచె. 341

క. అదిగో! నీపతి వచ్చెన్
ముదమున నగరోపకంఠ భూమిని విడిసెన్
సుదతి! నినుఁ జూచి రమ్మని
పదరక ముందుగను నన్నుఁ బనిచెన్ వేడ్కన్. 342

క. అని చెప్పినఁ దద్వాక్యం
బనల శిఖాత ప్తకీలమై చెవి నాటన్
ఘనభయ విస్మయ లజ్జా
తను హర్ష భరాదు లాత్మఁ దగిలిన పగతోన్. 343

ఉ. దిగ్గున లేచినిల్చి సుదతీమణి భూవిభుమీఁది బుద్ధితోఁ
దగ్గుచు ప్రగ్గ నిగ్గు సిరి తగ్గని తామరమొగ్గదోయి బల్
జగ్గుల మొగ్గ లింపెసఁగు చక్కని చిక్కని గబ్బి గుబ్బలున్
సుగ్గడితంపుఁ బయ్యెదయు సొంపగు క్రొమ్ముడిఁ జక్క దిద్దుచున్. 344

ఆ. ఓడ బేరమాడ వేడుకఁ దానేఁగి
నదియు మొదలు శుభమె యందఱకును?
ననుచు బాంధవాది జనుల యోగక్షేమ
మడుగ భద్రమఖిల మనియె నతఁడు. 345

క. వెండియు నిట్లను మదవే
దండ లసద్గమనతో సుధారసధారా

పాండిత్య మండితోక్తులఁ
బండితమండలికిఁ జెవుల పండువు గాఁగన్. 346

క. జనపదములు పురగిరులున్
గనులు వనులు నదులు నిధులు కట్టల్ మిట్టల్
కనుమలు పేఁటలు తోఁటలు
మునుకొని కనుఁగొనుచుఁ బోయి మ్రోలన్ లీలన్. 347

సీ. ముజ్జగంబును బూతముగఁ జేయనగు ధాత
వనభంగ గంగ యెవ్వనికి భార్య
దేవావనోత్సాహ దృఢకళాసందోహ
మున ముంచు చంద్రుఁ డెవ్వనికి సుతుఁడు
కడలేని సిరులీనఁగల రమా గజయాన
యలరారు నెవ్వాని యనుఁగుకన్య
బహుళ పద్మభవాండ పరిపాలనా ఖండ
వాత్సల్య శౌరి యెవ్వనికి నల్లుఁ
తే. డట్టి నక్ర ఝులీ కుళీరాళి వాళ్చ
రాపళీయాన కేళీ మహాబహూర్మి
మాలికా డోలికా పాళికా లసన్మ
రాళికోల్లాసి కలశవారాశి డాసి. 348

వ. సభయభక్తి నమస్కారంబుఁ గావించి, తదుత్కట తటంబున. 349

సీ. జాతి విలాయతి సకలాతు మేల్కట్లు
కాబల పసకి ముఖాబులోవఁ
బైరిణీ జరబాబు పసల గోడ సరాలు
మేలరబ్బీ మొకమాలు దిండ్లు
గోవ బూర్నీసు నిగ్గుల బిల్ల సంతన
బలుచీని హొంబట్టు ప్రగ్గములును

దగటు రుమ్మీ తాపుతా నవారు కసీదు
నేస్తు బందరు చీటి లస్తరీలు

తే. ఖాతుహ జంబుఖాన మఖ్మా తివాసు
లరల సుగదాసుల బనాతు లమర దిండ్లు
కాంచన స్తంభములు రత్నకలశతతులు
వాళ్లలును గుజ్జుగుండాగు త్రాళ్ల మెఱయ. 350

క. హితవరులతోడ యుష్మ
త్ప్రతి వేడుక విడిసి సకల పరిమళ వస్తు
ప్రతతులు మౌక్తిక విద్రుమ
వితతులు మొదలైన రస్తు వెలఁదీ! కొనియెన్. 351

విదేశముల నుండి దిగుమతియగు వస్తువులు.

సీ. తళుక్కుటద్దంపు నిద్దపు నిల్వుటద్దపుంల్
దంతపు దువ్వెనల్ తావులొల్కు
నత్తరు పునుఁగును నంబరు గౌళ క
ర్పూరముల్ నఖము గంబూర చోవ
జల్లి సవరములు జిల్లరసము కదం
బము గోవ జవ్వాజి పచ్చిపునుఁగు
కురువేరు పచ్చకప్పురము పన్నీరు బే
డెము మలాకెలు కుంకుమమును మంచి

తే. బుక్క కస్తూరి పిణెలు చొక్కటంపు
టగరు సంపెంగనూనెలు నాదియైన
మెచ్చఁగల దీవులందుండి తెచ్చినట్టి
వివిధ పరిమళవస్తువుల్ వెలకుఁ జీసి. 352

సీ. గర్గరికలును బింగాండ్లు తాంబాణాలు
గిన్నెలు తంబిగల్ గిండ్లు స్నపన

పాత్రలు చట్లును జానపాత్రలు మేలు
చట్టువంబులు మంచి వట్టిగిండ్లు
సంపుటంబులు గొప్పస్థాలీలు తబుకులు
కంచముల్ తట్లు గంగాళములును
జెంబులు పడిగముల్ చిప్పలు హస్తావ
ళులు కంకణములు ఘంటలును గజ్జె

తే. లాదిగాఁ గల్గు దీపులయందు వెలయు
కంచరపు జాతి వగవగల్ మించఁ జేసి
నట్టి సామగ్రి బహువెల ల్వెట్టి కొనియెఁ
గాంత! భూకాంతమణులకుఁ గానుక జేయ. 353

తే. లేటి కొదమల వింతయౌ నేటి పునుఁగు
పిల్లుల జవాజి పిల్లుల బెట్టు రురుల
ముంగిస సివంగి జోఁణంగి యింగిలీషు
కుక్క గుంపులఁ గ్రోఁతులఁ గొన్ని గొనియె. 354

సీ. సింపంగి కావులు జందురు కావులు
వెలిపట్టు పుట్టముల్ వేఁట చాళ్లు
జిలుఁగు బొమ్మంచుల చీరలు నాచులు
సుదయరాగంబులు నుడుత వన్నె
లొప్పు ముయ్యంచుల పుప్పొళ్ల హొన్నంచు
వలువలు గరకంచు వస్త్రతతులు
ముత్తేల పందిళ్లు నుత్తర గోగ్రహ
ణములు నిగమగోచరములుఁ బద్మ

తే. పు లతికలు నిండుపన్నెలు బొడలు పచ్చ
లును హరిణవళ్లు హంసవళులును రంగ
పళ్లు పొదలును సామంతపదులు ననఁగఁ
దనరెడు పసందు పటములు గొనియె వెలకు. 355

రగడ.

చౌకట్లు నొంట్లు బేసరులునున్ మొలకట్లు
రాకట్లు చుట్టుంగరములు బల్సేకట్లు
మురువు లొప్పు కిరీటములు మేటి తాళీలు
సరిపణలు మించులును సాటిలేని తురాలు
రంగుగల ముంగాముఠాలు నాభరణములు
నంగదంబులు మంచి హంవీర తాయెతులు
కంఠమాలికలు జిగిగల్లు చేకడియములు
కంఠసరములు బిరుదు గండపెండేరములు
నందంపు టుత్తరిగెలలరు చిఱుగజ్జియలు
కుందనపుఁ జెక్కడము గుల్కు మణిఘంటలును
* మితిలేని వెల లిడిన మేఖలలు నందియలు
చకచకల్గల జాతి సకలమణి నికరములు
నకలంక వర్ణ పట్టాంబర ప్రకరములు
పీతాంబరంబులును బేర్వడిన బురుసాలు
జాతి నీలాదులును సాలువులు చీనీలు
పచ్చపట్టులు తగటు పాగలును నంగీలు
నచ్చపు మెఱుఁగుగల యవురంగజేబీలు
బురుసకాసీలు మహముదులు నిరాసీలు
సరిసేయరాని హంసావళులు లాకీలు
మాదళంబులు వెన్నమడుగులు మునజ్జీలు
చాదరలు పైఠిణిలు చక్కని కబాయీలు
నదరు చిల్లాని తేంట్లమరు బుర్నీసులును
నడికట్లు మేఘవర్ణంబులును ద్రోపులును
మొకమాలులును సూర్యపుటములు బనాతులును
సకళాతులం దెలుపు చలికప్పడంబులును

---

* ఈ పాదమునకు జతగా మఱొక్క పాదము ఉండవలెను. లేదు.

హొంబట్టు లోడీలు హొనకా దుకూలాలు
కంబావతులు డాలుగల్లు జిరబాబీలు
వింతవింతలుగాఁగ వెలసిన బవంతీలు
కాంతితతి వెదచల్లఁ గల్గిన సరంతీలు
దుద్దుకంబళ్లు చందువలు తివాచీలు
పద్దులకుఁ గైకొన్న బలుజంబుఖానాలు
ప్రతిలేని పట్టంచు పలురత్న కంబళ్ల
నతులితములైన చతురంగముల వల్వాలును
తళుకు పగడపుఁ గోళ్లఁ దగు పట్టె మంచములు
కులుకు నెత్తావి కుంకుమపువ్వు తల్పములు
ఏకరంగి తలాట లిడు గోర లేజీలు
ఢాక చూపట్టు సురతాణీ సింగాణీలు
కళలుదేరు పిరంగి కత్తులును జూరీలు
పొలుపొందు నందలపు బొంగులును గేడీలు
ఏరికైకొనిన హరబ్బికెలును వన్నియలు
పేరైన సూరత్తు పింగాణి గిన్నియలు
రాచుంచ లైదు వర్ణములైన కీరములు
మాయురే యని యెంచ మరుపట్టు జీనీలు
చీర్ణంపుఁ బనుల మించిన పిరగి పీఠములు
నిర్ణయింపఁగరాని నిఖిల సద్వస్తువులు. 356

క. స్వరమండలములు కిన్నెర
లురబాబులు దండవీణ లురు జారుతరా
ల్వార రావణహస్తంబులు
మఱి తంత్రులు తంబురలు సమస్తము గొనియెన్. 357

వ. అయ్యవసరంబున. 358

భారతదేశ పుర గ్రామములు

సీసమాలిక.

రాయదుర్గము గుత్తి రాయవేలూ రానె
గొంది మాహురి కాశి గోలకొండ
ముంగిపై రిణి ఢిల్లి మునువాయ జాబురా
శాదు మక్కా మహామూదు మచిలి
బందరు సూరతు చెందరు గోవేరు
శ్రీరంగపట్నంబు జింజి కాంచి
బాదము నౌరంగబాదు దౌల్తాబాదు
కప్పుర గాగర గదగు బిదరు
కోట కల్యాణము గొందాన మహముదా
నగరంబు బంగాళ నరవ గోన
పన్నాళ చదరంగపట్నంబు గలగర
గజరాజధాని బంగాపురంబు
కాంబాగర ప్రయాగ ద్వార కాయోధ్య
లక్ష్మీశ్వరంబు షోలాపురంబు
మధుర కొల్లాపురి మగధ మా యావంతి
కా పురాణపురముల్ కాబలగయు
నాదవేని కళింగ మాదూరు వినుకొండ
కొండవీడును నేలకొండపల్లి
పొదిలి తంజాపురం బుదగిరి కైసూరు
మైసూరు పెనుగొండ మంగళగిరి
బసువపట్నము సిర్పి భద్రాచలము పాల
వంచ నిజాంపురి వందవాసి
కుందుర్తి బెల్లంకొండ దేవరకొండ
రాచర్ల మునిమడ్గు రాయపురము

సైదాపురము గోవ సాళ్వాక దూపాడు
రాపత్రి మాచెర్ల రాచవీడు
బనగానిపల్లె కంబము పోరుమామిళ్ల
ధారాపురము చీని తాడిపత్రి
నంద్యాల చిరువళ్ళి నందవరము కందు
కూరు రామయపట్న మారుబండ
హంపి విరూపాక్ష మారణి పెంపల్లి
కాంపిల్యానగరంబు కందనూరు
కడప సిద్ధవటంబు గండికోట కనూరు
సింహాద్రి పుట్లూరు చింతకుంట
గయ చెన్నపట్నంబు గండవరం బోరు
గల్లు దామెనచెర్వు వెల్లటూరు
కల్లూరు కలువాయి నెల్లూరు వేలూరు
రాచూరు చదుమూరు రాచకొండ
కదిరి కూటాగుళ్ల గంగేరు శృంగేరు
రామళ్లకోట వజ్రగిరి నొసుము
సూగూరు చోబాడ బాగూరు కొల్లాల
గుడిబండ బళ్ళారి కొత్తకోట
గుమినేనిపాళెంబు గొబ్బూరు బళ్లాపు
రము పుంగనూరు రొకు రామకెంకి
మానవ కౌతాళ మానుకొండ త్రైనూరు
జలవూరు పెదవలి జల్లికోట
కుంభకోణము కోటకొండ తంజావూరు
పెరవలి మద్బూరు బెంగుళూరు
నొత్తూరు చిత్తూరు హంపి తిరుచ్నాపల్లి
రాజనోల్ గద్వాలు రాచనగరు
తిరుతని కాళహస్తి సినూరు మధ్యార్జు
నము తిరునామల నాముకొండ

పాకల కావేరిపాక మోహనగిరి
చదుకూరు మల్లూరు చాదుకొండ
పాగొండ వావిలి నాగోలు తాళ్లూరు
మైలాపురము పెద్దమంగళంబు
రామసముద్రంబు రామాపురము జట
ప్రోలూరు వెల్లాల భువనగిరియు
హర్పణహల్లి కొండాపు
రము గౌరె మాయలూ రమరవీడు
నడిగల్లు కొక్కల్లు కడవకొలను రత్న
గిరి వెలిగోడు తంగెళ్ల దర్శి
కంగొంది తరిగొండ గడవనెత్తము దూసి
శివనగ ళ్లలవంది సింహాళంబు
మన్నారుకోవెల సొన్నగలు చిదంబ
రము వాగె నగరి పురాణపురము
నడియారుపాళెంబు నుడిపి సుబ్రహ్మణ్య
ముజ్జంగి మండువా హాసవగల్లు
రామనాథపురంబు మామగోళ్ల బెడంద
ధర్మవరంబును దాడిగోళ్ల
మవణికె మందము మారికాపురి కుంభి
హారంగ ముజ్జారి హాళికెహాళ్ళి
రెట్టిహాళ్ళి కురంజి రేపణి సన్నక్కి
పామూరు కనిగిరి పాలువాయి
రామచంద్రాపుర మామూరు బెజవాడ
కొంతూరు కాండూరు కోటకొండ

తే. మొదలుగాఁ గల్గు జన పదమ్ములనుదుర్గ
ములను బేటలఁ బాళెలఁ బురుల వెలయు
వర్తకులు వచ్చి రచ్చటి వస్తుతతులు
బేరసారంబు లాడెదు పేర్మి మెఱసి. 350

క. ఆరీతి వచ్చువారల
కారయఁ దాఁ బిన్నపెద్దయై నీ విభుఁ డిం
పారఁగ వస్తువు లన్నియు
బేరము పొసఁగించి చేసి వెల కిప్పించెన్. 360

ఉ. అంచితబుద్ధి వర్తక జనావళి కిట్లు సమస్త వస్తు లి
ప్పించి తదీయభూములకు వేడ్కఁ జనుండని వారి నెల్ల నం
పించి వృషోష్ట్రవాజి రథబృందముపైఁ దనకొన్న రస్తుఁ బొం
దించి సమిత్రుఁడై యరుగుదెంచెను నీ విభుఁడూరు చేరఁగన్. 361

వ, అనిన విని హేమావతీకాంత సంతోషంబున భోజనాదుల సంతుష్టుఁజేసి తన యోగక్షేమంబులఁ బతి కెఱిఁగింపు మని యతని నంపి తదనంతరంబ. 362

తే. కథలు రేల్ తెల్పుటయె కాదు కరుణఁ బ్రొద్దు
పోనియపుడెల్ల రాయంచ పూని చెప్పి
నట్టి నయవాక్యముల చేతనైన సన్మ
నీష హేమవతీ మంజుభాష యపుడు. 363

క. పర పురుష సంగమం బిహ
పరసుఖ దూరంబు గానఁ బాతివ్రత్య
స్ఫురణగల సతులు మదిఁ గో
ర రటంచును నిశ్చయించి ప్రమదంబెసఁగన్. 364

తే. చిత్రభోగునిపైఁ బ్రేమ చిందఁ జేసి
నిజవిభుని రాక కలరి యన్నీరజాక్షి
తనదు గృహకృత్యములు దీర్చుకొనుచు నుండె
నంతఁ దత్పతి యింటికి నరుగు దేర. 365

కుందనపు బిందియల హరి
చందన తరుఖండ వహ్ని సంతప్తంబై
క్రొందావు లొలుకు పన్నీ
టం దగ జలకం బొనర్చి తడయక యంతన్. 366

ఆ జవరాలు కీలుజడ నంబురుహోత్పల కేసరాలు వ
క్షోజధరాలఁ గప్పుకొను క్రొమ్మగరాల సరాలు నంగుళీ
రాజ వినూత్న రత్నముల రంగు చెలంగెడి యుంగరాలు వి
భ్రాజిత నూపురాలు పదపద్మములన్ సవరించి వెండియున్. 367

వనచరంబులు గాన వచ్చె మైత్రికి నన
వేణి కాళి శ్రేణి విరుల దుఱిమి
నీటఁ బుట్టిన వొట నెమ్మిడాసె ననంగ
గళ శంఖమున హారములు ధరించి
జలజంబు లొటనె చెలిమిఁ జెందె ననంగఁ
గర వారిజములఁ గంకణము లుంచి
సారంగజము లొట సఖిత నొందె నన వ
క్షోజ కుంభములఁ గస్తూరిఁ బూసి
కనకరుచులొట మిత్రత ననఁగి పెనఁగె
ననఁగ దనుహేమలతను మిన్నగు పదాఱు
వన్నె బంగారు పువ్వుల వలువఁ దాల్చి
పతికి నెదురుగ నేఁగె నప్పద్మగంధి. 368

ఆ సమయంబున. 369

మిసమిస చూపులు మిరుమిట్లు గొలుపంగఁ
గిలకిల నవ్వులు చెలువొనర్ప
ఘలుఘల్లుమని చిఱుగజ్జెలు రొద సేయ
ధళధళ ద్యుతులఁ గమ్మలు చలింప

ఘణ ఝుణం కృతులఁ గంకణములు మెఱయంగ
ఘనఘన ధ్వనుల మేఖల నటింప
ధగధగ ద్దీప్తి రత్నపు సొమ్ములబరార
నిగనిగ బావిలీల్ సీటుచూప
ఘుగఘుగలు గల్గు మైపూఁత సొగసు గుల్క
మగమలఁ గప్రపు విడెంబు గంధ మొలయ
మినమినల్ కుంకుమపు రేఖ మించులొల్క
ఖణిఖణిల్లని మెట్టియల్ కడు రహింప. 370

కన కెదురుగ వచ్చిన తన
వనితామణి నపుడు చూచి వదనాంభోజం
బనఁ జిఱునవ్వొలయఁగ నె
మ్మనమున నానందమొందె మానిని యంతన్. 317

విభుని పదములు పన్నీట వేడ్కఁగడిగి
చెచ్చెలులతోడ వెస నివాళిచ్చి వైచి
యింటిలోనికిఁ దోడ్తెచ్చి యింతులెంచ
భర్తతోఁ గూడ నతిసుఖ ప్రాప్తి నుండె. 372

అంత హేమావతీకాంత వృత్తాంత మంతయు నాత్మీయదూతి విన్న
వించిన విని కంపితశిరస్కుండై కొంత తడవు చింతించి, మహారాజ
చంద్రుండును నీతిజ్ఞుండును నకళంకుడును వివేకధురంధరుండును
గావునఁ జిత్రభోగనృపాలుండు దన మనంబున. 373

మున్నల రావణాదులు సమృద్ధతి సాధ్వులఁ గోరి యేమి సౌ
ఖ్యోన్నతిఁ జెంది రిట్లగుట నుర్విజనావళు లన్యకాంతలన్
బన్నుగఁ గోరరాదు కడుఁబాతకమంచుఁ దలంచి యింతిపై
నున్నమనంబు ద్రెక్కొని యథోచితపద్ధతి నుండె భూవరా! 374

క. అనుచుఁ బురోహితుఁ డెఱిఁగిం
చిన నలరాజన్యమౌళి చిత్తాంభోజం
బున నద్భుత ప్రమోదము
తెనయఁగ మెచ్చుకొని రాజ్యమేలుచు నుండెన్.

మ. నత సంజీవన ! జీవనేశ ధనుస్సం[illegible]రాప ! [illegible]
వ్రత బృందారక ! దార[illegible] పరాక్ర[illegible] [illegible]
ప్రుత సంధారణ ! ధారణార్ద్ర[illegible] దాసు [illegible] ! సు[illegible]
ధృతలాలాపన ! లాపన స్మృతి [illegible] లాలాప ! [illegible] ! 376

క. అక్ష ద్విడ్లక్ష సి
ప్రక్షేమ కటాక్ష దక్ష ! దక్ష [illegible]
ధ్వ్యక్ష [illegible] పక్ష ! పక్ష
ప్రపభ[illegible] విపక్ష [illegible] ! 377

స్రగ్విణి

పద్మ ప్రతేక్షణా ! భక్త సంరక్షణా !
పద్మ గర్భస్తుతా ! [illegible] !
పద్మ జానాశ్రుతీ ! [illegible] !
పద్మ సత్పుష్కరా ! [illegible] ! 378

గద్యము

ఇది కౌండిన్యసగోత్ర పవిత్రాపస్తంబ [illegible] సుధానిధి పూర్ణచంద్ర
నిస్సహాయ కవిత్వ నిర్మాణ చాతుర్య [illegible] శ్రీ[illegible] నారాయణ
నారాయణామాత్య ప్రణీతంబైన హంసవింశతి యను
మహా ప్రబంధంబు నందు సర్వంబును
పంచమాశ్వాసము.

—:o:—